# יהדות הדממה



ס פ ר

# יהדות הדממה

פרקי גבורה מופלאים וסיפורים מדהימים

על יהדות רוסיה הסובייטית, אשר חרטו בעט־ברזל פרקי־הוד

של מסירות נפש על משמר התורה והיהדות,

מאחורי מסך הברזל, בעמק הבכא הסובייטי

נערך על־ידי

**נ. צ. גוטליב**

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

**ירושלים, ה׳תשמ״ז**

הכתובת להשיג הספר:
**ת.ד. 1155,ירושלים**

©
כל הזכויות שמורות למחבר
כולל צילום או העתקת חומר חלקי מהספר

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

נדפס בישראל, ה'תשמ"ז
**PRINTED IN ISRAEL**

גילוי
פרקי מסירות-נפש המדירים
המתפרסמים בספר זה
נחשפים
זו הפעם הראשונה ברבים

שנים רבות שמרו
גיבורי צבאות ה'
על סודותיהם
ופחדו לגלותם ברבים

הפעם נפתח סגור לכם
גבורת-צפונותיהם
וחוויותיהם המסעירות
נחשפים
במלוא-הדרם
לעין-כל
לדור ולדורות הבאים

# התוכן


עם הספר

## הרב משה קצנלנבויגן:

**המברק שהכריע** . . . . . 15
תורי הי"ד — במחתרת — שליחים אומללים — סכל מסתורי

**ממוות לחיים** . . . . . 20
גזר דין מוות — עני חשוב כמת — תרופות מיותרות — שפת אסירים

**פגישה אחרונה** . . . . . 27
אם על כנים — הסוף המר — אבלות בכלא — מכות רצח — התייט האומלל

**מהרורא בתרא** . . . . . 35
גיא־האריגה — עמידה אמיצה — שני זוגות תפילין — מעז יצא מתוק

## הרב שמעון קצנלנבויגן:

**"יציאת מצרים דרוסיה"** . . . . . 43
הודמנויות בלתי חוזרות — מאסרי־פתע — מול נוגש יהודי בישימוני סיביר — מול להקות זאבים

## הרב יהושע קצנלנבויגן:

**על קדושת השם** . . . . . 53
משפחה כשרה — סמל הדוגמא — גולה אחר גולה — בעל־תשובה במחנה

**אור וחושך** . . . . . 58
אור מתעתע — תחת שוט ההקירות — הכל עלינו — "מרק פרווה"

**בין השלבים**
מחלה מסוכנת — נסיון מוצלח — המצב משתפר — גמילות חסד של אמת

**מגלות לגאולה** . . . . . 67
שכרה של מצוה — צירוף גרוע — יציאה לחופש

## הרב יעקב יוסף רסקין ז"ל:


**בין צאצאי הקנטוניסטים** . . . . . 73

חוטפי־הצאר — הרב י. רסקין הי"ד — הרב י.ל. רסקין הי"ד — מרת ש. קצנלנבוגן הי"ד

**עקבות נעלמים** . . . . . 78

בעין המצלמה — אורח חשוב — פלפולא דאורייתא — אחד מני רבים

**בגוב האריות** . . . . . 82

הזמנה בלתי צפויה — כתוך המפלצת — תחת לחץ כבד

**לנינגרד נהרסת** . . . . . 85

כריחה המונית — פטרסבורג־פטרוגראד־לנינגראד — חידה סתומה — כדקות האחרונות

**רואה ואינו נראה** . . . . . 90

בסיביר הרחוקה — האמת המרה — קול קורא במדבר — רעוא דרעוין

**עם מלאך הכרית** . . . . . 95

מראה צהוב — התלוק הלבן — אורת בלתי־קרוא — בריקת עינים

**ברוך לגאולה** . . . . . 99

המשפחה מתאחדת — ההזדמנות הגדולה — העיכוב האחרון — פעמי הדרור


## הרב נחום שמריה ששונקין ז"ל:


**בקומה זקופה** . . . . . 107

הזמנה פתאומית — התנגדות יהודית עיקשת — נשיא בריה"מ מתערב — הזמנה בלתי רצויה

**בין המלתעות**

"מי שבירך" — בכית הנ.ק.ו.ד. — ממשלה בתוך ממשלה — סוד כמוס

**הרהורי פרידה** . . . . . 116

חיי אינם חיים — גילוי "סוד" — עינוי הדין — פרידה זועמת

**נעולת שערים** . . . . . 120

וכור לטוב — טעויות גורליות — מלשין מוסווה — מאסרי־פתע

**אורח מסתורי** . . . . . 125
טכחות כלתי רצויה — לינה ביער — צו מעצר — דבר אל התקרה

**בריחה המונית** . . . . . 130
איש מצליח — "ויראו ממך" — התנקשות קטלנית — מול פני הסכנה

**תחנה אחרונה** . . . . . 135
בדרך לאחבקיסטן — הדיווט קופץ בראש — פגישה לבבית

## הרב אשר ששונקין:

**טעות גורלית** . . . . . 141
בעיר נידחת — "עיסקת חבילה" — כחה של תפלה — נס גלוי

**בין טירוריסטים** . . . . . 146
"חלמא טבא חזיתא" — וידשיח — הערכת אסירים

**ה ק פ ו ת** . . . . . 150
סערה שקטה — תפילה כהחבודדות — שמחה של מצוה — ריקוד חגיגי

**תיקון חצות** . . . . . 155
דמותו של חור בתשובה — על גלות השכינה — חכמת בני תורה — טעות לעולם הזזרת

**המלומד כנסים** . . . . . 160
סוכה במחנה — הידור מצוה — סיפורם של נרות חנוכה — הנרות הללו

**עליה לארץ ישראל** . . . . . 165
לא באל"ף רבתי — "תודה רבה..." — מתוך שלא לשמה — בארץ ישראל

**סיפורו של חוזר** . . . . . 169
השגחה עליונה — כריחה מסוכנת — שערי תשובה — הבן האובר

## הרב יעקב דבראשוילי:

**אותיות פורחות וגוילין נשרפין** . . . . . 177
כין להבות אש — שתים מתוך ארבע — חלום בלהות — "טיול" משפיל

**אבר מן החי** . . . . . 182
הפחק האומלל — עלילה שהומה — המגבת האדומה — שבת היום לאדונגו

**ה"אריה" ו"הכלב"** . . . . . 186
הכלב החי והאריה המת — סיפור היסטורי — עונש מידי — מופת גלוי

**עלילת הרופאים** . . . . . 191
בירת גרחיה — כוונות בשיחה — מבוי סתום — אנרוף קמוץ

**המת החי** . . . . . 198
ללא הכרה — ארבע מיחות — יסורי תופת — "ובחרת בחיים"

**רבה של גרוזיה** . . . . . 202
חמשים שנות רבנות — רבותי ואחי

## הרב אברהם שמואל לבנהרץ ז"ל:

**בין המפלצות** . . . . . 209
"לוביאנקע" — מבצע זאלאטוכא — בחצי הלילה — בית פתוח

**בגוב האריות** . . . . . 215
חוסר שליטה — פרידה קשה — שחרור בלתי צפוי — ברגע האחרון

**רוד מול גליח** . . . . . 220
הצלת הטהרה — מצות שמורה — מחנה פלאי

**הכנסת אורחים** . . . . . 225
בודדים בדרך — "ברוכים הבאים"

## הרב יצחק זילבר:

**דמעות של דם** . . . . . 229
כתור מנהל חשבונות — "ברוסיה או בישראל?!" — אינני ירא מאיש — אזנים קשובות

**שלוחי מצוה אינם נזוקין** . . . . . 234
מול פני הקטל — במחיצת ראש הבנופיות — בין שריקות כדורים — עצירת ההרג

**ברגע האחרון** . . . . . 238
מזימה אכזרית — לקראת הקץ — לא רוכים ולא יער

## הרב מאיר זייטשיק:


**מנוסה מבוהלת** . . . . . 245
בין ההידמאקים — חשופים כתחנה — יתומים קטנים — שחרור העיר

**תחת להק מפציצים** . . . . . 251
אל החזית — אש תופת — מחזות־זוועה — מנוחה ברכבת

**הצלת נפשות** . . . . . 255
שדה הריגה — הצעה קוסמת — הסתדרות טובה — משלחת רמת־דרג — בדרך לארץ־ישראל


## הר"ר קלמן:


**האבידה הגורלית** . . . . . 263
בגבול המשולש — עם גנרל יהודי — השטר שהציל — ד"ש כלתי צפוי

**שודדים בלב ים** . . . . . 268
אוצר טמון — תכניות עליה לארי — עמידה בנסיון — בידי שודדים

**תחת עיי מפולת** . . . . . 273
"כל נדרי" מפי נוי — קנאתו של קצין — מתחת להריסות — חילופי תפקידים

**שליח מצוה** . . . . . 277
שלש יממות בעליית גג — המסע מתעכב — על סף המוות

**המלאך הגואל** . . . . . 281
מעשה בספר תורה — שותפות מוזרה — קבורה חשאית — ורפא ירפא

**גמילות חסד של אמת** . . . . . 286
אוי לרשע אוי לשבנו — כשל כח הסבל — האמא האומללה — תכנית שנגחה

**בתי־כלא ומחנות־רכוז** . . . . . 291
אסירים מוגלים ומגורשים — המאסר והחקירות — תאי המעצר — סדרי הארוחות — ביקורי אסירים — סדר היום — העברה למחנה רכוז — נסירת עצים — בדרך חזרה — ספירת האסירים — התאברויות — חללים — בין כורי הזהב — מספר האסיר — דמי כיס — טבק סיגריות — חדר עונשין — העברות ממחנה למחנה — 50 שנה במחנות! — כאביב ובקיץ

בע"ה.

# עם הספר

יהדות הדממה.

יהדות אפופת־מסתורין. עלומת־רזין. עטופת־תעלומה. יהדות אשר כל ישותה אלם ודומיה: מנועה מלשתף איש בסוד־פעולותיה, בודדת ביסורי מכאוביה, ואין איש אתה להשיח דאגותיה.

מאידך — מי כמוה, אשר השכילה בו־בעת להיות שואגת בדממה, רועמת בדומיה וסוערת באלם. יהדות זו היטב ידעה, כי היא חוד־החנית ונציגת מאות ואלפי־רבבות, אשר השלטון הרשע נלחם להשכיח מהם את צור מחצבתם, להחניק את הניצוץ החבוי בלבם, ולנחץ כליל את תשתית אמונתם בא־ל אחר. היא ידעה היטב כי עליה להיות צור־חלמיש נגד ההרס והאברון, סלע־איתן אל מול גלי הכפירה, וחומה בצורה מול אילי־הברזל הנוגחים בחומת הדת.

— וזה הודה, מכאן זיוה ובזאת תפארתה!

☆

כרך זה מהווה חלק נוסף בסידרת ספרי "יהדות הדממה". אף הוא, כקודמו, מתאר את קורות־חייהם של יוצאי רוסיה אשר נצרפו בכור־ההיתוך־הסובייטי בעמדם על משמר התורה והיהדות. גם הפעם, הסיפורים המובאים כאן — סופרו למחבר באופן אישי, וזהו יחודו של הספר, הבנוי על עדויות ממקור ראשון.

יחוד נוסף בכרך זה — סיפורם של משפחות. נוכל לקרוא כאן סיפוריהם של שבעה בני משפחה אחת — אבא, אמא, שלושת בניהם ושנים מאחי־האם — אשר כולם ביחד, וכל אחד לחוד, עברו שבעת מדורי הגיהנום בעמק־בכא זה. כן נקרא אודות ארבעה בני משפחה אחרת, אשר ראש המשפחה ושלושת בניו עברו את התופת הזו. מהם אשר עלו על מוקד אש האדום־האדום הזה, ונשמותיהם הטהורות עלו ונצררו בצרור החיים — ומהם אשר זכו לחזור מישימוגי־המוות והם עצמם מספרים לנו את סיפוריהם המדהימים. על כל אלה, ועל אחרים נוספים, נוכל לקרוא כאן בנשימה עצורה.

מי יתן, וגם ספר זה — כקורמו — יתקבל, כחביבות בין הקוראים הנכבדים, אשר יאפשרו בכך להמשיך, בע"ה, בסידרה מפוארת זו לתועלת ועידוד הרבים.

☆

החלק הבא יוקדש, אי"ה, לסיפור קורותיהם ותלאות־חייהם, במדינת־רמים זו, של גדולי האדמורי"ם והרבנים, אשר האירו באור תורתם וקדושתם את שמי המדינה, ואשר אלפים ורבבות הלכו לאורם והתחנכו על ברכיהם שנים רבות.

ויה"ר אשר אש שלהבת זו, אשר הציתוה קדושים, חסידי עליון, תהיה לאש תמיד תוקר על מזבח יהדות זו, לא תכבה, עדי נזכה לגאולת שארית פליטת עם בית ישראל מאחורי מסך־ברזל זה, ויזכו, יחד עם כל בית ישראל, לגאולה האמיתית והשלימה במהרה בימינו.

העורך

# המשפחה הגדולה



**א ב א**

**הרב** מיכאל קצנלנבויגן הי"ד

**"עקבותיו לא נודעו עד היום הזה..."**



**א מ א**

**מרת** שרה קצנלנבויגן הי"ד

**"...לא נודע מקום קבורתה"**



**ב ן**

**הרב** משה קצנלנבויגן שי'

**פרידה אחרונה... מבטים אחרונים לעבר האמא..."**



**ב ן**

**הרב** שמעון קצנלנבויגן שי'

**"בודד בישימוני סיביר"...**



**ב ן**

**הרב** יהושע קצנלנבויגן שי'

**"לימוד תורה בלול של תרנגולות"...**



**א ח**

**הרב** יצחק רסקין הי"ד

**"בית מתוח לכל דבר שבקדושה"**



**א ח**

**הרב** יעקב יוסף רסקין ז"ל

**"צווחתי ואין עונה, יללתי ואין קשב"**



משפחת קצנלנבויגן

מימין לשמאל (עומדים): יהושע, צביה (גולדברג), שניאור זלמן, שמעון.
יושבים: האבא ר' מיכאל קצנלנבויגן, הילד משה, האמא שרה, הבת מוסיה

...יום אחד שלחה אלי אמא מברק ממוסקבה, בו היא מודיעה לי, כי ביום פלוני היא מגיעה ברכבת הנוסעת לגרוזיה, ומבקשת ממני לבא ולקבל את פניה בתחנת הרכבת. דברי־הדאר שלי היו תחת מעקב ולכן ידעו מיד על תוכן המברק. האמא לא ידעה שאני נמצא כבר מאחורי סורג ובריח ולא עלה על דעתה להזהר.

אנשי הק.ג.ב. ברצותם ללכוד אנשים נוספים, שלחו לביתי הודעה רגילה בה מתבקשים לבא לבית־הדאר ולקבל את המברק — למרות שהייתי כבר עצור בידם. השלטונות עקבו היטב אחר הבא לקבל את המברק, למען ילכדו גם אותו ברשתם. תוכן המברק נמסר לזוג זקנים, אשר יצאו לקבל את פניה בתחנת הרכבת, והללו נתבקשו להזהיר את האמא לבל תהין ללכת אל ביתי פן יעצרוה, לאחר שמחפשים אחריה בכל תחנות המשטרה.

אל האמא נתלווה, מיד עם רדתה מהקרון, איש הק.ג.ב. ברמות "סבל" אשר עזר לה לשאת את המזוודה. כאשר נגשו הזקנים אל האמא ומסרו לה את דברי האזהרה — עצרו אותם מיד, והובלו אחר כבוד לבית הסוהר.

כך נפלו הארבעה בידיהם כפרי־בשל, הנדות לאותו מברק אומלל...



# הרב משה קצנלנבויגן

## המברק שהכריע

**הורי הי"ד — במחתרת — שליחים אומללים — סבל מסתורי**

### הורי הי"ד

את אבי, הרב מיכאל בן הרב יהושע קצנלבויגן הי"ד, עצרו במוצאי שמחת־תורה שנת תרצ"ח (1938) בסטארע־רוסיה, לא הרחק מלנינגרד. יחד אתו אסרו אז חסידים רבים, בגלל היותם יהודים שומרי תורה ומצוות. בשנים ההם לא היו זקוקים לחפש אחר חטאים כבדים; די היה לאיש להיות מעוטר בזקן, לחבוש מגבעת וכיפה על הראש וללבוש טלית־קטן. פושע כזה היה מתחייב מיתה או, במקרה הטוב יותר, עשר עד עשרים שנות מאסר ועבודת־פרך.

הללו החליטו כי גדול עוונו מנשוא, ומשום כך אסרו על אבי כל קשר עם בני משפחתו. מעולם לא ידענו, וגם לא נדע, מה עלה בגורלו, עד היום הזה. התעניינו אצל אנשים שונים ששהו וחזרו ממחנות־רכוז בכל מיני מקומות, אולי נצליח לקבל מהם איזה פירור של ידיעה אודות אבא — ולשוא. כמעט ברור שרצחו אותו — יחד עם שאר חבריו הקדושים והטהורים — תקופה קצרה לאחר האסרם.

לפי גירסא אחרת, הובילו אותם למיכרות מסוכנים במעמקי האדמה, מיכרות של גפרית וחומצות, אשר אין שום אפשרות להחזיק בהם מעמד יותר מחדשים אחדים, בגלל התנאים הבלתי־אנושיים השוררים במקום, ושם נפחו האומללים את נשמותיהם הטהורות.

תהא נפשו הטהורה, ונפשות חבריו הקדושים, צרורות בצרור החיים׳

בשנות המלחמה הקשות, מלחמת עולם השניה, עברנו לסמרקנד יחד עם המוני הפליטים אשר ברחו לשם. בתום המלחמה הנוראה נסענו ללבוב, לאחר שנפתח צוהר ליהודי רוסיה אל העולם הגדול על־ידי הברחת הגבולות בתור אזרחי פולין.

אמי, מרת שרה, בת הרב חיים בנציון רסקין הי״ד, הידועה בשם ״ידי מומע שרה״, היתה פעילה ביותר בשטח זה, ולזכותה ניתן לזקוף שחרורן של משפחות רבות אשר זכו לצאת מעמק הבכא, בתור אזרחי פולין, הודות לפעילותה הנמרצת ומסירות נפשה הגדולה.

כאשר נודע לשלטונות על היקף פעולותיה, התחילו לעקוב אחריה, על מנת לצוד אותה ברשתם. בהוודע לאמא כי מחפשים אחריה, נאלצה להסתתר ואיש לא ידע את מקום מחבואה. החיפושים אחריה היו מסועפים ביותר, ואת תמונתה הפיצו בכל תחנות המשטרה ברחבי המדינה.׳

**במחתרת**

בשנת תש״י (1950), ברחתי יחד עם אמא לגרוזיה, והתחבאנו בעיר כותאיסי. בעיר זו הסתתרו כמה מאנשינו, אשר השלטונות חיפשו אחריהם בערי מגוריהם.

— אחי שמעון שי׳, כבר אסור היה אז מאחורי מסגר ובריח, לאחר שתפסוהו יחד עם עוד עשרים איש, עת ניסו לברוח בתעודות מזויפות, דרך לבוב. —

כתוצאה מהלשנה, הגיעו אנשי הק.ג.ב. לגרוזיה, אסרו כמה מאלה שהסתתרו שם והגלו אותם לתקופה של עשר שנים במחנות־ריכוז בסיביר.

בראותנו כי אנשי השטן הגיעו גם לכאן, הרחקנו־נדוד עד וילנא והסתתרנו שם. כעבור זמן, לאחר שנדמה היה כי המצב הוקל, עזבנו את וילנא וחזרנו לכותאיסי.

אולם, תוך זמן קצר התברר לנו כי מרה טעינו. אנשי הק.ג.ב. לא הפסיקו כלל את החיפושים אחרינו, ובמידת־מה עוד הגבירו אותם. לדאבון לב, עקב אחרינו איש אשר ידע והכיר היטב את כולנו. איש זה נעצר באחד הימים, וכאשר ייסרו אותו ביסורים קשים — לא יכול היה לעמוד בהם. החוקרים הבטיחו לו, כי באם ימסור להם פרטים הדרושים להם — ישחררוהו מיד ויפסיקו להתעלל בו. הלה לא עמד בנסיון הקשה והפך לסוכנם.

עקב הלשנותיו נעצרו רבים מאנשינו אשר לא ידעו להזהר ממנו. בהגיעו לכותאיסי נכנס, למשל, לבית הכנסת ושאל אצל המתפללים המקומיים, אולי ידוע להם היכן מתנורר כאן יהודי חרדי, חסיד, אשר יוכל לסמוך עליו על כשרות המאכלים. הללו, אשר לא עלה על דעתם להטיל עליו צל של חשד, היו מצביעים בתום לב על בית פלוני או אלמוני — וכך התהדקה עניבת החנק על כולם, והם נתפסו והושלכו למרתפי הק.ג.ב.

בליל ל"ג בעומר אותה שנה, ישבנו בסעודת־מרעים והתוועדנו יחד לכבוד הילולא דרשב"י. כאשר יצאתי מהבית, בתום ההתוועדות, התקרבו אלי כמה מאנשי הק.ג.ב. ואסרו אותי.

כאשר הביאוני לתחנת המשטרה, וראו שני כיסויים על ראשי וטלית־קטן של צמר על גופי — ידעו כבר כי חבר אני לחבורת החסידים. לא היו זקוקים לשום סימנים אחרים והוכחות נוספות.

לאחר שעצרו אותי, התחילו לעקוב אחר דברי הדאר המגיעים אל ביתי, כדי לצוד על ידי כך ברשתם אנשים נוספים.

## שליחים אומללים

יום אחד שלחה אלי אמא מברק ממוסקבה, בו היא מודיעה לי, כי ביום פלוני היא מגיעה ברכבת הנוסעת לגרוזיה, ומבקשת ממני לבא ולקבל את פניה בתחנת הרכבת בכותאיסי. מאחר שכל דברי הדאר המיועדים אלי היו תחת מעקב, ידעו מיד על תוכן המברק — בעוד שהאמא לא ידעה כלל שנאסרתי ולא עלה בדעתה להזהר כל כך. לשם הסוואה, לא חתמה אמנם את שמה, אלא שם אחר, אבל הם ידעו מיהו העומד מאחורי מברק זה.

המברק נפל לידיהם כפרי־בשל ושמחו עליו כעל כל הון. טבעת החנק הלכה, אפוא, והתהדקה.

הם שלחו הודעה שיגרתית אל הכתובת שלי, לבוא לסניף הדאר ולקבל מברק שהגיע עבורי. כאמור, היו מעונינים לצוד ברשתם אנשים נוספים ככל האפשר, וכך עמדו הכן לראות מיהו האיש הבא לקבל את המברק.

בין אלה שהיו אז בכותאיסי — היה גם הר״ר יוסף גרינברג שי, והוא אשר הלך לבית הדאר לקבל את המברק. כצפוי, נתנוהו לו בידו, מבלי שידע כי זוגות עינים עוקבות ובולשות אחריו.

ר׳ יוסף העביר להר״י את המברק, למען יסור לתחנת הרכבת לקבל את פני האמא ולהזהירה לבל תהין ללכת הביתה, היות ובנה עצור כבר בידיהם, והיא עלולה להעמיד את עצמה בסכנה.

בסופו של דבר יצאו לקבל את פניה זוג זקנים, ר׳ אלתר ורחל נוימרק, אשר נתבקשו להפגש אתה בתחנת הרכבת ולספר לה על מעצרי. ההנחה היתה, כי הסכנה לא תהא כה גדולה עבורם עקב גילם המופלג.

בהגיע הרכבת לתחנה, התקרבו זוג הקשישים וחיכו ל״מומע שרה״י האמורה לרדת מרכבת זו.

### סבל מסתורי

כמרחק קצר, עמדו כבר מלאכי־החבלה ליד מכונית, בידיהם תמונת אמי, ועיניהם עוקבות אחר כל מי שבא לקבל את פניה. כאשר ירדה מהרכבת, הבחינו הקשישים באיש המחזיק בידו מזוודה. הם לא ידעו להעריך אל נכון מיהו האיש וחשבוהו לסבל אשר התנדב לעזור לאמא במשאה. בני הזוג נוימרק נגשו לאמא, סיפרו לה על מעצר בנה משה, והזהירוה מלכת אל ביתו, בגלל הסכנה.

ה״סבל״ שנשא את המזוודה ליווה את האורחת הכבודה ישר אל מכונית הק.ג.ב. וכאשר שמע את דברי הזוג נדברם אתה — ביקשם אחר כבוד להצטרף גם הם אליה — — —

מה היה טיבו של ״סבל״ זה?

לאחר שנודע לשלטונות על בואה — בהתאם לאמור במברק — כבר דאגו לשים עליה עין, מיד עם צאת הרכבת ממוסקבה, לבל תתחמק מידיהם. ואכן, תוך כדי נסיעה, כבר ידעה אמא היטב כי שבויה היא בידיהם; זאת גם סיפרה לי היא עצמה בעת שנפגשנו בכלא.

בני־הזוג נוימרק, אשר לא ידעו כלל מכל המתרחש סביב אשה זו ועל המעקבים והחיפושים הנערכים אחריה בכל רחבי המדינה, סברו לתומם כי אלה שביקשו מהאמא להכנס למכונית, ואשר הזמינו גם אותם להצטרף אליהם — טוביל־לב המה, אשר בראותם זוג קשישים, התנדבו להסיעם לביתם. הם שמחו מאד על ההצעה הנדיבה, ונכנסו ברצון לתוך המכונית.

בנסעם מתחנת הרכבת אל מרכז העיר, חלפה המכונית ברחוב בו נמצא בית מגוריהם, וכאשר עברה ליד ביתם — ביקשו בני־הזוג מהנהג לעצור, כי רוצים

הם לרדת כאן, ליד ביתם.

"כן, כן – ענה הנהג בציניות מרושעת – עוד מעט ואנו עוצרים. קצת סבלנות" – – –

כעבור דקות אחדות, נעצרה המכונית ליד בנין המפלצתי של הק.ג.ב. והאורחים הנכבדים נתבקשו על ידי הסוכנים להתלוות אליהם פנימה...

# ממוות לחיים

## גזר דין מוות — עני חשוב כמת — תרופות מיותרות — שפת אסירים

### גזר דין מוות

הגיע יום המשפט.

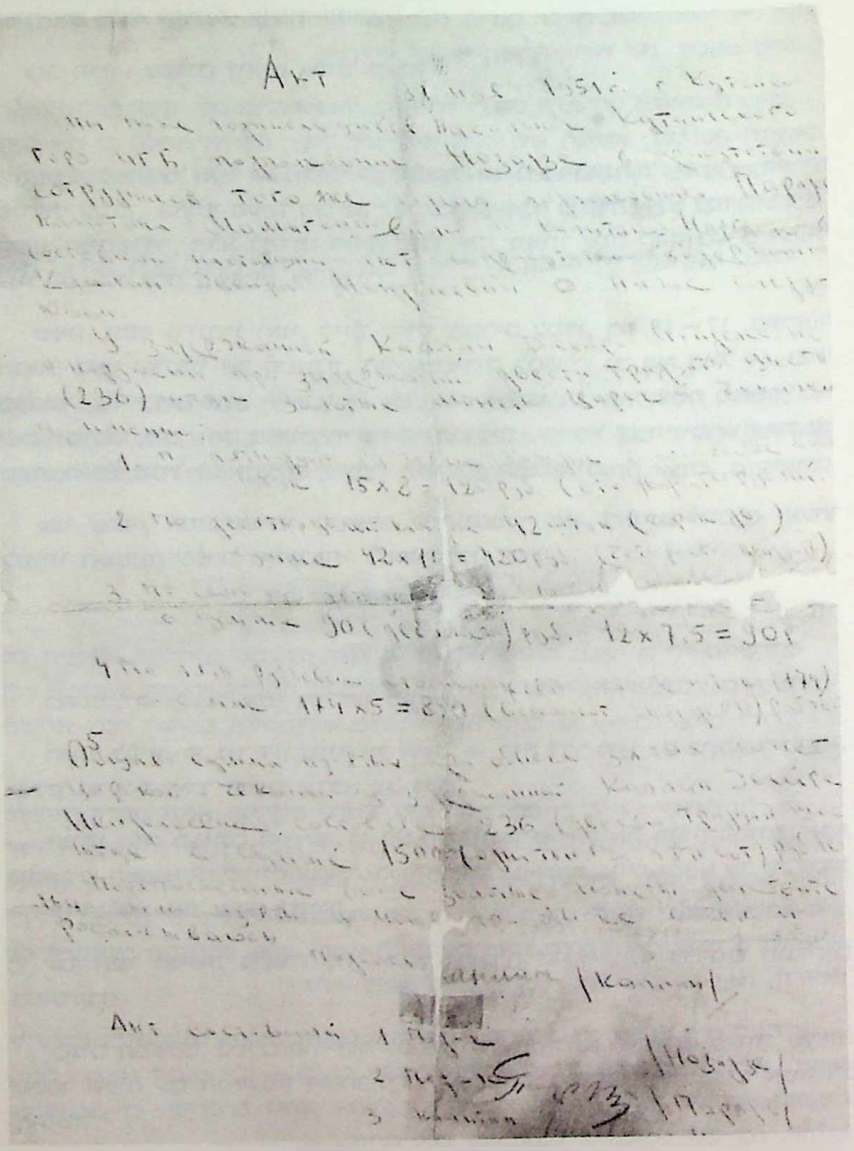
על כס הנאשמים הושבו חמשה איש ואשה: אמי ע"ה, ר' אלתר ניימרק ואשתו רחל, הר"ר יוסף גרינברג שי' — ואני.

כל אחד מאתנו נשפט על חטאים אחרים: ראש וראשון בינינו, הנאשמת העקרית — אמי שרה ע"ה. היא נאשמה על שורה ארוכה של חטאים ופשעים נגד השלטונות, אשר כל אחד חמור מקודמו. בגזר־הדין הקריא ראש השופטים שורה ארוכה של החלטות ופסקי־דין: על חטא פלוני — 10 שנות מאסר, בגלל עבירה אלמונית — 5 שנים ועבור עון אחר — 3 שנים. כך הלך והקריא כבי־רוכלא, חטא־חטא וענשו, עד אשר הגיע לסיום הנורא:

— ועבור הרצון והפעילות לצאת מרוסיה ולעלות לארץ ישראל: גזר־דין מוות!

בני־הזוג ניימרק הואשמו בכך, שידעו כי בתם נוסעת לארץ־ישראל ומבריחה את הגבול, ולא גילו על כך לשלטונות. בהזדמנות זו, שפטו אותם כנר על חטאים נוספים: על כך שבביתם היו מתקבצים יהודים לתפילה ועל קשריהם עם הנאשמת הראשית שרה קצנלבויגן. נכצר היה מהם להעניש ולהעמידם לדין על אשר באו לקבל את פני הנאשמת, מאחר שאין הדבר מהווה שום פעולה נגד החוק, ולכן האשימו אותם, רשמית, בהאשמות האמורות בלבד.

גזר הדין: ר' אלתר ניימרק — עשרים וחמש שנות מאסר, אשתו רחל — עשר שנות מאסר!



ה"אקט" שנערך על־ידי אנשי חק.ג.ב. מיד עם מאסרה בבית הכלא

הר״ר יוסף גרינברג הואשם על רצונו לצאת מרוסיה לארץ־ישראל ועל שלמד תורה עם ילדי ישראל, בניגוד לחוק.

גזר הדין: עשרים וחמש שנות מאסר!

אני נשפטתי על אשר לא גיליתי לשלטונות אודות פעילותה של אמי — למרות שידעתי על כך. באותו מעמד רצו גם לשפטני על שלא ביקרתי ולא למדתי בבית־הספר הממשלתי, אלא למדתי תורה לבדי. אך, מאחר שזה קרה בטרם הגעתי לגיל 14, לא יכלו לשפטני על עבירה זו.

שנינו, יוסף גרינברג ואני, היינו עדיין צעירים למדי, בני 18—17. בתקופה ההיא, בימי שלטונו של סטאלין, היו מעמידים למשפט גם נער בגיל 14, ודינו כמבוגר. על ילדים אלה — בני 14, 15, 16 — גזרו גם עשר שנות מאסר, כמו לאנשים מבוגרים, ורק מחנות־הרכוז היו נפרדים: עד גיל 18 היו מחנות של בני נוער, ואילו מגיל 18 ומעלה הועברו למחנות המבוגרים.

אני עצמי, אמור הייתי להישלח למחנה־נוער, אך באותם הימים הגעתי לשנתי השמונה־עשרה והועברתי למחנה־רכוז כללי.

### עני חשוב כמת

כאמור, חרצו על אמי גזר־דין מוות.

חשוב לציין, כי גזר דין מוות על אשה — היה דבר נדיר גם בתקופה ההיא, ופסק הדין השאיר רושם מדכא על כלם.

הנוהג היה באותם הימים, כי לא היו ממיתים מיד את הנדון־למוות, אלא ניתנה לו האפשרות להגיש ערעור, לדון מחדש במשפטו, אולי ימצא צד של זכות להמיר בגללו את עונש המוות.

גם אמי הגישה בקשה כזו, והיא הועברה לדיון נוסף בדרגים הגבוהים במוסקבה.

בתום המשפט, בטרם הורידוה למרתף החשוך, לתא הנידונים למוות, שהתה מספר שעות עם הנאשמת האחרת, רחל ניימרק, ושוחחו יחד, כדבר אשה אל אחותה.

תוך כדי שיחתן, נענתה הגבי ניימרק ואמרה לרעותה — אמי ע״ה:

— ״הלא חכמינו זכרונם לברכה אמרו, כי ״עני חשוב כמת״. הבה תני לי, אפוא, את כל אשר לך לזמן קט, למען לא ישאר בידך מאומה ותהפכי לעניה

מוחלטת, אשר אין לך ולא כלום. ברגע זה תהא חשובה כמת; ואם נגזר עליך דין מוות — יהא נחשב הדבר כאילו הנך כבר מתה, מאחר שעני חשוב כמת, וכך יומתק מעליך גזר הדין הקשה שנגזר עליך!"

מיהרה האמא להיענות לדברי ידידתה, האשה התמימה, אשר דבריה נאמרו באמונה פשוטה, אמונה של אשה מישראל, אשר למרות ההלם בו היו כולם שרויים באותם הרגעים שלאחר השמעת גזר־הדין — ידעה היא להתעלות מעל הכל ולקיים דברי חז"ל הקדושים:

ואכן, אמי מסרה לה את כל אשר בידיה והפקירה, לשעה קלה, את כל אשר לה.

כאמור, היה זה מיד לאחר הקראת גזר־הדין. משך כמה שעות ישבו השתים ושוחחו, ולאחר מכן הגיעו מלאכי המשחית והפרידו ביניהן; את אמא הורידו למעמקים, לתאי הנידונים למוות, ואילו הגבי ניימרק הועברה לכלא הנשים.

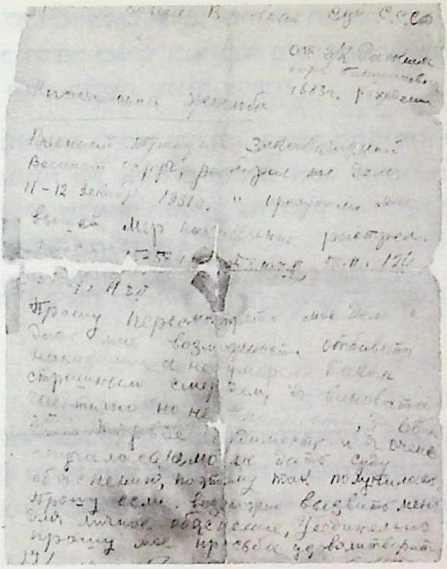
### תרופות מיותרות

כחדשיים ימים ישבה האמא במרתף החשוך וחיכתה להחלטה הסופית בה יוכרע גורלה, לשבט או ל"חסדי". כלומר: לעלות על המוקד ולהיות מחוסלת על־ידי כדורי מרצחים — או לגמור את שארית שנות־חייה במחנה רכוז אי־שם בארץ גזירה.

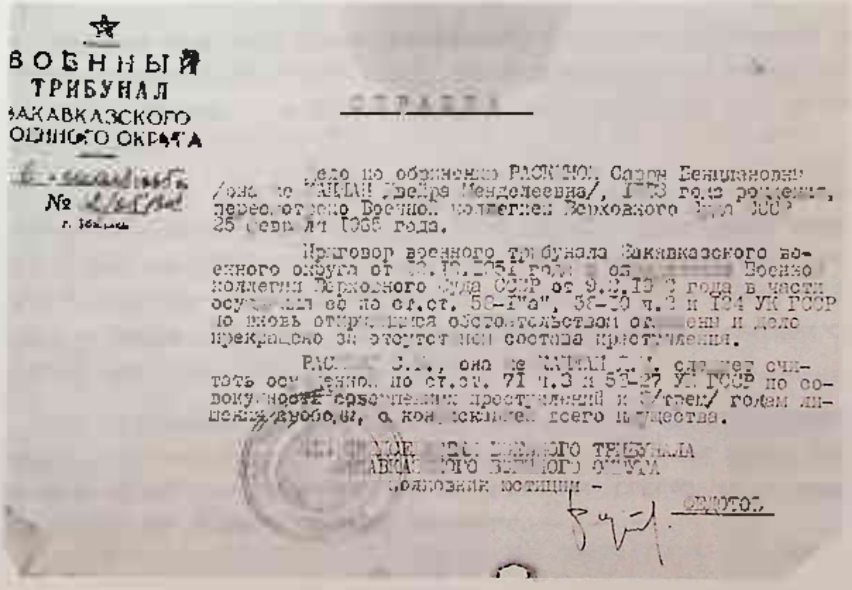
— מן הראוי לציין, כי בתום המשפט, בטרם הקריאו אנשי הצדק והיושר את גזר הדין, הביאו למקום רופא, לבוש חלוק לבן, ובידו מזוודה קטנה. כאשר ראינו אותו, הבינונו מיד כי המצב חמור למדי. התברר, כי הרופא הוזמן על־ידי בית המשפט למען יעמוד במצב הכן לקראת השמעת גזר־הדין. מי כמוהם ידע כי אמורים להשמע כאן דברים אשר השומע־האומלל עלול להיתקף בהתקפת־לב חמורה, ואף להוציא את נשמתו מהתרגשות ופחד!

מיד עם מתן פסק הדין, נתן הרופא תרופות שונות לאמא, למען תוכל להחזיק מעמד. אבל, אשה גדולה ובעלת מסירות נפש כמוה — לא היתה זקוקה לכך; בשמעה את גזר־דינה, ניגשה אלי והחלה לעודד אותי בדברים; כי לא אדאג עבורה, וכי עלי להתעודד ולהתנחם בכל מחיר. — — —

חדשיים ימים חיכתה, כאמור, לתוצאות הבקשה שהגישה, עד אשר הגיעה סוף־סוף ההחלטה הסופית:



מהמרתף החשוך, בתא הנידונים למוות, עורכת הגב' קצנלנבוגן בקשת חנינה — להמיר את גזר דין המוות לעונש מאסר



ВОЕННЫЙ
ТРИБУНАЛ
ЗАКАВКАЗСКОГО
ОДНОГО ОКРУГА

№

г. Тбилиси

СПРАВКА

дело по обвинению РАСКИНОЙ, Сарры Бенционовны /ран. по "АЛЬБИ" Двейра Менделеевна/, 1873 года рождения, переслотрено Военной коллегией Верховного Суда СССР 25 сент. 1938 года.

Приговор военного трибунала Закавказского военного округа от 30.10.1937 года в отношении Военной коллегии Верховного Суда СССР от 9.2.1938 года в части осуждения ее по ст.ст. 58-1"а", 58-10 ч.2 и 124 УК РСФСР по вновь открывшимся обстоятельствам отменен и дело прекращено за отсутствием состава преступления.

РАСКИНА Ш.Б., она же АЛЬБИ Д.М., следует считать осужденной по ст.ст. 71 ч.3 и 58-2? УК РСФСР по совокупности совершенных преступлений к 5 /пяти/ годам лишения свободы, с конфискацией всего имущества.

ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ
ЗАКАВКАЗСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА

Подлинник истицин -

СПРАВОТ.

השלטונות נענים לבקשה. האשמות חסוליטיות בוטלו וממירים את גזר־דינה לעשרים וחמש שנות הגליה למחנות־רכוז

— עשרים וחמש שנות מאסר — תמורת עונש המוות!

כוחה של אמונה פשוטה! — — —

## שפת אסירים

לאחר שהמירו את עונשה, העבירוה מתא הנידונים למוות — אל בית הסוהר הכללי אשר כולנו היינו אסורים בו. אנו, האסירים הגברים, היינו בקומה התחתונה; ואילו הנשים — שתי קומות מעלינו.

נתנאים הקשים בהם חי האסיר — יש והאסירים מאמצים את כח־שכלם, מבתחים וממציאים המצאות שונות, למען יקלו במעט את סבלם. את ההמצאות הללו ידעו האסירים להפעיל בינם־לבין־עצמם, מבלי שהשומרים יבחינו בכך, למרות שנעשו תחת לאפם ממש. המצאה מיוחדת היתה להם, למשל, כיצד להתכתב ביניהם, בדרך פשוטה וקלה ביותר; גם "שפה" מיוחדת, חדומה לשפת החרשים המציאו, ודרכה יכלו האסירים להתדבר, למרות המרחקים שביניהם.

לדוגמא האסירים שבקומות העליונות היה להם קשר רצוף ותכוף עם האסירים אשר בקומות התחתונות. הם עשו זאת בצורה מחוכמת, אך פשוטה ביותר. האסיר שבקומה העליונה היה כותב בפתק את כל אשר בלבו, וקושר את הפתק בקצהו של חבל דק. כן היה מחבר בקצהו חתיכת סוכר או לחם, כדי להכביד על משקל החבל שלא יתעופף ברוח. את קצהו האחר של החבל החזיק האסיר בידו, ומיד כאשר הוריד את החבל לעבר הקומה התחתונה — היה נוקש על רצפת־תאו כמה נקישות, למען ישמע אותן האסיר למטה. היה זה סימן ברור לאסיר כי נשלח אליו מכתב ועליו להיות דרוך לקבלו. לאחר שהתיר האסיר המקבל את הקשר והוריד את הפתק — הצמיד שם את מכתבו המוכן בכיסו, קשרו היטב והאסיר שבקומה העליונה משך אליו את החבל עם המכתב החוזר.

כל זה ארך דקה אחת בלבד; מזמן שהשוטר עבר את דלת תאו של האסיר והסתכל על הנעשה בתא זה — ועד שסיים לעבור את כל שלשים התאים שבקומה והתחיל את סיבובו מחדש. סיבוב זה לקח זמן של 60 עד 90 שניות; ובזמן קצר זה, צריך היה להתחיל ולסיים הכל, מבלי שאיש ירגיש בכל הנעשה. בדרך זו פעלה "מערכת־דאר" מיוחדת באופן רצוף ומושלם.

עבורי היה זה, כמובן, לתועלת מרובה, כי יכולתי "להתדבר" עם אמי בכל הנושאים אותם היה דרוש לברר וללבן.

"שפה" אחרת שפיתחו האסירים — שפת הידים והאצבעות. אל"ף־בי"ת מיוחד המציאו באמצעות סימני האצבעות לדוגמא: "אצבע" כלפי מעלה

פירושה אות א', כלפי מטה — אות ב', אצבע אחרת — אגודל — כלפי מעלה או מטה — אות ג', וכן הלאה; שתי אצבעות כלפי מעלה, שלש אצבעות, צמודות או נפרדות, כלפי מעלה או מטה; לכל תנועה או צורה היתה משמעות אחרת. כך יצרו שפה מושלמת, דרכה יכלו האסירים לדבר ביניהם מקרוב ומרחוק כמעט בכל מה שנחוץ להם.

כאמצעות "חילופי מכתבים" אלה יכולתי "לדבר" עם אמא בכל נושא שהוא. היא שאלה אותי, למשל, מה עליה לעשות בתפילות שחרית, מנחה וערבית — היות ואין היא יודעת בעל־פה אלא תפילת שמונה־עשרה של מנחת שבת בלבד, וכדומה.

כן היתה מברכת אצלי דינים והלכות שונים הקשורים לחג הפסח, או דינים השייכים לחיי היום־יום שלא ידעה להחליט כהם בעצמה; וכמובן שהתעניינה במצב בריאותי ובתכניותי לגבי העתיד — בכלא ובמחנות־הריכוז.



בתור אסיר במחנת ריכוז

# פגישה אחרונה

**אם על בנים — הסוף המר — אבלות בכלא — מכות רצח**
**החייט האומלל**

## אם על בנים

באחד הימים הגשתי בקשה לשלטונות בית הכלא, כי יאפשרו לי להפגש עם אמי בטרם ישלחו אותנו למרחקים. בקשתי אושרה וגם הודיעו לי את תאריך הפגישה: שבוע לפני חג הפסח.

היה זה, כמובן, לאחר שהמירו את עונש המוות ל־25 שנות מאסר. כי בעת שגזר־המוות עדיין ריחף על ראשה — לא ניתן היה, כמובן, לחשוב על אפשרות כזאת; אז נמצא האסיר בתא הנידונים למוות, בתנאים מיוחדים: תחת שמירה מעולה ביותר, בפיקוחם של קצינים מיוחדים; בתא עצמו אין מאומה, פן יחליט האסיר להתאבד; גם האוכל משובח יותר — לפחות יבריא קצת וילך למיתה כשהוא בריא...

הגיע יום הפגישה. ההתרגשות גדולה וההרגשה כבדה מאד. מי יודע! מי יודע אם אין זו פגישת־פרידה, פגישה אחרונה בחיים — — —

נפגשנו.

כל אחד מאתנו נרגש ביותר. מועקה כבדה בלב. שמחה אמיתית של פגישת אם ובנה — מהולה בעצב לקראת העתיד הבלתי־נודע.

האם המסורה, גם בכלא לא באה לפגוש את בנה בידים ריקות. היא באה ושתי שקיות בידיה; היו אלה שקיות קטנות אשר בכל אחת מהן קוביות של סוכר.

וכל כך למה!

היום שמונה ימים בחודש ניסן, שבוע לפני חג הפסח. היא ידעה היטב פירושו

של חג פסח בכלא הסובייטי — רעב וכפן. מיהו אשר ידאג עבור בנה וימציא לו מצות לפסח?

— אבא איננו; מלאכי־החבלה הוציאוהו ביום בהיר אחד מביתו, ומאז נעלמו עקבותיו. "פושעי" כזה אסור לו להחזיק קשר כלשהו עם משפחתו, ואין איש יודע מה עלה בגורלו.

— אמא סגורה ומסוגרת, מאחורי שערים של ברזל ומנעולים של פלדה, בתוך מפלצת־ענק אפופה חומה מבוצרת, אשר איש טרם ברח דרכה מעולם. לה־עצמה אין היא זואגת כבר; מבוגרת היא בשנים, ששים שנות־חיים מאחוריה, והמעט שנותר לה לחיות — יעבור כבר איכשהו. דאגתה העיקרית היא בנה, בנה־יקירה, הנמצא אמנם במרחק של שתי קומות בלבד ממנה — אבל מחיצות אדירות ובלתי ניתנות לחדירה מפרידות ביניהם. אם כן, אפוא, איך תוכל לדאוג עבורו למצות לפסח?

— האח שמעון, אף הוא הוגלה לאי־שם במרחקי סיביר הקפואה, ומי יודע מה עלה בגורלו. הוא עצמו נסכנת־רעבון לקראת ימי הפסח הממשמשים ובאים.

— אח נוסף, יהושע, כבר זכה לצאת מעמק־בכא זה, לאחר שכבר חשנוהו למת, לגברא קטילא, בעת שהותו במחנה־ריכוז אחר; וכיום נפסקו הקשרים איתו לגמרי.

כל זאת לא נעלם מהאם הדואגת. ואין, איפוא, כל תימה, על כך שבמשך תקופה של שבועות וחדשים — חסכה יום יום ממנתה, קוביה אחת של סוכר, ועוד אחת, למען תקבצם לעמרים קטנים להחיות בהם נפש בנה.

עת חסכה מפיה, ידוע־ידעה כי יחד עם בנה כלוא עוד יהודי, עוד נפש מישראל, השומר על מצוה קלה כבחמורה; ובמה יוכל הלה להחיות את נפשו הרעבה בימי חג הפסח?

שם, במרתף המפחיד, בו ישבה וחיכתה למפלצת־המוות העלולה לקפד את פתיל חייה לנצח, נתונה היתה דאגתה העיקרית — כי יהיה לו ליהודי, ולעוד יהודי, במה להשיב את נפשם בימי חג הפסח.

האם יכול בן־תמותה להגיע לדרגה יותר גבוהה של אהבת ישראל, של מסירות־נפש, של הצלת נפשות!! — — —

## הסוף המר

לא נתנו להם, לאם ולבנה, להיות יחד במתיצה אחת שעה ארוכה — והפגישה הסתיימה במהירות. השנים נפרדו בעל־כרחם, בעוד הבן שולח מבטים אחרונים

לעבר האמא, והאם מסתכלת במבטי־דאגה לעבר בנה. מי יודע... אולי אלה מבטים אחרונים... האם יעלה בידיהם אי פעם להפגש שוב... לדבר... לשוחח...

לא עברו עשרים וארבע שעות מאותה פגישה — נקרא הבן אל מנהל בית החולים של הכלא. לבן ניבא לו רעות. מה לו ולמנהל בית הכלא! האם קרה איזה מאורע שבגללו הוא נקרא לפגישה כה דחופה!

מתנרר שכן.

כאשר נכנס הבן היו פני המנהל רציניות. הוא ביקשו לשבת ואחר הושיט לו חבילה.

כאשר לקח את החבילה לידו — נשאר על עמדו מוכה־הלם. הוא הכיר מיד כי אלה הם בגדי אמו — — —

לא יכול היה לתאר לעצמו מה קרה כאן. "האם קרה איזה אסון עם אמא, אותה ראיתי לפני פחות מיממה!" הרהר בחרדה.

כאן בא לעזרתו מנהל בית החולים עצמו, אשר לא השאיר לו זמן רב למחשבה. בדבריו הקצרים פתר את הכל. הוא הסביר לו כי בבית החולים, לשם העבירו את אמו לאחר שקיבלה התקפת־לב חזקה, השקיעו מאמצים רבים להצילה — ולשוא. הרופאים לא הצליחו במאמציהם והיא נפטרה תוך שעות אחדות. מנהל בית החולים אף הסביר, עד כמה משתדלים אנשי צוות בית החולים להציל את חייו של האסיר, בגלל אי הנעימות, הכרוך במותו של אסיר כלשהוא תחת רשותם.

באותם הימים קיבל הבן "מכתב", באמצעות הדאר הפנימי של האסירים, מאותה אשה שהיתה יחד אתה בחדר. במכתב זה היא כותבת, כי מיד לאחר שחזרה מה"סוועדאניע" (פגישה) עם הבן, היתה נרגשת מאד; מראה בנה — גופו הצנום והרזה, פניו המצומקים והחיוורים — לאחר שנה שלימה של יסורים ומכאובים; רעבון וצמאון, תנאי מחנק בלתי־אנושיים בתאי הכלא; עינויים קשים ומכות־רצח בעת מהלך החקירות — כל אלה נתנו בו אותותיהם, וקשה היה לה לאם להכיר את בנה.

למראה כל אלה החלה לחוש ברע, קיבלה התקף־לב קשה והועברה במצב חמור לבית החולים של הכלא.

### אבלות בכלא

"לאחר שנודע לי על פטירת אמי — מספר ר' משה — עמדתי כל העת ליד חלון תאי, ממנו ניתן היה לראות את בית החולים. הסתכלתי כל הזמן, אולי

יעלה בידי לראות מה קורה אתה. ואמנם, באחד הרגעים ראיתי כאשר מובילים את גופתה הטהורה אל חדר המתים למטה. משם העבירו אותה ל"קנורה", בקבר אשר כרו עבורה לא הרחק משם, בחלקה המיועדת לאסירים — — —

"זה היה, כאמור, ביום טי ניסן. קרעתי קריעה, כדין, וישבתי "שבעה" בתאי — אם כי נבצר היה ממני להגיד קדיש לעילוי נשמתה הטהורה".

מעטים מאד הן אלו אשר זכו לפעול כה רבות כפי שזכתה אשה צדקנית זו. היא הצילה נפשות רבות מישראל מארץ הדמים, והעבירה אותם לחוף מבטחים; היא עשתה זאת במסירות־נפש רבה, תוך חירוף נפש. רבים היו המקרים, למשל, אשר ראשי המשפחה היו אסירים בכלא, מאחורי סורג ובריח או נשלחים ומוגלים למעמקי סיביר, וילדיהם נשארו ללא אב, ללא מפרנס ודואג. היא היתה לוקחת אותם תחת חסותה, מצידת אותם בתעודות מזויפות של פלוני או אלמוני, בתור אזרחים פולניים; וכך העבירה אותם את הגבול, על־ידי ה"עשאלונים" המיוחדים, מלבוב לפולין.

כיום אפשר למצוא דורות רבים — נינים ונכדים של אותם הילדים אשר הצילה אותם מכליון רוחני וגשמי גם יחד, וזכו להקים בתים נאמנים בישראל, דורות ישרים מבורכים.

היו גם מקרים בהם הוציאה ילדים ממעונות־ילדים סובייטיים. אין צורך להפעיל דמיון רב כדי לתאר מה היה עולה בגורלם של ילדים אלה אם היו נשארים כמוסדות הללו; שם היו, חיו, אבודים לעם ישראל לנצח נצחים.

יהיו נא שורות מעטות אלו יד ושם טוב לאשה גדולה זו, אשר תרתה פרק נאה ונכבד בתולדות מסירות הנפש של יהדות רוסיה הדוויה, הסובלת והנדכאת, ואשר רבים־רבים מיהדות זו חבים לה את חייהם וחיי הדורות הבאים אחריהם.

יהא זכרה ברוך!

### מכות רצח

בעת שאסרו אותי והועמדתי בפני חקירות — כפרתי בכל ולא הודיתי כלל כי הנני בנה של שרה קצנלבויגן. אך הם הצליחו בכוחות עצמם להשיג את ההוכחות להצדקת עמדתם. הם הכו אותי מכות נמרצות, ב"פלאטקע" — חבלים קלועים טבולים במים — על כפות־הרגלים. הכאבים היו איומים, אבל לא הצליחו להוציא ממני הודאה כלשהי. בכוונה היו משתמשים בסוג זה של מכות, כי אין הן משאירות סימנים של חבלות על הגוף. בעיקר היו מכים כך על כפות הרגלים,

שהם מוסתרות מעיני בני אדם, כדי שאנשים זרים לא יראו את עקבות המכות, אותם היו מנחיתים גם על בחור וצעיר. בתום ההכאות היו מושחים את מקום הכאב במשחה, כדי למנוע חבורות וזיהומים.

במשך חדשים רבים לא יכולתי ללבוש את נעליי בגלל נפיחות כפות הרגלים מהמכות המחרידות!

בתקופה ההיא היו נפוצות מאד מכות ועינויים לאסירים בעת החקירות. אמנם בגרוזיה היה המצב טוב בהרבה ממקומות אחרים; אבל בתוך בתי־הכלא שם, היה גרוע פי כמה. במוסקבה, או לנינגראד, היו משתדלים שלא לחרוג בהרבה מהחוקים והנוהלים הרשמיים; אבל בגרוזיה לא היו מקפידים כמעט על נוהלים אלה, והרשו לעצמם מעל ומעבר מכפי שהיו נוהגים בערים הגדולות.

כאמור, הצליחו להשיג הוכחות אודותיי. הם העבירו תמונותיהם של כמה אסירים, ביניהן גם התמונה שלי, לאסירים שונים, והיו מבקשים מהם לזהות את התמונות. אחד מאלה, שהיה עצור בכלא בלנינגרד, הכיר אותי היטב וזיהה אותי לפי התמונה.

חמשים ימים רצופים עמדתי בתוקף על גירסתי ולא הודיתי על שמי האמיתי — עד... עד כי בסופו של דבר, לאחר כל היסורים הנוראים שגרמו לי, ולאחר שבאו אלי בהוכחות ברורות על זהותי האמיתית — נשברתי, וגיליתי להם את שמי הנכון — — —

באחד הימים העמידו אותי פנים אל פנים עם אמא. היה זה לאחר שכבר הודיתי כי הנני בנה.

בשבת־קודש, שבת שחל בו תשעה־באב. בעת החקירות, עמדה אמא בתוקף ואמרה, כי כל זמן שלא יתנו לה את האפשרות לראות את בנה, היא לא תענה על שום שאלה; באין־ברירה ארגנו בינינו פגישה אישית.

הם הביאו אותנו אל חדר אחד ושני חיילים מזוינים שמרו עלינו. נאלצנו לדבר בשפה הרוסית בלבד, למען יוכלו השומרים להבין את שיחתנו.

למרות שידעה את מצבה האמיתי, ועל כך שסכנת־מוות מרחפת עליה, התעלמה כליל מכך וניסתה כל הזמן לדבר על לבי ולעודדני. דאגתה העיקרית היתה לבקש ממני להתחזק באמונה בהי ולהתעודד במצבי הקשה.

פגישה זו התקיימה, כאמור, לפני המשפט. לאחר מכן הועמדנו כולנו בפני כס המשפט, ולכל אחד מאתנו גזרו שנות־מאסר שונות — פרט לאמא אשר חרצו את דינה למוות.

כאמור, שפטו אותי בגלל שלא גליתי לשלטונות על פעילותה של אמא, וכן על חטא שלא למדתי בבית הספר הממשלתי — אם כי על כך לא יכלו לשפטני.

### החייט האומלל

באותם הימים היה עונש של 10 שנות מאסר דבר של מה־בכך. עבור כל דבר פעוט היו מענישים בעשר שנות כלא. כאשר היה אי־מי נכשל בלשונו ומוציא מפיו בדיחה כלשהי על "שמש העמים", סטאלין ימ"ש, היה נענש ב"עשירייה". גם באם הוא עצמו לא התכוון, אלא נדמה היה לפלוני או אלמוני ששמע אותו חומד לצון — די היה לו בזאת כדי להענש במאסר או בגלות.

היה־היה חייט אחד אשר גזר לו מידה של בד, לפי גיזרת ניר אותה הכין מעתון ישן. לרוע מזלו, לא הבחין החייט כי באותו עתון מודפסת תמונתו של סטאלין. קרה, ותוך כדי עבודתו תחב את המחט בפיסת העתון, בדיוק במקום בו הופיע אישון־עינו של הרודן העריץ. הבחין בכך אחד מאנשי המפלגה הנאמנים, אשר הלך וסיפר זאת לשלטונות. אותו חייט־מסכן נשפט כמובן מיד והוגלה לעשר שנות עבודת־פרך במחנות־רכוז...

אותי שלחו לסיביר במחנה־רכוז בקראסנייאוווסקע. למזלי, היו באותו מחנה גם יהודים מגרוזיה וכך עלה בידי, מפעם לפעם, לארגן בשקט ובהחבא מנין של עשרה ולהגיד קדיש לעילוי נשמת אמי ע"ה.

שבע שנים ומחצה הייתי אסור בידיהם, בשתי תקופות: תקופה אחת חמש שנים מתוך עשר שנזרו עלי. זה היה לאחר מות סטאלין, אז שוחררו מליוני אסירים. בין קבוצות־האסירים ששוחררו היו כאלה אשר בעת מאסרם היו פחות מגיל 18. מאחר שבעת שאסרו אותי הייתי עדיין פחות מבן שמונה־עשרה — שוחררתי אף אני.

שש שנים לאחר שחרורי — נאסרתי שוב.

СССР

МИНИСТЕРСТВО ЮСТИЦИИ

ВМ-

«15» августа 1954 г.

Форма «А»

ВИДОМ НА ЖИТЕЛЬСТВО НЕ СЛУЖИТ.
ПРИ УТЕРЕ НЕ ВОЗОБНОВЛЯЕТСЯ

[redacted] I-БТ

# СПРАВКА №0012646

Выдана гражданину Гольдберг Моисею Михайловичу

1934 года рождения, уроженцу гор. Кутаиси Имеретинской обл. Груз. ССР

гражданство ССР-рабочий, национальность еврей

осужденному Военным Трибуналом Закавказского военного округа

«12» декабря 1951 г. по ст.ст. 58-12 УК

к лишению свободы на 10 лет, с поражением в правах на 5 лет, имеющему в прошлом судимость — не судим

в том, что он отбывал наказание в местах заключения по «17» августа 1954 г. и по постановлению сессии Иркутского облсуда в г. Ангарске 7.8.54 освобожден досрочно

С применением

Освобожден «17» августа 1954 г. и следует к избранному месту жительства г. Тбилиси

(город, село, деревня, район, область)

жел. дор.



Начальник лагеря (ИТК) (Сизов)

И.О. Начальник отдела (части) (Князев)

תעודה זו מאשרת כי משה גולדברג (קצנלנבויגן) היה אסור מתאריך 12.12.51 עד 17.8.54. "אין אישור זה בר־תוקף שיוכל לגור במקום כלשהו — נאמר בראש התעודה — במקרה של אבדן תעודה זו, לא יקבל אישור חדש"

Выдано продовольствие на [illegible] суток с 17 августа 1954 г.

Выдано денежное пособие в сумме рублей .....

(прописью)

Выдано денег на питание в сумме рублей 2 руб. 60 к.

(прописью)

Выдан билет на проезд до [illegible]

железной дороги в сумме рублей ..... или деньгами на билет

в сумме .....

(прописью)

Возвращено личных вещей и ценностей 1336-77

Подпись начальника отдела (части) .....

Подпись начальника финчасти .....

Подпись освобожденного .....

Дата и подпись лица, производившего выдачу 17 августа

1378-37 капитан

Расписка освобожденного. .....

ТВ 3209

ומעבר השני של התעודה נאמר: "פטור מהתייצבות לצבא. בוטלו זכויותיו האזרחיות עד 15.8.59. ניתן לו 60 רובל עבור כרטיס נסיעה לטיבוליסי"

# מהדורא בתרא

**גיא־האריגה — עמידה אמיצה — שני זוגות תפילין — מעז יצא מתוק**

## גיא־האריגה

כבר נכתב לא אחת, אודות הקשיים העצומים בהם נתקל איש יהודי, שומר תורה ומצוות, ברוסיה הסובייטית, במציאת עבודה מתאימה שיוכל לפרנס בה את בני משפחתו. הקשיים היו רבים מספור. האדם הפשוט, אשר שמירת השבת והחג לא הפריעו לו, הסתדר כמובן בקלות גדולה ולא נתקל בשום בעיה במציאת מקום עבודה מתאים.

לא כן אנו, יהודים שומרי תורה ומצוות. מקום עבודה רשמי כלשהו — לא היה בא בחשבון כלל, שם היה דרוש לעבוד גם בש״ק ח״ו. היינו נאלצים, לכן, למצוא כל מיני התחכמויות למציאת עיסוק כלשהו כדי להתפרנס, וכדי שלא נצטרך לעמוד בפני נסיון של חילול שבת.

אפשרויות בודדות בלבד נשארו לנו לפרנסה: רבים מאתנו היו עובדים בעבודות־ביתיות, כמו: אריגה, טריקוטז׳ וכדומה; ומעטים, בעיסוק מסוכן יותר — במסחר, בהחבא. כך סייעו עסוקים זעירים אלו, ליהודי שומר מצוות, להחזיק מעמד ולשמור בתוקף על דרך התורה והיהדות.

גם אני הייתי בין המעטים האלה אשר התפרנסו ממסחר זעיר של מטבע זר.

מן הראוי לציין, כי העיסוק במסחר זה בשנים ההן — היה משום סכנת נפשות ממש. המעניין הוא, כי בתקופת חרושצ׳וב היתה הסכנה במסחר מטבע זר — חמורה ומסוכנת פי־כמה מאשר בימי השלטון הערץ שקדמו. אם בתקופת סטאלין, הסתפקו השלטונות בעונש של מספר שנות מאסר בלבד, הרי בתקופה שלאחריו, לא רק שלא הסתפקו בעשר — עשרים שנות מאסר ויותר; אלא היו חורצים על כך גם גזרי־דין מוות!

## עמידה אמיצה

אני עצמי הכרתי שלשה יהודים אשר גזרו על כולם משפט מוות. ביניהם היה אחד, בשם יצחק, אשר היו לי אתו קשרי־מסחר. הוא היה בגיל 65 כאשר

אסרוהו, ובעת החקירות עינוהו מאד כדי שיספר ויגלה שמות של אנשים, אתם היו לו קשרים. אך הוא עמד כסלע איתן ולא הלשין על אף אחד מכל אלה שהכיר. כאשר אסרו אותי והעמידוני למשפט, הושיבו מולי איש זה, למען יעיד נגדי כי הוא מכיר אותי וכי עמד אתי בקשרים. אך יהודי יקר זה מילא פיו מים. הוא טען, וחזר וטען, כי אין הוא מכיר אותי כלל ואין לו כל מושג אודותי. ואמנם, הודות לעמידתו האמיצה, הציל אותי מסכנת־מוות, ובגלל חוסר הוכחות גזרו עלי ארבע שנות מאסר "בלבד". בני משפחתו הגישו ערעור ובקשת חנינה עבורו, אך נענו בשלילה והוא הוצא להורג!

יחד אתי, במשפט, היה יהודי נוסף, זקן בן שמונים, אשר בראותו כי עומדים לחרוץ עליו גזר דין מוות, נענה ואמר אל השופטים:

מבטיח הנני לכם, כי גם אם לא תגזרו עלי גזר דין מוות — אמות תחת ידיכם בכלא תוך זמן קצר...

מובן, כי לא עזרה לו שום טענה ובקשה, ונגזרו עליו משפט מוות!

לאחר שהושיבוהו בתא הנידונים למוות ושהה שם מספר שבועות — לא יכול היה לעמוד בתנאי המאסר הקשים, ונפח שם את נשמתו בטרם עשו זאת התליינים — — —

## שני זוגות תפילין

כאשר הגלו אותי לארץ גזירה, לקחתי אתי שני זוגות תפילין, רש"י ור"ת. בזמן שחיפשו וחיטטו בחפצי וראו את שני הזוגות, לא הרשו לי לקחת זוג נוסף, באמרם, כי אין לי צורך בשנים ויכול אני להסתפק ב"אחד כזה". הסברתי להם: כי כמו שהאדם צריך, למשל, 2 חליפות, אחת בעת העבודה ואחת להחלפת — כך דרוש לי גם מאלו שנים; האחד לכל יום והאחד ל"רזרבה", בעת הצורך... למזלי האמין הלה להסברי, וכך היו לי במחנה שני זוגות תפילין אותם הנחתי, ת"ל, כל יום.

* * *

זכורני, בעת שישבתי בכלא במאסרי הראשון, יחד עם ר' יוסף גרינברג שי', היינו בצוותא בחג הפסח. מובן שכל שמונת ימי החג לא יכולנו לטעום מאומה, פרט לסוכר ומים. לימים הראשונים של החג היו לנו קוביות הסוכר שאמא ע"ה נתנה לנו בעת שנפגשתי עמה בכלא, אך מובן שזה לא הספיק לכל ימי החג.

יחד אתנו בתא היו עוד עשרים וחמשה אסירים, גויים. כאשר עברו יומיים והם ראו כי אין אנו טועמים מאומה מכל מה שהביאו לנו, הואילו לתת לנו ממנות־הסוכר שלהם. בדרך כלל היו מביאים לאסירים פעמיים ביום, בבוקר ובערב, כוס תה עם סוכר. הגויים הללו פשוט רחמו עלינו, בראותם כי אין לנו במה להשיב את נפשנו הרעבה, וכמה מהם נתנו לנו את מנות הסוכר שלהם. כך עברו עלינו כל ימי החג בסוכר ובמים שהיו לנו במידה ובמשורה.

### מעז יצא מתוק

במחנה היה, כמובן, המצב יותר קל. אני, למשל, עבדתי בבית המרחץ שבמחנה.

אחת לעשרה ימים היו מביאים את האסירים לבית המרחץ למען ייקנו מהזוהמה, יתרחצו ויטהרו את גופם. כשבאו לבית המרחץ היו מחליפים להם בגדים תחתונים, ואילו בבגדים העליונים היו מבצעים חיטוי כללי.

בחדר החטוי שרר חום חזק מאד, היו שם מתקנים מיוחדים עם גלגלי ברזל, עליהם היו תולים את הבגדים; ותוך כדי גלגולם בחלל החדר הלוהט, היו נשרפים בעלי החיים והפסולת שעליהם מן החום.

אני עבדתי, כאמור, בחדר הכביסה שליד חדר זה, ותוך כדי עבודתי הייתי נכנס לחדר מחומם זה, כדי לייבש את הבגדים.

הדבר היה לי לתועלת מרובה, בעיקר בחג הפסח, כאשר לא יכולתי לטעום מאומה מכל המאכלים שלהם. הצלחתי איכשהו להשיג צלחת חדשה וכמה תפוחי אדמה; שמתי אותם בחדר החטוי, מאחר ולא יכולתי להשתמש כלל במטבח הטריפה של המחנה, ותוך זמן קצר התבשלו תפוחי האדמה היטב בגלל החום הגדול, וכך היה לי במה להשיב מעט את הנפש, בחג הפסח. — — —

**ВОЕННЫЙ ТРИБУНАЛ**
ЗАКАВКАЗСКОГО
ВОЕННОГО ОКРУГА

19 сент. 1960 г.
№ 344/2
г. Тбилиси

# СПРАВКА

Дело по обвинению ГОЛЬДБЕРГА Моисея Михайловича, 1904 года рождения, арестованного 24 мая 1951 года, пересмотрено Военной коллегией Верховного Суда СССР 29 октября 1957 года.

Приговор военного трибунала ЗакВО от 12 декабря 1951 года и определение Военной коллегии Верховного суда СССР от 9 февраля 1952 года в отношении ГОЛЬДБЕРГА Моисея Михайловича по вновь открывшимся обстоятельствам отменены и дело о нем прекращено за отсутствием состава преступления.

ГОЛЬДБЕРГ М.М. реабилитирован.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ВОЕННОГО ТРИБУНАЛА
ЗАКАВКАЗСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА
полковник юстиции АНАНЬЕВ

...לא אחת, בעת החקירות, הכו אותי מכות אכזריות. החוקר — שהיה יהודי מאודיסה — היה נוגש ורודה בי בצורה נוקשה ואכזרית. בידו החזק מקל עב וקשה, שעוצב במיוחד כדי לנגוש באסירים, ובכוונו אותו מול פני, היה מבקש לספר לו על כל הירוע לי.

זכורני, כאשר נעמד פעם החוקר היהודי; רגלו האחת על הכסא ורגלו השניה על הקרקע, בידו מקל מאוים המכוון נגד ראשי ולידו שני חיילים, ואמר לי באירוש:

"שמעון, אני מזהיר אותך: ספר את כל האמת מה שירוע לך! אם תספר לי על הכל — אשחרר אותך עור היום; ולא — אעניש אותך בעשר שנות מאסר"!...

...כל האזור, מהמחנה עד לרכבת וחזרה, היה שומם ומפחיד. בכל הדרך ראית לנגד עיניך מרחבים של ישימונים־אדירים, הררי־שלגים ושמים מעוננים. לא צמח ולא רשא, אף לא קוץ או דרדר; לא צומח, לא חי ולא מדבר...

כאשר הבחינו פעם בציציח שעל גופי — שאלו אותי, ברצינות מרובה, באם הנני מתבונן לחנוק את עצמי "בחוטים אלה" — — —



# הרב שמעון קצנלנבויגן

## "יציאת מצרים דרוסיה"

**הזדמנויות בלתי חוזרות — מאסרי־פתע — מול נוגש יהודי**
**בישימוני סיביר — מול להקות זאבים**

### הזדמנויות בלתי חוזרות

רבות כבר נאמר ונכתב על "יציאת מצרים־דרוסיה" בשנת תש"ו — 1946 — דרך לבוב (למברג), ואין מן הצורך לחזור על הדברים שוב. ברצוני להוסיף רק פרטים מספר, בקשר לזה, מה שעברו דרכי ובאמצעותי; וכן מהקורות אותי שם.

כידוע, הרשו השלטונות הסובייטים לאזרחים הפולניים אשר ברחו לרוסיה מאימת המלחמה, לצאת מגבולות בריה"מ. אזרחים אלה הוגלו ברובם לסיביר המרוחקת, שם סבלו יסורים קשים ונוראים, ורבים מהם לא יכלו־שאת את כור ההיתוך הזה, ונפחו את נשמתם מקור וכפור, מחלות ורעב.

מאחר שלא היה בית אשר לא היה שם מת, ר"ל, הרי כאשר נפתח פתח לצאת ממדינת הדיכוי — נצלו רבים את ההזדמנות; הצטיידו בתעודות אשר בעליהן, שהיו אזרחי פולין, לא היו כבר בחיים; וכך הצליחו רבים לצאת משם ולהגיע

לארצות החופש. השינויים בתעודות נעשו על ידי יד־אומן, אשר עשה את מעשהו במומחיות גדולה, בסודיות וביסודיות.

אני הייתי בין קומץ העסקנים שטיפלו בענין זה, ובע״ה זכיתי לפעול רבות. עיקר תפקידי היה בכך שנשלחתי ע״י אמי ע״ה לסמרקנד, פעם בחודש, להביא משם תעודות כאלו, והיא היתה מחלקת אותן לאנשים המתאימים.

שם, בסמרקנד, התגורר אחד מאנשינו אשר היה בידידות אישית עם אחד מראשי המחלקה למתן רשיונות־יציאה מבריה״מ, וכך עלה בידי ״לסדר״ באמצעותו תעודות ופספורטים בכמות לא מבוטלת. כשהייתי נוסע אחת לחודש לסמרקנד להביא משם, ללבוב, את התעודות הללו. לקחתי אתי תמונות של המועמדים לנסיעה, ובתור אחראי על המחלקה היה הוא מסדר את התעודות המתאימות.

### הזדמנויות בלתי חוזרות

לי עצמי היתה האפשרות המתאימה לנסוע עם ״העשאלונים״ (משלוחים) הראשונים שיצאו את בריה״מ. ברשותי היה כבר הפספורט ושאר הדברים הנחוצים. ברם, אחד מראשי הועד, הרה״ח ר׳ מענדל פוטרפס שי׳, ביקש ממני להשאר בינתיים, כדי להגיש עזרה לרבים מאנשינו שהיו בלבוב.

חשוב לציין, כי אלה שהגיעו ללבוב, יחד עם בני משפחותיהם, נקלעו שם למצב קשה. את דירותיהם, מטלטליהם וחפציהם כבר מכרו בערי מגוריהם. גם את משרותיהם הקבועות עזבו, וכאן שהו בחוסר פרנסה, ללא דיור מתאים, ולא פעם — גם כלי פת לחם. אנשים אלה היו זקוקים לעזרה דחופה, ואי אפשר היה להתעלם ממצבם הקשה.

עיכוב נוסף היה לי, כי בעת שנסענו מסמרקנד, חלה חותני, הרה״ח ר׳ אלעזר גורליק ז״ל, ומצבו הלך וקשה מיום ליום. נאלצנו להשאר במוסקבה, כדי לא להשאירו בודד לנפשו. מצבו הלך והחמיר מאד ונפטר לבית עולמו.

בינתיים הגיעו אלי מברקים ובקשות מאמי ע״ה, להזדרז ולבא ללבוב, כדי להצטרף עם ״העשאלונים״ האחרונים היוצאים מרוסיה, בטרם יאחר את המועד. אך, כאמור, לא יכולתי לעזוב את חותני לנפשו, וכך החמצתי הזדמנויות בלתי חוזרות לצאת מעמק הבכא.

כאשר חזרתי ללבוב, אמר לי הרמ״פ שי׳ כי הוא מתכונן לנסוע וביקשני להשאר בתפקידו. כן אמר לי שכבר הופסקו ״העשאלונים״, והדרך היחידה לצאת מרוסיה — היא לנסוע באופן פרטי עם הרכבת עד לפרעמישל, אזור החופש.

**מאסרי־פתע**

באחד הימים הגיעו ממוסקבה ללבוב ראשי הק.ג.ב. לאחר שקמה מהומה שקטה אודות אזרחי רוסיה המצטיידים בתעודות מזוייפות ומבריחים את הגבול דרך לבוב. אחת הסיבות לכך — הלשנתו של אחד האסירים, אשר גילה לשלטונות על כל הקורה עם ה"עשאלונים". בתקופה מסוימת העלימו השלטונות עין ולא נקטו בשום אמצעים נגד הבורחים. אך, כאשר ראו כי רבים הם הנוסעים והבורחים החליטו לעצור את הזרם.

בין הנוסעים האחרונים היה הרב נוטיק, אשר ביקש ממני להתלוות אליו ולעזור לו לשאת את מזוודותיו הכבדות. ליוויתי אותו עד תחנת הרכבת, עזרתי לו לסדר את המזוודות במקומן, והוא נסע ברכבת — כעוד שאני חזרתי לביתי. לא הבחנתי כלל כי סוכנים מוסווים עומדים בצד ומצלמים אותי, ועוד אחרים, בלי הרף.

בעודני הולך ברחוב, ניגש אלי איש זר; ביקש ממני תעודותי ושאל אותי על מעשי בעיר זו. עניתי לו כי הנני בא מעיר סמרקנד, שם יש לי עבודה מסודרת, ובאתי לכאן לשם סידור ענין כלשהו.

המשכתי ללכת עד ביתי, כאשר אנשי־החבלה עוקבים אחרי עד אשר נכנסתי לתוכו. החל מאז, החלו לעקוב ולבלוש אחרי כל המתרחש בביתי ומסביבי ללא הרף.

בינתיים חיכינו לדעת מה קורה עם הרמ"פ שיי וקבוצת האנשים שנסעו אתו. אך שום ידיעה לא הגיעה מהם. הבינונו, כי משהו חמור קרה אתם והמצב מתחיל להסתבך. רק כעבור שבועיים נודע לנו, כי הורידו את כולם מהרכבת בדרכם לפרעמישל, התזירום ללמברג וכלאו אותם מאחורי סורג ובריח.

אנו, כל אלה שהלכו לתחנת הרכבת להתלוות למישהו או למטרה אחרת, לא ידענו, כי עשרות עינים בולשות אחרינו ולא חשנו כי מצלמים אותנו. לא הרגשנו באותם "הרואים ואינם נראים" אשר בוחנים היטב, ליד כל בית, מי ומי ההולכים או הבאים לבתים אלה. משך שבועיים־שלש עקבו אחרי כל אחד ואחד מאתנו ושמרו היטב את צעדינו.

פתע, באחד הלילות, פשטו חיילים מזויינים על בתי החסידים, הוציאו את כולם מבתיהם והעבירו אותם לכלא. באותו לילה אסרו כעשרים איש, וגם אותי בתוכם.



השוק היהודי בלמברג

## מול נוגש יהודי

שמונה חדשים רצופים ניהלו נגדנו חקירות מתישות ומורטות־עצבים. אני, למשל, הייתי אסור בתא בודד, ללא כסא וללא שלחן, ללא מיטה וללא כיסוי כלשהו בכפור הנורא. היסורים היו קשים מנשוא. אך, תי"ל, שעמדתי בנסיון, וסבלתי הכל בדומיה.

לא אחת, בעת החקירות, הכו אותי מכות אכזריות; החוקר — שהיה יהודי מאודיסה — היה נוגש ורודה בי בצורה נקשה ואכזרית. בידו החזיק מקל עב וקשה, שעוצב במיוחד כדי לנגוש באסירים; ובכוונו אותו מול פני, היה אומר: עליך לספר מה הנך יודע על תוכניות ההברחה מלבוב; מי נסע, מי מתכנן לנסוע ובאיזה דרך נוסעים.

זכורני, עת נעמד פעם החוקר היהודי; רגלו האחת על הכסא ורגלו השניה על הקרקע, בידו המקל המאוים ולידו שני חיילים, ואמר לי באידיש:

— "ישמעון! איך וואהרן דיר — זאגט אויס דעם אמת, אלץ וואס דו ווייסט! אויב דו וועסט מיר דערציילן דעם אמת, וועל איך דיר היינטיגן טאג באפרייען; און טאמער נישט — באקומסטו אויפן ארט צעהן יאהר!" ("ישמעון! אני מזהיר אותך, ספר את האמת, על כל מה שידוע לך! אם תספר לי על הכל — אשחרר אותך עוד היום. ולא — אעניש אותך בעשר שנות מאסר!")

עניתי, כמובן, שלא ידוע לי מאומה. אך הוא עמד על שלו, כי יודע אני הרבה, אלא שאין ברצוני לגלות.

הייתי אז צעיר למדי, באמצע שנות השלשים שלי, אך שבור לגמרי. בימים לא אכלתי ובלילות לא ישנתי, ושרוי הייתי במתח עשרים וארבע שעות ביממה. כאשר הצלחתי לחטוף תנומה קלה בלילה — היו באים לעוררני ולהעמידני כפני חקירות מתישות.

החקירות כרוכות היו, כאמור, ביסורים קשים ונוראים. מי שמתמצא בנושא יודע, כי לא אסיר אחד ולא שנים, לא עשרות ולא מאות, נפחו את נשמתם תוך כדי החקירות, מכיון שלא יכלו לעמוד בסבל הנורא הזה!

חג הפסח התקרב. מחכים לי שמונת ימי רעב של ממש. התחננתי בפניהם, כי יעבירו את בקשתי לבני־משפחתי שידאגו לי למצות לפסח. אך הם צחקו עלי במלוא פיהם: "באם תגלה לנו מה שידוע לך — נבוא לקראתך; אחרת — תוכל לגווע כאן ברעב, ולא נמלא בקשתך!"

מוכן הייתי לגרוע ביותר — אך לא הסכמתי בשום פנים לספר או לגלות, חיו, על מישהו. דעתי היתה נחושה: אם רצון ההשגחה העליונה שלא אשאר בחיים — אעזוב את העולם השפל הזה בלב טהור, במצפון נקי, מבלי לגרוף אחרי אנשים חפים מפשע!

### בישימוני סיביר

כעבור מסכת הסיוטים הזאת, ששמה חקירות ודרישות, שפטו אותי לעשר שנות הגליה בישימוני־סיביר.

נשלחתי למחנה "אינטא", אשר בצפון הרחוק, שם שורר קור של 50 — 40 מעלות מתחת לאפס.

העבודה עצמה לא היתה עבורי קשה במיוחד, מאחר שהתברכתי, תי"ל, בגוף בריא וחסון, והקב"ה עזר לי להתגבר על הקשיים בעבודה. הקושי העיקרי היה, כמובן, בשבת. ביקשתי והתחננתי בפני האחראים שישחררו אותי מעבודה בשבת, ואת פריון העבודה של יום זה אחזיר למחרת פי שנים. אך הרשעים האלה מעולם לא רצו להסכים לבקשתי.

מכיון שלא עבדתי בש"ק, היו מענישים אותי בעונש כפול, וכך הייתי אסור בצינוק — בתא חשוך ומבודד — בימי שבת, ראשון ושני, כמעט מדי שבוע בשבוע.

שנה שלימה נמשכו כך הדברים, ונקל לתאר סאת־היסורים שעברה עלי במשך תקופה זו; כאשר כמחצית השבוע נאלץ הייתי "לבלות" בצינוק חשוך, קר וקפוא,

באין מקום לשבת או לשכב; עכברים ורמשים אחרים מסתובבים סביבך כאדונים, ואינם נותנים לך מנוח.

כעבור שנה, קרא אותי ח"נאטשלניק" ואמר לי:

— רואה הנני כי אינך אסיר ככל השאר ואין אתה מעורר בעיות מיוחדות: אין לך קשר עם האסירים־הפושעים והנך עושה עבודתך ברצינות. מוכן הנני, אפוא, ללכת לקראתך בקשר לעבודה בשבת, על ידי שאעביר אותך לעבוד במטבח, שם תוכל לעבוד עבודות קלות המותרות לך.

התל מאז הוקל לי בהרבה, הן בעצם העבודה שהיתה קלה לאין־ערוך, ובעיקר נפתרה אצלי, ת"ל, בעיית העבודה בשבת.

כעבור שלש שנים מיום מאסרי, והאחראי ראה כי נאמן הנני לעבודתי במסירות, מבלי לעורר בעיות מיוחדות — הציע לי עבודה אחרת — הובלת מצרכי מזון מתחנת הרכבת אל המחנה.

הסכמתי.

## מול להקות זאבים

קם הייתי בבוקר השכם, רותם שני סוסים למרכבה, ויוצא לדרך.

מהמחנה עד לתחנת הרכבת היה מרחק של ארבעים קילומטר והנסיעה עצמה ארכה כשתים־שלש יממות.

כל האזור, מהמחנה עד לרכבת, וחזרה, היה שומם ומפחיד. בכל הדרך ראית לנגד עיניך מרחבים של ישימונים־אדירים; הררי־שלג ושמים מעוננים; לא צמח ולא דשא, אף לא קוץ ודרדר, או עפר ואדמה; לא צומח, לא חי ולא מדבר.

רק בסוג אחד של בעל חיים הייתי נתקל לעיתים תכופות — בזאב. היה זה בעל־החיים היחיד עמו נפגשתי לא אחת ולא שתים — על אף שאליו לא "התגעגעתי" כלל וכלל...

למעשה, הסכנה היחידה שעמדתי בפניה, לא אחת, היתה חיה טורפת זו. בדרך כלל, בימות החורף, משוטטים בישימונים אלה קבוצות־קבוצות של ששה עד עשרה זאבים. בזמני החורף הקשים הם רעבים מאד ומחפשים אחר טרף כלשהו, ויהיה זה בעל חיים ממש או בשר־אדם, אשר ישמש טרף לשניהם. הם עלולים לטרוף את כל אשר נקרה בדרכם תוך שניות אחדות!

איך ניתן, אפוא, להתגונן נגדם?

למרות חוסנם וגבורתם — מפחדים הזאבים מאד כאשר הם מבחינים באש, או באם שומעים הם רעש ומהומה.

יחד אתי היה אסיר אחד, גוי חסון ובריא, אשר האחראי לעבודה היה מצרפו אלי ללוותני, כדי להיות אתי בצוותא ולעזור לי בהטענת ופריקת המשא מהמרכבה.

לנסיעתנו הארוכה לוקחים היינו אתנו דלי עם נפט, בד וגפרורים — בתור "צידה לדרך". כאשר היינו מבחינים בקבוצות הזאבים, טובלים היינו את הבד בנפט ומדליקים אותו לאבוקה.

אין הבחנו שהתקרב עדר של זאבים, למען נדע להתגונן בפניהם מבעוד מועד!

הקב"ה, הזן ומשגיח על כל יצוריו מקרני ראמים עד ביצי כנים, — חנן את הסוסים בחוש ריח מיוחד: הסוס מרגיש בזאב המתקרב, בעודו במרחק של עשרה קילומטרים ממנו. הוא מתחיל, בצורה אינסטינקטיבית, להריח את זנבו; וכאשר המרחק מצטמצם ורק קילומטר אחד מפריד בניהם, מתחיל הוא להריח גם את רגליו.

אז, כאשר הייתי רואה את הסוס מריח את רגליו, יודע הייתי כי הסכנה קרובה אלינו. הייתי עוצר את המרכבה ויורד ממנה יחד עם הגוי שנסע אתי. יחד היינו משחררים את הסוסים מהרסן, קושרים אותם למרכבה — ואז עומדים היינו על מקומנו, ערוכים ומוכנים לקרב לעת הצורך.

אותו גוי, שותפי לדרך, היה בקי בכל כללי המלחמה הזאת; וכך היינו מתגברים, ת"ל, על הסכנה הזאת שהיינו נקלעים אליה לעתים תכופות.

רק כאשר ראינו כי הסוסים העצבניים מתחילים להרגע — ידענו כי הסכנה חלפה והמשכנו בדרכנו.

באשר לדרך עצמה, לא הייתי צריך ידע רב, כי הסוסים עצמם ידעו את הדרך אשר לפניהם. גם כאשר היתה מלאה בשלג, הכירו את דרכם, מבלי שנצטרך לכוונם ולהטותם.

* * *

בתקופה ההיא היה לי גם זוג תפילין, וכך יכולתי להניח תפילין כל יום ולהתפלל — מבלי שאיש יפריע בעדי.

גם ציצית היתה עמדי.

מעניין לציין, שכאשר הבחינו פעם בציצית שעל גופי — שאלו אותי, ברצינות מרובה, באם הנני מתכונן לחנוק את עצמי "בחוטים אלה" — — —

...פעם, עת ישבנו ולמדנו בעזרת־נשים של בית הכנסת, שמענו לפתע נקישות חזקות בדלת. ידענו כבר משמעותן של נקישות כאלו, ובמהירות עצומה התחלנו לברוח דרך החלונות. ידענו, כי כל דקה וכל שניה — גורלית עבורנו. רק אחד לא נע ולא זע. היה זה מנהלנו, ר׳ ישראל, אשר עמד וחיכה עד שברחנו כולנו, כאותו רב־חובל הדואג בראשונה להצלת נוסעיו מספינתו הטובעת, ורק לאחר מכן ברח אף הוא.

...היה אתנו בעל־תשובה אחר אשר אף אותו עצרו ועינו. זכורני, כאשר יום אחד נענה האיש ואמר אלינו בפני כל, וללא כל פחד: אינכם צריכים להתפעל מאיש! יכולים אתם לספר ולגלות את כל האמת. אמרו הכל עלי. ספרו להם כי אני ארגנתי ועשיתי הכל. אותי הם יכולים לעצור ולהגלות לסיביר; אבל אתם, בחורים צעירים, עליכם להמשיך ללמוד תורה! — —



## הרב יהושע קצנלנבויגן

# על קדושת השם

### משפחה כשרה — סמל ודוגמא — גולה אחר גולה
### בעל־תשובה במחנה

#### משפחה כשרה

בטרם אספר על התלאות שעברן עלי "שם", מאחורי מסך הברזל, ברצוני להקדיש מספר שורות להורי הקדושים, אשר שניהם נספו על קדוש השם בארץ־דמים זו, בנסיבות אכזריות.

אמנו שרה ע"ה, נולדה בשנת תרנ"א, לאביה הרב חיים בנציון רסקין ז"ל.

בית הוריה פתוח היה תמיד לרווחה בפני אורחים ומרי־נפש. זכורני, כאשר שאלתי פעם את אמי ע"ה לסיבת בריאותה הלקויה, ועל כך שסבלה תמיד מהצטננויות ושיעולים — גילתה לי, כי ערב אחד באו מספר אורחים גדול לבית הוריה, ולא היה מקום מספיק לכולם להניח את ראשם. היא נתנה את מיטתה לאחד האורחים, ובעצמה הצטנעה באיזו פינה על רצפת הבית. אותו ערב חלתה בצורה רצינית, ומאז החלה לסבול מהצטננויות תכופות, מהן סבלה כל ימי חייה.

אביה, הרב חיים בנציון, היה מקושר מאד לרבותיו, הרבי מוהרש"ב ובנו הרבי מוהריי"צ נ"ע. מספרים, כי היה בוכה ומתחנן בפני רבותיו, כי יזכה לכך שיוצאי־חלציו יהיו כולם שומרי תורה ומצוות ולא יהיה בהם שום פסול ח"ו — והם הבטיחו לו זאת. ואמנם זכה, כי בניו ובני בניו הולכים בדרך התורה והחסידות, ומשפחתו היא מהמשפחות היחידות ברוסיה אשר כל יוצאי חלציה צועדים, ת"ל, בדרך הישרה.

## סמל ודוגמא

בשנות תרצ"ב—תרצ"ג (1932—1933), כאשר הקומוניסטים ומרעיהם הייבסקים השתוללו במלוא־עוזם למען ישלחו היהודים את ילדיהם לבתי־ספר ממשלתיים — שלחו אותנו ההורים מן הבית לנדוד לערים אחרות ולמקומות־מסתור שונים, כדי שנלמד שם תורה.

עד כדי כך דאגו ההורים לחינוך כשר לילדיהם, שמצאו לנכון להביא אל ביתם ששה בחורים מבוגרים — מיכאל טייטלבום, ישראל מאיר יוני, נחום וולוסוב, מענדל מרוזוב, שמעון חריטונוב ועוד — וביתנו שימש להם כאכסניה יחידה לתורה ולתפילה, ודאגו בו לכל צרכיהם. ההורים לא התחשבו כלל בנטל הגדול של פרנסת ששת הבחורים, ומבלי הבט על מצבם שהיה קשה גם בלאו הכי — נטלו על שכמם נטל זה באהבה. וכל זאת — למען ישמשו בחורים יקרים אלה סמל ודוגמא עבור ילדיהם, ואשר מהם ילמדו וכן יעשו!

בנוסף לנטל הכבד, היתה זאת סכנה חמורה ופחד־מוות לאכסן בבית בחורי־ישיבה; ובאם היה נודע על כך לשלטונות — היו מענישים את מארחיהם בעונשים כבדים ביותר. אך, בעיניהם היה חינוך הילדים מעל לכל, וסיכנו את עצמם ממש למען מטרה זו.

בשנת תרצ"ח (1938) אסרו את אבינו, הרב מיכאל הי"ד; כלאוהו מאחורי סורג ובריח והגלוהו למקום בלתי־ידוע. לא ידענו כלל מה עלה בגורלו, מאחר שנאסר עליו לעמוד בקשרי מכתבים עם בני משפחתו, ועקבותיו נעלמו ולא נודעו עד היום הזה!

גם אז, לאחר שראש המשפחה נלקח ממנה באכזריות, לא אמרה אמא נואש והמשיכה לעמוד על משמר חינוך בניה, למען יתחנכו בדרך התורה והמצוה. היא החלה להתעסק מעט במסחר כלשהו, כדי שתוכל לפרנס את עולליה. כך סבלה ונשאה על שכמה את עול הבית הכבד, עד אשר זכתה — ובניה ובנותיה נישאו, במשך השנים, לכלות וחתנים יראי־שמים המקפידים על קלה כבחמורה.

כאשר נפרץ ונפתח הצוהר הקטן בתוך מסך הברזל הכבד, ויהודי רוסיה החלו לצאת דרכו, ולזרום לעיר לבוב (למברג), שם התאפשר להם להבריח את הגבול בתור אזרחי פולין — סיכנה אמא את נפשה כדי להשיג, באופנים שונים, פספורטים מזויפים עבור עשרות ומאות נפשות, אשר זכו עקב כך לצאת מעמק הבכא הרוסי.

על פעילות־מסועפת זו שילמה מאוחר יותר ביוקר רב, במאסרים קשים בבתי־כלא, בחקירות ועינויים — עד אשר גוועה ונפחה את נשמתה בתוך חומות בית הכלא — כפי שסופר כאן באריכות על־ידי אחי הרב משה שי.

## גולה אחר גולה

"הוי גולה למקום תורה" — אומר לנו התנא רבי נהוראי בפרקי אבות (ד,יח). ואכן, דבריו של רבי נהוראי, נהירים היה לנו היטב וטבועים בלב כל אחד ואחד מאתנו — הנערים והבחורים אשר בעמק־הבכא הרוסי — עשרים וארבע שעות ביממה. גולה אחר גולה גלינו כדי שנוכל ללמוד תורה וחסידות ולקיים מצות ה'. פעמים שחק לנו המזל וישבנו במקום אחד שנה או מחצית השנה; ופעמים — שלשה חדשים, חודש, שבוע או ימים אחדים בלבד. כאשר זכינו וכבר היה לנו מקום לימוד מתאים, היה עלינו להזהר במשנה־זהירות, בכל שעות היום או הלילה, לבל יוודע לאיש כי במקום זה נמצאים נערים היושבים והוגים בתורה, כי אז היינו ניצבים בפני סכנה חמורה ביותר.

אחד ממקומות־הנדודים שלנו היה העיר קריווא־ראג, אשר באוקראינה, תחת ניהולו של הרב ישראל לוין שי. הוא היה גם המנהל, גם המגיד־שיעור וגם המשפיע, והיה דואג לכל צרכינו, בגשמיות וברוחניות גם יחד.

פעם, עת ישבנו ולמדנו בעזרת־נשים של בית הכנסת, שמענו לפתע נקישות חזקות בדלת. אצלנו, הנערים, ברורה היתה כבר משמעותן של דפיקות אלו. במהירות רבה התחלנו לברוח דרך החלונות; ידענו כי כל דקה וכל שניה גורלית עבורנו.

רק אחד לא נע ולא זע. היה זה ר' ישראל עצמו, אשר עמד וחיכה עד אשר ברחנו כולנו; כאותו רב־חובל הדואג בראשונה להצלת הנוסעים מספינתו הטובעת; ורק אז ברח אף הוא. היתה זו מצדו מסירות־נפש של ממש!

שוב לא יכולנו להמשיך ללמוד במקום זה ונאלצנו למצוא מקום־מסתור אחר.



הרב ישראל לוין

בעיר זו למדנו גם ב...רפת של תרנגולות. המקום היה קצת מרוחק משאון העיר, והשטח סביבו לא היה כל־כך מאוכלס. פרשנו בדים ושמיכות על המקומות המלוכלכים, וכך ישבנו ולמדנו. היה זה, כמובן, פחות מסוכן מכל מקום אחר. וכי יעלה על דעת הק.ג.ב. לחפש נערים יהודים הלומדים תורה דוקא ברפת של תרנגולות!!...

סוף דבר נאלצנו לברוח גם ממקום־מחבוא זה ולחפש לנו מסתור אחר.

חשוב לציין, כי לאחר שנמצא המקום המתאים לא היינו מבזבזים אף יום או אפילו שעה אחת. הזמן היה יקר מדי עבורנו. בין בריחה ממקום אחד למשנהו, עבר זמן יקר בביטול תורה, כך שלא יכולנו להרשות לעצמנו ביטול זמן נוסף. ולכן, מיד עם המצא המקום המתאים, הוקרנו כל רגע והקדשנוהו ללימוד תורה.

משם ברחנו ללנינגרד ואחר כך לעיר קורסק, שם היה האחראי הרי"ר העניך רפפורט ז"ל (ראה עליו בארוכה ב"יהדות הדממה" חלק אי, עמ' 274 — 243).

בתור אחראי, הגיעו לידיו הכספים להחזקת הישיבה; אבל, מאחר שהיה זה מסוכן מדי עבורו להחזיק את הכספים, מסרם לידי ואני החזקתי אותם במזוודה במקום מוסתר, בביתנו.

אנו, הבחורים, היינו אז בני 17 — 16, וכדי למנוע סכנה רשומים היינו בתור פועלים האוספים נוצות לתעשיית כרים ושמיכות, אשר מזה כאילו התפרנסנו.

### בעל־תשובה במחנה

בקורסק היה אחד בשם מענדל שיינמאן אשר נעצר פעם והוגלה למחנה־רכוז בסיביר, לשם הוגלה בזמנו גם הרב אלחנן מרוזוב הי"ד. נוהג היה ר' אלחנן להתפלל בדביקות ובאריכות, וגם במחנה־הרכוז התפלל כדרכו, למרות הקשיים שהיו נצבים בפניו.

פעם שמע ר' מענדל שיינמאן את תפילתו של ר' אלחנן, אשר שבתה את לבו. הוא הוקסם מנעימות ועריבות התפילה; ולמרות ריחוקו הרב מיהדות, היא הרעידה את נימי נפשו. הוא החל להתקרב אל ר' אלחנן יותר ויותר, והיה נפגש אתו לעתים תכופות. ר' אלחנן שוחח אתו ארוכות, עד אשר הצליח במשך הזמן להחזירו אל כור־מחצבתו. הוא התחיל לשמור תורה ומצוות, עד כמה שהדבר התאפשר לו בתנאי המחנה, והפך לבעל־תשובה אמיתי.

לאחר ששוחרר ממחנה־כלאו, החל לגדל את זקנו ולא הסתיר את יהדותו כלל. אהבה מיוחדת היתה לו לבחורים שישבו והגו בתורה, וכאשר פגש אחד מאתנו היה מחבקו ומנשקו מרוב אהבתו לבן־תורה.

עני מרוד היה, אשר לא היו לו האמצעים לקנות אפילו יין לקידוש לש"ק, אלא קידש על שתי פרוסות של חלה. אבל פניו נהרו תמיד משמחה. מעולם לא נראה עליו עצב כלשהו ולא היה מתפעל או מפחד מאיש.

לאחר שמצבו הלך והחמיר, שאל את הרבי — אשר היה אז באוטווצק — במה יתעסק לפרנסתו. תשובת הרבי היתה, כי ינסה להתפרנס מצחצוח־נעלים. ללא היסוס מכר את עגלתו וסוסו והפך להיות מצחצח־נעלים בשוק. החל מאז החל לדרוך כוכב הצלחתו והתפרנס בריוח.

איש זה, עזר הרבה לקיום הישיבה, וענינים מסוכנים רבים עברו דרכו.

# אור וחושך

## אור מתעתע — תחת שוט החקירות — הכל עלי! — "מרק פרווה"

### אור מתעתע

היה זה בחצות ליל שבעה־עשר באב, שנת ת״ש (1940), עת חזרנו הביתה לאחר התוועדות, אני ורי הענין רפפורט. כאשר היינו קרובים לבית, הבחנתי דרך החלון, כי אור וחושך משמשים שם בערבוביה. לרגע נראה האור כשהוא הולך וחזק, ורגע ״שקע״ האור כלפי מטה. שוב חזר ונראה הצל על הקיר — ואחר שקע. מתנודות־אור אלו הסקנו כי משהו קורה בבית, ובודאי נערך שם חיפוש יסודי על־ידי אנשי הק.ג.ב. ובגלל שלהבת ה״לאמ״פ״ (מנורת נפט) שהם מחזיקים בידם, לשם ביצוע החיפוש, נראה האור כמתעתע.

פחדתי, כמובן, להכנס לבית והמשכנו לביתו של מענדל שיינמאן לברר מה קורה. ויהי, כאשר התקרבנו לביתו ראינו כי שני אנשים עומדים ליד פתח הבית. עקפנו את הבית והמשכנו לביתו של חבר שלישי. גם כאן חזר ונשנה אותו מחזה - שנים מאנשי הק.ג.ב. עומדים ליד הבית. כאשר ראינו את המצב כי ברע הוא; פשט הק.ג.ב. על בתי כולנו, לעצור את כולם בבת־אחת, החלטנו לברוח. להסתתר. הסכנה גדולה ואסור לנו להתמהמה אף שעה אחת. אבל להיכן ניתן לברוח בשעה מאוחרת כזו? על דלת־ביתו של מי — אפשר להקיש לאחר חצות הליל, ולא להקפיץ את הדירים מפחד?

באין דרך אחרת, עלינו על ה״טראמווי״ (חשמלית) ונסענו. לאן? להיכן? איפה עלינו לרדת?

המשכנו לנסוע עד לתחנה הסופית. כאן אין כבר מקום להרהורים ואין מרחבי־תמרון.

ירדנו. השעה שתים לפנות בוקר.

כדי לדחות את השעה ולהרויח קצת זמן, נכנסנו למקום שם מוכרים כרטיסי־נסיעה למקומות שונים ומרוחקים היה שם תור ענק וגם אנו נעמדנו בין הממתינים. כאן לפחות לא יפול עלינו חשד כלשהו, ונשארנו לחכות עד אשר עלה השחר.

כאשר הנצה החמה וברקיע נראו כבר קרני־אור, החלטנו ללכת לביתו של ר' יודא לוין (שוסטער). בהגענו לביתו, סיפר לנו כי בליל אמש סגרו את בית הכנסת על מסגר ואסרו בבת־אחת את כל מי שהיה לו יד וחלק במקום הזה.

משך כמה ימים נשארנו בביתו והסתתרנו במרתף שבחצרו. בנו מרדכי, שלמד אתנו, הציע לקנות עבורנו כרטיסי נסיעה, לנוסח הסכנה שבשהייה הממושכת בביתו. עם כרטיסי הנסיעה שבידינו — נסעתי אני ללנינגרד, ואילו העניך נסע לקיוב.

יחד אתי, בתחנת הרכבת, היה הנער יצחק גאנזבורג, ובעת הלכי שם — פסע יצחק אחרי. לפתע, תוך כדי הילוכי, התקרב אלי איש בלתי מוכר ועצר אותי מלכת. "בוא אחרי, בבקשה!" אמר לי האיש. הוא לא ביקש ממני תעודה או מסמך כלשהו, אלא פקד עלי ללכת אחריו.

הלכתי.

## תחת שוט החקירות

בתוך כך רמזתי מאחורי, בידי ובאצבעותי, לעברו של יצחק, שיסתלק ויברח מכאן. אך הוא לא הרגיש בכך, והשוטר ניגש גם אליו ואמר לו שיצטרף אף הוא אלינו. בנו של סנדר מנקין, אשר אף הוא היה שם, הרגיש ממרחק בכל המתרחש והצליח להתרחק מהמקום ולהודיע על מאסרנו.

ראוי לציין, כי מאז אותו ערב בו פשטו על בתי כולנו ואסרו את כולם — לא הפסיקו את המעקבים אחרינו אף לרגע אחד. אנו חשבנו לתומנו, כי לאחר שעברו כבר מספר ימים, בודאי נשכח הדבר. אבל רק כעת התברר לנו כי טעינו מרה, ובמשך הימים האלו עקבו ובלשו אחרינו עשרים וארבע שעות ביממה. אנשי הק.ג.ב. הכירו אותנו היטב; ידעו את שמותינו וכתובות בתינו, ואף הכירו אותנו אישית — כפי שהתברר מאוחר יותר.

בהיותנו בכלא אמרתי ליצחק גאנזבורג, כי עליו לטעון בעת החקירה כי אין הוא מכיר אותי, אלא הגיע לכאן לאחר שברח מהבית, ורק פה התידד אתי.

כעבור מספר ימים בכלא נקראתי אל החוקר.

— האם הנך מכיר אותי? — שאל אותי במאור־פנים החוקר, אותו ראיתי לראשונה עת נסעתי ברכבת מקורסק.

— לא! — עניתי — אינני מכיר אותך.

— האינך זוכר אותי? הרי הלכתי יחד אתך לטבול בנהר כשהלכת יחד עם פלוני ואלמוני...

כאן עמד ומנה את שמותיהם המדויקים של כל חברי, אחד לאחד, ואת תאורם המלא.

— ומה שלום שאר חבריך...? — ושוב נקב בשמות מדויקים של בחורי ישיבתנו.

נדהמתי. עד כדי כך לא תיארתי לעצמי. בחלומותי השחורים ביותר, לא יכולתי להעלות על דעתי את דרכיו ונבכיו המסתוריים של הק.ג.ב. במשך תקופה ארוכה.

מה מתברר?

בעירנו לא היה מקוה־טהרה, ולכן נאלצנו לצאת מדי בוקר אל הנהר לטבול. מי היה מעלה על דעתו כי אנשי השלטון עוקבים ובולשים מדי יום ביומו אחר כל אחד ואחד מאתנו עד למימי הנהר?! ומי מאתנו ידע כי איש זה, החוקר שמולי היה בין העוקבים והוא אשר אמנם הכיר אותי הכר היטב?!

החקירה החלה:

— מאיפה אתה ומאין באת?

— הייתי חולה, ולאחר שעברתי ניתוח במעיים באתי לכאן לשם החלמה. כעת הנני חוזר הביתה.

— מה הקשר שלך עם מענדל שיינמאן?

— כלום. אין לי אתו שום קשר, אלא עם אחד מילדיו.

החוקר כתב ורשם את כל השאלות והתשובות, והגיש לי לחתום. חתמתי.

בלילה שלאחריו העירו אותי בשעות המאוחרות ולקחו אותי לחקירה נוספת:

— דע, כי יודעים הננו היטב שכל מה שאמרת אמש — דברי שקר הם, ובפיך אין אף תשובה נכונה אחת!

הוא החל להוכיח שכל מה שאמרתי אתמול אין בו שמץ של אמת, ואחר כך אמר לי:

— באם תגיד את האמת ותספר לנו את כל הידוע לך, נשחרר אותך מיד, מאחר שטרם הגעת לגיל שמונה־עשרה.

התחלתי לספר לו פה ושם דברים בלתי משמעותיים, אשר לא ספקו אותו כלל.

### הכל עלי!

משך תקופה של שלשה חדשים עינו אותי בחקירות רצופות ומתישות, יום אחר יום. אבל, השבח להשי״ת, שעמדתי בנסיון ולא סיפרתי על איש. שרוי הייתי בתנאים קשים ביותר, בודד ומבודד בתא ולא היה לי אל מי לדבר הגה כלשהו. מי שהתנסה בכגון דא יודע, כי להיות בתנאי בדידות מוחלטת משך חדשים רצופים — מהווה עינוי קשה מנשוא. נוח יותר לשבת עם אסירים פושעים, תחת סבל ועינויים, מלהיות יחידי בתא מבודד. כי כך, לפחות רואה הנך לנגד עיניך דמות של בן־אדם ויכול אתה להוציא מפיך מילה, הנופלת על אזנים קשובות.

במשך חדשי החקירות שאלו אותי שאלות משאלות שונות, כגון: של מי הכספים שהיו במזוודה? מי הפקיד אותם בידי? כיצד הגיעו אלי?

טענתי וחזרתי וטענתי, כי כל הכסף שלי הוא, ואיש לא נתן לי אותו. אבל בנקודה זו לחץ עלי החוקר ללא הרף. הוא רצה לדעת מי הוא האיש אשר מסר לידי את הכסף, ולגלות על ידי כך את ״רשת מבריחי הכספים״ במדינה עצמה ומחוצה לה. אולם, בשאלה זו עמד החוקר מול קיר אטום. הוא איים, הפחיד והשתולל — ולשווא.

— דע לך — זעם — כי אנו נגלה סוף־סוף את האמת. אבל בשבילך כבר יהיה מאוחר מדי; פשוט נחסל אותך ונעביר אותך מן העולם לצמיתות!

מענדל שיינמאן, אשר אף אותו אסרו באותו ערב יחד עם כולם, טען, מאידך, כי כל הכספים עברו דרכו; הוא אשר הביא לשם את הנערים; הוא סידר עבורם מקום למוד וכי הוא הדואג לכספים להחזקתם. הוא פשוט זרק הכל על עצמו ועל כתפיו!

הוא גם טען שנתן לי את הכסף, וכל הכסף שמצאו בביתי — מידו הוא. לעומתו, טענתי אני כי אינני מכירו כלל, ואין אני יודע מה הוא סח.

זוכר הנני היטב, כאשר הביאו את מענדל לבית הכלא, נענה ואמר בפני כל עם ועדה, בפנים שוחקות ובכל גלוי הלב:

— קינדערלאך, איינכם צריכים להתפעל מאיש! יכולים אתם לספר ולגלות עלי את כל האמת! ווארפט אלעס ארויף אויף מיר און דערציילט אז איך האב

אלעס געטאן. (זרקו הכל עלי, וספרו להם כי אני ארגנתי ועשיתי הכל). אותי הם יכולים לעצור ולהגלות לסיביר, אבל אתם צריכים להמשיך ללמוד! — — —

הוא אמר זאת בכל אמיתות לבנו. הוא רצה בכל לבו שהבחורים ינוקו מכל אשמה וימשיכו ללמוד תורה — על ידי כך שכולם יעידו ויגידו כי הוא האשם בכל.

## "מרק פרווה"

משך תשעה חדשים עינו והתישו אותנו בחקירות קשות ומייגעות. בתום מועד זה העמידו אותנו בפני "טרויקע" של שלשה בני אדם, אשר ללא ניד־עפעף הטילו על כל אחד מאתנו עשר שנות מאסר במחנה־הסגר. מאחר שהייתי עדיין פחות מגיל 18, גזרו עלי "רק" חמש שנים.

בטרם העבירו אותנו למחנות, היינו בכלא בצוותא בימי חג הפסח. יחד אתנו היה רב אחד מכותאיסי אשר פסק להלכה, כי לפי המצב בו היינו שרויים — מותר לנו לאכול בפסח מרק "פרווה". לעצמו לא התיר זאת, היות ולדברינו הוא הרב היחידי כאן, ואין מורה־הוראה אחר במקום אשר יוכל לפסוק לו הלכה, ולכן אסיר לו לפסוק דין לעצמו. לא כן אנו, אשר בכוחו־הוא לפסוק עבורנו פסק־דין להיתר.

בכל ימי חג הפסח לא לקחנו אל פינו אלא רק מעט סוכר, ובזה התיינו את נפשנו. משך זמן לפני החג לא טעמנו מהסוכר שהביאו לנו מדי יום, למען יהא לנו במה להחיות את הנפש בימי הפסח. נוסף לכך, חוסכים היינו מפת לחמנו היומית, ותמורתה היינו מתחלפים עם האסירים האחרים בסוכר שבידם, כך יכולנו "להתקיים" בימי החג.

# בין השלבים

## מחלה מסוכנת — נסיון מוצלח — המצב משתפר — גמילות חסד של אמת

### מחלה מסוכנת

לאחר הפסח, העבירו אותנו לסברדלובסק אשר בסיביר. חודש ימים ארכה הנסיעה עד אשר הגענו למחנה, לאחר טלטולים קשים ומרים. עם בואי למחנה, שבצו אותי בעבודה לגזום עצים ביער. העבודה עצמה היתה קשה ומפרכת ביותר, וביחוד לאחר שהגענו למקום העבודה סחוטים ועייפים לאחר שעתיים של הליכה במרחבי־שלג ענקיים, כאשר זלעפות־מטר או זרם של פתיתי־שלג מכה על פנינו ללא־חשך.

עם פרוץ המלחמה — בחודש יוני 1941 — הלכה ופחתה מנת האוכל היומית. עובדה זו גרמה להתדרדרות חמורה בבריאות האסיר ונתנה אותותיה בצורה קשה. רבים מהאסירים נתקפו וחלו במחלות שונות ובחלקם גוועו למוות. לא אחת נאלצו אנשי הקבוצה שלנו, בעת תזרם מהעבודה אל המחנה, לשאת על כתפיהם גופות של אסירים אשר מתו תוך כדי העבודה, לאחר שלא יכלו עמוד בסבלם.

אני עצמי חליתי במחלת ה״פילאגרה״ — הצטמקות בני המעיים. למחלה זו, הנוצרת עקב חוסר ויטמינים ותזונה מתאימה, שלשה שלבים: בשלב הראשון של המחלה, עדיין נמצא החולה במצב שניתן לריפוי; בשלב השני עדיין ניתן להציל את החולה על־ידי הזנה של ויטמינים ותרופות מתאימות; וכאשר מגיע השלב השלישי — החולה הוא כבר בבחינת ״גברא קטילא״, ושום תרופה לא תעזור לו.

הייתי כבר בשלב השני של המחלה, ומצב בריאותי תלך והתדרדר לקראת השלב השלישי, ממנו אין תקנה.

מחלה נוספת היתה נפוצה במחנות — מחלת ה״ציגנה״. חולי זה תוקף את האדם בגלל חוסר הרגלי־אכילה מתאימים ועקב מחסור בויטמינים. מחלה זו

מתבטאת בעיקר בנשירת השיניים והתכווציות בידים וברגלים, ותרופתה — אכילת בצלים ושומים, אותם לא ניתן היה להשיג במחנות.

בתקופה ההיא הגיעו אל המחנות פליטים יהודים שגורשו מפולין. בעת שהרוסים כבשו את פולין, העמידו בפני האזרחים את הברירה: להשאר באזור הנתון תחת השלטון הרוסי, או לעבור אל אזור הכיבוש הגרמני. היו כאלה אשר נשארו באזור הרוסי, והיו גם כאלה אשר לא אבו לחיות תחת השלטון הקומוניסטי המשעבד והעדיפו להשאר תחת שלטונות הכיבוש הגרמני.

לאחר שפרצה המלחמה; אלה שהסכימו לעבור תחת שלטון הכיבוש הרוסי לא נגעו בהם לרעה, מה־שאין־כן היהודים אשר לא אבו לקבל על עצמם את השלטון הקומוניסטי — נאסרו והוגלו למרחקים בישימון הסיבירי. כאלה היו רבבות אשר הוגלו לארץ גזירה, במעמקי סיביר, בתור עונש על אשר לא אבו לחיות תחת שלטונם.

### נסיון מוצלח

פעם פגשתי במחנה יהודי אחד, אשר זה עתה הוגלה לכאן. לשאלתי, סיפר לי כי הוא מפולין והשלטונות הרוסיים הגלוהו למחנה זה. בתוך הדברים, כאשר סיפרתי לו על מצבי, נענה אלי בתמיהה: הנה אני מפולין הנני, בודד ואין איש עמי, קרוב או בן־משפחה, ואין לי אל מי לפנות ואל מי לבקש. לא כן אתה, אשר הנך יליד רוסיה ובודאי יש לך איזה קרוב משפחה במדינה — מדוע לא תבקש ממנו כי ישלח לך איזו חבילת מזון, דבר־ערך כלשהו, ממנו תוכל להחיות את נפשך!!

הייתי אז צעיר, בן שבע־עשרה, ומשום מה לא עלה בדעתי לעשות זאת בעצמי. אמרתי לו כי יש לי אמנם דוד בעיר גורקי, בשם שלמה רסקין, אך אינני יודע כתובתו.

אותה שעה חנני ה' בבינה וכתבתי מכתב לדודי. למרות שלא ידעתי את הכתובת, נסיתי את מזלי וכתבתי על המעטפה: שלמה רסקין, משרד הדואר העירוני, גורקי. במכתב בקשתי שישלחו לי 10 שקיות קטנות של "מחורקה" (טבק), בנות 100 גרם כל אחת. "כאשר תקבל את הטבק — הדריך אותי — תוכל לבצע בזה עיסקות־חליפין שונות עם האסירים, ותמורתו תוכל להשיג כאן את כל אשר תאווה נפשך!

אחרי שלשה שבועות קבלתי, לתדהמתי, מכתב תשובה מאמי.

התברר, כי משרד הדאר הראשי בגורקי העביר את מכתבי לתעודתו, אל דודי שלמה רסקין, והוא העבירו מיד אל אמי בסמרקנד. אמא ע"ה שלחה לי מיד

חבילה קטנה ובה עשר שקיות טבק משובח!

כאשר נתקבלה החבילה, שלחו אחרי שלטונות המחנה. לפי הנוהלים, היה על האסיר לבא אישית לקבל את החבילה.

### המצב משתפר

אני הייתי, כאמור, חולה קשה ורתוק למיטה בבית החולים, שם הייתי מאושפז לעתים תכופות עקב מחלתי. מאחר שרגליי היו נפוחות מאד, לא יכולתי, ללכת בכוחות עצמי ובאין ברירה אחרת, נשאוני אנשים מבית החולים עד למשרד, שם חתמתי וקבלתי את החבילה.

חששתי פן יגנבוה אלה שהובילוני לשם ושוב אשאר בידים ריקות. אמרתי להם כי מוכרח הנני להשאיר כאן את החבילה וכי אשלח כבר להביאנה אלי.

כאשר חזרתי לבית החולים גיליתי לרופאה הראשית אודות החבילה והצעתי לה שכל הטבק יישאר ברשותה; היא תוכל להשתמש בו מתי שתרצה, וכל אימת שאבקש ממנה דבר מה — עליה למלא בקשתי.

היא הסכימה מיד וקיבלה את כל הטבק לרשותה. חשוב לציין, כי במחנה היה הטבק מצרך חשוב ביותר והאסירים היו נותנים תמורתו את כל אשר להם. כאשר היה לאי־מי סיגריה בידו, היו מתנפלים עליו אסירים שונים למען יעניק להם לפחות שאיפת־סיגריה אחת. גם החולים בבית החולים היו מתחננים אלי להעניק להם מעט טבק לעישון. חולים אלה, אשר ידעו כי קצם קרוב, היו אומרים כי ממילא לא נשארו להם ימים רבים עלי אדמות — לפחות יהנו מעט מהדבר היחיד הנותן להם סיפוק־רגעי... אומללים אלה היו נותנים את כל ארוחותיהם למען מעט הטבק שברשותי. ואכן, מקבל הייתי תמורת הטבק כמות של מאכלים — אותם יכולתי, כמובן, לקחת אל פי ללא חשש — וכך השתפר, ת״ל, מצב בריאותי שהיה ירוד עקב חוסר תזונה מספקת.

### גמילות חסד של אמת

בעת שיצאתי לעבודה בגיזום עצים ביער, היה ה״בריגדיר״ של הקבוצה שלנו משתדל לעזור לי. מצאתי, משום מה, חן בעיניו; וכאשר ראה עד כמה מתקשה תנני במילוי מכסה־עבודתי היומית, היה רושם בדו״ח היומי כי גמרתי את כל ה״נורמה״ המוטלת עלי. כעבור זמן קצר, חלה אף הוא ואושפז בבית החולים. כאן מצא בעל־חוב לגבות את חובו והייתי נותן לו חלקים נכבדים מארוחותי; כמו בשר, מרק וכדומה; מאכלים אשר הייתי מתנזר מהם בלאו הכי.

לאחר פרק זמן הבריא האיש ועמד להשתחרר סופית. כאשר סיפר לי על מקום־מגורו התברר, כי הוא מתגורר באותה עיר בה גרו הורי. מסרתי לו את כתובתם וביקשתיו כי ימסור להם ד״ש חי ממני, וכי בודאי גם ישתדלו לעזור לו.

אחד התפקידים שלי במחנה היה, להעביר את גופות האסירים לחדר־המתים. יצוין, כי במחנה היו אסירים מתים בהמוניהם כתוצאה ממחלות; מחלת ה״פילאגרה״ או מחלות אחרות. מחלה זו היתה, כאמור, קשה מאד, אשר כל באיה לא ישובון, ר״ל, ביחוד אלה אשר היו כבר בשלב השלישי של המחלה. לא אחת הייתי משוחח עם חולה שכזה בבית החולים, ולפתע נשמע ממנו קול נפץ מעומעם. היתה זאת ״התפוצצותי״ בבני המעיים של החולה; וכאשר נשמע קול הנפץ, היה זה אות מבשר רעות; כלומר, בא קץ חייו של החולה; קץ סבלו של האומלל בגיהנום הסובייטי — — —

גם גורלו של אותו יהודי פולני, אשר יעץ לי לכתוב לקרובי משפחתי אודות ה״מחורקה״, לא שפר עליו. מסכן זה לא יכול היה עמוד בתנאים הבלתי־נסבלים ששררו במחנה, ביחוד סבל מהקור והכפור הנורא אשר לא היה רגיל להם, ואחרי עבור כמה חדשים במחנה — גווע ונאסף אל עמיו.

כאמור, עסקתי בהעברת גופות אסירים לחדר המתים, יחד עם אסיר לא־יהודי. כאשר נפטר יהודי זה, נתתי לאותו גוי שתי שקיות של טבק וביקשתיו כי יקפיד לקבור את היהודי בנפרד ולא יקברנו יחד עם כל השאר. כן השגתי בגדים מיוחדים, אשר הלבשתי בהם את הנפטר, וכך נקבר אמנם בנפרד מכל השאר.

יהי זכרו ברוך!

# מגלות לגאולה

## שכרה של מצוה — צירוף גרוע — יציאה לחופש

### שכרה של מצוה

בשנת תש"ג (1943) הגיעה הוראה מהשלטון המרכזי במוסקבה, כי החולים המאושפזים בבתי־החולים ואינם מסוגלים לעבוד, ישוחררו ממעצרם באותם הימים אמורה היתה להגיע "קומיסיה" (ועדה) מיוחדת ממוסקבה, בכדי לבדוק את החולים ולקבוע, מי ומי ישוחרר. כאשר נודע על כך לרופאה הראשית של בית החולים קראה לי וגילתה לי את הסוד. היא אמרה, כי למרות שמצב בריאותי השתפר ואינני זקוק לאשפוז בבית החולים — היא מעונינת להיטיב עמי ולהביא לשחרורי. היא יעצה לי, אפוא, להכנס לבית החולים וכאשר תגיע הועדה לבדוק את החולים, היא תשתדל שאני יהיה בין המשוחררים.

שמחתי על ההצעה ונכנסתי לבית החולים. כעבור מספר ימים הגיעה ה"קאמיסיה". בעת שעברו בין החולים, התלוותה אליהם הרופאה־הראשית ותיארה בפניהם את מצבו של כל חולה בנפרד. כאשר עברו חברי הועדה ליד מיטתי, התכסיתי היטב בשמיכה וגם ראשי היה מוסתר מאחורי השמיכה. הרופאה הסבירה להם כי הנני חולה אשר אינו מסוגל כבר לעבוד והמליצה על שחרורי.

ואמנם, כעבור תקופה מסוימת הגיעה הוראה ממוסקבה לשחרר אותי.

בטרם שוחררתי ביקשה ממני הרופאה כי לאחר שחרורי אשלח אליה דברים שונים שהיו נחוצים לה. מובן שמילאתי ברצון בקשתה.

כאשר באתי לקבל את תעודת השחרור, שאלוני לאן פני מועדות לאחר שחרורי. כאשר הבעתי את דעתי כי ברצוני לנסוע לטשקנט, לא הסכימו לכך בטענה כי לאסיר כמוני אסור להתגורר בעיר גדולה, אלא במקום־ישוב קטן. לאחר שהצעתי את קאקאנט, מקום נידח ושומם, הסכימו ונתנו לי את תעודת־השחרור.

— אולי כדאי לציין, בדרך אגב, כי לפי עניות־דעתי, זכיתי לשחרור המוקדם, זמן ניכר לפני שהגיע מועד שחרורי הנקוב, כעבור שלש שנות גלות "בלבד" —

עקב הזכות שנפלה בחלקי לקבור את אותו יהודי מת־מצוה בנפרד, ולא בבור הענק יחד עם כל שאר הערלים.

### צירוף גרוע

בנסיעתי לטשקנט הצטרפו אלי עוד 7 — 6 צעירים לא־יהודים. כאשר ירדנו כ״ווואקזאל״ (תחנת הרכבת) אמרו הצעירים כי אין ברירה, ומוכרחים לגנוב מאנשים אחרים הנמצאים כאן כדי שיהיה להם מה לאכול.

אמרתי להם: אם כך, דרכנו נפרדות!

בתחנת הרכבת היו אנשים מחכים ימים ולילות עד אשר הגיעה הרכבת הנוסעת לתעודתם. במקרים כאלה היו הנוסעים עושים שם את ביתם, אוכלים ושותים במקום, ובערבים היו מניחים את חבילותיהם תחת ראשם לבל יגנבום, ושוכבים לישון.

מה עשו אותם צעירים? הם הסתובבו בין הנוסעים־הישנים, היו דורכים על רגלו של הישן, וכאשר התעורר לפתע מכאב המכה והתחיל להתרומם — הזדרז חברו הצעיר, שלף את החבילה ממקומה ונעלם בן־רגע...

אמרתי להם כי אינני רוצה ליהנות, ח״ו, מפעולות כאלו וכי דרכינו נפרדות. כאשר גיליתי בפניהם תכניתי כי בדעתי להמשיך לקאקאנט, הביעו אף הם את רצונם להצטרף אלי...

בהגיעי לקאקאנט לא ידעתי להיכן לפנות. לא היה לי במקום שום ידיד או קרוב משפחה. לאן אלך ולהיכן אסור? פרוטה לא תיתה בכיסי ולא היה לי גם במה לקנות פרוסת־לחם. מכרתי את החולצה שהיתה ברשותי, תמורתה קבלתי כמה פרוטות, וקניתי בהן פת־לחם להשקיט את רעבוני.

שלחתי מכתב לאמי, שהיתה אז בסמרקנד, למען הודיע לה על שחרורי ומקום המצאי, וכן כדי לברר אצלה להיכן אסור ואפנה. כעבור יום הגיעני מברק־תשובה, כי אבקר אצל ר׳ יהודה חן הנמצא בקאקאנט.

התחלתי לחפש את כתובתו.

ויהי, בעודני הולך ותר אחר כתובתו של האיש — ראיתי לפתע ממרחק איש יהודי, אשר זקן לבן מפאר את פניו. כאשר התקרבתי אליו הכרתי אותו מיד. זכרתיו היטב מעיר מגורי־אבי, כאשר בנו הקטן למד יחד אתי בכיתה אצל אותו מלמד...

הזדהיתי בפניו ואמרתי לו כי הנני יהושע, בנם של ר׳ מיכאל ושרה קצנלבויגן. הייתי אז כבן עשרים, לבוש בכובע חורפי (״קוטשמע״) על ראשי, וקשה היה

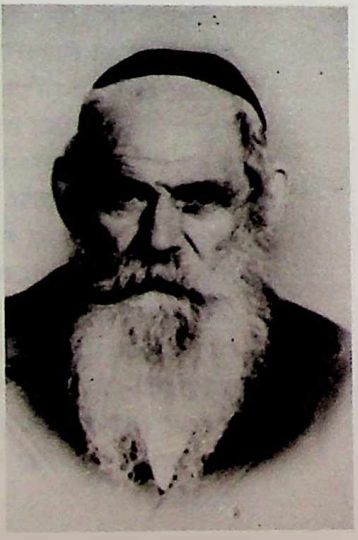
להכירני. נפוח הייתי מרעב, וגם רגלי היו נפוחות עקב המחלה שחליתי בה בתקופת שהותי במחנה. כן הייתי עייף ויגע מאד, לאחר ארבעה שבועות של נסיעות וטלטולי־דרך קשים ומפרכים.

הוא הגיש לי ארוחה טובה להשיב את נפשי וכן סדר לי מקום להניח את גופי השבור. גם הלבישני בגדי־ישע חדשים, ונשארתי אצלו שבוע ימים. לאחר מכן הגיעה אלי גיסתי ובידה פספורט עבורי, על־שם גיסי, למען אוכל לנסוע משם. אך, לצערי, הפספורט לא היה מתאים עבורי כלל ונאלצתי לנסוע משם בסתר ובהחבא למען לא יתפסוני. אין ספק כי אם היו עוצרים אותי, צעיר בגיל 20, בלי פספורט ואינו משרת בצבא, בעתות־חרום כאלה — היו אוסרים אותי במקום ושולחים אותי מיד לחזית, מקום ממנו אין כבר דרך חזרה — — —

## יציאה לחופש

לאחר טלטולים ופחדים רבים הגעתי, ת״ל, בשלום לסמרקנד. התחלתי לבקר אצל רופאים מומחים, ולאחר טיפולים רציניים וממושכים התחלתי לחזור לאיתני.

בסמרקנד היתה ישיבה, בראשות הרב ניסן נעמנוב והרב שלמה חיים קסלמן. התחלתי ללמוד, או יותר נכון: ה מ ש כ ת י ללמוד. כאמור, היינו תמיד במצב של



הרב שלמה חיים קסלמן ז״ל

המשך; כלומר, בין מקום־לימוד אחד למשנהו. היתה אמנם הפסקה; הפסק של הסתתרות ומחבוא; הפסקה של מאסרים ומעצרים; הפסקה של שנות־הגליה במחנות־ריכוז מרוחקים ומסוכנים — אבל אין זה סוף פרק או סוף פסוק, אלא הפסקה מסוימת אשר עם סיומה יש להמשיך בכל: ביסוד והקמת חדר חדש, כיתה חדשה, ישיבה חדשה — ולהמשיך בלימודים, מהמקום שהפסקנו כשבוע העבר, בחדש שעבר או בשנות־הגלות שעברו.

— ל ה מ ש י ך!

מלבד שיעורי תורה למדנו גם שחיטה. אתנו שם היה הרב ברוך דוכמן ז״ל — אשר חי בשנותיו האתרונות בירושלים, ומנ״כ בהר הזיתים — הוא היה שוחט מומחה ולמד אתנו את מלאכת השחיטה. חשוך־בנים היה ומרגלא בפומיה מאמר התז״ל: כל המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו. הוא למד עם תלמידיו והיה קורא להם בני.

מקצוע זה, מלאכת השחיטה, למדתי אצלו היטב, ואמנם משמש הנני כשוחט עד עצם היום הזה.

* * *

בשנת תש״ו (1946) זכיתי לצאת מארץ הדמים, דרך לבוב, אשר כידוע יצאו אז מ״ששם״ רבים מאד, בתור אזרחי פולין, והשתקעתי בלונדון, מקום שם הנני משמש, ת״ל, כשוחט, זה שלשים וחמש שנה בקהילה החרדית המקומית.

...לאחר שיצאה הרכבת מתחנתה ועברה את הגשר, הגיחו לפתע להקות־להקות של מפציצים גרמניים אשר הפציצו את הגשר האחרון שנשאר לפליטה. כך ניתקה העיר לנינגרד סופית מכל קשר עם העולם הגדול. בתחנת הרכבת נשארו רבבות אנשים, איש ואשה, נער וזקן, עולל וטף, אשר לא הצליחו לעלות על רכבת אחרונה זו ונאלצו להשאר בעיר הגדולה, חשופים להפצצות בלתי פוסקות של המטוסים הגרמניים אשר המטירו על העיר אש, גפרית ופצצות־תופת ללא רחם. הם הפילו רבבות אלפי חללים וקרבנות — ואין להם מושיע...

...פעם הוזמנתי לערוך ברית מילה. הלכתי לבית התינוק ולקחתי אתי את כל המכשירים הדרושים. בדרכי חזרה עצרני לפתע סוכן הק.ג.ב. הוא הזמין אותי ללכת אחריו לתחנת המשטרה, והכניסני למכוניתו במושב האחורי. בדרך, תחבתי את הסכין לתוך הדופן המרופד של הבסא שלפני, ובך נפטרתי מהסכין שעלול היה לשמש נגדי אצבע־מאשימה עיקרית. בחדר החקירות עצרוני משך כל הלילה, וכאשר ניסיתי לחטוף איזו תנומה קלה היה החייל מכה בי ברובה שבידו לבל אתנמנם...



# הרב יעקב יוסף רסקין ז"ל

## בין צאצאי הקנטוניסטים

הרב ח.ב. רסקין ז"ל — הרב י. רסקין — הרב י.ל. רסקין —
מרת ש. קצנלנבויגן

### הרב ח.ב. רסקין ז"ל

נטרם ארחיב את הדיבור על קורות־חיי ועל אשר עבר עלי בעמק הבכא הסובייטי, ברצוני לשרטט כאן קוים קצרים לדמותם של בני משפחתנו: הורי, אחיי ואחותי זכר כולם לברכה, אשר חלק מהם נספו על מזבח קדושת השם ותורתו. השם ינקום דמם.

אבי, הרה"ח ר' חיים בנציון רסקין ז"ל התגורר, יחד עם אמי עלי' השלום, בעיר רודניה הסמוכה לליובאוויטש. בתקופה ההיא גברה תנועת ההשכלה; אנשיה הגיעו גם לעיר זו והקימו בה בתי־ספר חפשיים. בעיר זו התגורר גם הרה"ח ר' כרוך שלום כהן ז"ל והשניים לחמו נגד מהרסי דת אלה. בערב אחד אף נכנסו לבית־הספר שלהם, שברו שם את הספסלים וזרקום החוצה. לאחר מאורע

זה החליט אבא לעזוב את רודניה ועבר לגור בעיר גזאטסק, מרחק כמאה ושבעים קילומטר ממוסקבה.

עיר זו, גזאטסק, שהיתה בעלת עשרת אלפים תושבים לא יהודים, ידועה היתה מפני שכמה עשרות משפחות מצאצאי הקנטוניסטים התגוררו בה.

למען דעת מוצאם של יהודים יקרים אלה — מן הראוי לספר בקצרה אודותם.

היה זה בתחילת ימי מלוך הקיסר ניקולאי הראשון. איש צר ואויב זה גזר לקחת ילדי ישראל, ילדים בגיל 10—9, בכוח מבית הוריהם ולגייסם לצבאו, לתקופה של עשרים וחמש שנה.

גדודי הקיסר פשטו בסערה על עיירות ומושבות היהודים, ערכו חיפושים קפדניים ברחובות ובבתים, חטפו בכח ילדי ישראל והעבירו אותם לתחנת המשטרה הקרובה. משם הובילו אותם לאחד מקסרקטיני הצבא, וכאשר היה בידיהם מספר רב של ילדים, העבירום — תחת משמר כבד — למחנות צבא מרוחקים בסיביר וכדומה.

רע ומר היה גורלם של ילדים אלה; חלק גדול מהם מתו בדרך הארוכה והקשה, באשר לא יכלו עמוד בסבל ותלאות־הנסיעה; חלקם הצליח להימלט, ואילו גורל הנשארים גרוע היה פי כמה: הם עונו עינויים קשים ביותר כדי שימירו את דתם, ר"ל, אך רבים מהם עמדו כצור־חלמיש ולא נכנעו. למרות גילם הרך, נצבו איתנים על משמר יהדותם, לא נגעלו במאכלי טריפה ולא עברו על מצוות השם.

גזירה איומה זו, שנמשכה על פני תקופה של שלשים שנה — משנת תקפ"ז עד תרי"ז — היתה אחת הגזירות האיומות ביותר לעם ישראל ברחבי רוסיה האדירה. מחוזות־אימים קורעי־לב היו נפוצים מאד בעיירות ישראל, כאשר קבוצות־פרשים היו מסתערים לפתע על רחובות העיירה, פושטים בבתי־הכנסת ובבתים פרטיים ומחפשים כמטורפים אחר ילדי ישראל.

ילדים לא נראו כמעט ברחובות, כי הוריהם היו מחביאים אותם במרתפים ובמקלטים, במקומות־מחבוא ותאי־סתר, למען לא תשזפם עין הקלגסים. עוללים אלה לא ראו את אור השמש עידן ועידנים, ומצב בריאותם של רבים מהם היה, לכן, ירוד ביותר.

קורע־לב היה לראות כיצד קלגסי־הקיסר המאושרים לופתים בחזקה ילד יהודי, מאחוריהם אם הילד הצווחת ומיללת על בנה, והאב מתחנן על בן־טיפוחיו. צליפות השוט של החוטפים לא עצרו בעד ההורים האומללים מלרוץ אחר הפרשים הדוהרים — אולי יצליחו להציל את ילדם המבוהל והחיוור, אשר אינו גורע את מבטיו הנפחדים מהוריו המיואשים ההולכים ומתרחקים ממנו.

עת־צרה היתה אז ליעקב ותרב בבתי ישראל תאניה ואניה. בודדים זכו לחזור בתום עשרים וחמש שנות שרותם בצבא ניקולאי, לאחר שחלקם מתו, כאמור, ונעלמו בטרם הספיקו לגייסם, וחלקם התבוללו ונטמעו בתוך מחנותיו בתקופה הארוכה של שרותם הצבאי.

בעיר זו, גזאטסק, התגוררו כאמור ילדי הקנטוניסטים. היו אלה בניהם וצאצאיהם של אותם קנטוניסטים שלא שפר עליהם גורלם בילדותם, ונאלצו לשרת בצבאו של ניקולאי. הללו זכו לעמוד במסירות נפש רבה על משמר התורה והמצוות, ולנהל חיים יהודיים טהורים. היו אלה אנשים פשוטים — אך יראי אלקים, אנשי אמת ועובדי ה' באמונה פשוטה ובתמימות.

אבי ע"ה, שהתגורר בעיר זו, עמד בקשר הדוק עם יהודים יקרים אלה והדריכם בעבודת ה'.

בשנותיו האחרונות עבר לגור בלנינגרד, שם נפטר, ומנוחתו־כבוד בבית העלמין בעיר זו. גם אמי ע"ה טמונה בבית־העלמין אשר בלנינגרד.

זכרם לברכה.

## הרה"ח ר' יצחק רסקין הי"ד

אחי, הרה"ח ר' יצחק רסקין הי"ד, היה שו"ב בלנינגרד. למרות הסכנה, היה ביתו פתוח לרווחה בפני כל, ולכל דבר שבקדושה. בביתו הסתתר הרה"ח ר' אלחנן דוב מרוזוב הי"ד — מי שהיה יד ימינו של הרבי מוהריי"צ נ"ע — אשר השלטונות חפשו אחריו.

אף שידע כי מלאכי השטן, אנשי הק.ג.ב., בולשים אחריו בכל מקום אפשרי — החביאו בצלו ואספו לתוך ביתו, מבלי הבט כי מסכן הוא את נפשו והדבר עלול לחרוץ את גורל חייו. הוא החליט כי יעבור עליו מה — חייב הוא להציל את נפשה של אישיות נעלה זו מידי רודפיה ומבקשיה.

בתחילת חודש אדר תרצ"ח פשטו מלאכי החבלה על ביתו ואסרו את שניהם גם יחד. אותו ערב פשטו על בתיהם של עשרים מיקירי העיר וחכמיה, חסידים מפורסמים ואנשי מעשה, הוציאום בכח מבתיהם והעבירום למרכזם הטמא.

אחדים מהם נשפטו לתקופות מאסר ממושכות, אך רובם ככולם תוסלו על־ידי המרצחים, או גוועו ונאספו אל עמם בארץ גזירה, ועקבותיהם לא נודעו עד עצם היום הזה.

בין אלה היה גם אחי ר' יצחק הי"ד, אשר לא נודע מה עלה בגורלו.



הרב יצחק רסקין הי"ד

תהיינה נשמותיהם הטהורות צרורות בצרור החיים, יחד עם כל קדושי עם ישראל אשר מסרו את נפשם על קדושת השם ותורתו!

## הרה"ח ר' יהודה לייב רסקין הי"ד

אחי הבכור, הרה"ח ר' יהודה ליב רסקין הי"ד, היה חתנו של הרב החסיד ר' יוסף גורעביץ ז"ל. ר' יוסף התגורר בוורשה, יחד עם שלשת חתניו — ביניהם אחי הנ"ל והרה"ח ר' פייבל זלמנוב הי"ד.

בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה, כאשר נוסעים היו אדמו"ר

מוהרש"ב ובנו מוהריי"ץ נ"ע מחוץ למדינתם, היו מתאכסנים אצל אחי ר' יהודה ליב.

בשנות השואה, בעת שהקלגסים הגרמניים ימ"ש כבשו את וורשה ורצחו את תושביה — נספה גם אחי על קדושת השם יחד עם כל יהודיה, רבניה וצדיקיה.

השם ינקום את דמם הטהור.

אח נוסף היה לי, הרה"ח ר שלמה רסקין ז"ל אשר התגורר בגורקי (ניזני־נובגורוד) שעל־יד מוסקבה.

**מרת ש. קצנלנבויגן הי"ד**

אחותי היתה מרת שרה, אשת הרה"ח ר' מיכאל קצנלנבויגן, הי"ד.

ארוכה היא מסכת חייה המופלאים, החל ממסירות נפשה על חינוך בניה, דרך פרשת גדולתה בשדה העסקנות לטובת הכלל — ועד לעמידתה האמיצה בתוך כתלי בית הכלא, מאחורי סורג ובריח, שם גוועה ונאספה אל עמה.

פרשת ימי חייה כבר מתוארים בספר זה באריכות על־ידי בניה היקרים, הרבנים: ר' שמעון, ר' יהושע ור' משה, ה' עליהם יחיו, ואין מן הצורך להוסיף משלי על פרקי־הוד אלה.

* * *

היו אלה, כאמור, קוים קצרים לדמויותיהם האצילות של הורי, אחי ואחותי עליהם השלום.

מכאן ואילך ארחיב קצת את התיאור על מה שעבר עלי אישית במדינה רבת־תהפוכות זו ששמה רוסיה.

* * *

# עקבות נעלמים

## בעין המצלמה — אורח חשוב — פלפולא דאורייתא
## אחד מני רבים

### בעין המצלמה

מציאת עבודה מתאימה ברוסיה — היתה, כידוע, בעיה קשה ביותר עבור יהודי שומר תורה ומצוה, בגלל שמירת שבת. כל אחד מאתנו נאלץ היה לתמרן קשות כדי להסתדר בעבודה כלשהי, והיה מי שהצליח בזה פחות, ומי יותר.

גם אני, כבל השאר, חיפשתי אחר עבודה מתאימה עד אשר הצליח הי דרכי והתחלתי לעסוק בעבודת הצלום. מקצוע זה מופקד היה בעיקר בידי יהודים, והיו מתפרנסים מזה מי ברווח ומי בצמצום. עבודה לא חסרה בשטח זה בלנינגרד, מאחר שכל פועל וקוק היה ל"פראפוסקי" (אישור כניסה) כדי להכנס למקום עבודתו, בבית החרושת או במפעל, ולתעודת־אישור כזו היו מצרפים גם תמונה. כן נחוצות היו תמונות גם לצרכים אחרים.

בשנת 1938 הנהיגו השלטונות סדר חדש בתאריכי ימות השבוע. הם היו מעונינים לבטל את יום השבתון השבועי הקבוע (שבת או יום ראשון) ולכן הנהיגו שבוע של "שעסטי דנעפקאי", היינו ששה ימים בלבד. כך יצא שיום השבתון חל כל שבוע ביום אחר, כי ביום השביעי כבר החל שבוע חדש.

עד לאותה גזירה הייתי עצמאי בעבודתי, ויכולתי לשמור את יום השבת ללא הפרעות. אך, כאשר הנהיגו השלטונות את הסדר החדש, לא היתה כל אפשרות להתחמק מעבודה בשבת.

אנו, העוסקים במקצוע הצלום בלנינגרד, מאורגנים היינו בארגון כללי, והחוקים החדשים חלו כמובן גם על חברי הארגון שלנו.

ביום שבת הראשון, לאחר שהחוק נכנס לתקפו, לא באתי לעבודה. מיד למחרת, ביום ראשון, ביקר אצלי המפקח הראשי מטעם הארגון ואמר לי חד־משמעית:

— רסקין, אין לך מה לעשות אצלנו; מפוטר הנך מהעבודה; לך וחפש לך עבודה אחרת!

היה זה עונש מידי על שלא התייצבתי לעבודה ביום השבת. מי שהתמזל מזלו ונפשו ניתנה לו לשלל — מיהר הביתה ושמח בחלקו שלא תורידוהו למרתפים החשוכים. אך מי שלא עלה הדבר בידו — מצא את עצמו מתענה תחת המגף הסובייטי, באחד ממרכזי הק.ג.ב.

חזרתי הביתה. וכי מה היה בידי לעשות; נשארתי בלי פרנסה וחיכיתי לישועת ה'.

## אורח חשוב

כעבור חודש ימים, הגיע לביתי אורח חשוב. היה זה יו"ר הארגון בכבודו ובעצמו, איש בעל מזג־טוב, אשר כאב לו שפוטרתי מעבודתי ונשארתי ללא פרנסה.

— "ימכיר הנני את המשפחה שלך — אמר לי כמשתתף בצערי — ויודע אני כי יש לך ילדים קטנים בבית ואין לך במה לפרנסם. ברצוני, אפוא, להיטיב אתך וליעץ לך להמשיך בעבודתך. כלומר, ביום השבת לא תצטרך לעבוד, עליך רק להופיע למקום העבודה, פן תערך בקורת. דע, כי טובתך הנני דורש ואין לי בזה שום אינטרס אישי. מרחם הנני עליך ועל בני משפחתך שנשארו לפתע ללא מקור פרנסה!"

הודיתי לו על טוב לבו ועל התעניינותו, והבהרתי לו כי לצערי לא אוכל לקבל את הצעתו בגלל שלש סיבות:

* מה יאמרו האנשים: אם רסקין מותר לו ללכת לעבודה ביום השבת — תרי לנו בודאי מותר! הדבר עלול להכשיל אחרים לא רק בחילול שבת, אלא גם בשאר עבירות חמורות ר"ל.

* הילדים יודעים, כי בשבת־קודש הולך אבא לבית הכנסת להתפלל, חוזר מתפילתו הביתה לקדש על היין ולסעוד עם כל בני המשפחה. תאר לעצמך: מישהו בא אל ביתי ושואל היכן אבא; מה תהיה תשובת הבן — האב הלך לעבודה! הילדים הקטנים אינם מסוגלים להבחין כי אבא רק הולך למקום עבודתו, ולא מתכונן לעבוד ממש חיי; מוחם הקטן לא יוכל להשכיל כמה יגיעות עלי להתיגע, כמה עלי לעמול וכמה צריך אני להפעיל את המוח והמחשבה, כדי להערים ולהתחמק מלהכשל חיי בחילול שבת. ומדוע לא תעלה במוחם מחשבת־פסול כי אביהם עושה עבודה כלשהי בשבת!

• גם מבחינה פסיכולוגית לא ניתן הדבר, כאשר כל העובדים יושבים רכונים על עבודתם, ואילו אני מתהלך ביניהם שלוב־זרועות ומסתובב באפס מעשה!

"לאור כל אלה — הסברתי לאותו יוייר — צר לי אך לא אוכל לקבל הצעתך הנדיבה".

הודיתי לו על טוב לבו, והוא נפרד ממני באנחה על שלא קבלתי הצעתו.

ברם, חסדי ה' כי לא תמנו, וזמן קצר לאחר שפוטרתי מעבודתי, זימן לי ה' עבודה מתאימה בטריקוטז'. לא רק שלא קופחתי ממשכורתי, אלא אף הרווחתי פי כמה בעבודתי החדשה.

בתקופת עבודתי בצלום, נעצרתי על־ידי הק.ג.ב. ועברתי סידרת־חקירות מביכות. ועל כך — להלן אייה.

## פלפולא דאורייתא

התגוררתי בשכנות עם הרב שמואל נימוטין הייד. מנהג קבוע היה לנו, כי בכל יום שבת־קודש לפני התפילה למדנו דא"ח בצוותא, בביתו, ובתום הלימוד הלכנו יחד להתפלל בבית הכנסת, מרחק של כחמש מאות מטר מבתינו.

ר' שמואל היה בנו של הרה"ח ר' יהושע נימוטין זייל. בשנותיו האחרונות עבר ר' יהושע לגור בלנינגרד, אבל כאשר פרצה המלחמה ורבים מתושביה עזבוה — לא הצליח לצאת את העיר.

בחורף תש"ב, כאשר הרעב היה בעיצומו ורבבות בני אדם מתו מדי יום נפוחי־כפן — נפל אף הוא חלל באותה עת מרה. בלילה אחד גווע ונאסף אל עמיו, הוא וזוגתו ע"ה, לאחר שלא היה להם במה להחיות את נפשם.

נכדם, הרה"ת ר' יוסף נימוטין שי', התעסק בקבורתם וזכו להגיע לקבר ישראל בבית העלמין שבעיר.

הוא עצמו, ר' שמואל, היה מחזיק בלנינגרד בית "הכנסת אורחים", את הבית היו פוקדים כל מיני אנשים אשר סעדו שם את לבם והחיו את נפשם.

גם הרבי הריי"ץ, בעת שאביו הרבי מוהרש"ב היה שולח אותו לפטרבורג (לנינגרד) בעניני הכלל, היה בא לסעוד את לבו בביתו של ר' שמואל.

ר' שמואל היה מטבעו יהודי חם, ובדרך לבית הכנסת היה חוזר על הלימוד שלמדנו זה עתה — בליווי תנועות ידים חזקות, כנהוג בפלפולי דאורייתא ובפנימיות התורה. עוברי־אורח היו מסתכלים בו במבטים מוזרים, כאשר הבחינו בתנועות־ידיו, אשר היו משונות להם.

## אחד מני רבים

בחצות ליל ז' אלול תרצ"ז נשמעו דפיקות חזקות על דלת ביתו של ר' שמואל. לא היה ספק בלב איש, מי הם הפוקדים את הבית בשעה כה מאוחרת. באין ברירה, פתחו להם את הדלת.

הם הוציאוהו בכח מהבית והעבירוהו לבית הכלא הידוע "שפאלערקע" (שם היה אסור גם הרבי מוהריי"צ נ"ע).

הוא לא היה בודד אותו ערב. בחצות לילה זה פקדו מלאכי המשחית עשרות בתים בישראל, והשאירו אחריהם הרס וחורבן. ראשי המשפחה — יהודים יקרים, צדיקים, חסידים ואנשי מעשה — הופרדו בכח מבני משפחותיהם; מהם נשפטו והוגלו לשנים רבות למחנות־רכוז בסיביר הקפואה; חלקם נורו, הומתו ונרצחו כעבור זמן קצר בלבד; מהם נאבדו ונעלמו, ועקבותיהם לא נודעו עד עצם היום הזה, ורק בודדים זכו להשאר בחיים!

ר' שמואל לא זכה להמנות על הבודדים הללו. הוא היה בין אלה אשר נפחו את נשמותיהם הטהורות ועלו על המוקד — על מזבח התורה והחסידות.

ה' ינקום דמם.



הרב שמואל נימוטין הי"ד

# בגוב האריות

## הזמנה בלתי צפויה — בתוך המפלצת — תחת לחץ כבד

### הזמנה בלתי צפויה

שבוע לאחר שנאסר ר' שמואל, הגיע לבית הכנסת שלנו איש זר, רוסי. אותה שעה היה בבית הכנסת איש אחד בלבד — ר' שמואל דער פרוש' קראו לו. הזר נגש לר' שמואל ושאל אותו עלי ועל כתובתי. הלה התחמק ואמר כי אין הוא יודע את כתובתי.

כאמור, עסקתי במקצוע הצלום והיה לי ביתן מיוחד לכך באחד מרחובות לנינגרד.

ביום חמישי של אותו שבוע הבחנתי באיש אחד, בלתי מוכר, העומד ליד הביתן בחוץ ומסתכל בדוגמאות התמונות התלויות בחוץ, לראווה. בביתן היו כמה לקוחות ולאחר שסיימתי את הטיפול בהם, ובקשתי מהם לחכות לגמר התמונה, הזמנתי את האיש להכנס. אך הלה התחמק ואמר, כי אין השעה דוחקת לו ויכנס לאחר שכל השאר יצאו.

עם צאתם, נכנס האיש והוציא מכיסו מכתב־הזמנה, בו הנני מוזמן לבא למשרדו, במרכז הק.ג.ב., מחר יום ששי בשעה 10 בבוקר.

הייתי המום ונרגש מאד. ברכי כשלו ולא תיה בי הכח ללכת הביתה.

מיהרתי אל אחי, ר' יצחק הייד ולרי אלחנן דוב מרוזוב הייד, אשר אף הוא התגורר בבית אחי, להתייעץ אתם מה לעשות:

ללכת — לא ללכת; לברוח — לא לברוח; מי יודע מה מבוקשם ואיזה גורל מחכה לי שם. אולי עדיף להעלם ולהסתתר בעיר אחרת עד יעבור זעם!!

בסופו של דבר, לאחר לבטים מרובים, הוחלט כי אין ברירת ועלי להתייצב בשעה הקבועה.

### בתוך המפלצת

למחרת, בערב שבת קודש — ט״ו אלול תרצ״ז — יצאתי מהבית. לקחתי אתי זוג תפילין, וקצת ״צידה לדרך״. נפרדתי בלב כבד מבני משפחתי — והלכתי. עיני נשואות למרום, לבעל הרחמים, אשר בזכותם של תינוקות של בית רבן, טפלי התלויים בי, אכנס ואצא בשלום מגוב אריות זה.

בשעה 10 בדיוק הגעתי לאותו מרכז איום. הראיתי לחייל־השומר את ההזמנה שבידי והוא הרשה לי להכנס. עליתי לקומה השניה, שם נגשתי לחדר המתאים ונקשתי קלות על הדלת. את הדלת פתח אותו איש שביקר אצלי אמש ומסר לי את ההזמנה.

נתבקשתי לשבת והחקירה החלה:

— האם מכיר אתה את שמואל נימוטין? שאל.

— כן — עניתי — הוא מתגורר בשכנותי.

— האם היית הולך אתו ביחד לבית הכנסת?

לא יכולתי להכחיש. כבר סיפרתי, כי נוהג היה ר׳ שמואל לחזור על לימודו בעת לכתו לבית הכנסת, תוך תנועות ידים חזקות שבלטו לעין כל, וכלם ראו אותי הולך אתו בצוותא. עניתי, אפוא, בחיוב.

— האם דיבר אתך ופיתה אותך לנסוע לפלשתינה?

כפרתי בכל. הסברתי לו כי אין הדבר בא בחשבון כלל, ביחוד כאשר יש לי משפחה עם ילדים קטנים אשר צריך להקנות להם חינוך נכון ״וכי רק בארץ סוציאליסטית זו, אפשר לחנך את הילדים חנם״. גם משכורתי הזעומה אינה מספקת למחית משפחתי, ואיך אוכל לחשוב על נסיעה לפלסטין?...

— אם כן, אפוא, על מה דיבר אתך בהתרגשות כה גדולה?

הסברתי לו כי אנו נוהגים ללמוד בצוותא בימי שבת, ובדרך לבית הכנסת אנו חוזרים ומדברים על הענינים שלמדנו ולא על שום ענין אחר. הבהרתי, כי אין לי כל קשר לפוליטיקה, וגם ר׳ שמואל הוא איש פשוט אשר אין לו שום שייכות לפוליטיקה, ומעולם לא שוחח אתי על ענינים כאלה.

### תחת לחץ כבד

שעתיים תמימות עינה אותי היושב מולי בחקירות חוזרות־ונישנות, והעלה הכל על הכתב. לאחר שמילא דפים שלמים בתוך הספר, ביקש ממני לחתום.

אמרתי כי רוצה הנני, ויש לי הזכות, לדעת מה כתב שם ועל מה הנני נדרש לחתום. רק לאחר שהקריא בפני את כל מה שכתב והשתכנעתי כי לא הוסיף משלו כלום — חתמתי.

בעת ששאל אותי על רצוני לעלות לארץ ישראל, הייתי במבוכה גדולה, כי חששתי שידוע לו על הבקשות שהגשתי בלנינגרד עבור יציאת בני המשפחה. מספר חדשים קודם לכן קיבלתי, בהיותי בלנינגרד, ויזות עבור כל בני משפחתי כדי לנסוע לא"י, באמצעות קרוב־משפחה אשר סידר לי זאת מארץ ישראל. שאלתי את הרבי היכן להגיש את הבקשות, והוא ענה לי להגישם בלנינגרד, שם היתה גם מחלקה מטעם משרד החוץ של בריטניה.

לבסוף עניתי לו, כי אין לי שום קשר לנושא ארץ ישראל, ואין אני יודע מדוע נטפל אלי בנדון זה.

מאוחר יותר נודע לי, כי מטרתו העיקרית היתה להוציא מפי הודאה כי רי שמואל נימוטין פיתה אותי לנסוע לארץ ישראל, למען ישמשו דברי כתב־אשמה נגדו. דחיתי, כמובן, כל מחשבה כזאת וכפרתי בכל.

בהמשך החקירה לחץ עלי מאד כי אגלה לו שמות של בני אדם אשר הנני יודעם ומכירם. עניתי, כי אין לי קשר עם איש; עובד הנני כל היום כדי לפרנס את משפחתי; עם גמר העבודה חולך אני לביתי ואין לי כל מגעים עם אנשים אחרים.

בראותו כי לא יוכל להוציא מפי מאומה מכל אשר ביקש — החליט לשחרר אותי. הוא נתן בידי כתב־שחרור ואמר לי ללכת הביתה.

נתתי שבח והודיה להקב"ה על אשר זכיתי להנצל ממלתעות השטן, והלכתי בלב שמח הביתה, לקבל פני שבת מלכתא.

הייתי נרגש מאד מכל אשר עבר עלי באותו יום, מהביקור והשחרור המהיר גם יחד. גם בני משפחתי לא יכלו להאמין למראה עיניהם, כי נמצא הנני שוב יחד אתם וכי יצאתי, בע"ה, ללא פגע מביקורי אצל המפלצת האיומה.

ביום ראשון חזרתי שוב לעבודתי בבית הצילום, וּבליבי שבח ותפלה למתיר אסורים אשר הצילני מידם של אלה.

# לנינגרד נהרסת

## בריחה המונית — פטרסבורג־פטרוגראד־לנינגראד — חידה סתומה

### בדקות האחרונות

#### בריחה המונית

בחודש תמוז תש״א (יוני 1941) התקיפו, כידוע, גייסות הגרמנים את רוסיה — למרות ההסכם בין שתי המדינות.

הגרמנים הפציצו את לנינגרד בצורה מחרידה והמצב היה בכי רע. הם ערכו מצור (״בלוקדה״) על העיר השניה בגודלה ברוסיה, בעזרת כוחותיהם היבשתיים האדירים, ובעת ובעונה אחת הפציצו כוחות האויר שלהם את העיר בצורה חסרת־רחמים.

מלחמה אכזרית זו החלה לתת אותותיה בין האזרחים ורעב נורא השתרר בכל מרחבי העיר הענקית. בגלל המצור הקשה, לא ניתן היה להכניס אליה שום מוצרי מזון והעיר היתה סגורה ומסוגרת, אין יוצא ואין בא. אנשים נפלו נפוחי־כפן ברחובות־קריה — ואין להם מושיע.

פרט לרעב הנורא, מתו גם מאות־אלפים בגלל הכפור הנורא. בימות החורף הגיע הכפור לעשרים מעלות מינוס, ואף יותר מזה, ולא היה במה להסיק את הבתים הקפואים. בגלל ההפצצות המאסיביות היום־יומיות, קרסו ונהרסו תחתם בתים רבים, וגם הדירות שנשארו עומדות על תלן היו פרוצות ופתוחות; דלתות וחלונות הועפו ממקומן והקור הנורא חדר לתוך הבית מבלי שיוכלו להתמודד אתו. אנשים מתו, ר״ל, בבית ובשדה, בשווקים וברחובות־קריה. גוויות התגלגלו כאבנים אין חפץ בהם, ואנשי המלוכה צברו אותן חמרים־חמרים והשליכון לבורות־ענק.

רק בני המשפחות היהודיות, ובעיקר החרדים לדבר ה׳, היו מביאים את גופות יקיריהם אל חצר בית הכנסת הגדול ומשם היו מובאים לקבורה בקברי ישראל, בקברות־אחים.

מיד עם פרוץ המלחמה, החלה בריחה המונית מהעיר. שלטונות העיר עצמם היו מיעצים לאזרחים לברוח ממקומות התבערה — הרחק למעמקי המדינה. השלטונות העמידו לרשות האזרחים רכבות מיוחדות למען יוכלו לצאת מהעיר. דרך הגשרים המרובים שחיברו אותה אל מעבר לנהרות, בטרם יאחרו את המועד.

### פטרסבורג — פטרוגראד — לנינגראד

העיר לנינגרד, אשר היא השניה בגודלה בברית המועצות, נבנתה כידוע בשנת 1703 על־ידי הצאר פטר הגדול, אשר קרא את שמה סנט פטרסבורג (עיר פטר הקדוש). משאלתו של הצאר היתה, להקים עיר חדשה בשטח מישורי, ללא רכסים, הרים ועמקים, כדי שתוכל לשמש כעיר־נמל גדולה — וכך נפלה ההכרעה על מקום זה.

בזמן שרוסיה לחמה נגד גרמניה, במלחמת העולם הראשונה, שינו הרוסים את שמה של העיר. הם הפכו את הכינוי הגרמני "בורג" ל"פטרוגראד" (עירו של פטר).

כעבור שבע שנים מפרוץ המהפכה הקומוניסטית, בשנת 1924, החליפו את שמה ל"לנינגרד" על שם ראש המדינה הקומוניסטית א. לנין.

שלשה חדשים לאחר פלישת הגרמנים לרוסיה, הם הגיעו כבר לפרברי לנינגרד. אך בגלל התנגדותו העיקשת של הצבא הרוסי, נאלצו הגרמנים לוותר על כיבושה המהיר של העיר וניסו את כוחם בהטלת מצור עליה והרעבת מיליוני תושביה.

יותר משלש שנים נמשך המצור הגרמני, ובמשך השנים הללו הסתערו צפורי האויר בשצף־קצף על הגשרים הענקיים שחיברו את העיר אל מעבר לנהרותיה והפציצו אותם בחמת־זעם. מטרתם היחידה היתה, לנתק את העיר כליל ממקורותיה — וכך תיאלץ להכנע.

ואמנם, תוך פרק זמן קצר יחסית, הצליחו הגרמנים להרוס כליל עשרה גשרים, ורק גשר אחד נשאר לפליטה. כאשר ראו ראשי מועצת־העיר את המצב כי ברע הוא — האיצו בתושביה לעזוב את העיר במהירות האפשרית, כל עוד ניתנת האפשרות לנסוע דרך הגשר היחיד שנשאר שלם. כוחות האויר הסובייטיים הגנו עליו בחרוף־נפש, למען לא יושמד גם קרש ההצלה האחרון על־ידי הגרמנים.

מועצת העיר הודיעה לכל האוכלוסיה על מתן כרטיסי נסיעה לרכבת ויוצאת מלנינגרד, חנם לכל דורש, ולמטרה זו העמידו השלטונות רכבות במידה מספיקה.

ימים ולילות עמדו אנשים בתור, כדי לקבל כרטיסי נסיעה; מאות־אלפים הסתערו על משרדי המועצה והלחץ היה כבד מאד.

יום שלישי, ד' באלול תש"א (27.8.41) — היה היום האחרון בו ניתן היה לעזוב את לנינגרד דרך הגשר האחרון שנשאר ללא פגע. אותו יום, ואנו כבר התיאשנו מלהשיג כרטיסים, הגיע לביתנו שכננו, שהתגורר מול ביתנו, ואמר לי:

— שמע, רסקין! יש בידי 6 כרטיסים שהצלחתי להשיג עבורי ובני משפחתי. היות ואינני יכול לנסוע מכאן — קח לך את הכרטיסים וסעו כולכם מכאן במהירות!

התברר שהוא קיבל את הכרטיסים במקום־עבודתו עבור בני משפחתו. אך מאחר שהיה לו בן בצבא, שלחם בחזית לנינגרד, לא רצה להפרד ממנו והחליט להשאר בעיר.

הייתי נדהם. אנשים עומדים ונדחקים במשך יממות כדי להשיג כרטיסים — והנה מביאים אלי הביתה כרטיסים ללא שום מאמץ! הזמן דחק מאד ואין פנאי להרהורים. התחלנו לארוז קצת מחפצי הבית ההכרחיים, לקחנו כמה חבילות תחת זרועותינו, וכבר היינו מוכנים לנסיעה. סגרנו את הדלת אחרינו ומיהרנו לתחנת הרכבת.

## חידה סתומה

בבואנו אל ה"וואקזאל" (תחנת הרכבת) מצאנו שם מאות אלפי איש המחכים לעלות אל הרכבות היוצאות מהעיר. תנאי התחבורה היו טובים מאד: בכל רכבת היו שמונים קרונות, ומיד כאשר יצאה הרכבת לדרכה — הגיעה רכבת נוספת אשר קלטה אל תוכה אלפי נוסעים, ודהרה לדרכה.

שם אתנו, בלנינגרד, היו ארבע נשים מבני משפחתנו: גיסתי מרת צביה, אלמנת אחי הנרצח ר' יצחק ה"ד, עם שתי בנותיה: רחל תחי' (כיום אשת הרב נחום פינסון שי') ושרה תחי' (כיום כלתי — אשת בני הר"ר מענדל שי'). יחד אתן היתה הרבנית פייגה ע"ה, אמה של מרת צביה הנ"ל.

יום השלישי ג' באלול תש"א (26.8.41) היה, כאמור, היום האחרון בו ניתן לעזוב את לנינגרד. אותו יום הלכה הבת — רחל — להשיג ארבעה כרטיסים לרכבת זו. היא עמדה שם זמן ממושך אך נאלצה לחזור בידים ריקות. כל הכרטיסים כבר אזלו.

כאשר החלה לשוב על עקבותיה — נכנסה לפתע אשה אחת ובידיה 4 כרטיסים. היא באה להחזיר את הכרטיסים, היות שמפני סיבות שונות אין הם

— היא ובני משפחתה — יכולים לנסוע ברכבת זו. מיד קראה אחריה הפקידה, וביקשה אותה לחזור. היא סיפרה לה כי הרגע קיבלה ארבעה כרטיסים, בדיוק לפי מספר הכרטיסים הדרושים לה, והיא יכולה לקבלם.

בלב שמח פנתה ללכת בדרכה הביתה. אך שוב עמדה בפניה בעיה חריפה: מאין תקח תחבורה עד לתחנת הרכבת, כאשר לא ניתן להשיג שום כלי רכב?

בעודה ממשיכה בדרכה, ולבה חרד פן ואולי לא יוכלו להשיג תחבורה כלשהי, עברה לידה מרכבה ריקה. העגלון נעצר על־ידה והציע להעביר אותה ואת משפחתה עד לתחנת הרכבת. הוא עזר להם בהעמסת החפצים על העגלה, ומיד החל לדהור לעבר התחנה.

לתחנת הרכבת הגיעו בדקות האחרונות ממש. טרם עלותן, רצו לשלם לבעל העגלה עבור נסיעתו — אך הלה נעלם ואיננו.

היה זה נס גלוי, למעלה מדרך הטבע. כאמור, עמלו אנשים יממות כדי להשיג כרטיסים. אף הן התייאשו כבר לצאת אי פעם את העיר המופצצת — והנה קיבלה ארבעה כרטיסים באופן בלתי צפוי כלל!

לא היה אצלי שום ספק, כי אביהן הגדול, אשר נרצח על קידוש השם על־ידי מלאכי המשחית, עומד בשמי רום, מפיל תחינה ושוטח בקשה לפני השוכן מרומים, אשר יציל את יוצאי־חלציו מהסכנה הגדולה המרחפת עליהן — ושליח מיוחד נשלח אליהן מן השמים להצילן!

מי היה האיש ומה טיבו? מי שלח אותו אליהן? — חידה זו נשארה סתומה ועלומה עד עצם היום הזה! — — —

## בדקות האחרונות

אני, בעמדי ליד הקרון, הבחנתי לפתע בבואן. שמחתנו היתה גדולה ביותר, אך הזמן היה קצר מדי מלהתעכב. נסיתי לעלות על הקרון — אך לא יכולתי; הקרונות היו כבר מלאים בנוסעים. האנשים עמדו ליד הדלת מבפנים ולא נתנו לאיש לעלות יותר, עקב הצפיפות הנוראה ששררה בקרונות. התחננתי בפני האיש שהחזיק בדלת, כי ירשה לפחות לאיש אחד לעלות. למזלנו, פתח האיש את הדלת ונדחקנו לתוך הקרון. כך הצלחנו כולנו לעלות על הרכבת, ת"ל, וחיכינו לצאתה מעיר־התבערה.

כעבור זמן קצר התחילה הרכבת לנסוע ויצאנו, ת"ל, מטווח הסכנה.

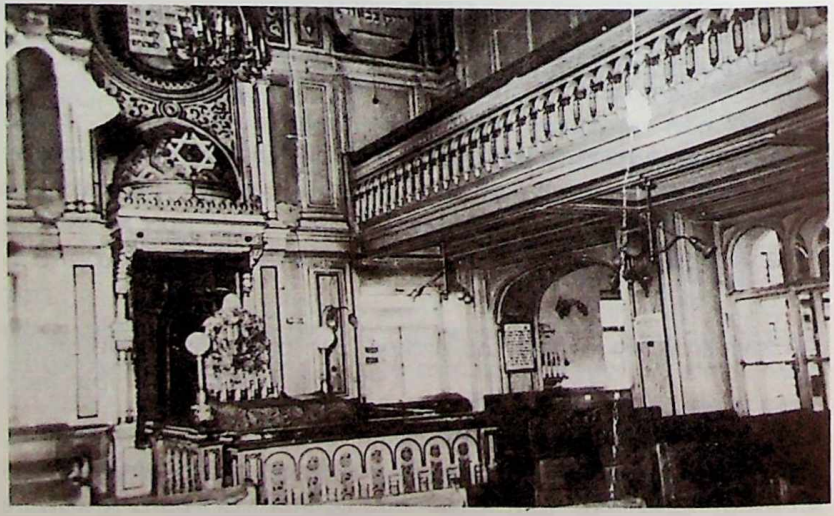
ויהי, לאחר שיצאה הרכבת מתחנתה ועברה את הגשר "וואלכאווסטראי", האחרון שנשאר לפליטה — הצליחו מטוסי הגרמנים להפציצו, וכך ניתקה העיר

לנינגרד סופית מכל קשר עם העולם הגדול — — —

בתחנת הרכבת עצמה נשארו רבבות אנשים, איש ואשה, נער וזקן, עולל וטף, אשר לא הצליחו לעלות על רכבת זו ונאלצו להשאר בעיר הגדולה, חשופים להפצצות הבלתי־פוסקות של המטוסים הגרמניים אשר המטירו על העיר פצצות־תופת ללא אבחנה; חשופים לרעב אשר הפיל מאות אלפי קרבנות, ולכפור הנורא, באין כל אמצעי לחמם את הנפשות הרעבות והקפואות.

עם נסיעת רכבת זו, נפסק למעשה כל קשר עם העולם החיצוני. רק כאשר החורף היה בעיצומו, ומי הנהרות קפאו, נוצרה שוב אפשרות לעזוב את העיר באמצעות מכוניות וכלי רכב אחרים, אשר הצליחו לעבור את המרחבים האדירים של הנהרות הקפואים, אל האזורים בהם היו המעברים פתוחים.

מן הראוי לציין מה שסיפר לי ידידי הרה"ח ר' יוסף נימוטין שי' — אשר לא הצליח אז לעזוב את לנינגרד אלא במועד מאוחר יותר — כי בעברו פעם דרך הבית שגרנו שם, ראה את הדירה שלנו סדוקה ומבוקעת לשתים, לאחר שפצצה גרמנית פגעה בה, וניתן היה לראות מבחוץ את ארון הספרים התלוי על בלימה, יחד עם הספרים שנשארו בו — — —



בית הכנסת בלנינגרד

# רואה ואינו נראה

## בסיביר הרחוקה — האמת המרה — קול קורא במדבר

רעווא דרעווין

### בסיביר הרחוקה

הרכבת נסעה ודהרה, ולא היתה שום מטרה בנסיעתנו. לא ידענו לאן פנינו מועדות, העיקר היה להתרחק ככל האפשר מאזורי הקרבות ולהרחיק־נדוד יותר ויותר.

אחרי חמש־עשרה יממות של טלטולים ותלאות, הגיעה הרכבת לאמסק אשר בסיביר. בימים כתיקונם נמשכת נסיעה כזו מספר יממות בלבד, אך בעתות־חרום אלה ארכה הנסיעה פי שלש ויותר. ירדנו באומסק ימים ספורים לפני ראש־השנה והיינו שם בימים הנוראים, עד יום בי דחול המועד סוכות.

בעיר זו נשארנו תחת כיפת השמים, כי העיר היתה מלאה בפליטים שזרמו אליה מהערים המרכזיות.

מאמסק נוסעת הרכבת לנובוסיבירסק, ומשם ישנה רכבת הנוסעת עד לעיר אלמא־אטא, בירת קזחסטאן, מרחק של אלף ושבע מאות קילומטרים. החלטנו לנסוע לאלמא־אטא, לאחר שנאמר לנו כי אליה אין נהירה גדולה של פליטים כאל טשקנט או סמרקנד, ושם ניתן בקלות יתירה להשיג דירת מגורים או מקור פרנסה.

לאחר טלטולי־דרך קשים הגענו בחוה״מ סוכות תש״ב, יחד עם משפחת הר׳ שמואל יעקב סולודובניקוב מלנינגרד.

עיר זו היא, כאמור, בירת מדינת קזחסטאן, ומהווה פינת חמד במדבריות האין־סופיים של האזור. העיר עצמה מבורכת. בפירות נאים וטעימים, ובעיקר משופעת היא בתפוחי עץ. מכאן גם שמה ״אלמא־אטא״, אשר בשפה הקאזאחית פירושה ״אבא של תפוחי העץ״.

כאשר הגענו לתחנת הרכבת הופתענו לראות כי המקום סגור ומסוגר, אין יוצא ואין בא. שלטונות העיר, שלא רצו כי המוני פליטים ינהרו אליה, העמידו

שוטרים מיוחדים בתחנת הרכבת הנמצאת 8 קילומטרים מהעיר, ולא נתנו לפליטים לצאת ממנה. כך נאלצנו להשאר בתחנת הרכבת, תחת כיפת השמים, בקור החזק שחדר לעצמותינו, ולישון על הרצפה הקרה והרטובה.

כאן נפגשנו עם הרי הירשל רבינוביץ ז"ל אשר ברח מחרקוב. הוא שמח בנו מאד וסיפר לנו כי הוא נמצא כאן זה מספר שבועות ומחכה לאיזו ידיעה מאשתו. לדבריו, הפציצו הגרמנים רכבות רבות שהיו בדרך לכאן, רבים נהרגו ונפצעו, ואין הוא יודע מה עלה בגורלה.

כעבור מספר שבועות מצאנו דרך כלשהי — דרכה הצלחנו להכנס לעיר. בסופו של דבר הגענו לאזור "טאסטאג", הנמצא בצדה השני של העיר. במקום זה היו בתים קטנים, עלובים, עשויים מחימר וטיט. ליד ביתו של איזה גוי מאנשי המקום מצאנו בית ששימש לרפת של בהמות, והרשה לנו לגור שם... הוא "בנה" עבורנו "בית" מיוחד. כלומר, גיבל טיט בקש ועפר, הכין מהם בלוקים, והניחם בחוץ להתייבש בחום השמש. במשך כמה שבועות נתייבשו בשמש עד אשר התקשו, ומהם בנה שני חדרים, בגודל של 4 — 3 מטר כל חדר ומטבח קטן. כך התגוררנו יחד שמונה נפשות.

## האמת המרה

כבר הודגש הקושי העצום בו נתקל כל יהודי שומר תומ"צ ברוסיה — שמירת שבת קודש. בעיה חמורה זו ליוותה אותנו, לא רק יום אחד בשבוע, אלא נאלצנו להתמודד אתה יום יום ושעה שעה. כיון שלא יכולנו להציע את עצמנו, ולהתקבל, בכל מפעל ממשלתי כלשהו בגלל שמירת ש"ק — היינו נאלצים להתחכם ולמצוא כל מיני תחבולות לשם קבלת עבודה כלשהי שלא תהיה כרוכה בחילול שבת ח"ו.

פתרונות שונים היינו מוצאים לבעיה זו, אך הפתרון העיקרי היה בהשגת עבודה ביתית בענף הטריקוטאז'.

כרבים אחרים — הסתדרתי אף אני בסריגת גרבים בביתי אשר באלמא־אטא. עבודתי לא היתה במחתרת והיה לי על כך אישור ממשלתי. השלטונות היו מספקים את חומר הגלם — החוטים — לאריגה, ואחת לחודש הייתי מביא להם סחורה מוכנה. עם קבלת הסחורה היו מספקים חומר גלם חדש. תמורת העבודה היינו מקבלים משכורת רשמית שהספיקה בקושי ללחם ומים, אך מאושרים היינו שיכולנו לעמוד על משמרת השבת ולקימה כדת וכדין, וכן בקיום שאר מצוות התורה. מובן, כי נאלצים היינו לחפש גם דרכים אחרות להשיג חומר גלם ולייצר סחורות, שלא בשוק הרשמי, כדי להקל במקצת על המצוקה החמורה הכרוכה במשכורת הרשמית גרידא.

ביום בהיר אחד תפשו השלטונות אשה אחת שמכרה זוג גרבים משלנו, מאלה שיצרנו בחשאי. אחרי הפעלת לחצים כבדים עליה — גילתה את כל האמת, כי קנתה כמות ניכרת של גרביים מוכנות אצל משפחת רסקין — — —

אני לא ידעתי מאומה מכל המתרחש.

באחד משבועות תורף תש״ד, ביום הששי, פקדו לפתע את ביתי אורחים בלתי קרואים. היו אלה אנשי השלטון אשר באו לערוך חיפוש קפדני. כדרכם, חטטו וחיפשו בכל פינה אפשרית, הפכו את כל אשר בבית אולי יעלה בידם למצוא את אשר אוותה נפשם. לביש־מזלי מצאו כמות גדולה של חוטים וכן סחורה מוכנה אשר לא יכולתי להוכיח להם במסמכים רשמיים את מקורה.

הם פקדו לארוז מיד את כל הסחורה ה״שחורה״, ולקחו את כל אשר מצאו. אותי הובילו אחר כבוד לתחנת המשטרה הראשית אשר במרכז העיר אלמא־אטא.

למחרת השבת חזרו שוב לביתנו ואסרו את אשתי.

כעבור שבועיים שחררו אותה עד מועד המשפט, ואילו אותי המשיכו לענות בבית הכלא.

כשבועיים לאחר מאסרי, קרא אותי הסוהר לצאת מתאי אל הפרוזדור. אחד ממפקדי בית הסוהר תפס אותי בידיו, וקרא אליו לעזרה עוד שנים מאנשיו. הם הושיבו אותי על כסא ולפתו את גופי בחוזק רב. כאשר ראיתי בידי המפקד מכונת־תספורת — חשכו עיני. הבנתי כי הם מתכוננים לגלח את שערות־זקני בכח!

## קול קורא במדבר

התחלתי לבכות ולהתחנן, כי עדיין טרם העמידוני למשפט ולפי החוק אסור לגרום רעה לאסיר נגד מצפונו, בפרט כאשר רבים הם סיכויי לזכות במשפט. אך קולי היה, כמובן, קול קורא במדבר. השנים החזיקו בגופי בכח רב לבל אזוז ממקומי, והשלישי התחיל במלאכתו הבזויה. במכשיר הלקוי שבידו התחיל לגזוז את שערות הדיקנא־קדישא, תוך גרימת יסורים וכאבים איומים.

לא הועילו בכיותי ולא נשמעו זעקותי; צווחתי — ואין עונה, יללתי — ואין קשב.

לאחר מעשה נבלה זה — שוב לא הכרתי את עצמי, מראה פני השתנה לבלי הכר ולא ידעתי את נפשי מרוב צער, מעודי לא חלמתי כי יבואני שבר כזה — —

כעבור מספר ימים העבירו את האסירים לבית סוהר גדול יותר. לבני משפחות האסירים נודע על העברה זו וקרובי משפחה רבים התקבצו ובאו לתחנת־המעבר, לראות את קרוביהם. גם לבני משפחתי נודע הדבר, ובעת ההעברה הבחנתי בבתי צביה תחי', כשבידה מצרכי מזון עבורי.

לבי נצבט בקרבי. ראיתי כי עיניה תרות ובולשות בין האסירים, אולי תצליח לראות את יקירה. אך — לא. היא ראתה אותי, אבל לא הצליחה לזהותני... בראותי כי אין היא מצליחה לזהות אותי — הרימותי את קולי ואקרא בשמה. היא הפנתה את ראשה לכיון הקריאות לאחר שזיהתה היטב את קולי, אך לא מצאה את אשר אהבה נפשה; פני אביה השתנו לבלי הכר לאחר מעשה נבלותו של אותו שטן משחית — — —

שבורה ורצוצה חזרה הביתה, לאחר שלא הצליחה לזהות אותי — בעוד השומרים מנעוני לקרוא אליה בקול.

משך חודש ימים, אסורים היינו מאחורי סורג ובריח עד אשר העמידו אותנו בפני כס המשפט. בני משפחתי שכרו עורך־דין ידוע והלה הצליח לשחררנו בערבות עד יום המשפט.

ביום המיועד העבירו אותנו תחת משמר כבד לאולם בו צריך היה להתקיים המשפט. ברגע האחרון החליפו אנשי הרשע את השופט — לאחר שחשדו כי השופט המיועד יעמוד לצדנו — ובמקומו הושיבו אחר. המשפט התנהל, כרגיל, בזריזות מרובה והפסק־דין ניתן אף הוא במירב המהירות: חמש שנות מאסר והגליה למרחקי סיביר — — —

בני משפחתי שכרו עורך־דין אשר ערער על חומרת פסק הדין והעונש, וביקש לקיים דיון־חוזר בפרשה. ואמנם, פעולתו נשאה פרי ותצליח לקבל עבורי שחרור זמני עד למועד קיום המשפט. הוא עצמו ערב בעדי.

### רעווא דרעווין

ביום שבת־קודש אחרי הצהרים קראו אותי לחדרו של ה"סלעדעוואטל" (התוקר) היהודי. הוא בישר לי, כי עומדים לשחרר אותי עד מועד המשפט החדש, והגיש לי שטר־שחרור לחתום עליו. אמרתי לו כי היום שבת קודש, ולא אחתום. רק בלילה, או למחרת, אוכל לחתום על המסמך. הוא הסביר לי, כי באם לא אחתום עלול להדחות מועד שחרורי ולכן לא אעשה "קונצים", בפרט שהשעה היא כבר אחר הצהרים, סמוך לערב. אך עמדתי על שלי ולא חיללתי את השבת חי"ו.

יצאתי מהחדר ועמדתי בפרוזדור. היתה אז שעתא דצלותא דמנחה, רעוא דכל רעווין; בתוך לוע הארי, בבית אבות הטומאה; במקום שם רוצים לעקור ולשבש את כל אשר בשם ישראל יכונה. עמדתי להתפלל תפילת מנחה.

בעודני עומד בתפילת שמונה עשרה, לפני ברכת "מודים" — והנה מגיעים לאזני קולות־צעקה: רסקין! רסקין!

גם בשעה כזו — מחפש כנראה היצר לטשטש ולבלבל. מיהרתי לגמור תפילתי ופסעתי לעבר הקולות שכבר נדמו בינתיים. ניגשתי לחדרו של החוקר, אולי הוא אשר צעק וצווח לעברי, אך — אין קול ואין קשב. איש אינו מחפש אותי ואיש אינו מתעניין בי. כאשר שאלתי את החייל היכן החוקר — ענה לי כי השעה כבר מאוחרת וכבר הלך הביתה. ביקשתי ממנו כי ירשה לי ללכת, מכיון שהחוקר עצמו אמר לי כי הוא עומד לשחרר אותי. אך הלה לא אבה לשמוע: "בלי רשותו של החוקר לא יוצאים מכאן!"

אמרתי לו: אם כן, אפוא, אחזור לבית הכלא, אל תאי.

— לא! — ענה לי — מכיון שעומד הנך להשתחרר אסור לך לחזור אל הכלא!

לפי החוק הסובייטי אסור, אמנם, לאסיר המשתחרר לחזור לתאו אל האסירים, פן ואולי ישתמשו בו וימסרו לו מכתבים או דברים אחרים לבני משפחותיהם.

— אם כן — שאלתי את השומר — מה עלי לעשות? להשתחרר מכאן אסור עלי; לחזור אל תאי — גם זה לא ניתן. ובכן?

— עליך להשאר כאן בחדר החקירות עד יום שני, אז יבוא החוקר!

הוא הכניס אותי לחדר שומם וריק, בו אין שלחן וגם לא כסא לשבת עליו, ופקד עלי להשאר שם.

במוצאי־שבת הביא לי הסוהר חתיכת דג־מלוח, בלי לחם ובלי מים; סגר אחרי את הדלת מבחוץ — והשאיר אותי לאנחות. באין ברירה שכבתי על הרצפה הקרה, ומאפיסת הכוחות — נרדמתי.

למחרת, ביום ראשון בבוקר, התפללתי שם תפילת שחרית. הטלית־ותפילין היו עמדי, מכיון שעמדתי כבר להשתחרר בעת שנקראתי לפני החוקר.

כל אותו היום נשארתי בודד בחדר זה, חיכיתי אולי סוף־סוף יבא החוקר ויחלצני — ולשוא. יום ראשון היום, יום של חופש, גם עבור החוקרים.

רק ביום השני הגיע החוקר והגיש לי את הפתק המיוחל. חתמתי — ושוחררתי.

# עם מלאך הברית

## מראה צהוב — החלוק הלבן — אורח בלתי־קרוא בדיקת עיניים

### מראה צהוב

פעם הוזמנתי לערוך ברית־מילה אצל אחד שהתגורר במרכז העיר אלמא־אטא. נעניתי לבקשת האב והלכתי לבדוק את התינוק, כאשר בידי ילקוטי ובו כל המכשירים הדרושים — כמו: סכין, אבקות, חלוק לבן וכו'. כאשר בדקתי את התינוק ראיתי כי מראהו צהוב ולא ניתן לערוך את הברית באותו יום. הסברתי לאבי התינוק את המצב ואמרתי לו כי כעבור כמה ימים אבוא שוב לבדקו.

בדרכי הביתה עברתי ליד בית גדול עם חצר, אשר שימש כמעון ילדים. לפתע עצרני איש צעיר, כבן 25, ואמר לי:

— דע לך, כי הנך מואשם בגניבת בגדים מכונסים שהיו מונחים על־יד מעון הילדים!

דמיתי כי האיש חמד לו לצון על חשבוני ועניתי לו בלגלוג: מי אתה ומי מכיר אותך בכלל!

הוציא הלה תעודה מכיסו המעידה כי הוא איש הק.ג.ב.

עניתי, כי אין לי מושג על מה הוא מדבר וכי אינני יודע מדוע נטפל אלי.

מובן שלא עזרה לי שום טענה ונאלצתי להתלוות אליו אל תחנת המשטרה הקרובה. כאשר הגענו לשם, פקד על שוטר אחד שהיה במקום לכלוא אותי באחד החדרים, ואמר כי עוד מעט יחזור לכאן ויתחיל בתקירה. ישבתי באותו חדר וחיכיתי עד אשר יבא. ביקשתי מהשוטר להיטיב עמי ולמסור פתק ממני לבני־משפחתי למען ידעו איה אני. אך השוטר מיאן לדבר אתי ואמר לי כי איש זה הוא סוכן של הק.ג.ב. וכי גם הוא חרד ממנו.

כעבור חמש שעות חזר הלה אלי במכוניתו ופקד עלי להכנס אליה. הוא עצמו נהג במכונית ואותי ציוה לשבת על הספסל האחורי.

## החלוק הלבן

בעודו נוסע, לקחתי את הילקוט שלי על ברכי, הוצאתי משם את הסכין הקטן והחד, ותחבתי אותו בדופן המרופד של המכונית. כך נפטרתי מהסכין, אשר עלול היה לשמש נגדי אצבע־מאשימה עיקרית.

הגענו אל מרכז הק.ג.ב. שם ערכו חיפוש מדוקדק בבגדי ובכיסי. כאשר פתח החוקר את הילקוט, שם נמצאים כל המכשירים הדרושים למוהל, שאל אותי על החלוק הלבן. עניתיו, כי הנני בא כעת מבית המרחץ שם החלפתי את בגדי...

לאחר מכן הובילוני לקומה החמישית. נאלצתי לחכות זמן רב לבוא החוקר. מאחורי ישב כל העת חייל ששמר עלי.

החקירה נסבה אודות הקשרים שלי עם שניאורסאן ומאין הנני מכירו. כאשר הכחשתי כל קשר ועניתי כי אינני מכירו — רתח החוקר מזעם, וצעק הלא הוא היה כאן ואיך זה שאינך מכירו!

מתחילה חשבתי כי כוונתו להרבי מוהריי"צ נ"ע, אך, לאחר מכן, הבנתי כי כוונתו לרבי לוי יצחק שניאורסאן נ"ע, שהיה באלמא־אטא

— כידוע שהה הגה"ח המקובל רבי לוי יצחק — אביו של יבדלחט"א כ"ק אדמו"ר שליט"א — בעיר זו בסוף ימיו, לאחר ששוחרר מכפר גלותו, צ"יאילי. ואני זכיתי לעמוד לידו ולשרתו —

עניתי, כי אין לי אתו קשרים מיוחדים, אלא מאחר ששימש כרב בעיר גדולה — מצאתי לנכון, בתור איש דתי, לבקר אותו לעתים מזומנות. על שאלתו מהיכן הנני מכירו — עניתי כי מכיר הנני אותו מכאן, באלמא־אטא.



הרב זובער ליווי ליד קברו של רבי לוי יצחק

### אורח בלתי קרוא

זמן מה לפני מאורע זה, כששה שבועות לפני כן, קרה לי דבר מוזר: איש אחד, בלתי מוכר, היה מבקר בביתי מדי שבת בשבתו ומתיישב ליד השלחן. אורח־בלתי־קרוא זה לא ביקש רשות־כניסה ואף לא רשות לשבת, אלא התיישב על הכסא והסתכל במבטים חודרים בכל הנעשה בבית.

באחד מביקוריו, כאשר ראה את בני בבית, שאל אותי מי המה. עניתי, כי הם הבנים שלי. הוא המשיך לשאול במה הם עוסקים ומה מעשיהם — ועניתי כי הם עובדים בטריקוטאז׳.

בדרך כלל היה שוהה בבית שעה־שעתיים ואחר כך קם והלך לדרכו. אנו, בבית, היינו כבר רגילים לביקוריו וקראנו לו ״ידער שבת׳דיגער אורח״ (האורח של שבת)...

היינו, כמובן בחרדה עקב ביקוריו, אך לא יכולנו לעשות מאומה. לא נשאר לנו אלא להמתין עד שיתבהר מיהו האיש הבא אל ביתנו, ומה מטרת בואו.

היה זה, כאמור, ששה שבועות לפני מאסרי ולאחר מכן נאסרתי.

לאחר שחקר אותי משך תצי שעה, קם האורח ממקומו ויצא מהחדר. כעבור זמן קצר שוב חזר והמשיך בחקירה:

— הלא הילדים שלך הם בגיל הגיוס — ומדוע אינם משרתים בצבא?

עניתי, כי הילדים עברו ועדה רפואית מתאימה אשר קבעה כי בגלל מגבלות רפואיות אין הם ראויים לשרת בצבא. אך הוא עמד על שלו ואף הגיש לי ניר לחתום עליו, בו נאמר כי מסכים הנני שבני יתגייסו לצבא.

### בדיקת עינים

איך הצליחו בני להשתחרר מהצבא?

פעם שלחו אותי לבדיקת־עינים. תוך כדי הבדיקה, שאלתי את הרופאה בלחש באם יש בביתה חמאה לאכול. היא ענתה, כי זה שנים לא טעמה טעם של חמאה, וכבר שכחה את מראה החמאה!

אמרתי לה כי ברשותי חמאה במידה מספקת, ואם היא מעונינת — אוכל לספק לה חמאה כמה שתרצה. אותו יום שלחתי לה שני ק״ג חמאה (בדרך כלל הייתי מחליף טריקוטזי בחמאה, ומצרך זה לא היה חסר לי). החל מאז, הייתי מספק לה חמאה — שהיתה מצרך מבוקש מאד וכמעט שלא ניתן היה להשיגה

— וכך יכולתי לנצל אותה בהרבה. לא רק עבור ילדי קיבלתי את האישורים הדרושים, אלא רבים נצלו מלשרת בצבא — הודות לשחרורים רפואיים שרופאה זו היתה מספקת בגלל קשרים אלה.

ישבתי בחדר החקירות עד השעה 5 לפנות בוקר, ובמשך כל העת ישב מאחורי החייל אשר לא נתן לי לחטוף גם תנומה קלה. הוא היה דוחף אותי ברובה שבידו כל אימת שהייתי מנמנם מרוב עייפות.

בשעה 5 לפנות בוקר, לאחר שהחוקר עזב את החדר מזמן, נפתחה לפתע דלת החדר והנכנס קרא לעומתי:

— סטופאי דאמאי! (לך הביתה!)

כהגיעי הביתה מצאתי את בני הבית חרדים ודואגים. אך נקל לתאר את גודל השמחה כאשר ראו אותי בריא ושלם.

החל מאותו יום הפסקתי ללכת ברחוב. גם פחדתי להשאר בבית. התחלתי להיות במעקב מתמיד של הק.ג.ב. אשר עקבו ובלשו אחרי ללא הרף. הגענו להחלטה כי עלינו לעזוב את אלמא־אטא ולהגיע לעיר אחרת בהקדם האפשרי.

התכוננתי לנסוע למוסקבה אך בגלל מצב החרום היה קשה מאד להשיג כרטיסי נסיעה למוסקבה.

בינתיים הלכתי ללון בבית ידידים, פחדתי להשאר בבית, פן יבואו שוב מלאכי־הרע לאסרני.

במחצית חודש אלול תש"ד קיבלתי סוף־סוף שני כרטיסים והוחלט כי אסע למוסקבה ואלי תצטרף בתי צביה תחי', בעוד ששאר בני המשפחה יישארו לעת־עתה באלמא־אטא.

# בדרך לגאולה

## המשפחה מתאחדת — ההזדמנות הגדולה — העיכוב האחרון

### פעמי הדרור

### המשפחה מתאחדת

אחרי שלש יממות של נסיעה ברכבת הגענו למוסקבה, ומשם באנו למלחובקה, אשר בפרבר העיר, שם התגורר הרב דוד ברוומן ז״ל, והתאכסנו בביתו. במשך כל תקופת החגים שהינו בביתו ולאחר מכן עברנו לקרסקובה, אשר לא הרחק ממלחובקה.

בני המשפחה — זוגתי וכניי: מנחם מענדל, שלום דובער, דוד, ליב; ובנותיי רחל ושרה רבקה, ה׳ עליהם יחיו — נשארו בינתיים באלמא־אטא, וכעבור מספר חדשים הוחלט בינינו, שכל בני המשפחה יבואו ויצטרפו אלינו במוסקבה.

שם, במוסקבה, היה אחד בשם הר׳ יצחק נאראדיצקי ז״ל ולו בית ומגרש בעירה ביקאווע, במחוז מוסקבה. הוא הואיל להשכיר לנו את דירתו המרווחת — ששימשה לו כמעון קייצי בלבד — והמחסנים שבחצרו. סידרנו שם מכונות־סריגה שרכשנו, וכן התקשרנו עם כמה בתי־חרושת אשר סיפקו לנו חוטים וחומר־גלם, וכך יכולנו להתפרנס, ת״ל, בצמצום, מעבודות סריגה.

בחנוכה תש״ה הצטרפו אלינו כל בני המשפחה שיצאו מאלמא־אטא.

בשנת תש״ה באה בתי צביה תחי׳ בברית הנשואין עם הת׳ הרב דוד ברוומן (ז״ל) והסתדרו במקום־מגורים במוסקבה.

בשנת תש״ו — 1946 — נחתם, כידוע, הסכם בין השלטון הסובייטי לבין ראשי צבא פולין, בו נאמר, כי כל האזרחים והחיילים הפולניים שברתו, או הוגלו, למעמקי רוסיה, בשנות המלחמה, יורשו לחזור לארץ מולדתם. מפה לאוזן נמסר אז, כי מאחר שרבבות־אלפי אזרחי פולין נספו ברוסיה בתקופת המלחמה, לכן היו מעוניינים השלטונות הסובייטים כי אנשים רבים ככל האפשר יחזרו

לפולין. מסיבה זו העלימו עין מהרבה אזרחים רוסיים מבטן ומלידה שעברו לפולין — אם כי לא נעלם מהשלטונות כי הללו מבריחים את גבול מדינתם ועוברים לפולין באמצעות תעודות מזויפות.

## ההזדמנות הגדולה

רבים מאד מאחינו בני ישראל עטו על ההזדמנות וניסו בכל מיני דרכים לנצל את הצוהר שנפתח לפניהם. אחרים עשו זאת באמצעות תעודות מזויפות — על־ידי זיוף תעודותיהם של יהודים שגוועו ונספו בתלאות הרעב והמלחמה — אחרים עשו זאת על־ידי נשואים פיקטיביים לבן או בת זוג פולני, ואחרים עשו כזאת בכל מיני דרכים אחרות.

רבים וטובים עשו כן, והדבר עלה בידם. כך יצאו אלפי נפשות מעמק הבכא. אך במועד מאוחר יותר החליטו השלטונות להפסיק תעלולים אלה, והחלו לעצור יהודים רבים בדרכם לחופש ולדרור. בין אלה שלא הצליחו היו גם בני־אחותי: הרב שמעון קצנלבויגן שי', אחיו משה שי', אשר הם עצמם מספרים את סיפורי תלאותיהם בארוכה כאן בספר זה. גם אחותי, העסקנית המסורה, הרבנית שרה קצנלבויגן הי"ד, נעצרה ונאסרה על־ידם, לאחר שהצליחה לצייד מאות איש בתעודות מזוייפות, יחד עם הר"ר ליב מוצקין שי'.

— גם זכתה לתת תעודה כזו, אשר החזיקה עבור עצמה, להרבנית חנה ע"ה — אמו של יבלחט"א כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש — אשר אף היא יצאה יחד עם כל השאר, באמצעות תעודה כזו —

בעת ההיא החלטנו גם אנו לנצל את ההזדמנות הגדולה ולצאת מעמק־הבכא. בכדי שלא להסתכן יותר מדי, החלטנו שבני המשפחה שלנו יסעו בארבע קבוצות, ולא בבת־אחת.

ראשונים נסעו, בתי מרת צביה תחי' ובעלה הרב ר' דוד ברוומן ז"ל, ואני לויתי אותם עד תחנת הרכבת. אחותי מרת שרה הי"ד כבר הכינה בלבוב תעודות מתאימות עבורנו.

ויהי, בהגיעם לתחנת הרכבת בקיוב, עצר אותו שוטר אחד וביקש ממנו את תעודותיו. הוא שאל אותו על תכולת המזוודה, ופקד עליו להצטרף אליו לתחנת המשטרה הקרובה. פחד אפף את כולנו וחרדנו לבאות. אזרתי אומץ, נגשתי אל השוטר ושאלתיו על פשר מעצרו. הוא הסביר לי כי רצונו לבדוק את מזוודתו בתחנת המשטרה. הסברתי לשוטר — וכך הסביר לו גם אבינו ר' חיים ז"ל שאף הוא התלווה אליו — כי חבל על הטרחא מאחר שיכול הוא לבדוק הכל כאן

במקום בסיפו של דבר הצלחנו לשכנע את השוטר אשר בדק הכל ולא מצא שם שום דבר מחשיד באותן הדקות הגיעה הרכבת, ולמזלנו — הרשה להם לנסוע.

יותר מאוחר נודע לי, כי אותו שוטר ננזף על־ידי מפקדיו על אשר שחרר מתחת ידיו את האיש אותו הם מחפשים זה זמן כן נמסר לנו כי מלאכי החבלה היו מבקרים אותו בבית החרושת לסרינה במוסקבה והיו מחפשים תואנה לאסרו.

זכורני, כי פעם עברתי דרך בית החרושת שלו — אשר היה בקומת קרקע והחלונות פנו אל המדרכה — ורציתי להכנס אליו ולשוחח אתו. הסתכלתי בחלון לראות אם הוא נמצא שם — והנה ראיתיו עומד מול החלון, כולו חיוור ומופחד, ורומז לי בעיניו להסתלק מהמקום מיד למזלנו, חבחנתי את הרמז והסתלקתי מהמקום במהירות. בלילה, בחזרו מהעבודה, סיפר על האורחים־הבלתי־קרואים שביקרו אצלו וחשש מאד פן ימצאו אצלו דברים בלתי חוקיים.

## העיכוב האחרון

בשבת־קודש, מברכים אלול, תש״ו, כבר היינו כולנו בקלעצק, פולין, ובמוצאי שבת הגענו לגבול צ׳כיה. בהגיע הרכבת לגבול צ׳כיה, ירדנו ממנה והחלנו לפסוע ברגל, עם המזוודות והחפצים שבידינו, ולעבור את הגבול בחשאי, צעד אחר צעד. במקום ההוא חיכו עלינו חברי תנועת ה״בריחה״, בחורים צעירים יהודים, אשר סיכנו את נפשם לעזור לפליטים העוברים את הגבול. כך פסענו יחד כמה מאות מטרים ברגל עד אשר הגענו לרכבת שחיכתה לנו בגבול צ׳כיה.

בטרם עברנו את הגבול לצ׳כיה, הזהירו אותנו ללכת בשקט ולא לעורר שום רעש, פן יבחינו בנו שומרי הגבול. כן הזהירונו מלדבר בשפה הרוסית, ועדיף שלא לדבר כלל. ובאם ישאלונו מאיזה ארץ אנחנו — עלינו לספר כי באים הננו מפרס...

נקל לתאר את הפחד הגדול שנפל עלינו בעת שעברנו את הדרך הסופית לקראת החופש, דרך הרים וגבעות, במעמקים ובואדיות; ובפינו שיח ותפילה לה׳ אשר יעבירנו בשלום רק את הדרך הקשה הזאת.

בבואנו לגבול צ׳כיה, בתחנת הרכבת של העיר ברינא, ראינו את חתננו ר׳ דוד אשר בא לקבל את פנינו. מראהו העגום הבהיל אותנו ולא ידענו מה היה לו. הוא עצמו לא סיפר לנו אז מאומה, אך לאחר מכן נודע לנו על הנס הגדול שקרה עם אשתו — בתנו צביה תחי׳.

כשבועיים לפני בואנו לתחנה זו, הגיעה לכאן שיירה עם פליטים והשתכנו שם

בצריפים. כעבור יומיים פקדו עליהם חיילים מקומיים לעזוב מיד את הצריפים שהסתדרו בהם. חתני ר׳ דוד יצא אל החיילים והחל להתווכח אתם לבל יגרשו את הפליטים האומללים. תוך כדי להט הויכוח, הטעינו חיילים אחדים את נשקם והתחילו לירות לעבר האנשים שבתוך הצריפים למען יעזבו את הצריפים. כאשר החלו לירות גם על ר׳ דוד — מיהרה בתי צביה תחי׳ להסתירו בגופה למען לא יפגעו בו כדורי היורים. לרוע מזלה קלע בה כדורו של אחד החיילים ונפצעה, כאשר מרוב התרגשות לא הבחינה כלל בפצעיה.

בסופו של דבר גרשו החיילים את כל הפליטים מתוך הצריפים והובילו אותם אל תחנת הרכבת, כאשר גם בתי צביה מצטרפת אליהם. בהגיעם ל״ואקזאל״ הרגישו חברותיה בפצעה הקשה, ולאחר שחבשוה — העבירוה לבית החולים, שם הצליחו, ת״ל, הרופאים להוציאה מכלל סכנה עד שהתאוששה וחזרה לבריאותה.

באותו עת פגעו החיילים הציכיים באשה אחרת, מרת איטה הי״ד, מי שהיתה אלמנתו של הרה״ח ר׳ משה ששונקין הי״ד — ראה עליו בספר זה במדורו של אביו הגה״ח רבי שמריהו נחום ששונקין זצ״ל — ובזיווש״, אשתו של הרה״ח ר׳ שניאור זלמן לעויטין ז״ל, אשר נהרגה במקום.

תהא נשמתה הטהורה צרורה בצרור החיים.

## פעמי הדרור

היה זה, כאמור, במוצאי שבת קודש פ׳ ראה תש״ו, ולמחרת היינו כבר, ת״ל, בציכיה. במדינה זו היינו רק מספר ימים ומשם עברנו לאוסטריה. בש״ק הבא, פ׳ שופטים, היינו במחנה החופש אשר תחת חסותם של חיילי צבא ארצות־הברית (״אמעריקאנער זאנע״).

במחצית חודש אלול הגענו לפאקינג. בעיר זו היה מחנה צבאי ענק של הצבא האמריקאי וקראו לו מחנה (לאגער) וואלדשטאט — בלה״ק קראו לו מחנה ״קריית יערים״ — ובו רוכזו כשמונת אלפים פליטים. המחנה עצמו נבנה בצורה מסודרת ביותר, עם רחובות וצריפים. לכל רחוב היה שם ולכל צריף היה מספר רשום. בכל צריף היו 16 דירות.

במחנה זה הקימו ישיבת תו״ת, תחת השפעת הרה״ח ר׳ ניסן נעמנאוו ז״ל, ובניי המבוגרים — שלום דובער, דוד וליב שיחיו — עברו ללמוד בישיבה זו.

לאחר מכן זכינו, ת״ל, לעלות לארץ הקודש, בה הננו מתגוררים ת״ל עד היום הזה — — —



**א ב א**

הגה"ח רבי שנעריהו נחום ששונקין זצ"ל

**"בעלי התשובה בכו אלי כילדים:**

**על מי אתם נוטשים את הצאן!!..."**



**ב ן**

הרב חיים ששונקין הי"ד



**ב ן**

הרב משה ששונקין הי"ד

**"הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לגא נפרדו"...**

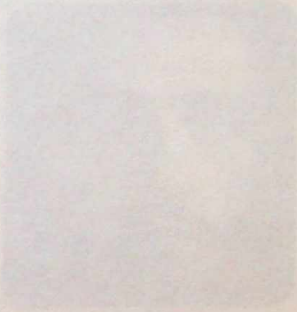
**"נשמות זכות ותמימות אשר לא יכלו עמוד בתנאים האיומים ומסרו את נשמותיהם הטהורות ליוצרם"**



**ב ן**

הרב אשר ששונקין שי'

**"יהודי יקר זה פתח לפני שערי תשובה והחזירני לחיק היהדות"**





...יום בהיר אחד הגיע צו חתום מהשלטונות על סגירת בית הכנסת אשר בעיירה הגרוזינית. התושבים החליטו כי הדבר לא יקום ולא יהיה, ובית הכנסת לא יסגר בשום פנים ואופן. יום אחר הגיעה לעיירה מחלקה שלמה של חיילים אשר ירו באויר ואיימו בנשק על כל מי שיתנגד. במקום קמה יללה ויבבה, אך החיילים הוציאו באכזריות מרובה את ספרי התורה ושאר ספרי הקודש; העמיסום על המשאיות בבזיון רב והחתימו בחותמות־שעוה את שערי בית הכנסת. המאורע עורר סערה גדולה, עד אשר נשוא בריה"מ עצמו נאלץ לבא לגרוזיה ולהשקיט את הסערה.

...עם מאסרו של האברך פחדנו כבר ללון בביתנו. בכל ערב יצאנו אל היער ללון שם, וחזרנו הביתה רק לאחר שהודיעו לנו, למחרת, כי לא ארע מאומה בלילה. כאשר היינו נתקלים ברועה הצאן, שרעה את צאנו ביער, כברנוהו בסיגריות משובחות למען לא יספר על כך לאיש...

...מיד כאשר היו מפעילים את צופרי האזעקה, והאובלוסיה נהרה אל המקלטים, לוקח הייתי את הטלית ותפילין ויורד אל המקלט. הגויים שהיו אתנו במקלט היו מתלחשים בקול, כי בעת שהם רואים את היהודי הזה עם הטלית והתפילין תחת זרועותיו — בטוחים הם שלא יאונה להם כל רע...



# הרב נחום שמריה ששונקין ז"ל

## בקומה זקופה

**הזמנה פתאומית — התנגדות יהודית עיקשת — נשיא בריה"מ מתערב הזמנה בלתי רצויה**

### הזמנה פתאומית

בהתאם לחוק הסובייטי, מוטל החוב על כל רב להודיע לשלטונות, בעת שהוא מקבל על עצמו משרה זו. שאלון מיוחד מוגש למועמד ועליו למלא אחר כל הפרטים והשאלות.

מספר שנים עברו מאז מינוי כרב בעיר באטום שבגרוזיה, ואיש מבינינו, לא אנשי הקהילה ולא אני, לא הודיעו על כך לשלטונות. הקהילה לא הודיעה, מאחר שלא קיבלה אותי כרב רשמי; מאותה סיבה לא הודעתי גם אני, היות ולא התמניתי כרב רשמי.

ביום בהיר אחד הגיעני צו להתייצב בפני שלטונות הנ.ק.וו.ד. לבי נקפי ובטוח הייתי שזוהי תוצאת הלשנתו של איש מסוים אשר הפרעתי לו לקבל אשור לחופה

וקידושין — זאת, מאחר שעד כה לא הוזמנתי אליהם אף פעם, על אף שניהלתי את הרבנות ברמה.

בהגיעי למשרדי הנ.ק.ו.ד. פגה חרדתי. מולי ישב פקיד אחד, עדין־נפש, אשר הגיש לי שאלון למילוי פרטים שונים. עד כמה שזכור לי, היו בו מספר שאלות בלבד, כגון: באיזה סמינר רבנים למד המועמד עד כה, וכן הודגש החוב המוטל על המועמד לדווח בעת עזבו את המקום ועברו לעיר אחרת.

כאשר מלאתי את כל הפרטים, בקשני שאקרא אליו את החכם הגרוזיני. הערתי לו כי לא יוכל לשוחח אתו, היות והחכם אינו יודע את השפה הרוסית, ואילו הוא אינו מכיר את השפה הגרוזינית. הצעתי לו, אפוא, את שרותי; להתלוות לחכם ולהיות המתורגמן ביניהם, אך הוא סירב להצעתי. הודעתי על בקשתו לאותו חכם אשר מיהר לבא אליו. בסוף נודע לי כי פקיד זה יהודי הוא, יוצא־גרמניה, ומאחר שהחכם ידע קצת אידיש, הצליח איכשהו להתדבר אתו.

הפקיד גילה לו את סודו, כי בביתו נמצאת סבתו, יהודיה קשישה, וביקשה מנכדה שישיג עבורה מצות לפסח. הוא קבע עם החכם מקום מתאים לפגישה, שם יקבל ממנו חבילת המצות, באופן שאיש לא יבחין בכך. הוא הזהיר אותו מפורשות, כי אסור לאף יהודי־אשה לדעת על כך...

### התנגדות יהודית עיקשת

בית הכנסת בעירנו נסגר ע"י השלטונות ושימש עבורם כמועדון. רק במקום אחסון המצות, ובביתו של השמש שהיו בבנין ביהכ"נ — לא נגעו לרעה.

כעבור שנתיים מעת שסגרו את שערי בית הכנסת, התחולל מאורע מסעיר בעיירה גרוזינית נידחת. למאורע זה היתה השלכה כה חמורה — אשר הנשיא קאלינין, בכבודו ובעצמו, נזף באנשיו כי אין זו הדרך לסגור בתי כנסיות של יהודים, או כנסיות נוצריות, להבדיל. "אצלנו — טען — סוגרים בית־תפלה רק כאשר האנשים המבקרים בו נמנעים מלבקר שם, אך לא סוגרים בכח!" ואמנם, הוא עצמו נתן הוראה מפורשת לפתוח את כל בתי הכנסת בגרוזיה שנסגרו וכן, להבדיל, את בתי היראה של הגוים

וגופא זעובדא הכי הוה:

עיירה קטנה ישנה בגרוזיה, ו"אנע" שמה, לא הרחק מהעיר כותאיסי. הדרך המובילה אליה קשה ומסוכנת; משני צדי הדרך — תהום עמוקה ומפחידה, ומבט אחד בלבד די בו לסחרר את ראשו של עובר־האורח ולסכנו. כה צרה היתה הדרך, אשר באם נפגשו בה שני חמורים טעונים סחורה, והרווח שביניהם יותר

משערה — סופם של אחד החמורים ונוסעו כסופו של היישעיר־לעזאזל"...

בעיירה זו היתה קהילה קטנה של יהודים, ולהם בית כנסת מהודר וספרים רבים, חכם, שוחט ומלמדים. יהודים פשוטים היו, אך תמימים במאד ומקפידים על קלה כבחמורה. כה רחוקים היו מהאוכלוסיה העירונית, אשר שמע סגירת בתי הכנסת בגרוזיה הגיע לאזנם רק כעבור שנתיים ימים...

יום בהיר אחד הגיע צו חתום מהשלטונות על סגירת בית הכנסת בעיירה; ספרי התורה יועברו למוזיאון, ובנין בית הכנסת ייהפך למועדון.

התושבים החליטו כי הדבר לא יקום ולא יהיה, ובית הכנסת לא יסגר בשום פנים ואופן!

ביום המיועד התקבצו כל תושבי העיירה היהודים בבית הכנסת וכאשר הגיעו החיילים לסגרו — קמו כאיש אחד ולא נתנו להם לבצע את זממם. הם עמדו כחומה בצורה ולא נתנו לסגור את בית הכנסת!

דבר־ההתנגדות הגיע למפקד הראשי אשר החליט, כי לבושה תיחשב למפלגה אשר בכל המדינה נסגרו בתי הכנסת, ורק בעיירה נידחת זו לא יוכלו לבצע את זממם.

באחד הימים הגיעה לעיירה מחלקה שלמה של חיילים אשר ירו, באויר, לכל עבר, התפרצו בזעם אל בית הכנסת, באיימם בנשק חם נגד כל מי שנסה להתנגד, ופזרו את הקהל בכח.

במקום קמה יללה ויבבה. האומללים התחננו לבל יבצעו את זממם; אך תחנוניהם היו ללא הועיל. באכזריות מרובה הוציאו את ספרי התורה, ושאר הספרים שהיו בבית הכנסת, והעמיסום על משאיות. את דלתות בית הכנסת סגרו על מסגר והחתימום בחותמות רשמיות.

### נשיא בריה"מ מתערב

יהודי העיירה לא שקטו על שמריהם ושלחו שליחים מיוחדים למוסקבה הבירה למען יחזירו להם את בית הכנסת. הקהילה היהודית במוסקבה שכרה את אחד מעורכי־הדין הגדולים אשר תיאר את העובדה במלוא־חומרתה, בפני הנשיא קלינין. הוא גם הדגיש בפני הנשיא, כי באם יוודע הדבר בעולם הגדול, תתעורר סערה גדולה, וכדי בזיון וקצף לממשלה הסובייטית!

קאלינין קיבל את הדברים ברצינות מרובה, ביחוד לאחר שהצביעו בפניו כי אין זה מקרה בודד בגרוזיה, והחליט לפעול.

דבר המאורע עורר סערה בשלטונות הקרמלין אשר החליטו לשלוח את קאלינין עצמו לגרוזיה, למען יעמוד מקרוב על מצב העניינים. בהגיעו לשם, הוכיח קאלינין קשות את השלטונות המקומיים על מעשם הנבזה ופקד לפתוח מחדש את כל בתי הכנסת בגרוזיה.

כך נפתחו מקדשי המעט, מחדש, ובתוכם גם בית הכנסת שלנו בבאטום שלטונות העיר קראו לגבאי בית הכנסת ומסרו בידם את מפתחות הבית שנסגר

## הזמנה בלתי רצויה

בד בבד עם פתיחת בתי־כנסת יהודיים, ניתנה הרשות גם לבני דתות אחרות לפתוח מחדש את בתי התיפלה שלהם.

הקהילה הארמנית המקומית החליטה לערוך טכס חגיגי לרגל פתיחת הכנסיה שלה ולהזמין נציגים מכל הדתות שבעיר. גם אני קבלתי הזמנה לטכס אך מאחר שלא היה בדעתי להשתתף בשמחתם, לא ספרתי לגבאיט על קבלת ההזמנה, ובקשתי גם מהשמש, יעקב, לשמור על הדבר בסוד.

כעבור ימים אחדים נודע להם על הזמנת נציגי כל הדתות לטכס, ומאד חרה להם על אשר לא הזמינו לחגיגה גם את הרב, נציג הקהילה היהודית.

בהרגישם את עצמם נפגעים, שלחו לברר אצל הממונה על הכנסיה על הסיבה לאי ההזמנה. הלה ענה להם בתמימות כי הם שלחו הזמנה גם אל הרב, ככל השאר: השמש, בראותו כי הסוד נתגלה, הודה אף הוא כי ידוע לו על משלוח ההזמנה אל הרב, אך היות ואין בדעתו של הרב לבקר בכנסיה, העלים מהם הדבר...

הגבאים הנדהמים לא ההינו לפנות אלי ישירות, מאחר שלא הכירו בי כרב רשמי. אך בעיר קמה סערה. התנהגות כזאת — רטנו — יפה לרב של לפני מאה שנה ואינה מתאימה לזמננו־אנו. אילו היה לנו רב מתקדם, צריך היה להופיע שם אישית, לשאת נאום יפה בפני הנוכחים ולהרים בכך את קרנם של היהודים; להראות לגויים כי גם אנו היהודים, בני תרבות אנו, וקהילתנו מסודרת ככל שאר הקהילות. מדוע נציגי כל הקהילות ישתתפו, ורק הנציג היהודי ייעדר? הלא בושה וחרפה היא לכולנו!

העיר היתה כמרקחה. כל הציבור הוסת נגדי. בד־בבד שלחו הגבאים את ידידי, למען ישפיעו עלי לשנות את דעתי ולהשתתף בחגיגה.

הסברתי להם בדברים משכנעים, כי אין אנו צריכים לצאת ידי חובה כלפי הכמרים והגוים, אשר הסיתו וערכו פוגרומים ושחיטות ביהודים; ואם נגזר

עלינו לצאת ידי חובה למישהו, הרי זה רק כלפי השלטונות אשר אף הם ישתתפו כחגיגה. ומכיון שכך, הרי יותר מוצדק מצדנו כאשר אני אישית לא אשתתף. אי השתתפותי תביא לקידוש השם; ואילו נוכחותי בבית־היראה שלהם כדי להחניף לגוים — תהיה בבחינת חילול שם שמים!

דברי לא שכנעו אותם. הגבאים, בראותם כי לא שיניתי את דעתי, שלחו אלי משלחת נשים, אולי יצליחו הן במקום שנכשלו קודמיהם. הסברתי גם להן כי אסור לי להשתתף בטכס, ובאם עז־חפצם של הגבאים להשתתף, יעשו זאת בעצמם — אם כי, לדעתי, גם להם אין להשתתף מהטעמים האמורים.

נראות הגבאים כי לא יצליחו בשכנועם, הודיעו לממונה על הטכס, כי בגלל תולשתו של הרב לא יוכל להשתתף אישית ובמקומו ישתתפו שנים מנציגי הקהילה. הלה הביע הסכמתו — והסערה שקטה.

ליל הטכס הגיע. שני הגבאים, נציגי הקהילה, הלכו בשמחה להשתתף בחגיגה. ברם, כאשר גמר הנואם הראשי את נאומו — חשכו עיניהם. ראש הטכס תיאר בצבעים קודרים את התקופה כה היה הבנין ברשות השלטונות, שהרסוהו עד היסוד, ואמר כי יש צורך להשקיע סכומים עצומים כדי לשפצו ולהחזירו למתכונתו הקודמת. אולם, היות והקהילה הארמנית עניה ומחוסרת־אמצעים, פונים הם לכל הנציגים־האורחים לבוא לעזרתם, למען יוכלו לשקם את המקום!

בתום נאומו נגשו, ללא כל שהיות, לעריכת המגבית, ונציגי כל הדתות נענו בעין יפה בשם קהילתם. גם הנציגים היהודים, אשר לא רצו להיראות שונים מכל השאר, נאלצו להכריז על השתתפות הקהילה היהודית בסכום של חמש מאות רובל — סכום נכבד מאד באותם הימים.

הגבאים חיכו בקוצר רוח לסיום הטכס, ויצאו משם אבלים וחפויי־ראש...

"לו שומעים היינו בקול הרב — הרהרו בקול — היינו חוסכים את כל התסבוכת הזאת. יש להשקיע מאמצים אדירים למצוא כספים לשיקום ושיפוץ בית הכנסת שלנו — והנה עלינו להשקיע עמל וטורח כדי לחדש את טומאתם!"...

אנשי העיר המוסתים אשר רצו קודם לכן לבלעני חנם, התהלכו אף הם כאבלים, והתביישו בעצמם על כי אותו רב־בטלן, אשר אינו יודע להתאים עצמו לרוח הזמן, היטיב להבין דברים יותר מהם...

# בין המלתעות

## "מי שבירך" — בבית הנ.ק.וו.ד. — ממשלה בתוך ממשלה

### סוד כמוס

### "מי שברך"

כאשר חזרתי הביתה ממעינות המרפא ליד כותאיסי, מצאתי הזמנה של הנ.ק.וו.ד. בה נאמר, כי עלי להתייצב בפניהם בליל שבת קודש. נמלאתי פחד, וחרדה אפפתני.

ביום הששי, בבוקר השכם, הלכתי אל הגבאים ולבעלי־בתים מידידי, אולי יעלה בידם להחליף את מועד התיצבותי ליום חול. הללו, בשמעם על דבר ההזמנה, נתקפו חלחלה. הם איימו עלי לבל אעשה בעיות ואבקר אצלם בליל שבת, בהתאם להזמנה, כי אחרת עלול הנני להביא אסון על כולם.

לא עניתי להם מאומה, וחשבו לתומם כי הסכמתי להצעתם. הם, במקום להיות לי לעזר — היו בעוכרי והגדילו את פחדי. אני, מצדי, לא חשבתי, כמובן, אף לרגע לבקר אצלם בליל שבת־קודש.

הערה עלי הקב"ה רוח ממרום לבל אחכה עד לבוא הערב, ונגשתי לשם מיד. הודעתי לממונה במקום, כי מאחר שהזמינו אותי לבוא בערב, והיות והנני משמש כרב — לא אוכל לבוא בליל שבת, היות ונבצר יהיה ממני לכתוב או להוציא מרשות לרשות.

הלה התקשר מיד עם החוקר אך לא הצליח למצוא אותו. הוא שפך עלי את כל חמתו והפליט נגדי "מי שבירך" רוסי. ברם, אני עמדתי על שלי, כי לא אתייצב בשום אופן בליל שבת קודש. מחוסר ברירה נאלץ לבקר אישית אצל החוקר ולשנות את מועד ההזמנה.

הוא בא אלי בריצה והודיע לי כי הצליח לשנות את זמן ההתייצבות למחרת היום, היינו ל...יום שבת קודש! העמדתי עיניים בוהות: הלא גם מחר הוא שבת! התמלא הלה זעם וקצף וכמעט בלענני חיים. שוב נאלץ ללכת אל החוקר והמועד

נקבע ליום השני בשעה העשירית בבוקר. לאחר שעברתי, ת"ל, את הנסיון בהצלחה — התאוששתי.

### בבית הנ.ק.וו.ד.

ביום השני הלכתי אל החוקר וארכובותי דא לדא נקשו. כאשר התקרבתי לדלת, קרב לעומתי חייל מזוין עם רובה, לקח ממני את התזמנה והוליכני פנימה. נכנסתי לפרוזדור גדול, ונגשתי אל החדר, אליו צריך הייתי להכנס. הדלת סגורה על מסגר, ובמקום שרר שקט; דומית־מוות. הנני עומד ליד הדלת, כולי רועד מפחד. יראתי לדפוק על הדלת. חיכיתי זמן ממושך, עד אשר כמעט ועמדתי לקרוס תחתי; כסא לשבת — אין, ופרט לקול כתיבת העט לא נשמע בבית הזה מאומה. נבצר ממני להבין, מדוע אין הפקיד פותח את הדלת לאחר שהוזמנתי אליו.

עברה יותר משעה, אשר נראתה בעיני כיום שלם, ולפתע נפתחה הדלת. החוקר ביקש את סליחתי על אשר עיכב אותי עד כה, סגר אחריו את הדלת בשנית וביקש ממני לחכות זמן מועט עד שישוב.

תוך כדי כך הגיעו לאזני קולות של בני אדם אשר נשמעו מבעד לדלת.

בסופו של דבר נפתחה דלת החדר, ויצא ממנו כומר. הפקיד סגר שוב את הדלת אחריו. כאשר יצא, הופיע חייל מזוין ברובה והורה לכומר ללכת אחריו. הלה החל להתחנן על נפשו, כי יואיל לאפשר לו להתאושש רגעים אחדים ולעשן סיגריה. החייל ניאות לבקשתו ומיד לאחר מכן החזירו למרתפו החשוך.

הייתי תחת הרושם, כי מטרתו היחידה בזה שעיכבני כל העת — לדכא את רוחי. אנשי הנ.ק.וו.ד. מעולם לא סבלו אדם אשר ניסה להראות תקיפות כלשהי, וכאשר ראה החוקר כי עלה בידי לשנות את מועד ההזמנה בניגוד לרצונו — החליט להתנקם בי, למען אווכח במו־עיני כי מצבי יכול להיות דומה מאד למצבו של הכומר, וכי יש להזהר כאשר מדובר באנשי הנ.ק.וו.ד.!

### ממשלה בתוך ממשלה

סוף סוף נפתחה הדלת והחוקר קבלני בסבר פנים יפות: "הכנס, בבקשה, חבר ששונקין". הוא ביקש ממני לשבת וגם כיבד אותי בסיגריה משובחת — תוך כדי שהוא רוטן אלי, כי כומר זה "נגס" חלק מלבו.

כאשר שאלתיו לסיבת ההזמנה, ענה לי בהקדמה קצרה:

— "ידוע לכל, כי אצלנו ברוסיה לא קיימת שום מפלגה, מלבד המפלגה הקומוניסטית, וכל מפלגה אחרת היא מחוץ לחוק. ברם, פרט למפלגה הקומוניסטית נשארה עדיין קבוצה אחת, תנועה אחת ויחידה — היהודים הזדעיים, אשר רוצים להתנהג בצורה עצמאית, כצפרים חפשיות. מלוכה בתוך מלוכה. מובן, כי איננו יכולים להשלים עם מצב זה, ועלינו לדעת ברור על אשר מתרחש אצלכם!"

לאחר הקדמה קצרה זו התפתח בינינו דו־שיח מעין־זו:

שאלה: מה הוא יתסך כלפי המלוכה?

תשובה: חיובי.

— עליך לדעת, כי מוכרח הנך למסור לנו על כל המתרחש אצלכם.

— אנחנו, בתור יהודים דתיים, לא מתעסקים כלל בפוליטיקה, ולכן אין לי מה למסור. אנו באים לבית הכנסת להתפלל וללמוד, ולא לשום מטרה אחרת!

— אבל ייתכן מאד שישנם אנשים המתנגדים לנו, ותחת חסותכם הם עושים פעולות ומעשים קונטר־רבולוציונריים!!

— לי לא ידוע על תופעות כאלו, ולא אוכל להסכים עם הצעה שכזו. באם הנכם יראים מתופעות כאלו, הרי יש לכם האנשים המתאימים לכך.

— נכון הדבר כי יש לנו אנשים מתאימים, אך עלינו לדעת הכל ממקור ראשון.

— מהי!! — נרעדתי — האם רצונך להפכני לסוכן שלכם!!

## סוד כמוס

הוא לא הגיב על דברי, אלא כתב על פיסת־נייר, כי עלי לבוא אליו לעתים תכופות ביותר; כי אסור לאף ילוד אשה לדעת מזה, גם לא אשתי, ובאם יוודע הדבר לאיש — דמי בראשי!

הוא הגיש לי את הפתק לחתום עליו, תוך איומים. הייתי במבוכה גדולה: לחתום על התחייבות כזאת — אי אפשר; שלא לחתום — אכניס את עצמי בסכנה גדולה. "יחטאים" שלי נגד המלוכה היו להם במידה מספקת ועלולים הם לשלוח אותי לארץ גזירה לנצח, או למות בכלא; כפי שקרה לחברי הרבנים בגרוזיה, כמו: הרה"ח ר' לוי סלאוויץ — אשר קראו אותו בליובאוויטש "לוייק באברויסקער" — שהיה רב בבותאיס; שלחוהו למחנה־עבודה, שם נאסף וגווע אל עמיו. גם את הרה"ח ר' מרדכי פערלאוו שלחו לארץ גזירה למשך שלש שנים

— אם כי הלה עמדו לו כוחותיו, בעי"ה, וחזר לביתו.

ברירה אחת נשארה בידי: לחתום על ההתחייבות, אך לא לקיימה — וזה בדיוק מה שעשיתי: חתמתי והלה הזהיר אותי, כי בכל יום שני וחמישי עלי להפגש אתו.

לא מלאתי אחר ההתחייבות, ולא באתי אליו.

# הרהורי פרידה

## חיי אינם חיים — גילוי "סוד" — עינוי הדין

## פרידה זועמת

### חיי אינם חיים

באחת השבתות נשאתי את דברי בפני אנשי הקהלה בבית הכנסת, בנוגע למקוה. למחרת, שלח הלה אחרי והביע תדהמתו על כי נאמתי בפניהם אודות ענין דתי כמו מקוה. עניתי לו כי זהו תפקידי בתור רב ללמדם להוקיר את המוסדות הכרוכים בדת, כמו מקוה ותלמוד־תורה. הוא העיר לי שוב, כי עלי להופיע בפניו לעתים תכופות.

כאשר עבר זמן ולא באתי אליו, שלח אחרי שוב. הוא שאל אותי מיהו הרב הכללי של ס.ס.ס.ר.י עניתי, כי בלנינגראד ישנו רב מוכר ומפורסם, וכאשר מתעוררת אצלנו איזו בעיה, אנו פונים אליו.

לאחר מכן אמר לי, כי אין זה מן הכבוד שאבוא אליו לעתים תכופות, פן יעורר הדבר סערה בין האנשים אשר יבחינו בכך. בתחילה ניסה להזמין אותי אל ביתו, אך לאחר מכן נמלך בדעתו כי גם זה אינו פתרון, היות והוא מתגורר אצל אחרים והדבר עלול להוודע.

לבסוף אמר לי, כי יחכה לי ביום מסוים, בשעה העשירית בערב, במקום פלוני, ועלי לבוא בזמן המדויק.

קשה לתאר מצב בו נמצא האדם בעת שנלכד במלתעותיהם. החל מהרגע הראשון בו קרא לי — הפסקתי לאכול ולישון, ולא הייתי מסוגל לעשות מאומה. ראשי היה עלי סחרחר והייתי מטושטש לגמרי; את דאגות־לבי לא יכולתי להשיח בפני איש ונאלצתי לשאת הכל בלבי.

המאורעות החלו לתת אותותיהם בבריאותי. פעימות־לבי הלכו וגברו ולא יכולתי לשלוט על עצמי. הייתי בבחינת חיי אינם חיים. הלכתי לרופא אשר בדקני היטב. לדבריו, פועל הלב כתיקונו ורק העצבים השפיעו עלי שלא לטובה. "כנראה

מזמינים אותך אליהם״ — העיר בחיוך מהול בעצב. הנהנתי בראשי לאמיתות דבריו...

מחשבתי העיקרית נתונה היתה — איך לעזוב את העיר באטום בהקדם. לא מכבר הודעתי לכ״ק רבינו נ״ע, כי את שליחותי באטום בצעתי כבר, ת״ל, ובקשתי הסכמתו לעזבה. רבינו הסכים לבקשתי, אך בקשני לדאוג לממלא־מקום. ברם, לאחר שאסרו גם את רבינו, לא היתה כבר כל אפשרות כי אי־מי יאבה לקחת עליו את עול הרבנות שם.

### גילוי סוד

במועד המוסכם, בשעה עשר בלילה, הלכתי למקום שנקבע, שם מצאתי כבר את ״מיודענו״ שחיכה לי. הפעם התענין אצלי אודות הכנס המיועד של הקהילות היהודיות בכל רחבי המדינה, ומה דעתי עליו. עניתי, כי לפי דעתי מיותר כל הכנס הזה, היות והבעיה העיקרית אצלנו היא שאלת החינוך; אנו רוצים כי תינתן לנו האפשרות לחנך את בנינו ובנותינו ברוח התורה, בישיבות, תלמודי־תורה ובתי ספר דתיים — דבר אשר ממילא לא תרשו לנו; ולכן מיותר, לדעתי, כל הכנס הזה!

רצה הקב״ה, ובאותו רגע עבר על־ידינו אחד מאנשי הקהילה שלי. מכיון שכך, נענה אלי כי לא טוב הדבר להפגש ברחוב, וכי המקום הבטוח ביותר הוא במשרדי הנ.ק.ו.ד.

לא הלכתי אליו כלל. שוב שלח אחרי ואמר לי, כי מוכרח אני להופיע אצלו מעת לעת. אך תשובתי היתה, כי ממילא אין לי מה למסור לו ולכן אין טעם שאבוא אליו.

כאשר שאלתיו למטרת ההזמנה ענה לי, כי עליו לדעת מה טיבה של המפלגה ״פועלי ציון״. עניתי, כי אין לי כל מושג על כך, והדבר היחיד הידוע לי — כי ראיתי מודעה ברחוב, לפני הבחירות, בה היו רשומים פרטים שונים על כל המפלגות; ושם נאמר, כי פועלי ציון הם כאלה אשר, משום מה, נראית להם פלשתינה.

״הלא תראה — ענה לי בחיוך — כי הנך עבורי לתועלת; הנה גילית לי דבר שעד כה לא ידעתי עליו מאומה״...

### עינוי הדין

עינוי־הדין קשה, בדרך כלל, מהדין עצמו. ידעתי היטב את הסיבה האמיתית להזמנתי — חיפוש תואנה ועלילה כדי להושיבני במחשכים, מאחורי סורג

ובריח; וכי רוצה הוא לדעת פרטים אודות גבאי הקהילה, האשכנזים והספרדים. פעם אף התענין אצלי אודותם, ועניתי לו כי הם אנשים פועלים, עמלים על פרנסתם, וכולם אנשים ישרים. תייתי משוכנע כי אף הם חתמו לו לבל יגלו מאומה.

באחד הימים נשארתי לבדי בבית הכנסת. אותה שעה היה שם גם אחד מגבאי בית הכנסת — ודוקא הפיקח שבהם. נגשתי אליו ואמרתי לו בלחישה: הנה אין איש מלבדנו, בטוח הנני שקוראים לכם אל משרדי הנ.ק.וו.ד.; גם לי קוראים לשם וחשוב לי מאד לדעת על מה ולמה. הוא עצמו, החוקר, אינו מגלה לי, כמובן, מאומה.

הוא הפנה מבטיו לכל פינות בית־הכנסת, וכאשר ראה כי אין איש מלבדנו — גילה לי, כי משאלתם היחידה היא לדעת באם יש לי קשרים כלשהם עם הרבי מליובאוויטש וקשרים אחרים עם חוץ־לארץ. הוא אמר להם, כי היה כאן יהודי מגרמניה, אשר היתה לו אשה בברלין, ורצה לגרשה; ובודאי עומד הרב בקשר תכוף עם רבה של ברלין אודות הגט.

הודיתי לו מאד וגיליתי לו כי מתכונן הנני לעזוב את המקום באופן מוחלט. אשתי חולה ומוכרח הנני להעבירה לבית החולים, וזו תהיה סיבה טובה לנסיעתי. כן הערתי לו, כי מן הדין הוא שהקהילה תפצה אותי בשכירות חודשית לתקופה של שנה, עד אשר אמצא לי מקור פרנסה; מה גם שהוצאות הנסיעה הן גדולות מאד.

הוא שמח למדי על הצעתי, ביחוד לאחר שהשכיל לדעת כי נוכחותי בבאטום בלתי רצויה כעת, והבטיח לי כי ישתדל בכל אפשרותו למלא אחר בקשתי.

עוד באותו ערב התאספו אנשי הועד והחליטו עקרונית למלא אחר בקשתי וכן להעניק לי דמי שכירות לשנה. אך, מאחר שלעת־עתה אין ברשותם כל הסכום הדרוש, ישלמו כעת רק ענור מחצית השנה, ועם קבלת כתובתי החדשה, ישלחו את היתרה. כך יצאנו שנינו נשכרים.

— שני בני — משה ז״ל ויבלחט״א בני אשר שי״— למדו כבר בישיבת ״תומכי תמימים״ בנעוול; ואת בני הצעיר, חיים ז״ל, סידרתי אצל ידידי בכותאיסי. —

מאחר שהיה עלי להודיע לנ.ק.וו.ד. על נסיעתי, נאלצתי לנסוע אל החוקר שלי. הוא לא ידע מאומה מעזיבתי המוחלטת את העיר, וסבר כי נוסע הנני להעביר את אשתי החולה לבית החולים.

בבקורי הקודמים אצלו, התענין לדעת מהן מספר האנשים המבקרים בבית הכנסת בימות החול, בשבתות ובמועדים.

— בימי החול באו כשני מניינים, שלש פעמים ביום; בש״ק — ארבעה עד חמשה מניינים; בחגים — עד חמשה־עשר מניינים וכימים־הנוראים באו כל אלה שהיו רשומים כחברי הקהילה היהודית. —

החוקר התענין באם בני־הנוער באים אף הם לבית הכנסת. את שמותיהם של הרבנים הרשמיים ידע במילא, כך שיכולתי למסור לו שמותיהם ללא חשש.

**פרידה זועמת**

כאשר באתי להפרד ממנו, מצאתיו זועם כולו והרים עלי קול זעקה. שאלתיו, מדוע התנהג אתי עד כה בשקט ובאדיבות ומה לו כי נחפך פתאום לאיש אחר. הוא לא הסתיר זעמו וקצפו, וצעק עלי: יודעים הננו היטב לאן פניך מועדות, ומה מעשיך: דע לך, כי מיד כאשר תגיע לתחנת הרכבת, עליך להכנס למשרדנו — בטרם תדרוך על פתח ביתך!

רק לאחר שהבטחתי לו למלא אחר פקודתו — שכך כעסו.

או־אז הבנתי את מצבי האמיתי לאשורו, ונתתי שבח והודיה לה׳ על אשר עזר לי לצאת מעמק־בכא זה.

כדי שלא יחשדוני כי עוזב הנני את המקום לצמיתות, לא לקחתי מאומה מביתי. איש לא ידע על כך, פרט לגבאים, והללו שמרו על כך בסוד גמור.

בישבי ברכבת העוזבת את העיר, באו אלי להפרד שנים מידידי הטובים. היו אלה שני בעלי־תשובה — האחד מבני עדות המזרח וחברו האשכנזי. הם בכו כילדים על אשר הנני נוסע מכאן; כי לוקח אני את חיותם, ועל מי אני נוטש אותם!! האחרון — אושאמירסקי שמו — בכה מאד. הוא השכיל לדעת כי אין זו פרידה זמנית בלבד, אלא עוזבים אנו את המקום לצמיתות, וכי זוהי פרידתנו האחרונה. הוא גם אמר, כי לא יהין לעמוד אתי בקשרי מכתבים בגלל חסכנה. לעומתו, חבירו, בקשני שאכתוב לו את מקום מגורי החדש, וכי אין הוא מפחד לקבל מכתבים ולענות לי.

נסעתי לבאקו, שם סדרתי את אשתי בבית החולים המקומי, ואני המשכתי לחרקוב.

# נעילת שערים

## זכור לטוב — טעויות גורליות — מלשין מוסווה

### מאסרי־פתע

### זכור לטוב

כאשר החלה המלחמה, מלחמת העולם השניה, והגיעה כבר לפרברי מוסקבה, פנה רדיו־מוסקבה אל האזרחים כי יצילו את נפשם וינוסו מאזור מוסקבה. בכל תחנות הרכבת היו רכבות מוכנות להסיע את האזרחים, חנם אין כסף, למקומות מרוחקים.

המשרדים הממשלתיים במוסקבה, ובראשם קאלינין, הועתקו אלפי קילומטרים הרחק ממנה, לעיר טשקאלאוו.

איש זה, קלינין, ראוי הוא להזכר לטובה. כאשר כל המשרדים שבמרחבי המדינה, המטפלים בעניני חוץ, היו סגורים ומסוגרים ולא היתה כל אפשרות להגיש בקשות להיתרי־יציאה, המציאו עם בני ישראל המצאה פקחית: הם פנו לקאלינין בכבודו ובעצמו! המענין הוא, כי לבו של האיש היה פתוח לבקשותיהם של ישראל!

פעם, או פעמיים בשנה, היו מתקבצים מאות איש, מדי יום ביומו, ליד משרדו של קאלינין, ומחכים פן יתמזל מזלם והוא עצמו יואיל לצאת אליהם. והיה, האיש שהצליח לפגשו — נענה בו במקום. הוא היה יוצא בחיוך על פניו: "פלשתינק" — וחותם על המסמך הדרוש.

אותו זמן יצאו אלפי יהודים את המדינה, באמצעותו. תהליך זה יכול היה להמשך — אילולא מקרה מעציב אשר בגללו פסקו האישורים. אני עצמי הייתי עד לכך.

אשתי נהגה משך זמן לבקר במשרדו מדי יום ביומו, פן ואולי יעלה בידה לפגשו. פעם לא יכלה ללכת והלכתי אני במקומה. בדיוק באותו יום יצא קאלינין אל הקהל. נגשתי אליו, וכשאמה לו המזכיר כי המדובר בענין הגירה לארץ

ישראל — הראה מיד פנים זועפות. כאשר התחלתי להתחנן על בקשתי, הורו לי להסתלק במהירות מהמקום!

החל מאותו יום נסגר בפני היהודים שער היציאה מהגלות החשוכה הזו. מאות איש היו מסתובבים יום־יום בלשכתו של קאלינין. גם בשבתות היו פוקדים את המקום והיו לוקחים אתם נכרים אשר החזיקו את המסמכים הדרושים.

— מענין לציין, כי התמים הרה"ח ר' דוד הורודזוקר היה אף הוא הולך לשם משך תקופה ניכרת. שאלתיו פעם: אנו, אברכים צעירים, אשר שיח ושיג לנו עם העולם — פוחדים הנו להשאר כאן ולכן רצוננו לצאת מן המדינה. אבל אתם, אשר אין לכם כל קשר עם העולם הזה — מה רע לכם להשאר כאן?!

התפלאתי לשמוע את תשובתו השנונה:

— "בשבילי, ס.ס.ס.ר. היא דירה סרוחה. מדינה זו איננה דירה לא בשבילנו ולא לרבונו של עולם!" — — —

### טעויות גורליות

מדוע הפסיק קאלינין לאשר היתרי־יציאה?

בין אלה שקיבלו בפעם אחרונה אישורי־עליה לארץ ישראל — היתה אשה אחת, אשר בזמן שבאה לקבל את האישור — אסרוה במקום והגלוה למרחקים. התברר, כי היא היתה חברה פעילה בארגון ציוני ופעלה רבות למען הארגון. מובן, כי היא לא גילתה את זהותה, וכאשר נודע אודותה לקאלינין — נפגע מאד מכך שהצליחו להערים עליו, והפסיק לחלוטין לאשר בקשות יציאה לארץ־ישראל!

זאת ועוד — אחד מאלה שלא הצליחו לפגוש את קאלינין נתפתה על־ידי יועציו לשלוח לו מברק, בו נאמר כי היות ואיחר לפגוש אותו, מבקש הוא ממנו לתת לו האישור הדרוש. עם קבלת המברק, שלח אחריו מזכירו האישי של קאלינין ושאלו, על מה ולמה כה דחוף הדבר בעיניו, עד כי נאלץ להטרידו במברקים. איש זה איבד עשתונותיו וענה לו, כי זה כמה שנים אשר הוא נע ונד, וכי הגיע הזמן שיפסיקו למצוץ את דמו!

המזכיר לא ענה מאומה ותלה חזר לביתו. אותו ערב הגיעו אנשי הק.ג.ב. לביתו וערכו שם חיפוש מדוקדק; העבירוהו לבית הסוהר — ועקבותיו לא נודעו עד היום הזה!

מאורע זה שפך שמן נוסף על מדורת־כעסו, ומאותו יום לא נתנו יותר לאיש לדרוך על סף לשכתו.

החיים בתנאי מחתרת הלכו וקשו. אנשים גילו באזנינו, כי שמותיהם של כל האברכים והבחורים שלנו רשומים אצלם וקרוב הדבר כי יאסרו את כולנו. צורת המאסרים וההגליות לערבות סיביר הלכה והכבידה; תקופת מאסר של 3 שנים הוארכה ל־10 שנה ויותר; לאחרים אף אסרו לכתוב מכתב כלשהו לביתם, למען לא ידע איש מקום גלותם.

### מלשין מוסווה

רבים מבאי בית הכנסת שלנו, אשר נאסרו בגלל עבירות־מסחר זעירות ושוחררו כעבור זמן קצר — סיפרו לי, כי אין הם מפסיקים להתענין אודותי ואודות שני בני. אנשים אלה הזהירוני, כי משחק הנני באש ועלי להפסיק באמירת שיעורים ברבים בגלל הסכנה.

אף אני ראיתי לא אחת, אנשים מסוימים שהופיעו בבית הכנסת ועוררו את חשדי, מטרת בואם היתה — אולי יעלה בידם לשמוע ממני איזה דבר "לא טהור". אך לבי לא נתנני להרחיק לכת יותר מדי.

באותם הימים הקרה הקב"ה את שלוחו לנגדי בצורת אברך אחד, ר' שמואל ליב פאריטשער, אשר היה מהידענים הגדולים בחסידות ליובאוויטש. הצעתי לו את תפקידי לחזור מאמרי חסידות בפני הקהל, בהדגישי, כי עלי להפסיק באמירת השיעורים מאחר שאנשי הנ.ק.ו.ד. מתענינים אודותי.

תשובתו היתה, כי השלטונות אינם יודעים עליו, היות ולא נרשם כתושב העיר הזאת, ולכן אין הוא מפחד לקבל עליו את התפקיד.

את השיעור בגמרא קיבל על עצמו הרב מליעפלי. הוא אמר, כי השלטונות רודפים רק אחרי חסידי ליובאוויטש; והיות ואין הוא נמנה עליהם — אין לו, לדבריו, ממה לחשוש.

כעבור חצי שנה, הלכו השמועות ותכפו על כך שהשלטונות מתכוננים לאסור את כולנו.

בלנינגראד היו כעשרה בחורי ישיבה שעבדו בביתם, ובתום עבודתם התקבצו בבית הכנסת ה"קופעצעסקיי" שלנו לשם קביעת עתים; ללמוד תורה, נגלה וחסידות בצותא, עם חברים נוספים. מגיד השיעור היה הרה"ג ר' נחום טרבניק (ז"ל).

אל הבאים נטפל בחור אחד ממינסק, אשר היה משתתף בלימודים הקבועים שלנו וגם בהתוועדויות. אמנם התעורר אצלנו חשש אודותיו, אך אי אפשר היה



הרב נחום טרבניק ז"ל

להרחיק איש זר. אדרבה, היה מן הצורך לקרב אנשים כאלה. לאחר מכן התחתן, קנה לעצמו טלית מהודרת מצמר, והתנהג כאחד מן החבורה.

לבסוף נתברר כי הוא היה מוסר ומלשין, אשר הלשין על כולנו. יתכן, כי לא יכול היה לעמוד בנסיון המר בפני חוקרי הנ.ק.וו.ד. ואולי זאת גם היתה סיבת בכיו בתפילת יום הכיפורים, בגלל שנאלץ למסור בידי המרצחים השפלים, נפשות יקרות ותמימות.

### מאסרי־פתע

כצעד ראשון עצרו את מגיד־השיעור, הרב נחום טרבניק, והגלוהו למשך שלש שנים. בטוחים היו, כי הגליתו תכניס פחד ומורא בכל השאר. אך בראותם כי עולם כמנהגו נוהג, ושיעורי התורה הקבועים נמשכים על אפם וחמתם — החליטו לאסור את כולם.

ערב אחד הגיעו מלאכי החבלה האפלים ואסרו את כל החבורה הקדושה, בתוכם שני בני חיים ומשה, ושלחום לארץ גזירה, לסיביר הרחוקה, לתקופה של עשר שנים.

יקרי־נפש אלה, נשמות זכות ותמימות, מסלתה ומשמנה של יהדות רוסיה הדוויה, לא יכלו עמוד בתנאים האיומים ששררו במחנות־העבודה וגוועו מרעב וצמא, מקור ומכפור; ועקבותיהם לא נודעו עד היום הזה!



הרב חיים ששונקין הי"ד



הרב משה ששונקין הי"ד

השם ינקום את דמם ויצרור בצרור החיים את נשמותיהם הטהורות עד כי יבוא שילה.

מכל החבורה הטהורה לא נשאר עד אחד — ולא עד בכלל; כי על כן, אחד, בודד ויחיד, זכה לחזור ממחנות־הכפיה ואף נשא אשה והקים משפחה. ברם, הלא "אין עצה ואין תבונה נגד ה'"; ואם מלאך המוות לא השיגו בסיביר הרחוקה — הגיעו דוקא בעירו ובביתו־הוא.

בגלל הקור הנורא הדליקו את התנור שהוסק באבני־פחם, ושכחו לפתוח את פתח הארובה. הבית התמלא פיח ועשן, ולמחרת בבוקר מצאו את הזוג ללא רוח חיים לאחר שנספו במיתת חנק — — —

יהא זכרם ברוך!

היה שם עוד אחד, אשר בזמן שבאו לאסור את כל הקבוצה, הצליח להתחמק מדלת אחורית ולהנצל מצפרניהם. הלה היה יחד אתנו בסמרקנד והתפרנס בהרחבה. אך נסתרים דרכי ההשגחה; ואם־אמנם עלה בידו להנצל מזרועות הנ.ק.ו.ד. — מזרועותיו של מלאך המות לא זכה להנצל. פתע חלה במחלה קשה, ממנה לא קם, והוא עדיין צעיר לימים!

בני האמצעי, משה, השאיר אחריו בהאסרו, אשה ושני עוללים רכים; ובני השני — הצעיר יותר — חיים, היה עולה תמימה, אברך חסידי עד מאד, אשר אף הוא השאיר אחריו אשה ותינוק רך — — —

# אורח מסתורי

**נוכחות בלתי רצויה — לינה ביער — צו מעצר**
**דבר אל התקרה**

## נוכחות בלתי רצויה

במוסקבה התגורר אברך אחד, אשר ביתו פתוח היה בפני כל; מי שלא היה לו לאן לפנות — פנה לכתובתו של זה אשר היה מקבל את כולם בסבר פנים יפות. שם היה גם המקום היחיד, בו היו מתקבצים ומתוועדים בשבת אחים גם יחד, אף בימים אפלים אלה.

בראש חודש אלול של אותה שנה התוועדנו כולנו בביתו. בהתוועדות זו היה נוכח והשתתף גם מלשין אחד, הידוע בשם ד.א., אשר טרם ידענו אז את פרצופו האמיתי.

ויהי בליל שבת קודש, בשעה שתים אחר חצות, התדפקו מלאכי החבלה על ביתו של אברך יקר זה. היתה זו תוצאה ישירה מהשתתפותו של אותו "אורח" בהתוועדות. הם הוציאו את האברך מביתו בכח והשליכוהו אל מאחורי סורג ובריח.

בדרך כלל היו מבצעים את המאסרים בשעה שתים אחר חצות הלילה. כן היו נוהגים לכלוא את הגברים בלבד ולא את הנשים.

באותו ערב עצרו אברך נוסף מחב"ד אשר היה גר במאמאנטאווקא, מעברה השני של מסילת הברזל.

עם מאסרו של זה פחדנו כבר ללון בביתנו.

## לינה ביער

החלטנו כולנו — אני, בני אשר, ר' אברהם מאיאר, המלמד שלמד עם ילדי, וכן בן־ציון מארוז, תי שלמד בישיבת "תומכי תמימים" — כי בכל ערב נעבור אל

היער ללון שם, וכך עשינו. בכל בוקר היתה זוגתי מגיעה אלינו ומוסרת לנו באם לא אירע משהו בליל אמש, ורק אז יכולנו לחזור הביתה.

משך מספר שבועות נאלצנו לנהל סדר חיים שכזה: בערב יצאנו אל היער, שם נשארנו כל הלילה, ושבנו הביתה רק כאשר הודיעו לנו למחרת כי לא ארע מאומה בלילה.

שחק לנו מזלנו, כי אותו נכרי, בעל הדירה, נסע למקום נופש. ברור הדבר, כי אם היה נודע לו כי איננו כשורה כלפי השלטונות — היה מצבנו גרוע מאד.

לפנות בוקר נתקלים היינו ברועה צאן אשר רעה את־צאנו ביער. כדי להסיר מאתנו כל חשד הסברנו לו, כי בדירתנו שורצים רמשים ובעלי־חיים אחרים, ולכן נאלצים הננו להוקיר משם רגלינו בערבים וללון ביער. כן היינו מכבדים אותו בסיגריות משובחות, וכך נשארנו אתו בידידות.

צדקה עשה הקב"ה אתנו, אשר בחודש זה, אלול, שרר מזג אויר נאה וכך יכולנו לשהות כל לילה ביער.

אפס, כאשר חזר בעל הדירה לביתו, וגם קרבו ימי החורף, לא יכולנו להמשיך יותר בלינת היער. שמנו מבטחנו בה', אשר כפי שלא עזבנו עד כה, בודאי לא יטשנו גם להבא.

שוב לא יצאנו את ביתנו בערבים והמשכנו ללון בבית. למותר לתאר טעמה של "שינה" זו, בה פחדנו מקול עלה נידף, וכל זמזום או רשרוש קל היה מקפיץ אותנו על רגלינו. הגענו למסקנה, כי אי אפשר להמשיך בצורה זו ועלינו לחפש מקום־מקלט בטוח יותר.

שלחנו את הבחור בן־ציון מאראז שהיה אתנו, לכפר "שאלקאווע", שם התגורר אברך אחד מאנ"ש. אך הוא חזר אלינו בידים ריקות, באמרו שלא הצליח למצוא את הבית. הלכתי לשם בעצמי, ומצאתי כי ר' ניסן כבר מתחבא בביתו של זה והלה מפחד להכניס לשם בן־אדם נוסף.

### צו מעצר

אני, אישית, פחדתי יותר מכל השאר, כי בעת שאסרו בלנינגראד עשרה מאנשינו, ובתוכם שני בני משה וחיים הי"ד, באו גם אל ביתי בליל שבת קודש לאסור את בני חיים. בידיהם היה אז צו־מעצר גם נגדי ורק בגלל העדרי מהבית לא הצליחו לעצור אותי, כך שתוקף צו המעצר נשאר בעינו.

לא הרחק מביתנו, היתה תחנה בשם "סטראיטעל", שם היתה לאחד מהאברכים, מענדל סמורדינסקי — נכדו של הרה"ח ר' זאב דוב קוזוויניקוב, מי

שהיה רבה של יקטרינוסלב — דירה מרווחת בנוה־קיץ כפרי. הוא היה מומחה גדול בעניני טבק, והשלטונות העניקו לו דירה נוחה במקום זה, שם שהה בתקופת חופש הקיץ. היה זה בית־עץ גדול ומרווח, ומסביב לו שטח גדול של יער. מאחר שהגיע כבר סוף הקיץ, וימי החורף קרבו לבוא, עזב הלה ומשפחתו את המקום. הבית כבר היה סגור על מסגר ומערכת החשמל לא פעלה שם.

נסעתי לביתו של זה. פגשתי שם את אשתו, שהיתה בעלת מזג טוב, וסיפרתי לה על מצבנו הטראגי ועל כך שאין לנו מקום מנוחה. היא מיהרה להביע הסכמתה למסירת הדירה לרשותנו ואף צוותה על בנה הבכור שיסע מיד לשם לחבר מחדש את מערכת החשמל. כן מסרה לי את מפתח הדירה.

בטרם הלכתי משם, חזר בעל הבית. בשמעו כי אשתו הסכימה להעמיד לרשותי את הדירה — חוורו פניו כסיד. לא יכול היה להתנגד לכך, אבל התחיל לגמגם בדבריו. אשתו הרגיעתו כי אין מה לפחד וכי לא יאונה לו כל רע. כן יכול הוא להגיד לשואליו כי אלה הם הוריו — מה גם שלפני שנים מספר התגוררו שם יחד עם הוריהם, וגם אביה היה מעוטר בזקן. לנסוף הביע הסכמתו, אך ביקש ממני שלא אתנהג ברבנות, לא אנקש את עזרתו של מישהו ואשתדל להביא את המים מהבאר בכוחות עצמי.

נכנסנו לגור בדירה זו, ובלבנו הודיה להשי״ת על אשר מצאנו סוף סוף מקום מנוחה. את הבטחתי קיימתי במלואה, ועשיתי את כל המאמצים שלא לעורר תשומת לב בין הגויים בעת שהלכתי לשאוב מים מן הבאר, הרשיתי לגויים לשאוב לפני והשתדלתי לכבד אותם. ואמנם, הם העריכו זאת והיינו ביחסי שכנות טובים.

אולם, למרות הכל, שרוי הייתי בפחד, מאחר שלא היינו רשומים כדיירי המקום. מענדל פחד עדיין לעשות זאת, וביקש מאתנו להתאזר בסבלנות.

בינתיים היתה לנו הרווחה, ת״ל, ולאט לאט התחלנו להתאושש. אשתי קיבלה עבודת בית והייתי לה לעזר הן בעבודה והן בקנית מצרכי מזון לצרכי הבית, וזאת — כדי להיראות בעיני הגוים כאיש פשוט המרויח את לחמו בכבוד. השבח להשי״ת אשר נשאתי חן בעיניהם וזה נתן לי כח ועוז להמשיך בעבודתי, ולשבת על מי מנוחות.

### ״דבר אל התקרה״

באשמורת הבוקר נוהג הייתי להתפלל תפילת שחרית, בעת שהסטרא־אחרא עדיין נמה את שנתה. בימי שני וחמישי הייתי נוסע ברכבת למוסקבה, כ־20 דקות נסיעה, ומשם ברכבת התחתית במשך כמה דקות עד לבית הכנסת הגדול, שם

היה גם מקוה. בבית־כנסת זה לא החלפתי מילה עם איש, ומיד עם גמר התפילה חזרתי לביתי.

פעם בעת היותי בבית הכנסת, הבחנתי באיש זר, חבוש מגבעת לראשו, המתפלל בחדר השני. חובש־מגבעת פירושו — אזרח זר, תייר ממדינה אחרת.

הגבאי היה אז אחד בשם טשאברינסקי, וכל אחד ידע שיש להזהר ממנו ביותר, בהיותו סוכן הק.ג.ב. הייתי מאד סקרן לדעת מיהו האיש, בן־תורה לפי מראהו, ובאם הוא אחד מתלמידי ישיבתנו. נעמדתי לידו והשתכנעתי כי הוא בחור שלמד בישיבתנו, כנראה באוטבוצק שבפולין. הוא התפלל נוסח חב"ד. עז היה רצוני להחליף עמו מלים מספר, אבל נרתעתי בראותי כי הגבאי טשאברינסקי מגיח כל פעם מפינתו, לבדוק ולבלוש באם מישהו מדבר אתו. כאשר נעלם הגבאי לרגע, אמרתי לאורח כי רצוני לשוחח אתו, אך היות והלה מתרוצץ כל הזמן לראות אם מישהו משוחח אתך, אדבר אליך בצורה שלא ירגישו; וכאשר תענה לי — דבר אל החלל, אל התקרה, למען לא יבחינו כי מדבר הנך אלי. כך התפתח בינינו דו־שיח קצר וזהיר אשר טשאברינסקי לא הרגיש בו.

— "מאין יהודי?" — שאלתיו.

— "תומכי תמימים, אוטווצק" — ענה בלחישת.

— "ולאן?"

— "אל הרבי. במעבר דרך יפאן".

— "האם ברשותך כתבים ושיחות מרבינו?"

— "כן. חבילה שלימה".

— "עליך להשאירה אצלנו כאן?"

— "בהחלט. אבל איך?"

— "קנה נא כובע כפי שלובשים אזרחי המדינה, למען לא יכירו כי הנך אזרח זר, ואת כל כתבי הקודש הנח בתוך סל. בשעה 4 נפתח בית הכנסת ואז תכניס את הסל לתוך אחת המגירות, ואני אדאג כבר שמישהו יבוא לקחתם. התוכל למלא אחר בקשתי?"

— "כן"

— "ניסן ואני רוצים לשוחח אתך. בוא נא לבית הכנסת "מארינעראשצע", שם תוכל להגיע עם הטרומווי".

— "באם לא אסע היום, אבקר שם בבית הכנסת בשעה 8".

בשעה הקבועה הגעתי לשם יחד עם רי ניסן. תכינו לו, אך לא בא. כנראה שנאלץ היה לנסוע. למחרת שלחתי את רי דוד רומנר לאותו בית־כנסת ומצא שם את שאהבה נפשנו. בתוך הארגז מצא קובצי "ליקוטי דיבורים" אשר זה עתה נדפסו. שמחנו בהם מאד, כי זו הפעם הראשונה שראינו את שיחות הקודש יוצאים לאור בדפוס, ובהם ענינים עשירים מאד, אשר נכתב בטוב טעם כיד הטובה הקדושה של הרבי עליו. חילקנו אותם כך שכל אחד יכול היה לראות ולקרוא את כולם.

# בריחה המונית

## איש מצליח — "ויראו ממך" — התנקשות קטלנית — מול פני השכנה

### איש מצליח

בדרך ההיא, במסילת הברזל הצפונית, התגוררו עוד כמה מחסידי חב"ד, וביניהם אברהם דרייזין. המענין הוא, שבמשך כל הזמן לא נגעו בו, באברהם. לרעה. היה זה פלא גדול, כי הם ידעו מיהו המתגורר במקום זה. גם אמרו פעם לשמעון גרוזינר, כי ידוע להם שבביתו של אברהם מאיר ישנו בית־כנסת.

כעבור מספר שנים חיפשו אחריו מאד, אך הוא הצליח בע"ה להמלט מתחת ידיהם. פעמיים כמעט והצליחו לאסרו: פעם היה זה כאשר עמדו ליד ביתו וחיכו לבואו הביתה. בעודם עומדים ומחכים לטרף שיפול לידיהם — הגיע לביתו. בעינו החדה הבחין מיד מי הם ה"אורחים" המחכים ליד ביתו, אך לא יכול היה לחזור על עקבותיו, פן יעורר הדבר חשד. בראותו את המצב כי ברע הוא, הבזיק במוחו רעיון נפלא. הוא המשיך לצעוד בצעדיו הבטוחים, בתוקף ועוז האופיינים לו, וצעד היישר לעבר חיות הטרף שרצו ללכדו. בקול של בקשה ותחנונים התחנן אליהם: אנא, תנו לי נדבה, תנו לי נדבה! מאחר שלבושו לא היה כאחד העשירים, וחזותו יכולה היתה להעיד עליו כי אמנם עני הוא — גרשוהו מעל פניהם בבזיון... הוא הרים את ידיו לשמים ובפיו הודאה להי על הבזיון שהציל את בשרו...

במקרה אחר, הגיעו שוב אל ביתו ביום בהיר אחד. כאשר שאלוהו באם שמו **אברהם מאיר** — לא איבד עשתונותיו וענה בשלילה. הוא שלף מכיסו את תעודתו, בה רשום שמו: **אברהם דרייזין**. הם שוכנעו בצדקת דבריו ועזבוהו לנפשו. וכי מאין להם לדעת כי דרייזין ומאיר — היינו הך...

במקום מגורנו החדש היינו פרק זמן ממושך בשקט יחסי. אמנם היינו בפחד מתמיד, כי לא נרשמנו אצל השלטונות, אך מאחר שידעו כי הננו בני משפחתו של מענדל, והוא היה חשוב ונערץ בעיני המפקת והממונה על בתי המגורים, לא נגעו בנו לרעה והיינו די שקטים יחסית.

פעם נקלענו למצב קשה ביותר אשר גרם לנו פחד נורא אחד בשם חיים קעווטש ז"ל, בא יום אחד אל ביתנו ושק על שכמו השק הכיל כובעים סרוגים אשר לא הצליחו בייצורם ובא עם הסחורה אל זוגתי שתתקן אותם בשעה העשירית בלילה, כאשר תוקנה כל הסחורה, הגיע חיים לביתנו, לקח את הסחורה ומיהר אל הרכבת.

בדרכו, עכבו אחד מאנשי המשמר והתחיל לחקור אותו מאין לקח את הסחורה. הוא מסר להם על הכתובת שלנו והצביע על ביתנו. לא עברה שעה קלה, ופתאום נשמע צלצול בדלת. הבנתי מיד כי משהו אינו כשורה וחיש מהר התחבאתי. הוא חשד בנו כי בביתנו קיים בית חרושת סמוי הפועל ללא רשיון את חיים לקח אתו אל המשטרה.

נקל לתאר את הפחד בו היינו שרויים ידי ורגלי רעדו מפחד וארכובותיי דא לדא נקשו פחדנו פן יבואו לערוך חיפוש בביתנו, וגם אם לא ימצאו דבר חשוד, הרי הננו מתגוררים במקום ללא רשיון ולא נרשמנו כחוק. היו אלה ימי חרום, כאשר היו מוציאים מבתיהם מליוני איש ומגלים אותם למקומות מרוחקים, ורובם לא שבו משם עולמית!

ישבנו דוממים במקום עד השעה שתים וכמעט שפרחה נשמתנו מרוב פחד. רק לפנות בוקר חזר חיים מהמשטרה ובפיו הבשורה ששחררו אותו. הוא סיפר, כי הראה להם את כל המסמכים והחשבונות אשר הוכיחו היכן קנה את החוטים והחומר לייצור הסחורה. למזלו, היה שם אחד, אצלו התענינו אודות מקום עבודתו של חיים, והלה אישר כי אמנם עובד הוא אצלם, וכך שחררו אותו. רק אז פג פחדנו.

לאחר מקרה זה, ביקש מענדל מהממונה שלו אשר ירשום אותנו כחוק. הלה מילא בקשתו ורשם אותנו.

או אז נשמנו לרווחה.

## "ויראו ממך"

בעת שהשתוללה המלחמה והגרמנים נכנסו לרוסיה, החלו השלטונות להקים מקלטים עבור האוכלוסיה. מדי לילה, בשעה העשירית, היו מגיחים מטוסים גרמניים ומפציצים את העיר ואת בתי החרושת שבה. לא אחת היתה ההפצצה פוגעת גם בתושבים, ורבים נפגעו. מיד עם רדת הלילה, שררה אפילה מוחלטת — אם כי היו גם אנשים מושחתים אשר עם הופעת המטוס, היו פותחים את דלתות וחלונות בתיהם למען הרבות אור. היו אלה אנשים קיצוניים אשר חיכו בקוצר רוח להשלטת השלטון הנאצי במדינה.

מיד עם השמע נהמת המפציץ, היו מפעילים את צופרי האזעקה והאוכלוסיה נהרה אל המקלטים. אז לוקח הייתי את הטלית ותפילין, והגוים שהיו אתנו במקלט היו מתלחשים בקול, כי בעת שהם רואים את היהודי הזה עם הטלית והתפילין תחת זרועותיו — בטוחים הם שלא יאונה להם כל רע...

בדרך כלל נשארים היינו במקלט עד אור הבוקר, כאשר באותה עת היו אנשי הצבא משיבים באש לעבר המפציצים.

זה היה בסוף הקיץ וכך נמשך המצב עד לאחר החגים. בחודש חשון, כאשר החלו הגשמים העזים, שוב לא היתה אפשרות לרדת למקלטים, ולא היתה כל ברירה אלא לשבת בבית ולהפיל תחינה ותפלה להי שלא יעזוב את בני עמו וישמרם מכל נזק וצוקה.

## התנקשות קטלנית

בעלי יכולת למיניהם, היו משאירים את הכל מאחוריהם, לוקחים אתם את אשר ניתן היה להציל ומנסים לברוח לעבר המדינות המרוחקות — כמו סיביר — לשם לא יכול היה האויב הגרמני להגיע. היו גם שנהרו לאסיה התיכונה, כמו טשקנט וסמרקנד, מרחק של כארבעת אלפים קילומטרים ממוסקבה. מרבית היהודים ברחו לאסיה התיכונה, אוזבקיסטן, בוכארה.

מאחר שלא היו לנו האמצעים הכספיים הדרושים, נאלצנו למכור חפצים מביתנו. אך קבלנו בעדם תמורה קטנה, כי הקונים ידעו היטב כי בין כה ניאלץ לברוח ולהשאיר מאחורינו את כל הרכוש. נאלצנו, אפוא, להשאר במקומנו ולחכות לבאות.

ביום חמישי אחד הגיע לביתנו מענדל סמורדינסקי, עם משאית גדולה, כדי לקחת מן הבית את אשר ניתן להציל. "מדוע הנכם יושבים כאן — התפלא עלינו — הלא רדיו מוסקבה הודיע כי על התושבים לעזוב את מוסקבה!!" לקחנו את כל אשר ניתן לקחת. העמסנום על המכונית ונסענו למוסקבה. פחדנו ללון כאן, בראותנו כי הגוים לוטשים עין על היהודים. ומה־גם שכאשר המנהיגים בורחים אף הם — הרי אין מי שיעכב בעדם לשפוך את כל חמתם על היהודים, להורגם ולבוזזם!! באותו ערב נשארנו ללון במוסקבה.

חשבנו כי בליל חמישי נוסעת מכאן הרכבת המיוחדת האמורה להעביר פקידים ועובדים בכירים אחרים. ברכבת זו היה עלינו להצטרף, לאחר השתדלותו של מענדל. לבסוף נסעה אותה רכבת בליל שבת.

ביום ששי בבוקר יצאה המכונית אל המקום בו התגוררנו טרם בואנו למוסקבה. הצטרפנו לנסיעה, כדי להציל דברים נוספים מדירתנו, אשר בגלל

המהומה אמש לא הספקנו לקחתם. כאשר הגענו לדירה, מצאנו בה משפחה אחת שפלשה לתוכה וכבר הספיקה לשדוד חפצים רבים שהשארנו בה. הם שברו את המנעול שתלינו על הדלת,נכנסו לדירה ועשו בה כבתוך שלהם. לקחנו מה שהיה ביכלתנו, ומיהרנו חזרה.

בדרכנו חזרה למוסקבה, שררה כבר מהומה רבתי בדרכים, מפחד הפצצה אוירית. נהגי המכוניות נסעו הלוך וחזור כמטורפים, ומרוב דהירתם התנגשה מכוניתנו במכונית אחרת. לא יכולנו להמשיך בדרכנו. ירדנו מהמכונית ובפינו שבח והודיה להי אשר הצילנו מתאונה חמורה. נאלצנו להשאיר הכל מאחורינו, על המכונית, ונגשנו לתחנת הרכבת הקרובה. המהומה היתה גדולה, ואחרים אף טענו שהרכבת הפסיקה כבר את מהלכה. בינתיים כבר פנה היום והגיע ליל שבת קודש.

בהיותנו במצב של פקוח נפש ממש, נאלצנו לנסוע משם בכל מחיר. בינתיים הגיעה הרכבת וחזרנו העירה. את חפצינו הפקרנו כליל, שמחנו שנפשנו נשארה לנו לפליטה.

## מול פני הסכנה

באותו לילה נסענו משם. הסכנה להתעכב בתחנה היתה גדולה, כי המפציצים הגרמניים התכוננו להפציץ את התחנה לבל יוכלו האזרחים לברוח. בעמדנו בתחנה, אפופי פחד ורעדה, הבחנו במטוס גרמני שנורה מלמטה; לשונות האש אפפוהו והוא שקע ארצה כגחלת אש. הרכבת שלנו זזה סוף־סוף ממקום הסכנה והודינו להי על אשר יצאנו משם — אם כי במסתרים בכתה נפשנו על אשר נאלצים היינו לנסוע בשבת־קודש.

אוכל לא היה חסר עדיין, כי המאפיות שבעיר אפו לחם בכמות הדרושה לכמה ימים. כן היתה עדיין אפשרות לרכוש קמח. הנסיעה היתה ארוכה, כי מפעם לפעם נעצרה הרכבת על מנת להשיג לחם ומצרכי מזון לנוסעים, וכן היו צריכים להצטייד בפחם ומים להמשך הנסיעה.

סמורדינסקי ובניו היו מסורים מאד אלינו. הם דאגו לכל צרכינו ושלא יחסר לנו גם מים לנטילת ידים שחרית ולסעודה. בעת התפילה נאלצנו להסתיר את עצמנו לבל יראונו הגוים עטופים בטלית ותפילין בתפילתנו.

בכל זמן היותנו קרובים לאזור מוסקבה הורו לנו, כי במקרה שנתקל באוירונים — על כולנו לצאת מהרכבת ולהשתטח על הארץ. אך בחסדי השם עלינו לא נתקלנו במטוסים כלשהם, וככל שהתרחקנו ממוסקבה, לעבר אסיה התיכונה, נרגעה רוחנו.

ברכבת זו, שהסיעה פקידים בכירים מאנשי המחלקה של סמורדינסקי, ואשר הוא היה ממונה עליהם בתור קצין, הגענו לעיר קאזאן, עיר גדולה של הטטרים. בעיר זו מצאנו בית כנסת, רב ושוחט. הגענו לאיזו אכסניה, שם היה מיחם גדול עם מים חמים. הנוסעים הגוים חטפו מכל אשר בא לידם, וכאשר רצינו גם אנו לקחת כוס מים חמים להבדלה — היה אז מוצאי שבת — לא נתנונו, בטענה שהמים דרושים להם עבור ילדיהם הקטנים. נוכחנו לדעת עד כמה גדולה שנאתם של הגוים אל היהודי — על אף שנמצאים היו תחת חסותו של קצין יהודי!

בעיר זו נפרד מענדל מאיתנו היות ומוכרח היה, לדבריו, להשאר עם כל השאר. נפרדנו ממנו בלבביות והמשכנו דרכנו באניה על נהר הוולגה. הנסיעה על הנהר היתה אמנם נעימה ומענינת, בהיותו נהר רחב ושקט, אך מצב־הרוח היה ירוד מאד.

באניה היתה רטיבות גדולה ונוסעיה היו מלוכלכים מאד. גם פת הלחם אזלה מכלינו ונשארו רק פירורים, עליהם קידשנו בליל שבת. במשך כל יום השבת רעבנו.

# תחנה אחרונה

## בדרך לאוזבקיסטן — הדיוט קופץ בראש — פגישה לבבית

### בדרך לאוזבקיסטן

כאשר הגענו לעיר "סוזראן", ירדנו בתחנת הרכבת, לחכות לרכבת הנוסעת לאוזבקיסטן, סמרקנד. היינו רעבים ללחם ושאלנו גוי אחד אולי יאבה למכור לנו חתיכת לחם. הלה, אחד מחסידי אומות העולם, בצע מפת לחמו חתיכה הראויה להתכבד ונתנה לנו — מבלי לקחת תמורתה תשלום כלשהו. הוא החיה ממש את נפשנו.

עברנו לתחנה אחרת, שם פגשנו יהודי אחד שהזמין אותנו לבקר בביתו, ויבשל משהו עבורנו. מזג האויר היה גשום והאדמה היתה בוצית, אך בהיותנו רעבים, הלכנו אחריו עד אשר הגענו לביתו. הוא עצמו התגורר בחדר אחד, יחד עם גוי, ורק פינה קטנה היתה לו שם. בחדרו נתקלנו בפסל אשר הגוי הציב שם.

האיש בישל עבורנו כמה תפוחי אדמה ואף ליווה אותנו חזרה לתחנה. כאשר נודע לי שלא הרחק מכאן ישנו בית מרחץ — הלכתי לשם ומצאתי אנשים רבים מחכים בתור. חיכיתי זמן רב, ועד שהגיע תורי — לא היו כבר מים חמים... חזרנו לתחנת הרכבת וחיכינו עד שהגיעה הרכבת המתאימה; רכבת בה החלה סאת הצרות והיסורים שלנו.

מכיון שיעד הנסיעה היה אזור בו שורר מזג־אויר נאה וחם, הרי ככל שהרכבת התקרבה ליעדה אמור היה לשרור אקלים נוח. למעשה, קרה ההיפך; ככל שהתקרבנו ליעדנו, גבר הקור יותר ויותר. הקור חדר לעצמות ופשוט לא יכולנו לעצום עין. מצבנו היה נורא: רעב וצמא, קור וכפור, ועל כולם — הלכלוך והצחנה. היינו בבחינת חיים שאינם חיים. האנשים שאתנו היו דוקא בעלי מזג טוב, וכולנו חיפשנו דרכים להציל את חיינו. בתחנה עמד קרון עמוס עצים. סחבנו משם עץ, שברנו אותו לחלקים והבערנו אותם. כך תיממנו מעט את עצמותינו הקפואות, והיתה קצת רווחה.

### הדיוט קופץ בראש

ברם, רווחה זו לא ארכה זמן רב. לקרון שלנו היתה קומה עליונה, בה היו אנשים צעירים ובעלי יכולת ולהם כרים, שמיכות ושאר בגדים חמים, כך שלא הרגישו כמעט בקור. כאשר נסינו להתחמם קצת לנוכח המדורה והעשן עלה באפס, התלו להקים שערוריות ולא נתנו לנו להדליק את המדורה. כך נשארנו על מקומנו רועדים מקור ולא יכולנו לעצום עין. הקור היה לנו כ״תבלין״ לרעב.

בדרך השגנו כמות קטנה של לחם, אשר לא היה בה משום להשביע את הנפש. היתה רק אפשרות אחת ויחידה — להשיג לחם אצל ההמונים בעת שנעצרנו באיזה תחנה. גם זה לא תמורת כסף, אלא בחליפין במצרכים אחרים, כמו: תה, סבון, סוכר וכדו׳. ברם, גם כאן היו הנוסעים הגברתנים, בעלי האמצעים, קופצים בראש וחוטפים מכל הסחורות אשר הציעו הרוכלים, כך שעכורנו לא נשאר מאומה...

בסופו של דבר עברנו לקרון הריק שהיה ברכבת. העברנו לשם את התנור, וכך התחממנו קצת בלילות בהם שרר קור גדול — שלא כבשעות היום, אז היה חם יחסית.

סחוטים ויגעים, רעבים וצמאים, קפואים מקור ו״מרוחשים״ מכף רגל ועד ראש, הגענו סוף סוף לטשקנט.

כאן, בטשקנט, רווח לנו, בע״ה. בתחנה חילקו לכולם לחם ועוגות. השקטנו, בע״ה, את רעבונו ואף יכולנו להכין צידה לדרך להמשך נסיעתנו לסמרקנד.

כאן התפצלו הנוסעים; חלקם נשארו בטשקנט וחלקם המשיכו לסמרקנד. אלה שלא רצו להמשיך הסבירו, כי בסמרקנד מתרכזים כל היהודים החרדים, והם אינם יכולים לחיות יחד אתם בכפיפה אחת!...

### פגישה לבבית

ירדתי בתחנת הרכבת וחיפשתי אולי אוכל למצוא איזה בית־ממכר לסיגריות. לפתע, בעודני מתהלך שם, באו מולי שני אברכים משלנו: מיכאל טייטלבוים — כיום מנהל תלמוד־תורה גדול בברוקלין — והר״א לוין — אשר במועד מאוחר יותר היה למחותני, כאשר בני אשר שיי נשא את בתו.

שמחנו מאד איש לקראת רעהו וסיפרתי להם על כל התלאות שעברו עלינו בנסיעה. הם מיהרו לרכבת שלנו, לקחו את כל חפצינו והעבירום לרכבת שלהם. סידרו עבורנו מקום נוח באחד הקרונות, שם התאוששנו ונשמנו לרווחה. הרכבת נסעה במהירות וגם הקור לא היה כה חזק.

לאחר נסיעה של לילה אחד, הגענו לסמרקנד. הנסיעה עצמה, אם כי היתה יחסית נעימה וטובה, היתה אף היא כרוכה בצער והיזק. היות והיתה זו הפעם הראשונה בה יכולנו לחלץ קצת את עצמותינו; הקור לא הציק לנו הרבה והרעב אף הוא לא העיק עלינו כל כך — שקענו בתרדמת ארוכה.

בטרם הרשינו לעצמנו לחטוף תנומה, הבחנו בזוג צעיר אשר עבר בתוך הקרון ועיניהם תרות אחר הנוסעים וחפציהם. אך, לא לקחנו את הדבר לתשומת לבנו. לבסוף נתברר, כי הללו גנבו את כל אשר לנו, ובעיקר את פת לחמנו, בעת בה נמנו שנת ישרים...

* * *

עד כאן העתקנו פרקים מעניינים מיומנו המרתק של הרב נחום שמריהו ששונקין זצ"ל, אשר הוא עצמו כתבם ונדפסו בספר "זכרונותיי". הרב ששונקין ממשיך לתאר בזכרונותיו את אשר עבר עליו בסמרקנד, סבל ההמונים ברעב הנורא ששרר שם, הפעילות הרוחנית ומוסדות התורה והחסד שנוסדו בעיר. כן מתאר באריכות את היציאה הגדולה מעמק הבכא הרוסי, דרך לבוב; הועד שיסד ואשר הוא עצמו היה כין ראשיו. הרב ששונקין זכה לעלות לארץ־הקודש בשנת תש"י. הוא התגורר בירושלים עיה"ק, בה הרביץ תורה וחסידות והפיץ את מעיינותיו להמונים שבאו לשתות בצמא את דבריו במשך עשרים וחמש שנה, עד אשר גווע ונאסף אל עמיו ביום י"ט מנחם־אב תשל"ה. תהא נשמתו הטהורה צרורה בצרור החיים!





הרב ששונקין מאחורי כ״ק האדמו״ר שליט״א מליובאוויטש בעת התוועדות

...יום שמיני עצרת החג הזה. יום בו יגול וישמח עם ישראל בעולם כולו בשמחת התורה, ואילו אנו — — — עז רצוני לפזם לי איזה שיר וניגון שמח לכבודו של יום, אבל רק אנסה זאת — והרגוני על דבר שירי. עודני עומר ותוהה מה לעשות — והנה אחד מהם אומר אלי: באמת היית צריך לעבוד כמו כולנו, אלא שאצלך חג היום ואינך עובר ורק אנו עובדים. לפחות תשיר לנו איזה שיר יהודי יפה!

התחלתי לשיר ניגון של הקפות, שיר של יום. הרגשתי התלהבות עצומה בעת השיר, והתחלתי לרקוד סביב עצמי במעגל: ידי שלובות ומכווצות אל לבי, משל נושא הנני ספר תורה בידי — ורקדתי. עוד ועוד. יחשבו נא ערלים אלה כי הנני עושה זאת לכבודם, ואני — עיני עצומות ועפעפי סגורים, מחשבות־לבי אל על, אל א־לי בשמים; אולי יתקבלו הר־שירי ומעגלי־ריקודי לרצון לפני אדון כל, יחוברו ויצורפו עם צלילי ניגוני עם בית ישראל בכל מקום שהם. רקדתי סביב עצמי בעינים עצומות, לבל אראה בהעוויות־פניהם וצחקוקי־לעגם — וכולי קשור ומאוחד עם נותן התורה, אשר בודאי ימחול ויסלח לי על כי עלי לשמוח בחג קדוש זה בצורה שכזו, בין שאינם בני ברית אלה — —



# הרב אשר ששונקין

## טעות גורלית

**בעיר נידחת — "עיסקת חבילה" — כחה של תפילה**

**נס גלוי**

### בעיר נידחת

פעמיים אסור הייתי בידי השלטונות הסובייטיים:

מאסרי הראשון היה, לאחר שהשלטונות סגרו את הישיבה בנעוול וגרשו משם את כל הבחורים. עברנו אז ללנינגרד, שם התקיימה הישיבה בראשותו של הרב החסיד ר' ניסן נעמינוב ז"ל. כעבור שנה, לאחר שנודע לשלטונות על קיום הישיבה, אסרו את ראש הישיבה ואתו שניים־עשר תלמידים בגיל 18־20. גם אני הייתי בין אלה שנאסרו. הם העבירו אותנו לבית הכלא הידוע "שפאלערקי" — מקום בו היה אסור הרבי מוהריי"צ נ"ע — ושם החזיקו אותנו תקופה של ששה תדשים, עד תום סדרת החקירות המשפילות.

בתום החקירות העמידו את כולנו למשפט. על הרב ר' ניסן גזרו עשר שנות גלות בסיביר, ואותנו הענישו בעונש יותר קל: שלש שנות גירוש למקום נידח —

עיירה מרוחקת ממוסקבה, לשם עלינו להיות מרותקים כל שלשת השנים — ולהתייצב מעת לעת בפני שלטונות הק.ג.ב.

יחד עם עוד שני בחורים, גורשנו לאיזו עיירה מרוחקת. נאסרה עלינו היציאה מהמקום, והיינו שם כל שלש השנים — עד אשר שוחררנו וחזרנו לעירנו.

### "עיסקת חבילה"

מאסרי השני היה בחודש סיון תש"י (1950), בו חרצו עלי גזר־דין קשה של עשר שנות הגלייה לסיביר.

בטרם אתאר את פרטי המאסר הארוך הזה — ברצוני לספר על מאסר שלישי. היה זה, אמנם, מעצר־זמני; אך מן הראוי לתאר אפיזודה מענינת זו, אשר גם כמותה עלולה לקרות ברוסיה הסובייטית.

באחד הימים הגיעה חבילה מחו"ל על שמה של אשה זקנה. אשה זו הסכימה למסור את שמה וכתובתה, כדי "ליבאי" מחו"ל חבילת־בגדים על שמה, ובכספי התמורה השתמשו, כמובן, לדברים חיוניים. כאשר סיפרה לי האשה שקיבלה הודעה מהדאר לבא לקבל החבילה — הצעתי את עצמי לכך, מאחר שהיא לא תוכל לשאת לבדה חבילה כבדה זו.

היא הסכימה להצעתי ברצון והלכתי לבית הדאר לקבל את החבילה.

לחבילה זו — סיפור־זוטא מעניין:

בזמנו הגיעה חבילה מחו"ל על שמו של אחד מתלמידי הישיבה. היה זה אחד הבחורים אשר הק.ג.ב. חיפש אחריו זמן ממושך, והשאירו הוראה ברורה במשרד הדאר, כי בעת בואו לקבל את החבילה — יעצרוהו במקום. הלה לא העז לסור לבית הדאר, וכך החזיר בית הדאר את החבילה אל שולחה בחוץ־לארץ.

שם, בחו"ל, במרכז משלוח החבילות, טיפלו בחבילה זו בצורה רשלנית ביותר: במקום לפרק את החבילה המותזרת ולהכין מתכולתה חבילה אחרת, באריזה חדשה — כתבו עליה את שמה וכתובתה של האשה ברוסיה, ואת השם הקודם מחקו בצורה קלה בלבד. כך ניכר היה היטב הכתב הקודם: שמו וכתובתו של אותו בחור מבוקש!

ויהי, כאשר באתי לבית־הדאר לקבל את החבילה, התקשרו מיד אל מרכז הק.ג.ב. הם שלחו את מלאכי־החבלה שלהם; אסרו אותי במקום, והעבירוני

למרכז האימתני של הק.ג.ב. "לוביאנקע", אשר בטבורה של מוסקבה.

אותי עמדו להושיב בחדר אחד של משרדי החקירות, ואת הזקנה הכניסו לחדר שני, למען ישמע מה בפי כל אחד מאתנו.

בטרם עצרו אותי, קרה מאורע אחר עם רב אחד אשר גם אליו הגיעה תבילה מחו"ל. לרוע־מזלו של זה, אסרו אותו בגלל "קשרים עם חו"ל"; העמידוהו לדין וגזרו עליו עשר שנות מאסר. הוא קיבל את התבילה בצורה חוקית בהחלט ולא היה בזה שום פגם, אך עצם החטא של קבלת תבילה מחוץ לגבולות המדינה — הספיק עבורו כדי להענש בעשר שנות גלות בהרי החושך!

בעודי עומד בפרוזדור, בטרם הכניסוני אל חדר החקירות — נתקפתי חרדה. עשיתי קל־וחומר בעצמי: ומה אם רב זה, אשר קיבל תבילה בצורה הכשרה ביותר, נענש בעשר שנים — מה, אפוא, צפוי לפושע כמוני אשר כל הקורות עם תבילתנו פסולים בתכלית הפסול; ואם יהודי זה נענש בעשר שנות מאסר; הרי דיני להענש בעונש כפול ומכופל!

באשר לעצם העונש, כבר התחלתי להשלים בלבי עם המצב ולקבל את המציאות המרה כמו שהיא. חרדתי העיקרית היתה על אשר צפוי לי בשרשרת החקירות; כי מי לידי יתקע שלא תהיה איזו פליטת־פה מצדי אודות האיש ששלח אותי — הרב ראי"מ שי — יהודי יקר ונפלא, האחראי על החזקת הישיבה בעירנו ובערים אחרות!! ידעתי היטב כי השלטונות מחפשים אחר האיש בנרות וכי תלוי ועומד נגדו פסק־דין קשה ביותר, ואולי גם פסק־דין מוות, עקב פעולותיו המסועפות ביסוד חדרים וישיבות!

הייתי במבוכה נוראה, ולבי עלי דוי לגודל הסכנה המרחפת על האיש. לו יכולתי לפחות להביא לידיעתו את מאסרי, למען ידע להזהר במשנה־זהירות, לחסתתר או לברוח!

בקשה אחת היתה לי אל השוכן־במרומים, כי באם אמנם כך נגזר עלי — לפחות ישהו את חקירתי עד למחר; יזרקוני לאיזה מרתף שיהיה, ובלבד שהלילה יעמוד לרשותי למען אוכל להתבונן ולהתכונן בתשובות מתאימות לכל אשר ישאלוני!

## כחה של תפילה

הגיע שעתא דצלותא דמנחה. חיכיתי לרגע בו יכניסוני אל החוקר. מכיון שהיה כבר קרוב לשקיעת החמה — אמרתי לעצמי: הבה ואתפלל תפילת מנחה, כאן במקום הזה. וכי מה יש לי להפסיד? עשר שנות מאסר, אם לא מספר כפול

מזה, כבר מוכנות ומזומנות עבורי — לפחות אתפלל מנחה בזמנה. עוד מצוה אחת. פן ואולי יתגבר כח הקדושה על כוחות הטומאה, כוחות רוחניים — מול כוחות הרשע. אולי אזכה ותפילתי תעלה לשמי רום, תהרוס ותנפץ בדרכה את מחשומי־הרשע ומחיצות־הכפירה המעיבות על שמי מדינה זו!

עמדתי להתפלל.

משך כל העת, עמדו לידי שנים מאנשי הק.ג.ב.: האחד — יהודי — מימיני, והשני משמאלי. לפתע, באמצע תפילת הלחש, נענה הגוי אל חברו היהודי:

— הכנס אותו בכח אל חדר החקירות!

— לא! — ענה היהודי — הוא עומד כעת באמצע התפילה ובתום תפילתו, נעבירהו לשם!

שמע הלה לדברי חבירו, וכאשר פסעתי את שלשת הפסיעות האחרונות, שאלוני באם כבר גמרתי להתפלל. עניתי בחיוב, ומיד הכניסוני לחדר החקירות.

**נס גלוי**

בהכנסי, ראיתי על השלחן את החבילה שלקחתי מהדאר ולידה גזרי בדים שהוצאו ממנה. נתבקשתי על ידי החוקר היהודי לשבת, ואז התחיל בחקירה:

מה הן הסחורות שבחבילה? מי זאת הזקנה שהחבילה הגיעה על שמה? מה הקשר שלך איתה?

שתקתי.

לקח החוקר את הרובה בידו, העמידו מול פני ואיים עלי. בראותו שאינו מקבל ממני כל תשובה, נענה ואמר:

— שמע נא, באם **אתה** לא תגיד מה שקורה כאן — **אני** אגיד לך מה קורה: אתה יהודי עני, אשר רצית להרויח קצת כסף למחייתך. מה עשה חברך? הוא שילם לך משהו כדי שתמצא לו איזה שם וכתובת לשלוח חבילה על שמו, ואתה מצאת אשה זו ושלחו את החבילה על שמה. אזוי (הלא כן)?

— אזוי! — עניתי.

— אם כן, אפוא, מדוע שתקת? ומיהו האיש שהפעיל אותך?

— אינני יודע. האיש לא מסר לי את שמו ולא את כתובתו אלא אמר לי, כי לאחר שאקבל את החבילה יבוא וישלם לי.

חיוך של אושר השתפך על פניו. ראיתי כי שבע־רצון הוא על שהודיתי לדבריו.

לאחר מכן נכנס אתי לשיחה ארוכה ודיבר באידיש וברוסית. מתוך השיחה הרגשתי, כי אותה תפילת מנחה שהתפללתי טרם נכנסתי אליו — השפיעה עליו בצורה חזקה והתפעל מזה מאד.

בתום השיחה לקח פיסת־נייר, כתב עליה כמה מלים ואמר לי:

— קח נא את הזקנה הזאת ועזור לה להגיע עד ה״טרומוואיי״ (חשמלית) כדי שתוכל להגיע בשלום הביתה. ואתה, קח לך כתב־שחרור — וחופשי הנך ללכת לביתך. זכור! להבא, אל תתפתה להתעסק בענינים כאלה! — — —

הוכיתי בהלם. היו אלה זמנים, בהם תפסו יהודים יקרים ותמימים על לא עוול בכפם; עצרום ברחובות־קריה אך ורק עקב היותם יהודים שומרי תורה ומצוה, חסידים, והגלום למרחקים אדירים — משם לא שבו עולמית, או שחיסלו אותם במקום. והנה העלו בחכתם אחד מהם, אשר לדידם מגיע עבור חטא כמו זה שהוא בצע לא פחות מעשר שנות־מאסר — ומשחררים אותו באותו יום!

היש לך נס גדול מזה! ואולי קרה הנס כתוצאה מתפילת המנחה החמה בתוך לוע האריה!

אולי.

# בין טירוריסטים

## "חלמא טבא חזיתא" — דו־שיח — הערכת אסירים

### "חלמא טבא חזיתא"

היה זה, כאמור מעין מאסר־זוטא, מעצר־זמני, מאסר־כלאחר־יד. אך הבה נחזור לתחילת סיפורנו, לתחילת המאסר השני בחודש סיון תש"י.

ידועה פרשת היציאה הגדולה מרוסיה בשנות תש"ו־תש"ז (1946־1947). כאשר יצאו המונים רבים בתור אזרחי פולין, דרך לבוב, לאחר ההסכם בין השלטונות הסובייטים לבין השלטון הפולני, אודות החזרת מאות אלפי אזרחים פולניים אשר ברחו, או הוגלו, לאזורים המרוחקים ברוסיה. באותה תקופה הצליחו אלפים לעזוב את בריה"מ באמצעות ה"עשאלונים", אך לאחר הפרסום הרב לו זכתה "יציאת־מצרים־דרוסיה" זו, ובתום תקופת "העלמת־עין" מצד השלטונות — החליטו לעצור בכל תוקף את הבריחה הגדולה, וקיימו מעקבים קשים ואכזריים נגד העסקנים והמועמדים־לבריחה.

כידוע אסרו אז עשרות יהודים יקרים, אשר מרביתם הוגלו למרחקים לתקופות מאסר ממושכות.

אני עצמי ברחתי מצ'רנוביץ לטשקנט, שם הייתי שנה וחצי, ולאחר שמישהו הלשין עלי, שלחו השלטונות את מלאכי החבלה אלי, לטשקנט, ואסרו אותי.

אולי מן המענין לציין, כי בליל ששי, לילה שלפני מעצרי, חלמתי חלום מוזר. בחלומי, והנה הגיעו מלאכי השטן לביתי, עצרו אותי וכלאוני מאחורי שערי ברזל תחת משמר כבד. כעבור זמן, הגיע אלי חייל, פתח בפני את הדלת השניה — והשתחררתי.

למחרת, עת הנני מתהלך ולבי נוקף ממחזה החלום ומנסה אני לעודד את עצמי כי "חלמא טבא חזיתא" וחלומות שוא ידברו — והנה עצרני לפתע איש הק.ג.ב. ביקש ממני את תעודותי, ואחר העביר אותי ב"טשארנא־וואראן" — המכונית המיוחדת לאסירים — אל מרכז הק.ג.ב.

**דו־שיח**

— הלא תדע, כי שניאורסאהן (הרבי הרייי"ץ ני"ע) ברח מרוסיה — התחיל החוקר בדבריו — וכעת הנכם עומדים למשפט במקומו, בהיותכם הסוכנים שלו!

שתיקה.

— הגד לי, מי הוא היום הצדיק ברוסיה!

— ברוסיה אין היום אחד שכזה. הוא נמצא כבר בניו־יורק. — עניתי.

— כן, אבל הלא כאן ברוסיה חיים החסידים שלו; ואם יש חסידים — מוכרח להיות גם צדיק. מנהיג!

היתה זאת, כאמור, רק תחילת החקירה; בהמשכה עינה אותי בשאלות דומות ואחרות. לבסוף, בראותו כי אין הוא מקבל ממני אף תשובה מספקת — התחיל החוקר לרתוח מזעם וזרק את הכובע מעל ראשי.

— בלי הכובע על ראשי, אל תצפה ממני שאפתח פי — אמרתי — בבקשה להחזיר לי את הכובע, ואז נראה!

— ובאם אחזיר לך את הכובע, תתחיל לדבר!

— כן.

כאשר החזיר לי את הכובע, אמר: כעת תתחיל לדבר!

— ובכן, מיהו הצדיק היום ברוסיה? המשיך להקשות.

— אני הצדיק! עניתי בחיוך...

— אתה, צדיק אתה! — כלב שכמותך!

אחר אתנחתא קלה המשיך לשאול:

— טוב. נניח שאין כאן צדיק, אבל היכן הייתם מתאספים תמיד בצוותא!

— לא היינו מתאספים!

— לא ייתכן הדבר שחסידים אינם מתאספים יחד. הלא תראה כי אתה שקרן!

כאן התחיל להטיח דברי גידוף ונאצה על ה' ועל משיחו, ובתוך סערת־הויכוח אמרתי לו, כי באם ה' לא יתן נשם על הארץ — גם הק.ג.ב. עצמו לא יהיה לו מאין להתקיים...

— טוב מאד! אכתוב בכתב־האשמה כי דברת נגד הממשלה, וכי אמרת שאי אפשר לחיות ברוסיה וצריך לנסוע לארץ־ישראל.

— מעולם לא אמרתי כזאת ואני מבקש שלא יכניסו בפי דברים שלא אמרתי. האם ברוסיה מאשימים בני אדם על דברים שלא נאמרו?

בראותו כי לא יוכל לקבל ממני כל תשובה מתאימה — התיישב והתחיל לכתוב. הוא כתב וכתב, ומילא דפים מלאים. לאחר מכן פקד על החייל להחזירני לתאי. "אינני יכול לעבוד עם אחד שכזה!" — רטן לעבר החייל.

בתום סידרת החקירות אמר לי החוקר:

— דע, כי למעשה מגיע לך עונש מוות עבור דבוריך ופעולותיך נגד השלטון, אך מתוך התחשבות מיוחדת אתך, יענישוך בעשר שנות מאסר בלבד!

בסופו של דבר גזרו עלי עשר שנות גירוש ועבודת־פרך במחנות־רכוז בסיביר.

לאחר שבועות ארוכים של נסיעות, טלטולים ותלאות, ברכבות־משא של בהמות, הגענו למחנה־הרכוז.

## הערכת האסירים

אותי העבירו למחנה בו היו אסורים שלשת אלפי אסירים, ביניהם מספר ניכר של יהודים.

האסירים במחנה זה היו מסוכנים מאד. מרביתם היו טירוריסטים פולניים אשר לחמו בגלוי נגד השלטון הסובייטי. זה היה בעיקר בשנות ת"ש — תש"ה (45—1940), לאחר שהרוסים כבשו והשתלטו על פולין בתקופת מלחמת העולם השניה. הללו תעבו את השלטון הקומוניסטי, ביחוד בגלל היותו שלטון כפרני ומורד בדת, דבר שהיה מנוגד להשקפתם ודתם.

המורדים הפולניים, אשר היו מסתתרים ביערות, הגיחו מפעם לפעם ממחבואם והתנפלו על הכפרים והישובים הקטנים; חמסו וגזלו מצרכי־אוכל מכל אשר בא לידם, ולאחר מכן היו פושטים על הערים ורוצחים את החיילים הסובייטים אשר נתקלו בדרכם. "בענדעראוויצעס" היו קוראים להם, על שם ראש תנועתם בענדער.

השלטון הסובייטי הכובש נלחם בהם ללא הרף וחיסל רבים מהם ללא־רחם. חלק גדול מתוכם נתפס, אנשיהם הועמדו למשפט ונשפטו לעשרים וחמש שנות עבודת־פרך במחנות־הסגר מרוחקים.

אותי העבירו למחנה, בו היו 3000 אסירים כאלה, רובם צעירים חסונים וגברתנים, אשר לא נרתעו גם מלהתנפל על שומריהם — החיילים הסובייטיים

– ולרצחם נפש. גם בינם לבין עצמם נפלו לא־אחת סכסוכים מזויינים, וירב ההרג והרצח ביניהם.

נקל לתאר מצבי – להיות תחת קורת־גג אחת עם טיפוסים אלה, עשרים וארבע שעות ביממה; לא יום, לא שבוע ולא חודש – אלא מספר שנים רצופות! היו אמנם גם אסירים אחרים במחנה זה, ביניהם יהודים, אבל הם היו מיעוט מבוטל לעומתם.

נחסד השם עלי, נשאתי חן בעיניהם, בראותם כי הנני יהודי מאמין בה' ואף אני כמותם סולד מהשלטון הקומוניסטי ושיטתו. הם היו מעריכים אותי על מלחמתי העיקשת נגד השלטונות, כאשר לא יצאתי לעבוד בשבת וחג בהתאם למצוות דתי, ולא נכנעתי להם כלל.

# ה ק פ ו ת

## סערה שקטה — תפילה בהתבודדות — שמחה של מצוה
## ריקוד חגיגי

### סערה שקטה

זה היה ביום הושענא־רבא.

האסירים היוצאים לעבודה מחולקים, כידוע, לקבוצות־קבוצות (בריגדות); קבוצה, המונה כ־30 אסירים ועליהם "בריגאדירי" — ראש קבוצה, אסיר אף־הוא. אותו יום הגיעה פקודה מהנטשלניק להעביר 12 אסירים מבריגדה זו לאחרת. כך העבירו את האסירים הללו ל"בראקי" אהר ומשם לבריגדה השניה.

ברציף החדש סידרתי לי מקום באחת הפינות, שם יכולתי להתפלל ללא הפרעות. בעודני עומד בפינה ומתפלל — שמעתי מאחורי כתפי שאחד מה־12 החדשים ניגש ואמר אל הבריגאדיר החדש: הנה באנו שנים־עשר איש, וגם ה"זשידי" הזה בינינו, אבל הוא לא עובד ביום השבת!

— אצלי לא יעשה ה"זשידי" שום חכמות — ענה לו הבריגדיר — הוא יעבוד גם בשבת!

— אני מציע לך שלא תתחיל אתו — ענהו הגוי — כי אתה תישאר הטיפש והאויל!

הגיע יום המחרת, חג שמיני עצרת. בשעה 5 לפנות בוקר, כאשר העירו את האסירים לעבודה, ניגש אלי הבריגדיר ואמר לי להתכונן לצאת לעבודה.

— לא! — עניתי — אינני יוצא היום לעבודה!

— האם שבת היום? שאל.

— לא שבת, אלא חג.

— איזה חג?

— חג הסוכות.

א־אי: — ענה כאיש אשר נזכר בנשכחות — זוכר הנני כאשר היהודים עשו אצלנו, בפולין, אוהלים (סוכות) כאלה וישבו שם איזה שבוע ימים.

נראה היה, שדבריו של אותו אסיר אשר יעצו שלא יתחיל עמי, השפיעו עליו ואמר לי:

— שמע, רואה הנני שאתה יהודי דתי ולכן לא אכוף אותך לעבוד בשבתות ובחגים שלכם. אך זאת אבקש ממך, כי בזמן שכל הקבוצות יוצאות לעבודה — צא גם אתה עמהם. הרשות בידך שלא לעבוד, ואני אעמוד שם לצדך. אך כדי שלא להקים סערה ומהומה, היה גם אתה נוכח במקום ואני מצדי אשתדל שלא תצטרך לעשות שום עבודה האסורה עליך!

הסכמתי.

## תפילה בהתבודדות

הצטרפתי אל האסירים שיצאו לעבודה, הם מנו ביחד כמאתיים איש. המקום אליו הגענו היה שטח גדול מאד, מגודר בגדרות־תיל, ועליו נבנו בתים רבים על־ידי האסירים. הבתים היו כבר בשלבי הגמר, ועיקר העבודה היתה בעבודות־גמר. קבוצות־קבוצות, של 3־2 אסירים בקבוצה, התפרסו בכל בית ובצעו את העבודות שנצטוו.

מצאתי בית בודד, שם לא היה איש, והתחלתי להתפלל תפילת היום — תפילת שלש רגלים.

לקראת תום התפילה הגיע אלי במרוצה צעיר־מתנשף ואמר לי: בוא מהר, מהר! ממש נורא!

הוא סיפר לי, כי בהגיע שעת הצהרים, בה עורכים ספירת אסירים לפני הגשת הארוחות, הבחינו כי חסר אסיר אחד. ראש ה"קאנוואי" (משמר) רתח מזעם על הבריגאדיר ואיים עליו כי יכלא אותו בצינוק למשך חמשה־עשר יום. הלה החל להתחנן על נפשו, על מה ולמה מגיע לו עונש חמור כזה, וכי מה הוא אשם בהעלמו של האסיר. אך הלה עמד על שלו כי הוא האחראי על האסיר החסר, היות והיה עליו לשמרו.

— "לכן — סיים הצעיר את סיפורו — בוא מהר־מהר, אולי תצליח להשקיט את הסערה והכל יעבור בשלום!"

מיהרתי אל המקום בו עמדו כל האסירים, וכאשר ראה אותי הבריגאדיר מרחוק, התל להרגע והרשה להגיש את הארוחות לאסירים. כשהתקרבתי אליו,

ראיתיו והוא כולו חיוור ונפחד. "מדוע עשית לי כזאת? — התקיף אותי — הזהו הגמול המגיע לי ממך?!" התנצלתי בפניו וסיפרתי לו את האמת כי עמדתי להתפלל, ומאחר שאין בידי שעון לא ידעתי כי השעה כה מאוחרת.

בחששו פן אתחמק שוב מתחת ידיו — פקד עלי לעמוד לידו כל העת.

הייתי במתח גדול: אם על הבריגאדיר כה רעם המפקד — מה יהיה כבר עליו! מחשבות שונות החלו להתרוצץ במוחי: אולי ארים את רגלי מכאן! אסתתר עד יעבור זעמו! מאידך, הלא הבריגאדיר ציווני לעמוד כאן לידו, ומה טעם להסתבך יותר!

עודני עומד על עמדי, אפוף פחד ורעדה מחמת־ידו הקשה של המפקד הראשי, עבר הלה לידי בכבודו ובעצמו. "הנה מלאך־המוות הלזה בא! — חשבתי לעצמי — רק האלקים יודע מה יקרה בדקות הבאות".

ויהי כאשר עבר השטן לידי; הסתכל היטב בפרצופי, חיוך רחב התפשט על פניו — והמשיך בדרכו — — —

לא האמנתי למראה עיני. על הבריגדיר, ראש הקבוצה, אותו אין להאשים כלל על העלמי — זעם תמורות, והתכונן להענישו בחמשה־עשר ימי־כליאה בצינוק — אשר במרבית המקרים פירושו מוות בטוח — ואילו עלי, הנאשם האמיתי, לא רק שלא זעם ולא רטן אלא אף כיבד אותי בחיוך על פניו!...

מי פתי לא יראה בעיניו את ההשגחה הפרטית בה משגיח הקב"ה על עמו ועל יראיו, לכל יאונה להם כל רע!

## שמחה של מצוה

כאשר נמרו האסירים ארוחותיהם, פנה הבריגדיר אל שני אסירים ואמר להם:

— קחו את ה"זשידי" הזה אתכם ושימו עין עליו. באשר תלכו — ילך, ובאשר תעמדו — יעמוד. אתם אחראים עליו באופן בלעדי; מידכם אבקשנו ומכם אדרשנו!

הצטרפתי אל השנים. כאשר החלו בעבודתם ואני עומד לידם, אמרתי להם: למה לי לעמוד כל הזמן לידכם, פונה הנני כאן לחדר הקרוב ושם אשב במנוחה.

— לא, לא! — נענו במרירות — לא ניתן להאמין לך כלל. ואם יתחשק לך שוב להתפלל, נהיה אנו הקרבנות שלך!

באין ברירה נשארתי לעמוד לידם. הם עסקו בגיזום עץ עבות ואני עומד על מקומי ומהרהר בקדושת היום: יום שמיני עצרת החג הזה; יום טוב מקרא קודש

הזה; יום בו יגיל וישמח עם ישראל בארץ הקודש ובעולם כולו בשמחת התורה, בספרי הקודש על זרועותיהם; רוקדים ושמחים בחדוות התורה; ואילו אני — — —

מנסה הנני לגרש מעל פני את מחשבות־העצב; שמיני־עצרת היום וצריך להיות בשמחה. אבל איך?

עז רצוני לפזם לי איזה שיר וניגון שמח לכבודו של יום. אבל רק אנסה זאת — והרגוני על דבר שירי!

עודני עומד ותוהה מה לעשות: לשיר — לא לשיר; לנגן — לא לנגן; והנה נענה אלי אחד מהשנים:

— באמת, סאסאנקא, היית צריך לעבוד כמונו, ככל השאר; אלא שאצלך חג היום ואתה לא עובד אלא אנו עובדים. לפחות תשיר לנו איזה שיר יהודי יפה! — — —

א־לי הטוב והרחמן!

התחלתי לשיר ניגון של הקפות, שיר של יום. הרגשתי התלהבות עצומה בעת השיר והתחלתי לרקוד סביב עצמי במעגל: ידי שלובות מכווצות אל לבי, משל נושא הנני ספר תורה בידי — ורקדתי. עוד ועוד. יחשבו נא ערלים אלה כי הנני עושה זאת לכבודם — ואני, עיני עצומות ועפעפי סגורים; מחשבות־לבי אל על, אל א־לי בשמים; אולי יתקבלו הד־שירי ומעגלי־ריקודי לרצון לפני אדון־כל, יחוברו ויצורפו עם צלילי־ניגוני עם בית ישראל בכל מקום שהם — — —

שרתי ורקדתי רבות, והללו שמחים ונהנים למראה עיניהם.

### ריקוד חגיגי

בשעה 4 התאספו כל האסירים, כמאתיים במספר, לספירה כללית. בעת שהיו כל האסירים בצוותא — נענה אחד משני המלויים שלי לעבר שאר האסירים שהיו בחדר:

— הזשיד הזה יודע לשיר יפה מאד. אולי ישיר לנו כאן איזה שיר יפה?!

הוא ליווה את דבריו בתנועות־ידים, משל היה אומר: די סבלנו ממנו היום, כאשר נאלצנו לחכות עם ארוחתנו עד שמצאו אותו בתפילתו — לפחות יפצה אותנו בשירה וזמרה עבור כל הסבל הזה!

שמחת אפפתני; להזמנה "רשמית" כזו לא ציפיתי כלל.

"בסדר גמור! — עניתי — לא רק שאשיר לכם שיר יפה, אלא אף ארקוד בפניכם!"

הנה־כי־כן התחלתי לשיר משירי החג, ניגוני הקפות; רקדתי סביב עצמי בעינים עצומות, לבל אראה בהעוויות־פניהם וצחקוקי־לעגם — וכולי קשור ומאוחד עם נותן התורה, אשר בודאי ימחול ויסלח לי על כי עלי לשמוח בחג קדוש זה בצורה שכזו, בין שאינם־בני־ברית אלה. — — —

כאשר יצאנו, ניגש אלי אחד האסירים ואמר לי בלחישה: דע, בכל שנות חיי לא היתה לי שמחה כה גדולה כבשעה ששרת ורקדת!

רק מי ששהה במחנה־רכוז סובייטי; בין אסירים מסוכנים המוכנים להרוג ולרצוח עבור כל דבר פעוט־ערך; בין אנשים מורעבים המחכים לארוחתם הדלה ונאלצים להתאפק בגלל תפילתו של איזה יהודי; בצוותא עם ראש־קבוצה העלול להענש קשות על הרשותו לאחד מאסיריו היהודים להמנע מעבודה — יכול לתאר לעצמו פירושה של יציאה בשלום ממערת־מרצחים כאלה, היושבים להם כגורן־עמיר ומוחאים־כף לצלילי שיריו של יהודון!

— מה רבו מעשיך ה'!



ר' אשר בעת ריקוד נלהב

# תיקון חצות

## דמותו של חוזר בתשובה — על גלות השכינה — חכמת בני תורה — טעות לעולם חוזרת

### דמותו של חוזר בתשובה

כאחד הימים ניגש אלי אסיר אחד בשם נחמן רוזמן, יהודי בשנות הארבעים, אשר היה שפוט לעשרים וחמש שנות מאסר, ואמר לי:

— שמוע־שמעתי מאסירים יהודים, כי הנך היחיד אשר אינו עובד בשבת. האמנם נכון הדבר?

אישרתי את דבריו.

— אף אני, עז רצוני לשמור על קדושת השבת ולא לעבוד ביום זה, כראוי לאיש יהודי — אמר לי בהכנעה.

הסברתי לו את הקשיים הכרוכים בכך; כי שלטונות המחנה מענישים קשות את האסיר אשר אינו יוצא לעבוד בשבת, וכי עלולים להכניסו לצינוק לכמה יממות, מקום שם עלול הוא לגווע מרעב.

— ומה הנך עושה כאשר מענישים אותך בצינוק על אשר אינך עובד בשבת?

— לא הרפה האיש ממני.

— מה יש בידי לעשות? — עניתיו — כאשר מושיבים אותי במקום זה, נשאר הנני לשבת עד אשר מוציאים אותי משם!

— אם כך, מוכן גם אני לשבת בצינוק על שמירת שבת! — אמר בתוקף רב.

בשבת הקרובה לא יצא לעבודה.

בטרם אמשיך לספר מה שקרה עם איש יקר זה על אי־התייצבותו לעבודה בשבת — ברצוני לתאר קוים קצרים לדמותו; ויהיו נא דברים אלה יד ושם לזכרו הטהור ולעילוי נשמתו.

אביו היה איש פשוט, אבל יהודי שומר תורה ומצוות. מדי יום ביומו היה משכים באשמורת הבוקר וגומר את כל ספר תהלים בלב נשבר.

הוא עצמו, היה עד גיל ארבע־עשרה בבית הוריו, ולאחר מכן, כאשר מת אביו, התחיל אט־אט להכנס לעסקי־מסחר והרויח טוב מאד. הוא היה חבר נאמן במפלגה הקומוניסטית ובהגיעו לגיל הצבא, התגייס. בצבא הצליח להגיע לדרגה גבוהה, הודות לקשריו ועייי מתן שוחד למפקדיו, ומונה לאחראי כללי למשלוחי המזון שהגיעו לצבא. בתוקף מעמדו היה מצליח למכור כמויות עצומות של מזון בשוק החפשי וכך הרויח סכומים עצומים.

כאשר גמר את שרותו הצבאי, התחתן עם נערה יהודיה וחזר לעסקיו. בתוך כך נתפס על ידי השלטונות, עקב עסקי־מסחר בלתי חוקיים. הללו העמידוהו למשפט וגזרו עליו עשרים וחמש שנות מאסר.

בהיותו במחנה, החליט לחזור לצור־מחצבתו ולשמור מצוות. דמותו של אביו, יהודי פשוט ותמים, קמה ועמדה לנגד עיניו והחליט להתגבר על כל הנסיונות והמכשולים שעמדו בדרכו.

הוא היה בא אלי לעתים תכופות, ובתום יום עבודה מפרך לא הלך לנוח מעמלו הקשה, אלא התיישב ליידי ושתה בצמא כל מה שאמרתי לו אודות שמירת התורה והמצות, למד היטב על־מנת לשמור ולעשות כל אשר אך ניתן לקיים במסגרת התנאים ששררו במחנה.

### על גלות השכינה

יום אחד שטח לפני בקשתו, כי עז רצונו להתפלל כל יום, אך אין הוא יכול לעשות זאת מאחר שאין לו סידור תפילה וגם אינו מבין לשון הקודש או אידיש.

צערו הגדול נגע ללבי, וכתבתי לו את כל סדר ונוסח התפילה בשפה הרוסית. מאותו יום התחיל להתפלל מדי יום ביומו.

כשעה לאחר חצות הלילה היה מתעורר וקם ממיטתו, מתלבש ומתחמק בהחבא מהצריף בדרכו לחדר האוכל. שם, בחדר האוכל, לא היה איש בשעה זו וחושך מוחלט שרר בכל המרחב. הוא בחר לו שם איזו פינה, התיישב על הרצפה הקרה והתחיל לפזם לו פסוקי תהלים בחצאי־משפטים וגיבובי־מילים. הוא ישב וערך לו תיקון־חצות, כשהוא בוכה ומיילל חרישית על גלות השכינה, על שריפת בית אלקינו, על גלות עם ישראל בעולם כולו בכלל ועל מצב עם בית ישראל במדינתו בפרט.

כאן במחנה רכוז סובייטי במקום בו נלחמים נגד הרהורי־פסול כאלה בשצף־קצף!

מסתבר שכן.

כתבתי לו בשפה הרוסית פרקים מקוטעים של תיקון חצות עד כמה שיכלתי לזכור. איזה פסוקים אמר? — וכי מאי נפקא־מינה בכך? הקב״ה, השומע תפלת כל פה, שמע היטב; הוא ידע בדיוק על מה מקונן אסיר נפלא זה; מדוע הוא בוכה ולמה הוא מתכוין עת שופך לפניו את רחשי־לבו הטהור. וכי ישנן מחיצות כלשהן אשר יכולות לעמוד ולהפסיק בפני הגיגים טהורי־לב כאלה היוצאים מפיו של איש פשוט? אין ספק, כי מילות קדושות אלה שוברות כל מסכי־ברזל, מנפצות שערי־פלדה והורסות כל מונע ומעכב מלפלס להם דרך ישרה היישר אל כסא הכבודי

זכורני, כי פעם אף התבטא לעברי גוי אחד: הלא תדע, סאסאנקא, כי התלמיד שלך הוא במעלה גבוהה יותר ממך; אתה מתפלל תמיד רק ביום, ואילו הוא מתפלל גם בשעות המאוחרות של הלילה...

לא אגזים אם אומר, כי הוא הגיע לדרגה של מסירות־נפש ממש, ללא שום הפרזה. הוא לא חת ולא זע מאיש. כאשר אמרתי לו דבר־מה הנוגע לשמירת המצוות, היה הולך עד הסוף. וכאשר הערתי לו פעם שכדאי להיות יותר זהיר כלפי אנשי הק.ג.ב. — נענה ואמר: ממי אפחד?! בעיני אין הם שוים כקליפת השום. אפס־אפסים. אינני ירא מהם ואינני נבעת מפניהם!

### חכמת בני תורה

כאמור, הביע בפני את דעתו כי מפסיק הוא לעבוד בשבתות, ובאותה שבת כבר לא יצא לעבודה. האחראי, בראותו כי לא יצא לעבודה, שלח לברר מה קורה עם האסיר רוזמן, ופקד להביא אותו אל ה״אינטשלניק״ לשם חקירה.

בעודנו עומד לידי ומשוחח אתי, הגיע לפתע שליחו של הנטשלניק ושאל על האסיר רוזמן.

בטרם יוצאות הקבוצות לעבודה נערך, כידוע, מפקד כללי, כדי לוודא אם כל האסירים נוכחים ואיש לא נעדר. כאשר חסר אי־מי מהאסירים, נערך מיד חיפוש מדוקדק לאתר את האסיר, אותו מביאים לפני הנטשלניק למען יפסוק את דינו.

כאשר הגיע השליח ושאל על רוזמן — נזכרתי באותו רגע בסיפור הידוע אודות שני בחורי הישיבה:

יום אחד פסעו שני בחורי־ישיבה באחד מרחובותיה הראשיים של העיר, כאשר בכיסו של אחד מהם תעודה מתאימה, ואילו השני אין בידו מאומה.

בעודם פוסעים, עצר אותם שוטר וביקש מהם להזדהות. היו אלה זמני־חרום, עתות מלחמה, וכאשר הבחינו בצעיר־לימים וברשותו אין כל תעודה או מסמך המעיד על תפותו, היו עוצרים אותו מיד ואף שולחים אותו לחזית, מקום ממנו אין כמעט דרך חזרה.

בשעה מפחידה מעין־זו, עמדה להם פקחותם ושנינותם של בני־תורה אלה.

ויהי, כאשר עצר אותם השוטר — הרים האחד מהם את רגליו, אותו בחור עם התעודה בכיסו, והתחיל לברוח כל עוד נפשו בו — בעוד השני, נטול־התעודה, נשאר עומד על מקומו. בראות השוטר כי טרפו התחמק ממנו, התחיל בריצה מטורפת אחר הברוח, עד אשר השיגו. בהיותו בטוח כי תפס בחכתו "דג שמן" — לפת אותו בידו בחזקה, פן יתחמק ממנו שוב.

### טעות לעולם חוזרת

כאשר ביקש ממנו שוב להראות לו את תעודותיו — נשאר עומד נדהם כאשר הלה הוציא מכיסו את תעודתו המעידה על זהותו הברורה:

לא השכיל השוטר לרדת לסוף דעתו של הברוח־המוזר ושאל אותו:

— "אם כן, אפוא, מדוע ברחת"?!

— "פשוט נבהלתי כאשר עצרת אותי, ולכן הרמתי את רגלי וברחתי!"

בין כה וכה, בעוד השוטר רץ אחר אותו בחור "כשר" — נצל השני את ההזדמנות וברח כל עוד נפשו בו — — —

כאמור, באותו עת בו הגיע שליחו של הנטשלניק לחפש את האסיר רוזמן, נזכרתי באותו סיפור — ועניתי מיד:

— כן, אני רוזמאן!

וכי מה יש לי להפסיד, הלא בין־כה יש בידי אישור מרופא כי משוחרר הנני היום מעבודה, ומאומה לא יקרה לי.

בוא אל הנטשלניק! — פקד עלי השליח והתלוויתי אליו.

בבואי אל לשכתו, ראיתי תור ענק של אסירים המחכים לפתחו. אף אני נעמדתי בשורה זו, יחד עם כל השאר, ואיפשרתי לבאים אחרי להקדימני בתור. כאשר הגיע תורי ונכנסתי אליו, שאל אותי:

— האם אתה רוזמן?

— לא! — עניתי — אני סאסאנקא!

— מדוע, אם כן, באת לכאן!

עניתי, כי אותו שליח סחב אותי בכח — ובאתי

— לך! — אמר לי בגערה והתקצף על אשר אין האנשים יודעים מה מדברים אליהם ..

בתוך כך, נמלט אותו בעל־תשובה מעונש על אשר לא התייצב לעבודה בשבת.

היה זה כמובן מאורע חד־פעמי, אשר לא ניתן לחזור עליו שוב. בשבת הבאה שוב לא יצא רוזמן לעבודה. אמרתי לו כי ינסה להתחבא כך שלא יוכלו למצאו. אך יהודי יקר זה לא ניסה להתחמק כלל. "לא! — אמר לי ברורות — אני לא אתחבא ואם יענישו אותי על כך, אקבל את יסורי באהבה! איש־חוטא הנני ועלי לכפר על עוונותי המרובים, ויהיה זה לפחות לכפרה חלקית על עוונותי!"

מעולם לא התחמק איש זה מעונשים. הוא אמר לנוגשיו בצורה ברורה, כי לא יחלל את השבת, וככל אשר ירצו לעשות אתו — יעשו בדרך כלל היו מענישים. עבור חטא כזה של אי־יציאה לעבודה, בעונש כבד של שלשה — חמשה ימי מעצר בצינוק, בתנאים אל־אנושיים. אך הלה עמד בתוקף על דעתו ולא חילל את השבת!

★ ★ ★

באחד הימים אמר לו אחד האסירים: רוצה הנך להידמות לאשר ששונקין — טעות היא בידך! עליך לדעת כי איש זה אינו מכניס לפיו שום מאכל טרף; לא כן אתה, אשר אינך נזהר כלל במה שאתה מכניס לפיך!

מיהר אלי רוזמן ושאלני לפשר דבריו. אמרתי לו, כי אמנם כך הם פני הדברים, וכי אסור לאיש יהודי להביא אל פיו מאכל טריפה.

מאותו יום ואילך שם מחסום לפיו ולא התגעל במאכלי טריפה. הוא אכל רק מאכלים כשרים ונזהר היה מאד במאכליו.

אני עצמי, מתפלא הייתי מאוד מאין לו הכח הזה להתגבר על כל הנסיונות הקשים שעמדו בדרכו, ומהיכן גבורתו העילאית לעמוד כצור־חלמיש על כל אלה.

# המלומד בנסים

## סוכה במחנה — הידור מצוה — סיפורם של נרות חנוכה — הנרות הללו

### סוכה במחנה

לפני חג הסוכות החליט להקים לו סוכה לקראת החג.

סוכה במחנה־רכוז? בתוך לוע הארי? בין חיתו־טרף?

יהודי כמו רוזמן אינו חושש ואינו מפחד. הוא החליט להקים סוכה והחלטתו תקום ותהיה!

מה עשה?

הוא התחיל להרכיב דפנות מקרשים; חיבר קרש לקרש וקורה לקורה, עד אשר היו בידיו הדפנות. תוך כדי עבודתו ביקש מאסיר אחד, גוי, לעזור לו בהקמת הסוכה. נעץ בו הגוי עינים בוהות: מה? פעולה דתית־יהודית כאן במחנה? — לא! אינני מטורף עד כדי כך, כי על כן סופי יהא כסופך!

אך לא איש כרוזמן אשר יבהל מסגנון דברים כאלה והוא המשיך להפציר בו לעזור לו להקים את הסוכה.

עודנו ממשיך בעבודתו ומתווכח עם הגוי — עבר לפתע הנטשלניק בכבודו ובעצמו.

— מה אתה בונה לך כאן? — שאלו הלה בטון נרגז — האם שכחת כי הנך נמצא במחנה־עבודה?

— הלא תדע — ענהו בקול רגוע ורציני — כי בעוד ימים מספר יתחילו הגשמים וכל העצים המפוזרים כאן עלולים לרדת לטמיון. החלטתי, אפוא, להקים צריף בו יכניסו את העצים, לבל יתקלקלו!

חיוך התפשט על פניו המגושמים של הנטשלניק אשר הפטיר לעמיתו שהתלווה אליו:

— מיום שהנני נמצא במחנה — לא נתקלתי באסיר מסור כמוהו, אשר כה יחוס על כספי הממשלה! — — —

כעת — נענה לו הגוי לאחר שהנטשלניק המשיך בדרכו טוב־לב — מוכן הנני להגיש לך את עזרתי להקמת סוכתך...

### הידור מצוה

בהתקרב ימי החנוכה, סיפרתי לו אודות נס החנוכה שקרה בימי הבית, בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול, כאשר היוונים קמו להשכיח את התורה מעם ישראל; ואילו מתתיהו ובניו עמדו וחירפו את נפשם למען בית ה', תורת ה' ועם ה'; המעטים נצחו את הרבים, גבורים נמסרו ביד חלשים, טמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים; וכי לרגל אותו הנס אנו מדליקין נרות שמונה ימים, לזכר הנסים והנפלאות שנעשו לאבותינו בימים ההם.

ביקשתי ממנו לדאוג למצוא איזה פחית קטנה של שימורים — אותן היו האסירים מקבלים באמצעות החבילות מקרוביהם שבחוץ — בכדי שנוכל להכין ממנה איזו "חנוכיה", עליה נדליק כל ערב נרות חנוכה, ונברך עליהם. הסברתי לו, כי בגלל הסכנה רצוי שהפחית תהיה קטנה, היות ובצריף שלנו נמצאים לפחות שבעים איש, לא־יהודים, וכדאי שהדבר לא יורגש כל־כך ברבים.

ענה לי הלה: כפי שסיפרת לי, קרה אז נס גדול לעם ישראל בארץ ישראל. האם לכבוד נס גדול כזה אחפש באשפתות איזה פחית מלוכלכת! — לא ולא! לכבודו של נס זה, ולכבודה של מצוה נעלה זו, אזמין חנוכיה חדשה, יפה ומהודרת, אשר יהיה בה משם כבוד רב; רק על חנוכיה מסוג זה ברך־נברך לאלקינו על כל הטוב והחסד שעשה עם אבותינו!

נדהמתי והתביישתי גם יחד. הנה איש זה — אשר לא ידע עד כה יהודי מהו, תורה ומצוה מהם — אינו מוכן להסתפק בכלי פשוט עבור עשיית מצוה, אלא רוצה הוא בהידורה ובכל פארה ותפארתה. ואילו אני...

עד היכן מגעת נשמה יהודית, לב טהור של יהודי, רצון כן של איש יהודי!

אמר ועשה. הוא חיפש ומצא במחנה אסיר אחד, פחח במקצועו, שילם לו כמה רובלים והזמין אצלו חנוכיה יפה ומהודרת, עבודת־יד.

לא התעקשתי. ידעתי גם ידעתי כי ה' עמו בכל אשר יפנה, ובכל אשר יעשה יצליח. לא היה בי שום ספק, כי באם רוצה הוא חנוכיה חדשה, יפה וגם מהודרת — השג ישיגנה בכל מחיר. איש לא ימנע זאת בעדו ומאום לא יעכב בידו. לקראת המועד הנקוב תהיה בידו חנוכיה כשרה ונאה ללא כל פקפוק!

## סיפורם של נרות חנוכה

בהגיע יום העשרים וארבעה בכסלו — הגיע אלי במרוצה וחיוך של אושר נסוך על פניו; בידו האחת חנוכיה יפהפיה, כשרה ומהודרת, ובידו השניה — כלי עם שמן־זית. דמעות של שמחה נצנצו בעיני.

ה״בראקי״ (צריף) שלנו היה ארוך וצר, ולצידו השמאלי חדר קטן — שם היו מים וכיור לרחצה. התקנתי את החנוכיה על מזוזת חדר זה, וכן סידרנו בה פתילות יפות מצמר־גפן.

בערב, הדלקנו נרות החנוכה וברכנו עליהם כדת וכדין. כך עשינו מדי ערב ואיש לא הפריע בעדנו. בעת ההדלקה הגיעו אסירים רבים, אשר התקבצו ובאו לראות איך מדליקים הננו את נרות החנוכה. לשאלתם, על מה ולמה כל זה — הסברתי להם על בית־המקדש שהיה לעם ישראל בירושלים עיר הקודש; על מלכות היוונים שגזרו גזירות קשות על עם ישראל; טימאו את המקדש ואת המנורה הטהורה; על הצדיקים היהודים אשר עמדו מולם בחירוף־נפש ונצחו אותם — ואשר לזכר נס זה מדליקים היהודים נרות חנוכה משך שמונה ימים.

כך הדלקנו נרות חנוכה מדי לילה, ברישׁ־גלי, מבלי שאיש יפצה פה או ילשין עלינו. רבים מהם, שהיו מאמינים, היו גם מכבדים אותי בתור יהודי נאמן לעמו ולתורתו, אשר איננו מפחד מהמתנכלים אליו.

בהגיע נר החמישי דחנוכה, עת גמרתי להדליק את הנר האחרון ופזמתי לעצמי ניגון חרישי — עבר לפתע לידי חייל מזויין, עם רובה בידו. הוא המשיך בדרכו עד סוף הצריף, והתחיל לספור את האסירים.

במחנות־הרכוז שרדו סדרים מיוחדים ונוהלים נוקשים. במשך שעות היום ניתן היה להתהלך בשטח המחנה בצורה חפשית. כלומר, אלה שלא יצאו לעבודה, בגלל סיבה כלשהי, רשאים היו להסתובב בתוך תחומי המחנה. גם האסירים שיצאו לעבודה, חפשים היו עם חזרתם, משעה 5־4 ואילך, להסתובב בשטח המחנה, לחדר האוכל, בית המרחץ וכדומה. אך, בהגיע שעה 10 בלילה, עת השמע הצפירה, נאלץ היה כל אחד להיות במקומו. אותה שעה נערכה ספירה כללית של כל האסירים, ומי שלא נכח בעת הספירה היה נענש קשות.

עם תום הספירה, סגר החייל את שערי הצריף, פן יעז אחד האסירים לברוח אל תוך חשכת הלילה.

כאמור, הדלקנו את נרות החנוכה בתחילת הלילה.

## הנרות הללו

הופעתו הפתאומית של החייל בשעה כזו לשם ספירת האסירים — היתה לחידה סתומה בעיני כולם. מעולם לא קרה כי בשעה כזו תתקיים ספירה כלשהי,

ואיש מבין האסירים לא הצליח לפתור את התעלומה.

בתוך כך ניגש אלי אחד האסירים ואמר לי:

— "דע לך, סאסאנקא, כי בואו של החייל בשעה כזו לספור את האסירים — אין הוא פשוט כל עיקר. אין לי כל ספק, כי מישהו הלשין עליך בפני שלטונות המחנה, והם אלה ששלחוהו לאסור אותך. אמנם מתחזה הוא כאילו סופר את האסירים, אך לאמיתו של דבר אין זו אלא תואנה; מטרת בואו — אך ורק בגללך, עקב הדלקת נרות בצריף, הטומנת בחובה שני חטאים חמורים: פולחן דתי והעלאת אש בבאראק, דבר האסור בתכלית האיסור בגלל חשש שריפה העלולה לפרוץ בצריף הבנוי כולו מעץ. דע לך, אפוא, כי עליך להתכונן לעונש חמור ביותר!"

עודני עומד ליד הנרות, התקבצו סביבי עשרות אסירים. בטוחים היו, כנראה, כי אני המטרה היחידה של הופעתו וכי סופי קרוב. אחד מהם, גוי בעל מזג־טוב, התקרב אלי ולחש לי באזני, כי היות ולא הרחק מכאן ישנה פינה נידחת מכוסה בערימות שלג — אזרוק לשם את החנוכיה ונרותיה הדולקים, בעת שהחייל עדיין טרוד בספירת האסירים, וכך אחסוך לעצמי את העונש החמור.

"לא! — עניתי לו בתוקף — הנרות הללו קודש הם ואסור לי לכבותם. יעשו אתי מה שיעשו, ואני את הנרות לא אכבה!"

ספירת האסירים נמשכת. החייל שקוע במלאכת הספירה ואנו, חברי ואני, עומדים ליד נרות החנוכה הדולקים, המספרים בהבחובם את כל הקורות עם ישראל בעת ההיא; ואנו שופכים תפילה חרישית, שכבימים ההם בזמן הזה — יעשה אתנו הקב"ה נסים ונפלאות ויצילנו מכל רע.

עודנו עומדים, ומבטי עינינו מופנים לעבר השלהבות המהבהבות — הגיע החייל אלינו, בתום ספירת הגולגולות, והחל לספור את הנרות הדולקים. אחר פנה אלי ושאל בקול:

— פ י א ט!

— פי־א־ט! — עניתי.

כלומר: ח מ ש; היום יום חמישי דחנוכה — והחייל פנה לדרכו ללא אומר ודברים!

עשרות האסירים נשארו חמומים. הם פשוט לא האמינו למראה עיניהם; חטאים כבדים ביותר נעשים לעיני כל: הדלקת אש בצריף המחנה ופולחן דתי יהודי לעיני האסירים המתגודדים, מעשים המביאים בעקבותיהם עונשים חמורים. והנה בא איש־החוק, רואה ובודק את הכל — וממשיך בדרכו!

"איש קדוש! איש קדוש!" — פרצו כמה מהאסירים לעברי במחיאות־כפים...

מי היה החייל ומאין בא? מדוע הגיע בשעה כה מוקדמת? למה שאל למספר הנרות?

חידה סתומה. תעלומה בלתי נפתרת.

אני כשלעצמי בטוח הייתי, והנני בטוח גם כיום, כי איש זה אינו אלא אליהו הנביא בעצמו. וכל כך למה?

שש שנים הייתי במחנה; מעולם לא ראיתי, לא אני ולא אחרים, כי בשעה כזו יבוא איש שלטון ויספור את האסירים; איש השלטון ונציג החוק רואה במו־עיניו איך שני אסירים עוברים בגלוי ולעין־כל עבירות חמורות ביותר נגד חוק־הברזל השורר במחנה; ולא די שאין הוא מתנפל עלינו להענישנו — מסתכל הוא על הנרות הדולקים, סופר אותם ואף שואל "פיאט", אם אמנם הערב הוא נר חמישי — והולך לו לדרכו!

אין ספק, כי הוא עצמו עלול היה להענש בפלילים על כי רואה הוא כיצד נעשים חטאים בפרסום הגדול ביותר, לעיניהם של אסירים־פושעים; ואיש־חוק זה, לא די שאין הוא מעניש אותנו — אלא גם שואל "פיאט", ונראה לאור התנהגותו כי הוא מעניק אישור ותודה לעבריינים המורדים בגלוי נגד שלטונות החוק, ובזה מעודד הוא אסירים אחרים לעבור על החוק!

לא אתיהר ולא אתימר כי ראוי הנני לגילוי כזה, אך לכבודו של אותו בעל תשובה — כן וכן! במשך הזמן שהכרתי אותו והיינו יחד במחנה, ראיתי והכרתי בו כוחות עילאיים כאלה, אשר יכול היה להגיע לדרגות הכי גבוהות. הוא היה פשוט מלומד בנסים, ואין לי ספק שכוחו היה אתו להביא לשם את אליהו הנביא בכבודו ובעצמו!

למותר לציין, כי הדלקנו את נרות החנוכה משך כל שמונת הימים, ללא שום תקלה או פחד.

# עליה לארץ ישראל

## לא באל"ף רבתי — "תודה רבה..." — מתוך שלא לשמה — בארץ ישראל

### לא באל"ף רבתי

בשנתיים האחרונות העבירוני למחנה אחר, שם היו רק מאתיים אסירים. כאשר העיר לי הבריגדיר, ראש הקבוצה, על הצורך בעבודה ביום השבת — עניתי לו, כי אני יהודי דתי שאינו עובד בשבת, וכי גם במחנות אחרים לא עבדתי בשבתות. ענה הלה בתוקף: אינני יודע מה קרה אתך במקומות אחרים. כאן, אצלי, תעבוד בשבת!

לא! — עניתי בתוקף — גם כאן לא אעבוד בשבת!

בתוך כך חליתי ואושפזתי בבית החולים. קבלתי אישור רשמי מרופא המחנה, כי אסור לי לעבוד עקב מחלתי. באישור זה לא זכיתי בקלות, וצריך הייתי לשחדו למען יתן לי אישור כזה. באחד הימים הגיע לבית החולים רופא יהודי ממוסקבה. הוא היה רופא צבאי וקצין גבוה בצבא. בעודני מאושפז בבית החולים, התקרב אלי הרופא ולחש לי: דע, כל עוד ישרור בחוץ כפור חזק — אתה תהיה כאן אצלי, תחת פיקוחי.

כעבור זמן, ואני עדיין מאושפז בבית החולים הודות לטוב־לבו של הרופא, הגיע לפתע הנטשלניק והתענין אודותי אצל הרופא: מה קורה עם האסיר הזה הנמצא בבית החולים זמן כה רב?

תשובת הרופא היתה כי יש לו, לאסיר זה, מחלה קשה והוא נאלץ להחזיק אותו בבית החולים; כי באם ישחרר אותו — עלול הוא לחלות שוב קשות.

כעבור שלשה שבועות ומזג האויר בחוץ השתפר במקצת, אמר לי הרופא כי קשה עליו להחזיקני זמן נוסף — ושחרר אותי מבית החולים. חזרתי לבאראק, ושוב הועמדתי תחת רשותו של הבריגדיר האכזרי.

כעבור יומיים צעק לעברי אחד האסירים: שאשאנקא, קוראים אותך לחדר הרופא! בהגיעי אליו, הציע לי הרופא כי אתחיל לעבוד אצלו. הוא הסביר לי, כי

עבודתי העיקרית תהיה בחיטוי וניקוי המכשירים הרפואיים לאחר הטיפול באסירים החולים. שמחתי מאד על ההצעה והסכמתי מיד. כך קבלתי עבודה קלה יחסית, מבלי שאזדקק לעבוד מחוץ למחנה, בשלגים ובכפור, וכן נפתרה בעיית העבודה בשבת.

### "תודה רבה"...

באחד הימים הובהל לבית החולים אותו בריגדיר מרושע, אשר איים עלי לעבוד אצלו בשבת, והוא חולה קשה. בראותו אותי מסתובב בבית־החולים כמו "בעל־בית", נתקף פחד וחרדה, פן אנקום בו נקמתי, וארעיל אותו למוות...

בסופו של דבר, לא הצליח אותו צורר־ישראל להתגבר על מחלתו — ומת. כאשר מת אסיר כלשהו, היו רושמים על לוח עץ קטן את שמו וקושרים אותו לרגליו. מחזר המתים היו מעבירים את המת עד לשער המחנה, ומשם הובילוהו אחרים ל"קבורה" באתד הבורות שמחוץ למחנה. כאשר ראו האסירים כי מוביל הנני את גופתו של אותו בריגדיר — קמה סערת־שמחה במקום. הוא היה שנוא מאד על האסירים בגלל אכזריותו הרבה. "תודה רבה... תודה רבה... — קראו אחרי קולות מאושרים — אנא קח אתך עוד כמה כאלה"...

היה זה, כאמור, מחנה קטן של מאתיים אסירים; באזור אירקוצק, בפאתי סיביר, לא הרחק מגבול יפן. במחנה זה הייתי כשנתיים ימים, בתנאים טובים לאין־ערוך לעומת המחנות הקודמים, שם נאלצתי לשהות משך עשרים וארבע שעות ביממה במחיצתם של פושעים ורוצחים מסוכנים, ולעולם לא יכולתי לדעת מה ילד יום.

כאן, במחנה זה, לא רעבתי כל־כך ללחם כפי שקרה לי במחנות הקודמים, מאחר שלזוגתי היתה כבר הכתובת שלי והיתה שולחת אלי חבילות עם מצרכי מזון, בניגוד לתקופות קודמות במחנות אחרים, אשר בנוסף לסכנת־חיים מתמדת — סבלתי מרעבון תמידי והייתי במצב של סכנת־חיים ממש.

### מתוך שלא לשמה — בא לשמה

בעת שהייתי במחנה הקודם ניגש אלי פעם אסיר אחד, יהודי, ואמר לי: התדע, נמצא כאן במחנה יהודי אחד, אשר בכל עת שמקבל חבילת מצרכים מביתו — עובר הוא בין האסירים היהודים במחנה, מתעניין אצלם על צרכיהם ומשתדל למלא את מחסורם.

נגשתי אל אותו יהודי ולאחר שברכנו איש את רעהו לשלום, שאלתיו לסיבת מאסרו. הלה החל לספר לי את סיפורו המענין:

— הייתי קומוניסט וחבר במפלגה הקומוניסטית. התגוררתי במוסקבה ושם ניהלתי תיאטרון יהודי. "מה אגיד לך — אמר לי באנחה — מהתיאטרון שלי יצאו יותר בעלי־תשובה מאשר מבתי־הכנסת!"

"בתיאטרון היו מציגים הצגות ומחזות של רבי וחסידים, כאשר השחקנים התלבשו בבגדי חסידים, הדביקו זקנים לבנים על פניהם, והיו משחקים הכל על הצד הטוב ביותר; החסידים ישבו מסביב לשלחן הגדול ושרו שירים חסידיים — בעוד שהרבי שלהם אומר לפניהם דברי תורה.

"מה אומר ומה אדבר: באולם הגדול ישבו יהודים רבים ונגבו את דמעותיהם. יהודים אלה נזכרו אותה עת באבותיהם וזקניהם — והחלו לבכות. זכרונות־העבר עמדו מול עיניהם והניצוץ היהודי החבוי החל לפעם בלבם. התוצאה היתה, כי חלק מהם החלו לחזור לצור־מחצבתם ולמורשת אבותיהם. בין אלה היה גם דודי שהפך לבעל־תשובה, ואף אני עצמי חזרתי לצור־מחצבתי!

"כך, במקום ללעוג ולצחק על החסידים ועל יהודים שומרי מצוות — קרה ההיפך!

— השלטונות, בראותם כי הקערה נהפכה על פיה, וכי קורה בדיוק ההיפך ממה שהתכוונו — הורו לסגור את התיאטרון; אותי כלאו בבית הסוהר והענישו אותי בשנות־הגליה ועבודת־פרך במחנות רכוז!" — — —

* * *

באחת השנים, במחנה, לא היו לי מצות לאכול בפסח. כל ימי החג לא טעמתי מאומה, רעבתי ממש, ופרט לכמה חתיכות סוכר שהיו ברשותי — לא היה לי במה להשיב את נפשי.

בשביעי של פסח, כאשר עמדו כולם בעת ספירת האסירים — התמוטטתי ונפלתי על הארץ מתעלף. הייתי פשוט במצב של אפיסת־כוחות, לאחר שמונת ימי רעבון.

תוך כדי נפילתי, הגיעו לאזני דבריהם של אסירים אשר אמרו האחד אל השני בהנאה: זשיד פאדאח! (כלומר, ה"זשידי" מת, התפגר).

דבריהם של האנטישמיים הללו הפיחו בי רוח חדשה; הי נתן לי כח והתגברתי על תוסר־הכרתי. קמתי ועמדתי שוב על רגלי בין כל השאר — — —

במחנה עצמו היו ההריגות והרציחות בין האסירים לבין עצמם — דבר של מה־בכך.

זכורני, כאשר יצאנו פעם לעבודה מחוץ למחנה, הגענו לשטח גדול וענק, שם בנו בתים חדשים. בהתהלכי, פגש בי אסיר אחד ושאל אותי:

— לאן אתה הולך?

הצבעתי לו בידי על המקום אליו הולך אני.

— לאי — הזהיר אותי הלה — אל תלך לשם; זה עתה הסתכסכו שני אסירים ביניהם, לקח האחד את חבירו — ותלה אותו על העץ! — — —

## בארץ ישראל

בשנת תשט"ז (1956) שוחררתי. בדרך כלל, אסור על האסיר המשתחרר לחזור לעיר מגוריו, ועליו להתגורר בעיירות קטנות בלבד. אך הפעם הרשו לי לחזור למקום מגורי הקודם. חזרתי לטשקנט, שם הסתדרתי איכשהו בפרנסה.

הגשתי בקשה לאשר לי לצאת מרוסיה ולהצטרף לאבי בארץ־ישראל. צירפתי לבקשתי "סרטיפיקט", אותו קיבלתי מאבי וצ"ל שהתגורר כבר בירושלים ת"ו, אך בקשתי הושבה ריקם, ולא אישרוה. הגשתי בקשה שניה — ושוב דחוה. כך הגשתי בקשות שנה אחר שנה ובכולם נעניתי בשלילה.. יום אחד קראו אותי למשרדי "אוביר" ושאלוני באם עדיין עומד הנני בבקשתי לנסוע לארץ ישראל.

כאשר עניתי בתשובה חיובית, הוגש לי האישור המיוחל.

כך זכיתי לעזוב את עמק הבכא — ולעלות לארץ הקודש.

# סיפורו של חוזר

## השגחה עליונה — בריחה מסוכנת — שערי תשובה — הבן האובד

**תם — ולא נשלם — סיפורו המענין של הרה"ח ר' אשר ששונקין שי' על הקורות אתו ברוסיה הסובייטית. כדי שתהיה התמונה שלימה, ובמיוחד אודות בעל־התשובה נחמן רוזמן, אודותיו מסופר לעיל בהרחבה, מן הראוי לצטט כאן קטעים שונים מסיפורו של נחמן רוזמן עצמו, כפי שסופרו ע"י הרב ש. ח. ניאזוב שי' בספרו "מסי"נ של יהודי בוכרה".**

### השגחה עליונה

"פעם, בבקורי בטשקנט, הכרתי יהודי יקר בשם ר' נחמן. ר' נחמן זה היי מהדר במצות ושומר על קלה כבחמורה. הוא עצמו היה "יחוזר בתשובה", כי בילדותו ובנעוריו קבל חינוך לא דתי, ורק בהשגחה פרטית ועקב המאורעות שעברו עליו הגיע לכלל הכרה דתית.

המון סיפורים היו לרי נחמן זה. כל חייו היו מלאי הרפתקאות ובכל דרכו ראה את יד השם — עדי הגיעו להכרה שלמה בבורא עולם.

שאלתיו פעם: כיצד הגיע לדרגה זו — הוא היי מאיור בצבא — ובמה זכה? וכך סיפר:

הגדוד הרוסי שלי נלחם פעם נגד הגרמנים בגיזרה מסוימת. הקרבות היו כבדים והמון חיילים נפלו משני הצדדים. הרוסים, בראותם זאת, החליטו לסגת. כל החיילים והמפקדים נסו מהמערכה, ורק אני ועוד כמה מחברי עמדנו באומץ וארגנו את הנסיגה. בין היתר הספקנו, לפני שהגרמנים הגיעו, לאסוף המון סוסים ולהביאם אל מפקד־הגנרל, ובגלל מעשה זה העלו אותי בדרגה.

אומץ זה — ממשיך נחמן בסיפורו — רכשתי משנאתי לגרמנים, מרצוני לנקום בהם, במיוחד אחרי שהם הרגו את אשתי ואת בתנו.

וכך, לאט לאט, מינו אותי לאחראי על מזון של פלוגה שלמה. זכור לי שפעם בא מרשל למחנה — מרשל זוקוב — והשתדלתי לכבדו. ציויתי להכין עבורו במיוחד עוף צלוי. כאשר הגישו לו זאת, כעס וקצף וזרקו בפניו של המלצר, באמרו: "אני חייל מן השורה ואוהב אוכל פשוט".

כך למדתי שבכל מקום נמצאת יד ההשגחה העליונה ואין אדם "חכם" שידע מה טוב ואיך טוב יותר להתנהג.

מקרה נוסף: זה כמה שבועות שהגיעו ידיעות על דבר פיטורי מפקדים והחלפתם, ובפרט האחראים על המזון, כי הוקמה ועדה שבודקת את המחסנים ואת סדריהם. עלה בדעתי שכדאי להחזיק חתול שהוא משמיד עכברים. הצלחתי לתפוס חתול ולהרגילו למחסני.

וראה זה פלא, הועדה כבואה אלי לבקורת במחסן התרשמה במיוחד מהחתול, וזו היתה סיבה מספקת להשאירני בעמדתי. אפילו כשהמלחמה נסתיימה, בשנת 1945, המשכתי לשרת עד 1947. בתקופה זו יכולתי לנוע בכל אירופה ולעסוק בסתר במסחר. הייתי קונה מחטים במקום אחד ומעביר לעיר אחרת, שם יכולתי לקבל מחיר כפול וכו', וכך תוך שנתיים עשיתי הון והתעשרתי.

לאחר ששוחררתי חזרתי לעיר מולדתי לבוב, אך כאמור אשתי כבר לא היתה בחיים וגם הילדה, כי הושמדו ע"י היטלר ימ"ש.

בימים אלה פגשתי נערה צעירה ולאחר מספר פגישות התחתנו, ואני אז בן 37. דבר זה קשר אותי יותר למקום והיי עלי לחפש מקורות הכנסה בעיר ולא מחוצה לה. ראיתי שיש אפשרות לקנות פירות המגיעים ממרחקים ולמכור אותם לחנויות, וכך אוכל להרויח, כי זה אינו נמצא תחת פקות. בי"ה האירה לי ההצלחה פנים, ולאט לאט התעשרתי יותר.

בעת הזאת פגשתי את הגנרל שהיי המפקד שלי בעת המלחמה ואשר עמו התיידתי במיוחד.

### בריחה מסוכנת

פעם בא אלי המפקד הזה והציע לי דבר מסוכן ביותר: עומד תחת פקודו מטוס, והוא מתכנן לעלות עליו, באחד הלילות, ולטוס מהצד הרוסי אל עבר הצד האמריקאי, וכך להתפטר מהקומוניסטים.
הוא חושב שתוך כמה שעות יוכל לעבור את הפחד הזה, וכך לצאת לחופש ולדרור. ואם אני רוצה, יכול אני להצטרף אליו. אני דחיתי את ההצעה כי,

כאמור, כאן הרוחתי בטוב ולא רציתי לסכן את עצמי. דחיתי את ההצעה ואמרתי: אמנם באמריקה טוב, אך לי טוב גם כאן

יכולתי להמשיך במצבי זה אך לא זמן רב. וכנראה, הלשינו עלי שאני ספקולנט — כלומר איני מנהל פנקסאות ולא מוסר לשלטונות על הרוחים שלי ומנהל שוק שחור — ושפטו אותי לעשר שנות מאסר.

אחרי כמה זמן הגיעתני השמועה שהגנרל הנ"ל ביצע את זממו. הוא אמנם הפעיל את המטוס וטס כפי שתכנן. אבל חיילי משמר הגבול תפסו אותו. בעת החקירה כששאלוהו, בין היתר, מי יעץ לו לעשות נבלה כזו — ענה: נחמן רוזמן הוא אשר יעץ והדריך אותי בזה! דבר זה הפליל אותי עוד יותר והשופט הוסיף לעונשי עוד 15 שנות מאסר

אשתי הצעירה חכתה לי שלש שנים, ועדיין היה עליה לחכות עשרים ושתים שנים נוספות. אמנם כבר היי לנו בן שהיה בן ששה חדשים בעת מאסרי, אבל היא פגשה איש אחר ונישאה לו.

אותי שלחו לסיביר, ושם פגשתי אנשים רעים וחטאים ביותר, שונאי ישראל, מקבוצות "בנדרובציאי" — הם היו גם שונאי הקומוניסטים — הללו התעללו בי, צעקו לעברי: יהודי מסריח, חבל שהיטלר לא חיסל אותך, ואיימו שעוד הלילה יהרגו אותי.

ידעתי שאיום זה עלול באמת להתרחש הלילה, וכבר התכוננתי לכך שעוד מספר שעות לא אהיה כבר בין החיים.

בשהותי במחנה מרוט עצבים, שוכב על הארץ, פני כאילו חפורים בתוך האדמה — בעת הזאת התחלתי להרגיש שיש בורא ומנהיג לעולם. היו אלה נצוצי התשובה הראשונים שלי.

הלילה ירד ואני סופר את רגעי האחרונים ומחכה: הנה תפתח הדלת ובני הבליעל יכנסו לכאן ותוך שניה אומר לעולם די. מתפלל אני להי שלא אמות ניסורים. כל רשרוש שאני שומע בחוץ — לבי נשבר בקרבי, וכל תזוזה קטנה מבהילה אותי ונפשי נטרפת עלי.

פתאום נשמע קול רעש ומהומה. בטוח הייתי שאלה הם רוצחי חי"ו, ואלו הם רגעי חיי האחרונים. פחדתי להרים את ראשי, אך כשהרימותיו ראיתי שהמשטרה הגיעה בצעקות ומכות רצח. באלות בידיהם מצווים הם על כל אסירי ה"בנדרובציאי" לעלות על משאיות תכף ומיד. וב"ה תוך כמה זמן נסעו עמהם, וכך ברוך־השם נשארתי בחיים.

רציתי לחודות, לשבח ולהלל את ה', אך לא ידעתי כיצד עושים זאת. רק ידעתי והרגשתי שיש אלקים בשמים אשר שומע אלי, ומרגיש אני חובה להודות

לו, לנשק לו, לחבק אותו — אבל אינני יודע איך.

כעבור ימים אחדים העבירו את כולנו למחנה חדש בשם טיישיש, ליד אירקוצק, שהוא מרחק רב מכאן, שם אין כפור כמו כאן. וגם תנאי החיים יותר קלים.

## שערי תשובה

לשמחתי הרבה פגשתי שם יהודי בשם ר׳ אשר סטונקין — זה היה בשנת 1951 — יהודי יקר זה פתח לפני שערי תשובה, קרבני בלבביות והחזירני לחיק היהדות. במיוחד שבתה את לבי התנהגותו המיוחדת, וסיפוריו המופלאים קרבוני ליהדות ולשמירת כל המצוות.

כאשר פגשתי בו דבקתי בנשמתו, ובלבי פנימה הנני מודה לאלקים על שהנני באהל צדיק, אפילו שרי אשר הסביר לי (הוא ראה אותי כאדם חפשי שאינו שומר תורה ומצות) שחייבים לקיים כל חוקי בית־המקדש והמסרב נענש בעונשים חמורים ביותר. תוך כדי כך סיפר לי שהוא לא עובד בשבת אבל נענש על כך במאד, כי הסדר הוא, שבכל יום יוצאת מכונית עם פועלים לעבודה. בעבודה סופרים את האנשים לפי רשימה, ואם אחד נעדר שולחים רץ למחנה לחפשו (לברוח אין אפשרות כלל כי נמצאים בסיביר, וכאשר נמצא הנעדר, נשפט בד״כ לחמשה ימי צנוק, כלומר ישיבה בבור עמוק בתנאי קור איומים, עם מזון מצומצם). העונש לא הרתיע את ר׳ אשר סטונקין והמשיך לשמור שבת, עד שראו שלא יכולים לו והעלימו עין ממנו.

אני — מספר ר׳ נחמן רוזמן — דבקתי בו בכל נפשי והחלטתי שגם אני לא אעבוד בשבת. גם אני יהודי ורוצה להיות שומר תורה ומצות, ומוכן לקראת העונש הצפוי.

השבת באה. כל המחנה יצא לעבודה כרגיל, אבל ר׳ אשר יושב בצריף. גם אני נשארתי, בטענה שאיני מרגיש בטוב ושבת היום.

לא עברו אלא שעות אחדות והרצים הגיעו, צועקים בקולי קולות: היכן רוזמן, שיתייצב מיד! ר׳ אשר קם ואמר ״אני הוא!״. מיד העלוהו על רכבם והובילו אותו אל בנין המפקדה.

כמובן שאני הייתי בהלם ונרעשתי מאד מכך, שראיתי איך ר׳ אשר נסחב ע״י החיילים לתוך המכונית.

הפעם לא שמו לב אלי וטפלו בר׳ אשר. וכך סיפר ר׳ אשר אח״כ: מצות אהבת ישראל היא מהגדולות ביותר, ואם אני יכול — ואפילו בספק — לעזור ליהודי, כדאי למסור את נפשי על כך!

כעבור שבוע, נשארתי שוב במחנה, ואז נשפטתי באמת לחמשה ימי צנוק. אבל עמדתי גם בזה, ובמשך הזמן גם עלי הקלו ויכולתי לשמור שבת.

כך, לאט לאט, התקרבתי ליהדות. ר' אשר הסביר לי מה עלי לעשות, וכך בדיוק עשיתי.

תחילה הייתי מקבל חבילות מזון מן הבית, אבל הם לא ידעו שאני שומר תורה, והמשיכו לשלוח מאכלים לא כשרים, כך שלא יכולתי להנות מהן. מכרתי אותם לגויים וקבלתי מעט כסף.

בפסח קבל ר' אשר חבילת מצות והסכים להתחלק עמי, כי ממנו נודע לי שיש חג פסח ואסור לאכול בו חמץ.

במחנה זה עבדנו יחד ויכולנו לעזור איש לרעהו. במיוחד כאשר מינו אותי כאחראי למחסן המזון ויכולתי להשיג מזון שלא היי בו חשש טריפה, כמובן שהתחלקתי בו עם ר' אשר שי. והאמת היא שבכל נפשי דבקתי בר' אשר זה, ובעיני היה הוא מלאך ולא אדם.

ר' אשר עזב את המחנה בשנת 1956 ואלו אני המשכתי לשבת במחנה זה עוד 4 שנים, ורק בשנת 1960 שוחררתי גם אני.

## הבן האובד

כאשר שוחררתי נודע לי מה עבר על אשתי, וכמו שספרתי מקודם שהתחתנה עם אדם אחר ללא קבלת גט ממני, ואח"כ הספיקה להתגרש ממנו.

את כל הסיפור ספרתי לר' זלמן בבר, ואמרתי שהיא מעונינת לחזור ולחיות עמי, ושאלתי אם מותר לנו לחיות יחד. ר' זלמן אמר שאסור לנו בשום אופן לחיות שנית יחדיו וזאת הסביר גם לה. היות ואני חזרתי בתשובה ואין כל מקום ע"פ דין תורה להרשות לנו לחיות שנית, אז נפרדנו סופית.

אני ברוך־השם מתקרב ליהדות מיום ליום יותר ויותר, מתפלל ג' פעמים ביום, הולך למקוה ולומד תורה. מיום ליום נפתחים בפני שערי אורה יותר ויותר והנני הולך ונשלם כמו כל יהודי כשר.

בני, שכעת הוא כבר בן 14, דבק באמו ואיננו רוצה להכיר בי בכלל. נוח לו יותר לחיות חיי כולם, ולמה לו לקבל אבא שומר תורה ומצוות.

לא ארכו הימים ואשתי לשעבר מתה, כך שהילד נשאר יתום. חשבתי כי זה זמן טוב לדבר אל לבו שיתקרב אלי. אך לא עזרו לי כל ההשתדלויות. הוא נשאר בשלו — לא רצה להכיר בי בכלל.

אבל השי"ת מנהיג את העולם הוא ראה את לבי השבור, ותפילתי נתקבלה.

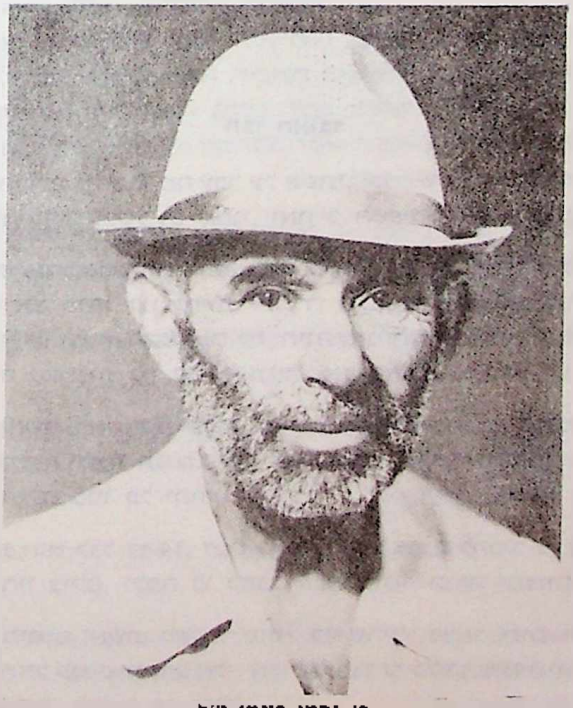
וכך קרה הדבר: בני המשיך לחיות חיי הפקר, ולשם השגת כסף פנה למסחר תחילה רק בדרכים כשרות, ואח"כ עבר קצת על חוקי המדינה, ולאט לאט הצליח וצבר כסף רב. אבל דוקא שוטרי המדינה עקבו אחריו, ולבסוף נתפס "על חס" ונשפט לחמש שנות מאסר.

דוקא בעת צרה נתישב בדעתו, התחיל להתחרט על מעשיו וגם חפש דרך להתקרב אלי. ובפרט כאשר ניתנה לו חופשה קצרה ממאסרו, נסע לטשקנט, שם גרתי, וב"ה השלים עמי וחיפש את קרבתי. כן התענין מאד ביהדות וממש נהפך לאיש אחר; הניח תפילין ולמד תורה. וכך לאט לאט התקרב ליהדות."

* * *

ר' נחמן רוזמן נפטר ביום כ' אלול תשל"ט, ומנוחתו כבוד בטשקנט.

יהא זכרו ברוך!



ר' נחמן רוזמן ז"ל

...אותו ערב פרצו מלאכי החבלה בביתו של החכם מיכאל הי"ד, הוציאו את הספרים הקדושים ואספו אותם לערימות. כאשר גמרו את מלאכתם הנבזית, הוציאו את חבילות הספרים אל היער, שם זרקום ואספום אל מקום אחד. או־אז לקחו אותו צדיק זקן, הוציאוהו אל היער והעמידוהו ליד ערימות הספרים; עגו עוגה בין הערימות והשאירו מקום ריק עבור קומת איש. המרצחים לקחו את הזקן והעמידוהו בין הספרים בתווך. הם כרכו אותו ואת ספריו ביחד, שפכו חומר־תבערה עליו ועל ספריו הקדושים, ותוך דקות אחדות היה כל המקום למאכולת אש! אותו צדיק, יחד עם הספרים הנדירים, הפכו למרורה ענקית, וכך יצאה נשמתו בטהרה — בעוד גופו נחרך והיה לאפר!

אותיות פורחות וגווילין נשרפין — —

...בימים הראשונים למאסרי הביאו לי ארוחות שכללו מרק טרי, בשר עם תפוחי ארמה מרוסקים, ומקרונים מטוגנים. לא נגעתי כמאכלים והתנזרתי מלהגעל בהם. פעם, לאחר שהביאו לי את האוכל, נבנסו הסוהרים אל תאי. בהכנסם, הבחינו כי האוכל הטרף נמצא בכלי־השפכים שעמד בתא... בכעסם כי גבר, התחילו להכותני מכות נמרצות. "בוגר שכמותך! את כספי הממשלה הנך זורק ומאבד!" הם לא יכלו לשכך את זעמם, עד אשר לקחו את כלי השפכים המלא ושפכוהו על ראשי — — —



# הרב יעקב דבראשוילי

## אותיות פורחות וגוילין נשרפין

**בין להבות אש — שתים מתוך ארבע — חלום בלהות — "טיול" משפיל**

### בין להבות אש

לאחר המהפכה הבולשביקית שאירעה ברוסיה, עם חיסולו של הצאר ניקולאי, התחוללו כידוע מלחמות־פנימיות קשות בין כיתות ומחנות יריבים, אשר ניהלו קרבות עקובים מדם, אחת נגד רעותה. ממלכת רוסיה היתה אז כמדורת־אש, מלחמת איש באחיו ונקם איש ברעהו. במצבים כאלה, הרי היהודי הוא היישעיר לעזאזלי הנצחי, ודמו הפקר לכל שודד ופוחז, לכל כנופית רוצחים ובוזזים.

משך שנים מספר השתוללו מלחמות מרות אלו ברחבי המדינה כולה, עד אשר השתלטו הקומוניסטים על כל מרחביה והפכו להיות השליטים הבלעדיים של מדינה אדירה זו.

אצלנו, בגרוזיה, הגיעו הבולשביקים כעבור שש שנים מעת פרוץ המהפכה, ועד אז שלטו שם ה״מנשביקים״ — אויבם הקשה ביותר.

לאחר שהבולשביקים הגיעו לגרוזיה, התחלנו להרגיש את נחת־זרועם הקשה. הם התחילו לסגור בתי כנסת ובתי מדרש; את הגבאים עצרו והושיבו מאחורי סורג ובריח; הוציאו את הרבנים בכח מביתם וכלאום בבתי סוהר, ולאחר מכן הרגו ורצחו רבים מהם, ללא רחם.

זכור לי היטב, כאשר ערב אחד ערכו ״ביקורי״ בביתו של חכם מיכאל אלאשוילי הי״ד, זקן ואיש שיבה, אשר היה רבה של העיר פוטי, הסמוכה לאודיסה. הוא היה למדן עצום, ביתו — בית מלא ספרים והיה הוגה בהם יומם ולילה.

באותו ערב התפרצו מלאכי החבלה לביתו; הוציאו את הספרים הקדושים ממקומם ואספו אותם לערימות בבזיון רב. על הרב מיכאל המסכן הפקידו שמירה חזקה, פן יברח ויתחמק מתחת ידם.

כאשר גמרו את מלאכתם הנבזית, הוציאו את חבילות הספרים אל היער, שם זרקו ואספו אותם אל מקום אחד.

אז־אז לקחו אותו צדיק זקן, הוציאוהו אל היער והעמידוהו ליד ערימות הספרים, עגו עוגה בין הערימות והשאירו מקום ריק עבור קומת איש.

המרצחים השפלים לקחו את הזקן והעמידוהו בין הספרים, בתוך. הם כרכו אותו ואת ספריו ביחד, שפכו חומר־תבערה, עליו ועל ספריו הקדושים, ותוך דקות אחדות היה כל המקום למאכולת אש! אותו צדיק, יחד עם הספרים הנדירים, הפכו למדורה ענקית, וכך יצאה נשמתו בטהרה — בעוד גופו נחרך והיה לאפר!

אותיות פורחות וגוילין נשרפין — — —

### שתים מתוך ארבע

מעשה אבות סימן לבנים; כאותו תנא, רבי חנינא בן תרדיון, מבין עשרה הרוגי המלכות, אשר ישב ועסק בתורה והקהיל קהילות ברבים, כרכוהו הרוצחים בספר התורה והציתו בהם את האש — כך גם הבנים והדורות אחריו; נשמות זכות וטהרות, צחות ומצוחצחות, מסרו אף הם את נפשם על מוקד התורה, ונשמותיהם עלו ונצררו בצרור החיים בין רבבות אלפי הנשמות הקדושות אשר עלו על מוקדה, בכל הדורות ובכל התקופות, על קדושת שמו יתברך ועל תורתו הקדושה!

ארץ ארץ אל תכסי דמם; וא־ל מלך, היושב על כסא רחמים, יסכת ויראה את תשפוכת דם הצדיקים וינקום את דמם השפוך כמהרה!

בעיר אחרת, קולאש, תפסו חכם גדול ורב ידוע, חכם יוסף אלאשוילי הייד. כדרכם, התפרצו אל ביתו, ביקשו ממנו להתלבש ולהתלוות אתם. והנה, אך יצאו את ביתו והגיעו לרחובה של עיר — לא יכלו יותר לעצור ברוחם. אצה להם הדרך, ובו במקום פלח ראש המחבלים את לבו הטהור בכדורי אקדחו. הלה נפל ארצה מתבוסס בדמו והחזיר את נשמתו הטהורה ליוצרה — — —

הם לא היו, כמובן, חייבים דין־וחשבון לאיש. הלא יהודי הוא, רב בישראל, ומי כמוהו אשר אחת דתו למות, ללא משפט! חבל על הטורח המיותר; אפשר לגמור את הכל בשעות, ברגעים ובדקות — ולמה להם הפסטיבל המסורבל הזה!?

אלו הן שתי דוגמאות בלבד. שתים מתוך ארבע; מתוך עשרות, מאות ואלפים. במשך תקופה איומה זו, שארכה כארבעה חדשים תמימים, לא חסו ולא חמלו על איש. המרצחים השפלים היו מוציאים אנשים, רבנים, חסידים ואנשי מעשה, מתוך ביתם; בני אדם שלווים ושקטים אשר מעולם לא הרעו לאיש; וצדיקים אלה היו בעיניהם המועמדים הראשונים לחיסול טוטלי!

אולם, תקופה איומה זו, בה רצחו והרגו ללא דין ומשפט, לא ארכה זמן רב. כנראה שנבהלו מצלם־הם, מאכזריותם הבלתי נסבלת; ואחרי עבור ארבעה חדשי השתוללות, הפסיקו להרוג ולרצוח ללא סיבה. מן השמים רחמו על ראשי צאן קדשים — והקטל שכך. אמנם, העינויים נמשכו, ואולי ביתר שאת, אך הרצח הברוטלי הופסק.

לעירנו, כותאיסי, הגיעו המרצחים השפלים אחרי ארבעת החדשים הללו, כתום הקטל — וזה היה מזלנו הגדול.

### חלום בלהות

באחד הימים, בשנת תרפ"ד (1924), בהיותי שקוע בתרדמה עמוקה — ואחלמה חלום בלילה אחד:

והנה חייל אחד, חגור כלי חרב, מוציא חרבו מנרתיקה, מפיל אותי ארצה באכזריות מרובה ומתכונן לתקוע את החרב בלבי.

— ואיקץ!

התחלתי לצעוק בקול גדול. הייתי מבוהל מאד ואפוף פחד. עלעלתי בספר "פתרון חלומות" וחפשתי פתרון לחלומי. ואמנם, מצאתי בו פתרון לחלום דומה,

כי יש להתענות ביום המחרת תענית חלום; יישב כל היום ללמוד תורה ולא יצא ממקומו משך כל שעות היום.

הלכתי מיד לבית הכנסת ולמדתי עם התלמידים. גמרתי בלבי שלא לצאת מפתח בית המדרש עד צאת הכוכבים, בתום הצום.

בדרך כלל לומד הייתי עם התלמידים עד השעה 1 בצהרים, אך, באותו יום, נשארתי עד השעה 3 ובקשתי מהתלמידים לומר פרקי תהלים.

ויהי, בשעה שלש בצהרים, כאשר התלמידים החלו לעזוב את בית הכנסת, התקרב אלי איש נכרי ולבושו כאחד מדלת העם. הוא אמר לי כי ברצונו לשוחח אתי אודות איזה עסק וביקש ממני לצאת אתו החוצה.

כאשר יצאנו, פתח הלה את כפתורי־מעילו והפנה את תשומת לבי לתלבשתו. נתקפתי חרדה; ראיתי כי לובש הוא מדי משטרה, ועל חזהו שלש מדליות גבוהות. ניכר היה מיד כי אין הלה מפשוטי העם כלל, ולפי המדליות שענד, הוא מראשי המשטרה העירונית.

— "אקח אותך כעת למסעדה, הנמצאת לא הרחק מכאן, ושם תמצא עוד ארבעה־עשר מחבריך הרבנים" — אמר לי, עת ביקש ממני להתלוות אתו.

בתיותי שבוי בידו התלויתי אליו, כמובן, אל כל אשר יובילני. הוא הגיע אתי לאן שהגיע, שם מצאתי אמנם ארבעה עשר מחברי אשר היו אסורים ברשותם, ותם שמחו עלי במאד. מיד בהגיעי, קם ה"ינטשלניק" והכריז: תנה הגיע הראש שלהם! באם לא נגמור אותו — עלול הוא להתסיס את כל הרבנים נגדנו!

### "טיול משפיל"

אותו יום שרר קור נורא ושלג כבד כיסה את פני העיר. הרשעים האלה הוציאו את כולנו, חמשה־עשר רבנים, תחוצה, וסידרו אותנו בשורה, אחד אחרי השני. לאחר מכן הביאו 15 נשים רוסיות, בתלבושת חצופה ביותר, והשוטרים פקדו עליהן שכל אחת תתלווה לאחד מאתנו. הם הובילו אותנו לרחובות קריה, כאשר השוטרים מאיצים בנוכריות אלו ללעוג עלינו, לבזות אותנו ולהשפילנו בפני כל — על ידי דיבורים ותנועות־תועבה אשר אין להעלותם על הכתב.

במשך שעה ומחצה הובילו אותנו ברחובות הראשיים, דרך שבן־אדם רגיל עושה אותה בחמש־עשרה דקות בלבד, והשפילו אותנו בצורה גסה ביותר. הגיעו הדברים לידי כך, אשר עוברי־אורח גוים תבעו את כבודנו וגערו בשוטרים על אשר הם מבזים רבנים יהודים בצורה משפילה כזו!

לא היו אלה יסורים שהיינו כבר "רגילים" להם, יסורים פיזיים של מלקות ועינויים מחרידים — אלא יסורים נפשיים אשר לא התנסינו מעולם בכגון־דא.

סהדי במרומים, כי יסורים נפשיים כאלה לא סבלתי מעודי, מימי תלדי ועד היום הזה!

בתום ה״טיטולי״ הכניסו אותנו, את כל החמשה־עשר, לכלא. בחצר בית הכלא היה בנין גדול, שנבנה בזמנו על־ידי שלטונות הצאר, עבור כנסיה. הם העמידו אותנו על יד הפתח, וכידעם כי מרצון לא ניכנס למקום זה — דחפו אותנו בכח פנימה.

הסוהרים הכניסו לשם קרשים ארוכים, פרשו עליהם עשבים ופקדו עלינו לישון עד אור הבקר. הם הפשיטו מעלינו את הציצית וכן החרימו את כל מה שהיה בכיסנו.

באותו ערב שחררו, משום מה, שבעה מאתנו.

# אבר מן החי

## הפתק האומלל — עלילה שהוזמה — המגבת האדומה — שבת היום לאדוננו

### הפתק האומלל

לקראת הלילה השני, ליל שבת קודש, הביאה לי אמי אוכל. האמא צירפה פתק, בו רשמה את המאכלים שהביאה, וביקשה מהסוהרים כי ימסרו לי את האוכל אישית ויקבלו ממני חתימה שקבלתי את החבילה. אמי עשתה זאת בכוונה, בכדי לקבל ממני אות־חיים.

כאשר הגישו לי את הפתק לחתימה, הסתיר הסוהר בידו את הכתב־יד שהיה רשום בפתק, והצביע לי היכן לחתום. הבנתי מיד כי מרבית הדברים שהיו בחבילה נגבו לעצמם, ולכן הסתירו את הכתב...

תתמתי. משום כבודה של אמא.

בעת שהחזרתי לסוהר את הפתק, שאלתיו באם אוכל להעביר דרכו פתק לאמי. הוא ענה לי שאוכל לכתוב מה שארצה, ללא הגבלה, ויעבירו לידיה.

ביקשתי מאמי להמציא לי תפילין, טלית, סידור תפלה וספר מסוים — ומסרתי לו את הפתק.

לא עברו דקות אחדות — והפתק שלי היה כבר בידיו של ה..."נטשלניק"!

אותו ערב עמדתי תחת חקירה קשה וצולבת; הוא הראה לי את הפתק והתחיל להמטיר עלי שאלות:

— מה זה תפילין? טלית? סידור תפילה? איזה ספר ביקשת מאמך?

עניתי לו כי אנו, היהודים, מצווים להניח תפילין כל יום, וכן עלינו להתלבש בציצית ולהתפלל לפני ה'.

לשמע תשובתי התרתח החוקר:

— הנך מתכונן לעשות כאן בית כנסת? האם אינך יודע שהנך נמצא בבית סוהר סובייטי!!

מרוב כעס התחיל לבעוט בי ברגליו המגושמות והנחית עלי מכות נמרצות. הוא לפת אותי היטב בידיו החסונות ובעט בגופי ללא רחם. לאחר מכן הכניס אותי בתא, בו לא יכולתי לשבת ולא להתכופף, לא לזוז ולא להניע שום אבר. נאלצתי לעמוד כמו פסל־עץ ולא לזוז מהמקום. מתחתי שרצו עכרושים ענקיים, אשר קפצו ורצדו על גופי הלוך ושוב. ידי היו צמודות ולא יכולתי להזיזן. בעלי החיים נשכו את בשרי, חתכו בשר חי מגופי, ודם רב החל ניגר ממני. קולותיהם המאיימים של בעלי החיים המשונים — עוד הוסיפו למכאובי. עמדתי כאבן דומם ואין לי מושיע; את ידי לא יכולתי להזיז ואת רגלי להניע.

בתקרה שמעל לראשי היו חורים וסדקים, דרכם ירד על ראשי גשם של טינופת, מחדרי השירותים שהיו בקומה העליונה. מה שלא הצליחו לעשות בי בעלי־החיים המאיימים שלמטה — השלימו גלי הצחנה שממעל.

מוצא יחיד נשאר לי — להקים קול צעקה. התחלתי לזעוק ולצווח עקב המכאובים הנוראים של הנשיכות. צעקותיי הגיעו לאזני חבריי, אשר אסורים היו לא הרחק מתאי, וצמרמורת אחזה בהם. הם לא ידעו בדיוק מה קורה אתי.

## עלילה שהוזמה

כאמור, היה זה בליל שבת־קודש. לחברי היו מאכלי שבת, שהובאו אליהם במידה מספקת, אך, הם החליטו כי לא יקדשו ולא יטעמו מאומה בלעדי.

לשמע צעקותי ישבו ובכו, התפללו ואמרו פרקי תהלים, אבל הצעקות לא הפסיקו. בראותם כי אין לדבר סוף, קראו לסוהר וביקשו ממנו לברר מדוע מענים אותי ברציפות זמן כה רב. תשובתו היתה, כי זוהי פקודת ה"ינטשלניק" ולא יוכל להמרות פיו, ורק לאחר שיסתלק לביתו יוכל להעבירני משם כעבור דקות אחדות הבחין הסוהר בצאתו, ורק אז הסתכן ופתח לי את דלת התא.

עם צאתי משם לא ניתן היה להכירני. פניי ובגדי היו מכוסים זוהמה ודם ניגר מכל גופי. הסוהר ניקה אותי היטב, העבירני למקום בו חבשו את פצעי — ורק אז הוקל לי מעט ממכאובי.

חבריי, בראותם אותי, פרצו בבכי. הם פשוט לא הכירוני. בשמונת השעות שהייתי בגיהינום הזה השתניתי בלי הכר. "אוי לנו שראינוך בכך! — יללו חברי — ראה מה הצליחו הרשעים האלה לעשות ממך במשך שמונה שעות בלבד!"

התיישבנו לאכול סעודת שבת קודש, אך אני לא יכולתי להזיז אבר. מכאובי היו איומים והפצעים הפתוחים לא נתנו לי מנוח.

למחרת גונבה לאזנינו בשורה משמחת. השמועה בשרה לנו, כי אותו "ינטשלניק" אשר העניש אותי אמש בצורה כה אכזרית, נמצא חלל ליד פתח

ביתו! שמחנו מאד. היתה זאת עבורנו נקמה מתוקה באיש אשר כה הרבה לענותני, עקב אותו פתק אומלל. אולם, חיש מהר התברר כי השמחה נהפכה לנו ליגון והיום־טוב לאבל.

לאחר שמצאוהו הרוג, העלילו כי ידם של היהודים בדבר, עקב מאסרם של הרבנים; וכי אנו, הרבנים האסורים, פקדנו על אנשיהם לנקום נקם באיש שהתאנה להם!

נתקפנו בעתה וחרדה צרה חדשה ניתכה לפתע על ראשנו. לא היתה זאת השערה בעלמא, מאחר ששמענו זאת במלים ברורות מאנשי צוות בית הסוהר.

שטחנו תפילה והרבנו שיח לפני אדון כל, אשר יציל אותנו מהצרה הזאת, וכי יתגלו במהרה הרוצחים האמתיים.

ואמנם, כי חסדי השם לא תמנו, ולמחרת הביאו לנו העתון של אותו יום, בו סופר על הרצח, בליווי תמונת הנרצח, ושם נאמר כי השלטונות עלו על עקבות הרוצחים.

כך הוזמה העלילה השפלה ונפשנו נמלטה מפח יוקשים.

בימים הראשונים למאסרי, הביאו לי אוכל משביע רצון, כל ארוחה בעלת שלש מנות: מרק טרי, בשר עם תפוחי אדמה מרוסקים, ומקרונים מטוגנים. ברור, כי לא נגעתי במאכלים אלה והתנזרתי מלהגעל בהם.

פעם, כעבור מספר דקות לאחר שהביאו את האוכל, דפקו הסוהרים על דלת תאי. "שכחנו לשים מלח באוכלך!" — צעקו. עניתי, כי אין לי צורך במלח, מאחר שכבר גמרתי לאכול. אך, הללו לא האמינו ונכנסו אל תאי. בהכנסם, הבחינו כי האוכל נמצא בכלי־השפכים שעמד בתא... בכעסם כי גבר, התחילו להכותני מכות נמרצות: בוגד שכמותך, את כספי הממשלה הנך זורק ומאבד! הם לא יכלו לשכך את זעמם, עד אשר לקחו את כלי השפכים המלא ושפכו את תכולתו על ראשי —

### המגבת האדומה

יום אחד הביאו אלי ספר לגלח את זקני הארוך. אמרתי להם, כי שערות זקני קודש הם, מעולם לא נגעתי בהם ולא אתן בשום אופן להורידם!

התיילים, שבאו יחד עם הספר, התלו להכותני; אך הפעם אזרתי אומץ והחזרתי להם מנה אחת אפיים. לא נתתי להם בשום אופן לנגוע בדיקנא־קדישא שלי. בראותם כי לא יוכלו לי — הפילו אותי ארצה, קשרו את ידי ורגלי והשכיבוני על הרצפה הקרה. התחלתי לצעוק בקול, אולי ישמעו בחוץ וירפו ממני. אך הללו התחכמו עלי ותחבו מגבת גדולה לתוך פי, למען לא יישמעו קולות הצווחה.

בעודני צועק, שמעתי קול קורא אלי. היה זה קולו של חסיד ידוע, ר' זלמן שמו, איש יקר וירא שמים, אשר קול צעקותי הגיעו לאזניו, בהיותו אסור בתא הסמוך לתאי. בהבינו את אשר מתחולל אתי — התחיל לצעוק אלי:

— יעקב, יעקבי פקוח נפש! מותר לך הדבר!

שעה שלימה שרוע הייתי על הרצפה, כשה לפני העקידה; ידי ורגלי כבולות באזיקים, פי סתום במגבת במצב של חניקה, ושני חיילים חסונים מחזיקים בגופי וראשי לבל אזוז.

לאחר שהספר גמר את מלאכתו הבזויה, הוציאו השנים את המגבת מפי בכח — זרם של דם התחיל לקלוח מפי. שינים רבות נעקרו מפי — בעוד שהמגבת כולה היתה אדומה מדם!

בתום מלאכתם האכזרית, השתניתי תכלית השינוי. לא ניתן היה לזהותני —

## שבת היום לאדוננו

פעם, בליל ש״ק אחד, ביקשו ממני לחתום על מסמך שהכינו. לא חתמתי. אמרתי להם: שבת היום לאדוננו ולא אחלל את קדושתו! שוב החלו להכותני, אך חזק הייתי בדעתי: שבת היום. לא חללתיה מעולם ולא אעשה זאת גם עתה!

הפעם, התחיל ה״נטשלניק״ לדבר אלי רכות: הלא תכיר את זלמן, הנה גם הוא יהודי דתי ואף הוא חתם! הנה אחיך, משה, אף הוא חתם בשבת ולמה לך להיות יותר פקח וחכם ממנו! הוא הוציא ממגירתו דף ניר בו היה כתוב, בכתב־ידו של אחי, דברים שונים ומשונים, וכולו מופנה אלי.

לפום ריהטא נראה היה, כי זהו אמנם כתב־ידו של אחי משה, לאחר שחיקו את כתב־ידו במומחיות מרובה. אך הבנתי מיד, כי בכל המכתב אין קורטוב של אמת. ידעתי היטב כי נפשו קשורה בנפשי, וכי כל העת שהייתי אסור ושבוי בידי הרשעים הללו, שרוי היה אחי בתענית, בוכה ומיצר ולא עלה לשכב על יצועו; ישן היה על הארץ, על הרצפה הקרה, וסינף את עצמו עדי יבא יום פקודה ואשתחרר מיד־צר. אין פלא, איפוא, כי נוכחתי מיד שכל המכתב בדוי, ובנוי על אדני שקר.

בראות הנטשלניק כי לא יצליח לסחוט ממני חתימה — לפת את ידי בחזקה, תחב עט בין אצבעותי והעביר את ידי על הניר פעם אחר פעם, הלוך וחזור. ״הלא תראה — אמר לי כאשר גמר לקשקש בידי על הניר — הנה כתבת בשבת ולא קרה לך מאומה. מבטיח הנני לך כי לא יקרה לך דבר באם גם תחתום את שמך!״

לא חתמתי.

# ה"אריה" וה"כלב"

## הכלב החי והאריה המת — סיפור היסטורי — עונש מידי — "מופת" גלוי

### הכלב החי והאריה המת

במהלך החקירות המרובות קרה לי פעם דבר מענין, אשר בהעלם־והסתר הגדול של רוסיה יכול לקרות גם כזאת.

ליל פורים. קראתי לעצמי מגילת אסתר, מתוך הזכרון, ולאחר מכן נרדמתי. כעבור חמש־עשרה דקות, דפקו על דלת תאי בחוזק רב. "קצינים גבוהים מחכים לך למעלה, ואתה ישן לך כאן שנת ישרים!!" — צעקו לעברי. נבהלתי מאד; בודאי נכונה לי כבר חקירה קשה ומתישה. החייל תפס אותי בצוארון־מעילי וסחב אותי כסחוב גנב ופושע.

מצבי הפיזי היה חמור מאד. כולי שבור ורצוץ ובעיקר סבלתי יסורים נוראים ברגליים, עקב הכוויות מהשפודים המלובנים אשר הכוני בהם.

הכניסו אותי לחדר החקירות, שם חיכו לי מספר קצינים. אחד מהם פקד להעמידני ליד הקיר והזהירני לבל אזוז. ראש החוקרים פתח את החקירה:

— דע, כי עליך לומר לנו את כל האמת. אם תודה על האשמה, נגזור עליך רק חמש עשרה שנות מאסר, ולא — הערב תהא מיתתך!

על מה נסבה חקירה זו!

בכותאיסי, לא הרחק מביתי, מוצב היה פסל ענק של לנין. ביום בהיר החליפו את הפסל, ובמקומו העמידו פסלו של סטאלין.

אותו יום, בעת שהלכתי לבית הכנסת, הצטרף אלי תלמידי, חכם בצלאל שי. בראותו כי השליכו את פסלו של לנין והציבו במקומו פסל ענק של סטאלין — הביע פליאתו ושאלני על סיבת הדבר.

עניתי לו: הרי החכם מכל אדם כבר אמר — טוב הכלב החי מהאריה המת!...



פסל מנותץ של סטאלין

צחק בצלאל למשמע ההסבר והמשכנו בדרכנו.

אותו יום הזדמן לו להיות נוכח בברית־מילה ושם סיפר לפני הנוכחים את אשר שמע היום, מחכם יעקב, אודות הפסלים. כרגיל, עורר הדבר גלי־צחוק בין המשתתפים שנהנו למשמע ההסבר. למרבה האירוניה, היה שם סוכן מושתל של הק.ג.ב, אשר מסר לאדוניו את אשר שמע: את לנין כינה "אריה" ואת סטאלין — "כלב"...

בעת החקירות שאלני החוקר: האם נכון הדבר שכינית כך את המנהיג הגדול — ולמה?! אמרתי, וחזרתי ואמרתי, כי הכל שקר מעולם לא התבטאתי כך ורק עלילה טופלים עלי.

אולם, החוקר עמד על שלו ואיים, כי אם לא אודה תיכף ומיד — יחסל אותי במקום!

בראותי את כעסו, וכי מתכוון הוא די ברצינות להוציא לפועל את זממו — ניקשתי ממנו כמה דקות למחשבה.

לא! — צעק החוקר והכה באגרוף על השלחן — או שאתה מודה מיד, או שהנך מחוסל במקום!

הפעם התערב אחד הקצינים שישב בצד, ושאל את החוקר מדוע אינו נותן לי האפשרות לחשוב מספר דקות, כאשר אין זה מפריע לצרכי החקירה.

הרשות ניתנה לי, ובינתיים הורה לי הקצין להתקרב אליו.

התקרבתי.

לידו של זה עמד תנור חימום אשר פלט חום חזק ואביך. כל־כולי הייתי קפוא מהקור העז ששרר בחוץ, משם הוציאוני זה עתה. כשהתקרבתי והרגשתי את

החום הפתאומי, התחלתי להרגיש מחנק עצום — ונפלתי על הארץ מתעלף. אינני יודע מה שקרה אתי בהמשך. אך לאחר מכן התברר לי, כי הזריקו לי מספר זריקות, וכעבור שעתיים הקצתי מעלפוני.

### סיפור היסטורי

לאחר שחזרתי להכרתי אמר לי שוב אותו קצין: כעת הנך כבר בסדר ואפשר להמשיך בחקירה.

כאשר חזר שוב על השאלה הראשונה — שאלתיו באם מותר לי לספר איזה סיפור היסטורי קצר. הרשות ניתנה לי, והתחלתי לספר להם בקצרה סיפור על עלילת־דם שארעה בספרד.

— "הנוצרים שבמדריד — התחלתי בסיפורי — העלילו פעם על יהודי העיר, כי שחטו נער נוצרי ללוש את דמו בעת אפיית המצות. המעלילים העידו, כי הרב ואנשיו שחטו את הילד ומילאו בדמו בקבוקים קטנים שהיו מיועדים לאישים יהודים שונים. השלטונות אסרו את הרב, ועוד עשרה ממכובדי העיר, ועינו אותם ביסורים קשים. העצורים כפרו בכל, אך מובן שלא קיבלו הכחשתם. באכזריותם כי רבה לקחו את הרב, קשרוהו בחבלים תחת זרועותיו לעץ גבוה — וזרקוהו ארצה. הרב, הישיש והחולה, שלא יכול היה עמוד ביסורים כאלה, נאלץ להודות באשמה שטפלו עליו. כן ביקש מאנשיו להודות באשמה — כדי למנוע מעצמם עונשים אכזריים כאלה. הרב סיפר להם על העינויים הנוראים ועל המכות, עד אשר לא ראה לפניו כל ברירה אלא להודות.

— "הנה הם היכו אותו כמו שהחוקר שלי היכה אותי — הפסקתי את הסיפור — ולכן נאלץ אותו רב להודות על שקר!"

הקצין הראשי הפסיקני באמצע ושאל את החוקר באם אמנם נכונים דבריו של הנחקר כי הוא מכה בו באכזריות.

החוקר הכחיש בעזות־מצח ואמר לו כי אף פעם לא נגע בי לרעה. כאן לא יכולתי להבליג יותר; הורדתי את מלבושי ושכבתי על הארץ, הרמתי את רגלי וצעקתי לעבר הקצינים: הביטו וראו מה עולל לי חוקר זה! ראו את רגלי הנפוחות, אשר השחירו ממכות וכוויות!

ראיתי, כי גם האדומים־אדומים האלה, אשר לבם כברזל, נדהמו למראה עיניהם. הם פשוט העוו את פניהם ולא יכלו להסתכל על רגלי השרופות, וגם הביעו בפני החוקר את פליאתם על כי הפריז בחקירותיו ובהתנהגותו.

הם פקדו עלי להתלבש, חזרתי למקומי והמשכתי בסיפורי:

### עונש מידי

— "ובכן, לאחר שמסרו למלך כי היהודים הודו במעשה, חרץ את גזר דינו להשיב ליהודים כגמולם, ותמורת הדם הנוצרי ששפכו — יישפך גם דמם: המלך האכזרי ציווה להביא חביות ריקות של יין ולמלאותם במסמרים חדים; כל נאשם להכניס בחבית נפרדת, ולגלגלם ברחובות קריה. כך יישפך דמם ברחובות, תוך כדי גלגולם על חודי המסמרים, עד אשר תצא נפשם!

"ישרי המלוכה כיבדו את המלך להיות הפותח בהכנסת היהודי הראשון לתוך החבית. והנה, כאשר אך ניסה לעשות זאת — קיבל לפתע התקפת־לב והתמוטט תחתיו. במקום התחוללה מהומה גדולה והבהילו את רופאי המלך אשר הצליחו בקושי להעירו מעלפונו. לאחר שהתאושש, הבין כי יד ה' פגעה בו על אשר הסכים לעשות שפטים ביהודים. הוא ציווה מיד לשחרר את היהודים הכבולים ולפתוח בחקירה חוזרת בכל הפרשה

לאחר חקירה מאומצת, התגלתה התרמית השפלה והיהודים זוכו מכל אשמה. לפי הוראתו הישירה של המלך, שחררו מיד את כל העצורים ואף ציווה לפצות אותם במיטב על סבלם הקשה. כן הורה, כי המעלילים, ביניהם כמה משרי המלוכה, ייתלו על עץ על אשר רצו לפגוע באזרחים יהודים שלווים".

### "מופת" גלוי

הקצין הראשי הבין היטב על מה ירמזון דברי, ושאל אותי:

— "אם אותו מלך קיבל במקום את ענשו — מדוע האלקים שלך אינו מעניש גם את החוקר הרע הזה?!"

— "אמנם אין אני ראוי לכך שאלקים יעשה לי נס כזה — עניתי לאותו קצין — אבל בטוח הנני שסוף סוף ינקום ה' את דמי, והחוקר הזה ישלם ביוקר על מעלליו; לא על ידי, אלא ע"י כח עליון!"

החקירה הסתיימה והחזירוני אל תאי.

למחרת, הוציאוני מתאי והכניסו אותי לתוך חדר מרווח. השלחן היה ערוך במאכלים מכל טוב וביקשו ממני לאכול ככל אשר תאוה נפשי. כאשר התיישבתי, הרגשתי כי האנשים הנמצאים בחדר נרתעים ממני. הבחנתי על פניהם איזה פחד־סמוי ולא ידעתי פשר כל השינוי הפתאומי הזה.

כעבור שעה קלה התחוור לי הכל. אלה שהיו בחדר סיפרו לי, כי ילדתו בת ה—3 של אותו חוקר, נפלה אמש לתוך חבית מים חמים שבביתם, וכאשר הוריה

הבחינו באסון — כבר לא היה את מי להציל. אמה, אשת החוקר, בראותה את האסון הפתאומי, לא יכלה לשלוט בנפשה ואיבדה את עצמה לדעת בו במקום —

המאורע החריד את אנשי הצוות והצביעו על המקרה כ״מופת של חכם יעקב״, אשר קילל את החוקר ודבריו נתקיימו חיש־מהר.

הנה כי כן, גם כופרים ואתאיסטים אלה, ראו בכך כח עליון, ופחדו פן אעניש גם אותם..

אותו יום שוחררתי מהכלא.

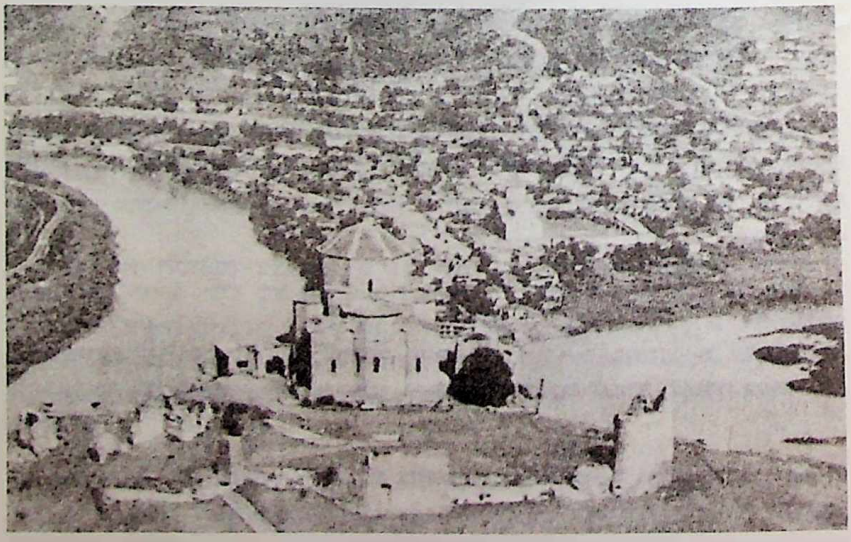
# עלילת הרופאים

## בירת גרוזיה — כוננות בשיחה — מבוי סתום — אגרוף קמוץ

### בירת גרוזיה

עד שנת תשי"ב (1952) היתה גרוזיה כעין מדינה אוטונומית, דוגמת שאר מדינות מזרח־אירופה, והחל משנה זו החליטו השלטונות הסובייטים לספח סופית את גרוזיה. היא חדלה להיות מדינה אוטונומית, והעיר כותאיסי הפכה לשמש כבירת גרוזיה המערבית. מכיון שכך, החליטו לטפחה כ"עיר בירה" ותכננו להקים בה קריה ממשלתית גדולה.

למטרה זו הועידו שטח ענק בעיר והתכוננו להרוס את כל בתי המגורים באזור, כדי לבנות על ההריסות את הקריה הממשלתית המתוכננת.



המקום עליו הוקם הישוב היהודי הראשון בגרוזיה

באזור זה גרו יהודים רבים וגם הבית שלי היה באזור העומד להריסה. הממשלה הואילה "ברוב טובה" לשלם לכל אחד פיצוי עבור מגוריו, סכום השווה לעשרה אחוזים מהשווי האמיתי של הדירה...

בקרתי במחלקה הממשלתית המיוחדת וביקשתי דיור חליפי, שטח מתאים אחר לבניית בית מגורים, סמוך לבית הכנסת, למען אוכל לשרת נאמנה את האנשים הזקוקים לעזרתי.

בדרך כלל היה מנהל המחלקה מקבל אותי בסבר פנים כל עת שביקרתי במשרדו, ואף חלק לי כבוד. פעם אף אמר לי: מקנא הנני בך, בכשרונותיך הנפלאים ובכושר הנאום שלך. אילו הייתי מחונן בכשרונות כשלך — הייתי מגיע כבר לעמדה בכירה ביותר בהיראַרכיה השלטונית!

פעם אף הציע עצמו לבוא בחשאי אל ביתי וללמוד אצלי תנ"ך, ובעיקר ספרי ישעיהו, יחזקאל ומשלי. הוא הטעים, כי אין לו ספק שהתמצאותי בספרים אלה תעשיר את ידיעותיו, תטפח את האינטליגנציה שלו ותשפר את סגנון לשונו וכושר הופעתו...

יום אחד, כאשר באתי למשרדו, קיבלני בפנים עצובות ובמצב רוח קודר. בניגוד להתנהגותו מכבר, התחיל לצעוק עלי: "מה עשיתם אתם, יהודים מטורפים! רציתם להרוג את מנהיגנו, סטאלין, שמש העמים ואבי האנושות! כה רבות הטבנו אתכם; מחזיקים הנכם בתפקידים בכירים ביותר בכל מערכת השלטון — וזהו הגמול שלכם עבור כל הטובה שהשפענו עליכם, ציונים שכמוכם! דע לך, כי לא זה בלבד שלא ניתן לך, ולחבריך, שטחי חליפין — אלא אף נשלח אותך לסיביר, ואת בני ביתך נגרש למדינה מרוחקת! הנה, הרופאים היהודים שלכם כבר נתפסו ונמצאים מאחורי סורג ובריח; קרב היום ויהרגו אותם ואתכם ביחד. כולכם הנכם כנופיות בוגדים אחת!"

הוא לא הסתפק בצעקות גרידא, אלא גירש אותי ממשרדו בבזיונות ועלבונות.

באותם הימים התרחשה "עלילת הרופאים" הידועה, בה העלילו על רופאים יהודים כי רצו להרעיל את סטאלין, והתנהלה מערכת הסתה חמורה ביותר נגד היהודים.

חזרתי הביתה במצב רוח מדכא. לא ספרתי לאיש מכל מה שקרה לי באותו יום, פרט לאחי משה ("משה הקטן"), בפניו שחתי דאגתי על הסכנה הגדולה המשמשת ובאה.

### כוננות בריחה

באותו יום רביעי סגרו השלטונות את בתי הכנסת בטיביליסי ואסרו את רבניהם — כולל את הרב הכולל, רבי חיים קופטשאן, מי שהיה תלמידו של הגאון רבי מאיר שמחה מדווינסק, אשר שימש כרבה של גרוזיה משך עשרות שנים.



הגאון רבי מאיר שמחה מדווינסק

בטיביליסי התגורר עשיר אחד, אשר היה גר בעבר בכותאיסי ועבר לטיביליסי. הוא היה יהודי בעל לב חכם, מוקיר תורה ורבנן, והיה מקורב למלכות. בניו למדו אצלי, ובכל מאורע משפחתי היו מזמינים אותי להשתתף בשמחתם.

איש זה, כאשר ראה כל מה שעשו השלטונות עם בתי הכנסת והרבנים בטיביליסי — נסע מיד לעירנו כדי להזהיר אותי ואת הרבנים האחרים לברוח בעוד מועד. בהגיעו, הזהיר אותנו לברוח מיד, ואף העניק לכולנו כסף להוצאות הנסיעה — בטרם יבואו לאסרנו ולהאשים אותנו בשיתוף פעולה עם הרופאים־הרוצחים...

ויהי, כאשר הלכנו לביתנו לארוז את חפצנו ולהתכונן לבריחה — מצאנו את אנשי השטן אשר הקיפו כבר את בתינו וחלק מבתי הכנסת שלנו. הם סגרו את כל האזור והעמידו חייל מזוין ליד כל בית יהודי.

חברי, חכם חיים, ביקש ממני ללכת מיד לבית הכנסת שלנו, בית הכנסת הגדול, ולבדוק באם אין שם חומר העלול להפליל אותנו בעיניהם. מיהרנו לבית הכנסת והתחלנו לבדוק שם בחורים ובסדקים.



בית הכנסת בטיביליסי

במקום תפילתי הקבוע בבית הכנסת, היה שלחן קטן ובמגירתו החזקתי את הטלית־ותפילין שלי, ספרים וכדומה. כאשר פתחתי את המגירה — נתקפתי בהלם. את הטלית־ותפילין לא מצאתי, גם הספרים נעלמו משם, ובמקומם מצאתי "ניירת" שלימה: מפה גדולה של ירושלים ובה שרטוט הגבולות בין ישראל וירדן; תמונותיהם של ראשי התנועה הציונית באי״י, כמו: ראש הממשלה משה שרת, יצחק בן צבי, חיים ויצמן ועוד. כן היתה שם מפה כללית של מדינת ישראל, תמונה מהכותל המערבי, ותמונות מרחובות העיר ירושלים ומוסדותיה.

נדהמתי. ראיתי מיד כי עלילה גדולה נרקמת נגדנו וסכנה חמורה מרחפת על ראשנו.

לא איבדנו זמן מיותר והתחלנו לפעול מיד. הוצאנו את כל החומר השתול הזה לחצר בית הכנסת ושרפנו את הכל. כדי למנוע חיטוטים מיותרים, פזרנו את האפר לארבע רוחות השמים, נקינו את המקום ולא השארנו כל זכר וסימן מכל מה שהיה כאן.

בבית הכנסת היו לי שלשה "ביכלאך" של חסידות — ספרים מכורכים שהכילו כתבי־יד של מאמרי חסידות שנאמרו על ידי האדמו"רים רבי מנחם מענדל בעל ה"צמח צדק", רבי שמואל (מוהר"ש) ורבי שלום דובער (מוהרש"ב) נשמתם עדן — ונוהג הייתי ללמוד בהם בתדירות. ראיתי צורך דחוף להחביאם, מאחר ומדובר הוא בדברי תורתם של הצדיקים לבית שניאורסאהן, ומה מסוכן יותר בעיני הסובייטים — מתורתם של ה"שניאורסאנים"!!

חפרנו שוחה עמוקה בחצר בית הכנסת והטמנתי את שלשת ה"ביכלאך" במעמקים. שפכנו עליהם עפר ויישרנו את המקום ללא הכר — עד יעבור זעם.

בתום מלאכה קשה זו חזרתי מיד הביתה, כדי להתכונן לבריחת מידית לעומק אסיה הרחוקה — סמרקנד או טשקנט.

## מבוי סתום

בחצר ביתי היה כעין מבוי, ממנו לא היתה אפשרות של יציאה. בהגיעי לחצר, נדהמתי למראה עיני: עשרה חיילים עמדו שם וחיכו.

עם נואי, סבבוני החיילים והקיפוני בחיבת, הושיטו לי את ידם ובירכוני לשלום. "יש לנו מספר שאלות לשאול את הרב — אמרו לי בחיוך על פניהם — אולי יואיל להכניסנו אל ביתו, למען נוכל לשוחח ולקבל תשובות מתאימות!"

עניתי להם כי מוכן הנני לארחם בביתי ולהשיב להם עד כמה שידי מגעת. התחלנו לצעוד אל הבית, ותוך כדי כך שאלוני, למשל, מדוע טרם התחילו הגשמים, למרות שהקיץ כבר חלף ועברו כן אמרו, כי היו מרגישים עצמם מאושרים — אם הייתי מעניק להם את ברכתי. "הרב יודע אל נכון עד כמה אנו מעריכים ומכבדים אותך" הרעיפו עלי דברי צביעות וחנופה בעת שהתקרבו לפתח ביתי.

כאשר אך דרכו רגלי על סף ביתי — נדהמתי למראה עיני. לפני נתגלה מחזה זוועה: ארבע בנותי ושני חתני עומדים צמודים אל הקיר, כשידיהם מורמות, ולידם המפקד המפקח עליהם לבל יזוזו ממקומם. מיד כאשר נכנסתי לבית, הרים עלי המפקד קול צעקה:

— הרם את ידך!

הרמתי את ידי ונצטויתי לעמוד צמוד אל הקיר, ככל השאר.

בעת שנכנסתי לביתי, התנהל עדיין החיפוש. קרוב לחמש שעות חיפשו וחיטטו ולא השאירו פינה אחת, שם לא הגיעו ידיהם הטמאות. אף אני, כאשר נכנסתי לבית, התקרב אלי ה״נטשלניק״ והתחיל לחפש בכיסי בגדי ובכל גופי.

— ״היכן הכסף שלך?! — זעם — ידוע לנו היטב כי אנשיך ומעריצך מעניקים לך כספים רבים. היכן טמנת כל הכסף הזה?!״

עניתי, כי לא מעניקים לי שום כספים; המעט שהיה לי הוצאתי עבור נשואי בנותי, וכי אין בידי מאומה.



כ״ק אדמו״ר רבי יוסף יצחק שניאורסאהן נ״ע

## אגרוף קמוץ

הם לא נתפתו, כמובן, להאמין לדברי והמשיכו בעבודתם. תוך כדי חיפושם מצאו תמונות צדיקים, וביניהם תמונתו של הרבי הריי״צ. פניו של ה״נטשלניק״ הסמיקו והתחיל להכות באגרוף קמוץ על התמונה. הוא רעם עלי בקול: הנה אתה תלמידו של זה — של הלוחם הגדול ביותר נגדנו בעולם כולו! אנו נלמד אותך לקח!

כאשר גמרו את החיפוש, הובילו אותי לבית הנ.ק.וו.ד. הם הפשיטו מעלי את בגדי, החרימו את הציצית שלבשתי ופקדו עלי להתלוות אל החייל.

החייל עבר אתי דרך ששה מרתפים חשוכים, עד אשר הגיע אל השביעי. מרתף זה היה מלא מים דלוחים והוא פקד עלי להכנס לשם. מלבושים לא היו לגופי, פרט לבגד תחתון.

נאלצתי להכנס אל תוך המים המאררים האלה. קופא הייתי מקור וצמרמורת קרה אפפה את כל גופי. הרגשתי כאילו עוד מעט אשאר כאן ללא רוח חיים.

כעבור שעתיים, קראו אותי לחקירה. החוקר הושיב אותי מהעבר השני של השלחן, והמטיר עלי מבול של שאלות:

— הנכון שרצית להרוג את סטאלין!

שתיקה.

— האם נכון הדבר שאתה תלמידו של שניאורסאהן!

— אולי תוכל לספר לי איזה חומר שרפת בבית הכנסת, באותו יום שנאסרת!

— האם תוכל לגלות לי את תוכנם של שלשת ספרי כתבי־היד של שניאורסאהן!

— מה הקשר שלך עם אנשי הכנופיה, הפרופיסורים, אשר רצו להרוג את מנהיגנו סטאלין!

— מה היו קשריך עם התנועה הציונית!

— האם נכון הדבר שיש לך אח בירושלים!

כפרתי בכל ואמרתי כי אינני יודע מכלום; אין לי שום קשר לכל אלה ואינני יודע מה רוצים מחיי. רק על שאלה אחת החלטתי לענות בחיוב.

לאחר שהחזירוני לתאי, דפקתי על הדלת וביקשתי מהסוהר שיחזירני אל החוקר היות ויש לי מה לגלות לו. כאשר הופגשתי אתו, אמרתי לו כי אמנם יש לי אח בירושלים, אך אינני יודע מה קורה אתו. אין לי שום ידיעות ממנו ואינני יודע באם הוא חי או מת, ביחוד לאחר המלחמות שהתחוללו בארץ ישראל.

— טוב עשית שהודית — נענה אלי תוך שהוא מחכך את ידיו בהנאה — אחרת היינו כבר מראים לך את האמת שבפיך!

כל זה היה בלילה הראשון.

# המת החי

## ללא הכרה — ארבע מיתות — יסורי תופת — "ובחרת בחיים"

### ללא הכרה

למחרת בערב שוב קראו אותי לחקירות. כאשר נכנסתי לחדר בו התנהלה החקירה, הבחנתי בשלשת ה"ביכלאך" חסידות — אותם קברתי בחפירה שבחצר בית הכנסת — שהיו מונחים על השלחן.

שמתי לב לסימנים מיוחדים אשר היו בין הדפים, בכמה מקומות. הסקתי מכך כי החקירה תסוב היום על מה שאומר ה"קונטר־רבולוציונר שניאורסאהן", ובצפיה דרוכה חיכיתי לבאות.

החוקר ציוה עלי לשבת מולו, על הכסא אשר מעברו השני של השלחן. ישבתי. הוא פתח את הספר, שם היתה מונחת פיסת נייר בתור סימן, וציוה עלי לקרוא מה שנאמר שם.

כאשר גמרתי לקרוא, פתח את המסומן בדף הבא, ושוב ציוה עלי לקרוא.

התברר כי הכניסו לתוך ה"ביכלאך" דברים שלא נאמרו ולא נכתבו מעולם וכן הצליחו לארוג סביבי רשת כזב של עלילה כאילו אנו מנהלים תעמולה בעולם נגד השלטונות כאן.

לא היה בפי מה לענות. נשארתי לשבת במקומי וצמרמורת אחזתני. ראשי החל להסתחרר והרגשתי כי הנני מתחיל לאבד הכרתי. לא עברו דקות אחדות — נפלתי מהכסא בהתעלפות חזקה, ושרוי הייתי במשך כמה שעות ללא הכרה.

אחד האסירים הבחין בסוהרים בעת שנשאו אותי באלונקה והכניסוני לחדר אחר, שם ניסו להחיות את נפשי. אסיר זה, בטוח היה כי עינו אותי עד מוות וסיפר לגיסי, אחי אשתי, כי נפחתי את נשמתי בעת החקירות... הלה סיפר על כך לאנשי הקהילה והמאורע עורר סערה ומהומה זוטא בין בני המשפחה והקהילה.

מיד התארגנה משלחת מנכבדי הקהילה אשר ביקרו אצל מנהל הכלא וביקשו ממנו את הגופה, כדי להביאה לקבר ישראל. הלה התרתח מזעם: "החכם שלכם

חי וקיים והוא מרגיש בטוב. באם אינכם מאמינים — מוכן הנני להראותו לכם בריא ושלם!"

הוא ביקש מאנשי המשלחת להתלוות אליו והובילם למקום קרוב לתאי.

"הנה תראו את המת שלכם איך שהוא יושב ואוכל — הראה באצבעו עלי לאנשי המשלחת — שימו לב ותראו גם את מאכלי החלב אשר הוא אוכל. החכם שלכם אינו אוכל את המאכלים שלנו, וישנו יהודי אחד שיש לו פרה בבית, והוא אשר דואג להמציא לו כל פעם חלב טרי" — — —

## ארבע מיתות

את טעמה האמיתי של חקירה ניתן לי לטעום בלילה השלישי. כאשר הובלתי בלילה זה להמשך החקירות, הפשיטו מעלי את בגדי העליונים, וגם את הכובע הורידו מעל ראשי.

שלשה חוקרים ניהלו את החקירה בערב זה: אחד בשם קאראנאגיע, השני — בארנטוליה (הוא היה שאר בשרו של ראש הק.ג.ב. בריה) והשלישי, מוסלמי, ושמו טאפאריא. לידם ישבו פקידות, אשר רשמו את שאלות החוקרים וכן את תשובותי עליהן.

שוב התחילו במטר של שאלות:

— כמה תלמידים יש לך?

— כמה מורים יש לך בכותאיסי, טיביליסי, באטומי, פוטי וקולאשי, אשר יושבים ולומדים תורה עם ילדים — בניגוד לחוק הסובייטי!

— מאין יש לך כסף לשלם לכל המורים הללו!

עניתי:

— אין לי מלמדים ואין לי תלמידים. משמש הנני כרב הקהילה היהודית — וזה הכל!

— ומה הם טיב קשריך עם הסוחרים במטבע זר, בשוק השחור, בניגוד לחוק!

— אין לי כל קשר אליהם!

בראותם כי אין הם מקבלים כל תשובה ברורה על שאלותיהם, גבר קצפם והתמלאו זעם ורצח. הם פשוט חיכו עד אשר תצאנה הפקידות הרושמות את השאלות והתשובות, לבל תראינה את אשר מתכוננים לעשות עמי. שתיקה רועמת. שקט שלפני הסערה.

### יסורי תופת

ויהי, כאשר אך יצאו הפקידות, החלה החקירה האמיתית. הם חזרו על שאלותיהם הקודמות, וכאשר לא קיבלו את התשובה שחיכו לה — התקרבו אלי שלשת החוקרים. האחד התחיל להנחית על ראשי מכות־אגרוף בידו הימנית, השני החזיק בידי שפוד של ברזל חם והתחיל להכות בו על רגלי ללא הרף. עלה על כולם החוקר השלישי, אשר הושיב אותי על כסא ברזל מיוחד, מחובר לחוטי חשמל, ומפעם לפעם היה מחבר את התקע שבכסא לזרם החשמל.

מה אומר ומה אדבר: הספקתי כבר לעבור שבעה מדורי גיהנום בכור ההיתוך הסובייטי בתקופות האלה שהייתי שרוי ביניהם, אך, כל היסורים והעינויים עד כה — כאפס היו לעומת יסורי התופת שהרגשתי בעת אשר חיברו את גופי לזרם החשמל. הרגשתי כאילו כל אברי מתפרקים באותן השניות. קשה לי לתאר הרגשה איומה זו, וזאת — לאחר מכות־האש, צליבות הברזל והסטירות הנוקשות בפניי!

היום, כאשר הנני נזכר באותם הימים והשעות — עומד אני ותוהה: מאין לקחתי כוחות נפשיים לעמוד בכל טאת היסורים האלה ולהשאר בחיים?! בכוחות טבעיים — אף בן־תמותה, בשר ודם, לא יכול היה לעמוד בעינויים כאלה ולהשאר בחיים, או לפחות שלא תיטרף דעתו עליו. והנה, העניקו לי מן השמים כוחות עילאיים לשאת בכל הסבל הזה!

"הבט נא וראה — חושף המספר את רגליו הנפוחות והשחורות־משחור — מה עשו בי הרשעים האכזרים הללו! למעלה משלשים שנה עברו כבר מאז — וראה נא את רגלי הנפוחות; הפצעים אשר אינם מגלידים, והצלקות אשר אינן מתאחות עד עצם היום הזה — למרות שעברו כבר מאז שלש עשורי שנים! עד היום אינני מסוגל לישון בלילות מהמכאובים המציקים לי בלי הרף, מאז שהכוני פצעוני והרסו את רגליי!"

מלאכי המשחית לא הסתפקו בכל זאת, ובני־עוולה אלה הוסיפו לענותי יותר ויותר. כאשר הוסיפו להציג בפני את שאלותיהם, שוב ושוב, ולא מסרתי על אף שם של תלמיד או מלמד, כתובת או מקום מגורים — גבר כעסם וזעמם. הם הפשיטוני משארית בגדי והתעללו בי בצורה מגונה ומשפילה אשר לא ניתן להעלותה על הכתב כלל.

### "ובחרת בחיים"

בתום חקירה אכזרית זו החזירוני אל תאי אשר היה, כאמור, מרתף מלא מים סרוחים; ללא כסא, ללא שלחן ובלי מקום להניח עליו את ראשי המט־

ליפול. משך רוב שעות היממה נאלץ הייתי לשבת בתוך המים המאררים האלה, אשר גובהם הגיע עד למחצית גופי בעוד שאסרו עלי להתלבש במחצית גופי העליון! רק בשעה 10 בלילה היו מכניסים לתאי "שולחן", אשר גובהו היה למעלה מהמים. החל משעה זו עד השעה 5 לפנות־בוקר, שהיתי מחוץ למים — לאחר שהותר לי לשכב על ה"מיטה" שהיתה מורכבת מארבעה עמודי ברזל וקרש.

אחרי כל מה שעבר עלי, הרגשתי כי יותר לא אוכל שאת. קצתי בחיי ורציתי לראות כבר קץ לסבלותי. התחלתי לתכנן עצות והתחכמויות שונות כיצד להיחלץ ממצבי. סוף סוף — — —

פעם, עת יצאתי מחוץ לתאי, מצאתי על הרצפה ניר קטן. הרמתיו והתחלתי לכתוב כעין צוואה, כתב־וידוי. היה ברשותי גם גפרור שרוף בו כתבתי על הניר:

— רבונו של עולם! מרגיש הנני בנפשי כי לא אוכל שאת יותר. מפחד הנני פן אכשל ואשבר, וח"ו אצטרך לומר להם דברים בלתי רצויים ולהלשין על בני אדם. מוכן הנני למות על קדושת שמך, אך מפחד הנני פן לא אעמוד בנסיון ובגלל זה יסבלו ממני אחרים. אל תדינני, רבש"ע, לכף חובה פן אשלח יד בנפשי, ובל תדיחני משני העולמות"!

כאשר גמרתי לכתוב את הפתק הרגשתי הקלה בנפשי. ידעתי כי עומד הנני כבר ב"רגל אחת" החוצה, מחוץ לעולם השפל והאכזרי הזה. חיפשתי תחבולות שונות — אך הקב"ה רצה אחרת. נשארתי, ת"ל, בחיים — — —

# רבה של גרוזיה

## חמשים שנות רבנות — רבותי ואחי

### חמשים שנות רבנות

אסיים בטוב — אודות תפקידי כרבנות בגרוזיה.

זכיתי להיות רבה של גרוזיה תקופה של חמישים שנה.

לפני, שימש בתפקיד דומה, הגאון החסיד רבי שמואל לעוויטין זצ״ל. הוא נשלח כידוע, לגרוזיה על־ידי האדמו״ר הצדיק רבי שלום דובער שניאורסאהן (מוהרש״ב) זצוקלה״ה.



כ״ק אדמו״ר רבי שלום דובער שניאורסאהן נ״ע

לפניו, היה שם הגאון המפורסם רבי יוסף שמעון זצ"ל, תלמידו של הגאון הגדול רבי חיים מבריסק זצ"ל. אך הוא היה כבר זקן מופלג, וגם כבד־פה, וקשה היה לאנשים הפשוטים להבין את לימודו — למרות שהיה גאון עצום ובקי בכל חדרי התורה.

משלחת, ובה עשרה ממכובדי העיר, ביקרה אז אצל אדמו"ר הרש"ב והביעו בפניו משאלתם לשלוח אליהם אחד מתלמידיו, צעיר לימים, אשר יהיה ראוי לאותה איצטלה, וילמדם תורה ודעת.

הרבי שלח לשם את תלמידו הנאמן, רבי שמואל לעוויטין, הנ"ל, אשר יצא ויבא לפניהם; ילמדם תורה, חכמה, בינה ודעת.

רבי שמואל הצליח מאד בתפקידו והקים שם מוסדות תורה, חדרים וישיבות; בתי כנסת ומקואות; ובזכותו נתווספו אלפי ספסלים בבתי הכנסת ובבתי המדרש. בימיו אפשר היה לראות ילדים, נערים ובחורי־חמד, אשר פיאותיהם מעטרות את פניהם, וכולם הכירו כי המה בחורי חמד, זרע ברך השם.

## רבותי — ואחי

אני עצמי למדתי בצחיניאל אצל הרב חולעס זצ"ל, אשר היה תלמידו של הגאון המפורסם, רבי יצחק אלחנן זצ"ל. גאון זה גידלני וחינכני; ומה שלמדתי אצלו — נשתמר אצלי, ת"ל, עד היום הזה.

שני אחים לי: חכם גבריאל, המתגורר בירושלים עיה"ק, והשני חכם משה זצ"ל, אשר היה תלמידו של החפץ־חיים זצ"ל, וידוע היה בתור "משה הקטן" (היו אצלנו שלשה שנקראו בשם משה. ולכן, בתור סימן, קראו למבוגר "משה הגדול"; לשני קראו "משה הבינוני" ולאחי — "משה הקטן").



הגאון רבי חיים מבריסק



הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור



הרב דבראשוילי עם אחיו

בדרך אגב ברצוני לציין, כי "קטן" זה, היה גדול מאד בתורה וביראת־שמים. הוא ידע את כל חלקי הי"ד החזקה להרמב"ם בעל־פה, ובקיאותו בכל תדרי התורה תיתה מבהילה. באחד מביקוריו אצל הרבי שליט"א מליובאוויטש, אמר לו האדמו"ר: רבי משה, הלא משיח צריך לבא במהרה בימינו, וצריכים לדעת את הדינים וההלכות הקשורים בעבודת הקרבנות, חשוב לכן שתכין ספר כזה, למען ידעו וילמדו את פרטי הדינים שלהם!

ויעשה משה ככל אשר צווה, עמל והכין ספר כזה והעביר את הכת"י לידיו של הרבי שליט"א. אך, בינתיים, נפטר לבית עולמו ולא זכה לראות את פרי עמלו יוצא לאור ממכבש הדפוס.

יהא זכרו ברוך!



במסיבת פרידה בגרוזיה לפני עלותו לאח"ק



...כיום בהיר נעצר באמצע הרחוב סבל יהודי. לאחר חיפוש קל בכליו התברר לשוטר, כי סבל זה מוביל חבילה של מצות שמורה! כאשר ראה השוטר כי העלה בחכתו "דג שמן", החליט לנצל את ההזדמנות שנפלה לידיו ער תום. הוא החל להטרידו בשאלות וחקירות שונות, ובתום שאלותיו הזמינו להצטרף אתו לתחנה המשטרה. בין כה וכה הגיע למקום ר' אברהם שמואל. כאשר ראה את המתרחש, ואת פחדו של הסבל, הוציא מידיו את חבילת המצות ואמר אל השוטר: "מצות אלו שלי הם!" כן אמר לו באומץ רב, כי יתלווה אליו לתחנת המשטרה ושם יגלה את פרצופו האמיתי... נתקף השוטר חרדה לנוכח אומץ לבו של יהודי זה, כזאת לא ראה מעולם; נסוג אחורנית ושב על עקביו, בהשאירו את המצות בידיו של ר' אברהם שמואל — כעוד הסבל הנפחד נצל את ההזדמנות, וברח מהמקום כל עוד נפשו בו...



# הרב אברהם שמואל לבנהרץ ז"ל

## בין המפלצות

**"לוביאנקע" — מבצע "זאלאטוכא" — בחצי הלילה — בית פתוח**

### "לוביאנקע"

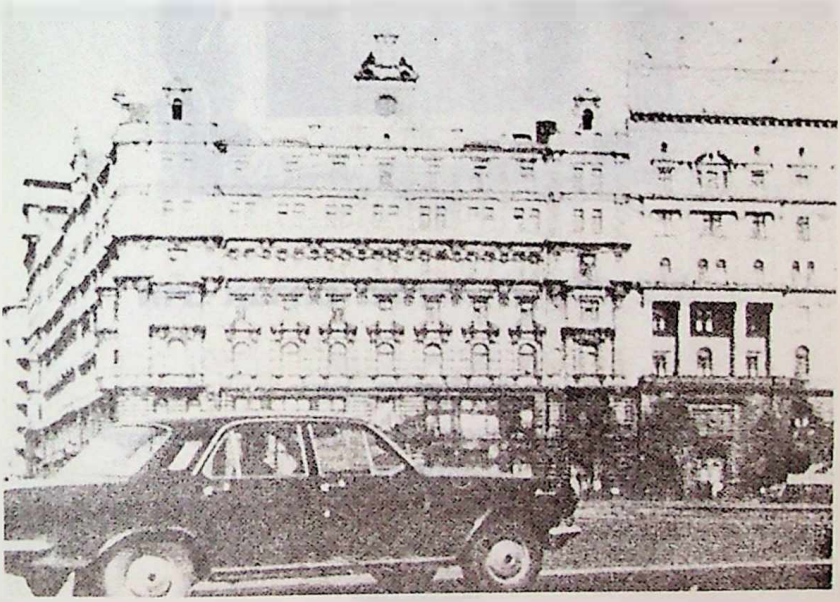
אבינו, הרה"ח ר' אברהם שמואל ז"ל, התגורר במוסקבה ברחוב לוביאנקע הידוע.

רחוב זה ידוע היה עקב המפלצת האיומה השוכנת בו — המרכז הראשי של הק.ג.ב. הנקרא "לוביאנקע", שם היה מרכז העצבים של ראשי ושלוחי השטן, וממנו היו מגיעות ההוראות לא רק למוסקבה הבירה — אלא למרחקים אדירים; לכל הזרועות המפלצתיות הפרושות ומפוזרות בכל האימפריה האדירה.

שני מרכזים של הק.ג.ב. ממוקמים ברחוב זה: האחד בשם "באלשאיא לוביאנקע" — לוביאנקע הגדולה — שם היה בית־הכלא הידוע לשמצה; על מרתפיו החשוכים, הצינוקים המאיימים, לשכות החקירות ומכשירי העינויים

האכזריים ביותר. במקביל למרכז איום זה היה — "מאלאיא לוביאנקע" — לוביאנקע הקטנה — שם היה רק כעין "סניף" למרכז הגדול ושימש בעיקר למשרדים.

ברחוב זה, בו שכנה "לוביאנקע הקטנה", התגוררה המשפחה שלנו. הפטרולים המזוינים התהלכו ברחובנו הלוך וחזור, חזור והלוך, משך עשרים וארבע שעות ביממה; עקבו ובדקו אחר כל עובר־אורח, וכל אימת שראו איש זר, פנים בלתי מוכרות, היו עוצרים אותו עד שהתבררה זהותו.



לוביאנקע — מרכז חק.ג.ב. במוסקבה

### מבצע "זאלאטוכא"

היה זה בתחילת שנות השלשים למספרם. השלטונות קראו למבצע זה: "מבצע זאלאטוכא" — מטבעות־זהב. טיפורו של המבצע היה כך:

פרק זמן לפני הכרזת המבצע, היה זה מראה נפוץ לראות את פקידי השלטון העומדים ברחובותיה המרכזיים של ערי רוסיה ובידיהם שקים מלאים "זהובים"

(מטבעות זהב — "גאלדערנע צענערלאך"). כל אזרח שהביא להם מטבע כזו, נשטר של ניר, החליפוה במטבע זהב באותו שווי (כל מטבע זהב — 10 רובל).

מטרת השלטונות היתה, להראות לעין כל את יציבות המטבע הסובייטי החדש, וכי הם מוכנים להחליף מטבע של זהב (מטבע חוקי בתקופת הצאר) תמורת שטרות־הנייר.

המוני אזרחים זרמו ל"יחלפנים"־חנפנים אלה, והחליפו סכומים אדירים, כאשר הם נותנים לאנשי השלטון שטרות של ניר ומקבלים תמורתם מטבעות של זהב. משום מה, לא השכילו האזרחים לדעת את מטרתם האמיתית של השלטונות, כאשר הפכו לפתע ל"טובי־לב" ומעניקים לכל דורש מטבעות של זהב. תמימות זאת עלתה להם, במועד מאוחר יותר, ביוקר רב, ורבים שילמו על כך בחייהם:

בעת החלפת המטבעות, עקבו סוכני הק.ג.ב. היטב אחר האזרחים שהביאו סכומים גדולים להחלפה; צלמו אותם בהחבא ורשמום ברשימה השחורה — ליום פקודה.

ואכן, יום הפקודה בא, בצורת המבצע האמור, מבצע ה"זאלאטוכא", כאשר ביום בהיר אחד הכריזו השלטונות, כי מי שבידו מטבעות של זהב — עליו להעבירם מיד לרשות השלטונות.

מרבית האזרחים הביאו בתחילה רק סכומים קטנים. אולם, השלטונות שידעו היטב מי ומי הם "בעלי המאחי" — מאותם הימים, נהם החליפו את מטבעות־הניר במטבעות של זהב — "התלבשו" עליהם בצורה אכזרית. אנשים אלה היו מובאים אל מרכזי הק.ג.ב. שם נתונים היו תחת עינויים אכזריים ביותר. הפיקחים שביניהם, אשר חייהם שוו בעיניהם יותר מכספם — נתנו את אשר להם ונפטרו ממכאובים ועינויים. ברם, אלה שקשתה עליהם פרידת הממון ולא אבו למסור לשלטונות את פרי עמלם משנים רבות — שלמו על כך ביוקר רב.

בתקופה ההיא נמסר מפה לאוזן בין החסידים, משמו של הרבי מוהריי"צ, אשר אמר לאיש־אמונו, הרב יעקב זורביצר, מנהל ישיבות תו"ת באותם הימים, כי עשירי מוסקבה אשר יתנו את זהוביהם עבור הישיבות, בהם לומדים תורה מתוך הדחק — מבטיח הוא כי אנשים אלה "וועלן פון זייערע הענט נישט וויסן" (לא יפלו בידי השלטונות).

כאשר שמע אבא ז"ל את הבטחת הרבי מפיו של בעל השמועה עצמו, לא הרהר רבות; ובאחד הימים אמר לאשתו — אמנו תחי' — כי הוא מתכונן למסור את הזהובים שבידו עבור הישיבה.

הוא ידע היטב כי הוא נמצא במעקב השלטונות, ושמו מופיע ברשימה השחורה, וכי ביום מן הימים יבקרו בביתו כדי לקחת את הזהובים שבידו.

למעשה, היה זה כל רכושו שאסף ועמל עליו שנים רבות, והוא ידע היטב כי באם יתן לצדקה את כל כספו, ישאר בלי פרוטה לפורטה, ומשפחתו עלולה לעמוד בפני מצוקת רעב.

אך בתמימותו כי רבה, ובאמונת־צדיקים שהיתה טבועה בלבו; לא הרהר פעמיים, ומסר את מאה וחמישים מטבעות הזהב שנרשותו — סכום נכבד ביותר בימים ההם — לידי מנהל הישיבה.

רבים אחרים, אשר לא אבו למסור את כספם, הסתתרו מאימת המחבלים וברחו הרחק ממקומות מגוריהם עד יעבור זעם. אך, כאמור, אבא לא היה נמנה בין אלה; לא ברח ולא הסתתר. בטוח היה כי לא יאונה לו כל רע, בע"ה.

## בחצי הלילה

חצות הלילה. דפיקות חזקות נשמעות לפתע. אנשי הבית כבר מורגלים לנקישות מעין־אלו בחצות ליל תול, כי על כן בית זה פתוח היה גם בשעות כאלו בפני אורחים בלתי צפויים, אורחים של ממש. לעיר זו, מוסקבה הבירה, היו באים רבים מהחסידים, בעיקר מאלה אשר התכוננו לעזוב את המדינה, והמקום היחיד בו ניתן להסדיר היתרי־יציאה היה — מוסקבה. אנשים אלה אשר נקלעו לעיר, לא היה להם לאן לפנות והיכן להניח את ראשם ללינת־הלילה. אולם, הכתובת שלנו: רחוב לוביאנקע 14, היתה ידועה לרבים מהם, ואמנם באו להתארח בביתנו.

הדפיקות שנשמעו באותו ערב — שונות היו מכל הלילות. מורגש היה היטב כי הידים ידי עשו, וכי אורחים בלתי קרואים מתדפקים על דלת הבית.

עם השמע הדפיקות, קפץ אבא מיד לתוך ארון הבגדים וסגר אחריו את דלת הארון. וכי היה לו מקום־מחבוא בטוח יותר בדירתו הדלה בת חדר ומחצה?! אמא תחי נגשה לפתוח את הדלת — והנה שלשה חיילים מזויינים עומדים בפתח.

— האם כאן מתגוררת משפחת לבנהרץ? שאלו.

— כן — ענתה אמא — מה רצונכם בשעה מאוחרת כזו?

אנחנו מחפשים את ראש המשפחה, אברהם שמואל לבנהרץ!

— אינני יודעת היכן הוא נמצא!

— האם את אשתו?

— כן.

— ואיך זה שאינך יודעת היכן בעלך?

— הנה רואה אתה — ענתה האמא במרירות — יש לי 4 ילדים בבית, בעלי השאיר אותי לבדי עם עוללי הרכים והוא ברח לו למרחקים להנות מן החיים ולבלות בנעימים — בזנחו אותי גלמודה עם ארבע תינוקות! אדרבה, היו נא לי לעזר למצוא את בעלי!

— הבלים! — נענו החיילים — אנו מכירים היטב את התירוצים הללו. אם תספרי לנו היכן בעלך — מה טוב; ולא — נאסור אותך בבית הכלא, ואז תדעי כבר היכן למצוא אותו!

בניתנו עבדה עוזרת אחת, אשה רוסיה, אשר היתה מסורה מאד למשפחתנו. כאשר ראתה את העומד לקרות בדקות הבאות — נגשה אל החיילים ופתחה בצעקות: מה הנכם רוצים מאשה אומללה זו? האם לא די לה בצרותיה לאחר שבעלה עזב אותה לאנחות עם ילדיה הקטנים — ואתם באים להוסיף צער על צערה ויגון על יגונה? עד כדי כך מגיע אכזריותכם!! — — —

החיילים נדהמו. הם ראו לפניהם אשה משלהם, קומוניסטית, המדברת מעמקי־לבה לטובת בעלת־הבית היהודיה. השתכנעו, אפוא, בצדקת דבריה; לא טרחו לערוך ולו גם חיפוש קל בבית ויצאו כלעומת שבאו — — —

היה זה נס גלוי לעין. הבטחת הצדיק שנתקיימה במלואה...

## בית פתוח

בית אבא היה, כאמור, בית פתוח לכל. אורח אשר נקלע למוסקבה הבירה, ידע כי ברחוב לוביאנקא 14 — הבית פתוח תמיד עבורו, בשעות היום או בשעות המאוחרות של הלילה.

היתה תקופה, בה הגיעו רבים למוסקבה להגיש בקשות להיתר יציאה לארץ ישראל. בתקופה ההיא ניתן היה לקבל רשיונות כאלה במשרדו של הנשיא קאלינין, אשר היה מקבל ומאשר בקשות כאלו מספר פעמים בשבוע, ואז ביקרו אנשים רבים במוסקבה למטרה זו.

כדי לשהות בעיר הבירה, דרוש היה אישור מיוחד, אשר קבלתו היתה מותנית במסירת פרטים אלה: עיר מגורו, עסוקו, לאיזה מטרה הגיע למוסקבה, כמה זמן מתכונן לשהות בעיר ועוד פרטים דומים. מסירת פרטים אלה עלולה היתה לסבך את האיש בצורה חמורה, ואין פלא שאנשים התחמקו מזה והעדיפו לשהות בעיר בצורה מוסווית, בעילום שם. אבל מה יעשו אותם אנשים אשר אין להם בעיר קרובי משפחה או מכירים? היכן יתאכסנו ואנה יניחו את ראשם? איפה יוכלו

להשיב את נפשם במאכל כשר או במיני טעימה? מיהו האיש אשר ירצה להכניס אל ביתו אדם זר, תושב עיר אחרת, אשר אין לו אישור מתאים לשהות בעיר זו, מבלי להסתכן — ביחוד כאשר עלול היה לא אחת להתעכב שם שבועות וחדשים?

במקרים רבים היתה התשובה: ביתו של ר' אברהם שמואלי בבית זה לא שאלו מאין באת ולאן אתה הולך. אי־מי אשר נקלע לבית זה, מתקבל היה בזרועות פתוחות; הכנסת אורחים במלוא מובן המלה: אכילה, שתיה, לינה; הן ע"י אבא ז"ל, והן — תבלחט"א — ע"י אמא תחי'

בית זה הכיל שני חדרים קטנים, בקומת־מרתף, ולא פעם קרה שבגלל הצפיפות המרובה — ישן האחד על השלחן והשני תחת השלחן; שלישי בפינה זו ורביעי בפינה אחרת. אבל מעולם לא אמר אדם צר לי במקום הזה: חמשה ילדים קטנים היינו — אבל היתה הרווחה, ת"ל. איש לא התלונן ואף אחד לא התרעם. שבעי־רצון היו, בגלל החום והחביבות ששררו בבית.

# בגוב האריות

## חוסר שליטה — פרידה קשה — שחרור בלתי צפוי — ברגע האחרון

### חוסר שליטה

כידוע, הנהיגו השלטונות הסובייטים, כי בכל בנין צריך להיות כעין יו"ר הבית, אשר מתפקידו לעקוב אחר אלה המתגוררים בבנין זה, להבחין ב"פנים חדשות" הבאות למקום — ולמסור על הכל לשלטונות. איש זה היה מוסמך כלפי השלטונות למסור על כל המתרחש בבנין, וכל האחריות היתה מוטלת עליו.

כלומר, בן־אדם זה צריך היה למסור לשלטונות על כל האנשים הזרים אשר פקדו את ביתנו, לעמוד על טיבם ומהותם ולברר את סיבת שהותם כאן.

אבל, ראה זה פלא: איש זה — מעולם לא ראה, או טחו עיניו מראות, את כל אלה שבאו לשהות בצל קורתנו; פשוט לא היתה להם שליטה על בית זה!

עד כמה נתבלבלה דעתם ולא היה בכחם להרע ולהשחית — תעיד העובדה הבאה.

הבית שלנו שכן לא הרחק מבית הכנסת הגדול של מוסקבה. האורחים שבאו בצל קורתנו היו באים להתפלל בבית כנסת זה, ואחר התפילה חזרו לביתנו לקדש על היין ולאכול סעודת שבת.

פעם הגיע אלינו אורח, בשם ר' חיים בער, אשר זו לו הפעם הראשונה שביקר בביתנו. גם הוא הלך להתפלל בבית הכנסת ושם אמרו לו בדיוק איך להגיע מבית הכנסת לרחוב לוביאנקע, עד הבית שלנו, למען לא יצטרך לשאול איש ולא יעורר שום תשומת לב.

כאשר גמר את תפילתו, הלך לביתנו והצליח להגיע בכוחות עצמו עד לרחוב לוביאנקע. ברם, כאשר הגיע לאמצע הרחוב, לא ידע באיזה כיוון עליו להמשיך עד למספר 14 — האם עליו לפנות ימינה או שמאלה. הוא התחיל, אפוא, לחפש את שלטי המספרים שברחוב.



בית הכנסת הגדול במוסקבה

ויהי, כאשר אך התחיל לחפש ולבדוק את המספרים — נעצר לידו חייל מזויין.

כאמור, שכנו ברחוב זה משרדי הק.ג.ב. ופטרולים מזוינים התהלכו לאורך כל הרחוב עשרים וארבע שעות ביממה ובדקו אחר כל איש זר שנקלע לשם.

כאשר ראה האורח את החייל המזויין התמלא פחד ורעדה: הרי שבת היום ואין הוא מחזיק ברשותו שום תעודה; ומה יענה לחייל אשר ישאלהו על זהותו ונוכחותו כאן, ליד המרכז הראשי של משרדי הנ.ק.וו.ד.!? הלא יאשימוהו בתור מרגל וסוכן זר!

אך, בטרם הספיק להרהר ולחשוב מה לענות ומה לא לענות — נענה לו החייל בעדינות: מדוע הנך מחפש כאן? בוא ואראה לך את הבית אשר אתה מחפש!

החייל ליוה אותו מספר צעדים והצביע במדויק על הבנין אשר עליו להכנס בו. "הכנס בכניסה זו, שם כתוב מספר 14, רד מספר מדרגות למטה בקומת־מרתף, ושם תמצא את הבית אשר אתה מחפש!"

חד וחלק.

לא זו בלבד שלא עצר את האיש ולא שאל לזהותו, לא בירר מה מעשיו כאן ולא התענין עליו — אלא הטרית עצמו להראות לו את המקום אותו מחפש; מקום בו שוכנים "שניאורסאינים", קונטר־רבולוציונרים, בוגדים ומורדים במלכות — אשר אחת דינם להאסר ולהשלח לארץ גזירה!

החייל, אשר ראה לנגד עיניו יהודי מעוטר בזקן, ולבושו כחסיד, הבין מיד כי מקומו של יהודי זה בדירת בית אבא! — — —

הוא אשר אמרנו: לא היה לקליפה שום שליטה על הבית הזה ועל כל אשר נעשה בו!

## פרידה קשה

בעת מלחמת העולם השניה, כאשר גייסות הגרמנים שעטו לתוך מרחבי רוסיה האדירה, הרסו והפציצו באכזריות את עריה הגדולות — הכריזו השלטונות הסובייטים על שעת חרום וגיוס כללי של האזרחים. שלטונות הצבא שלחו צווי־גיוס דחופים, פרסמו בכל כלי התקשורת ובמודעות־ענק על חובת ההתגייסות לצבא, כדי ללחום נגד הסתערות הפולשים הגרמניים.

גם אבא, אשר היה בגיל 38, קיבל צו התייצבות להתגייס מיד ללא שום דיחוי. חובת ההתגייסות היתה חמורה מאד, וכאשר נתפס מישהו שלא נענה לקריאה — אחת דתו להשלח לאזורי הקרבות, ללא דין ומשפט. שום נימוק וצידוק לא עזרו לאיש זה. פשוט הלבישוהו מדי צבא, העמיסוהו על הרכבת המהירה הנוסעת לשדה הקרב — וחסל.

כלומר: מוות בטוח! כמעט ולא קרה שאנשים שנשלחו לאזורי הקרב יחזרו משם חיים. במקרה הטוב ביותר, הוחזר המגויס פצוע־אנוש.

האזרחים, ללא יוצא מהכלל, היו אז במצב של חוסר ברירה מוחלט, ונאלצו להתייצב ולהתפלל שלא יקרה להם חיו שום רעה. הוא הדין בקשר לאבא ז"ל; שום ברירה לא היתה בפניו, והלך להתייצב.

הוא נפרד מכל אחד מאתנו בדמעות חמות; ובפי אמא וכל אחד מהילדים, תפילה ובקשה לשוכן מרומים, אשר יצילו מכל פגע ורע, ויזכה לחזור בקרוב בשלום הביתה.

אבא לקח את הטלית־ותפילין בידו ויצא. אמא תחי' נתלוותה אליו, כאשר על זרועותיה התינוק אשר נולד זה עתה. יחד צעדו בלב חרד, ועל פניהם פחד וחרדה לקראת הבאות.

## שחרור בלתי צפוי

כאשר נכנס למשרדי הקבלה — ישבו שם פקידים רבים שטיפלו בזרם הבאים. אבא לא ידע למי לגשת; ובעצם, מה זה משנה למי? כולם עובדי המלוכה, ותפקידו היחיד של כל אחד מהם — לגייס את האזרח הבא בצל קורתם! הוא מלמל תפילה חרישית לה' וניגש לפקיד הראשון שנזדמן בדרכו — בעוד אשתו עומדת לידו נפחדת ותינוקה על זרועה.

כאשר ניגש אל הפקיד, ביקש ממנו הלה את תעודותיו. אבא מסר לו תעודתו והפקיד קרא והסתכל בה היטב.

— "כמה ילדים יש לך?" שאל אותו הפקיד.

— "שבעה"! ענה אבא.

— "והתינוק הזה?" מצביע הפקיד על התינוק המוחזק בזרועות אמו.

— "הוא הילד השביעי שלנו!"

ישב הפקיד וחשב. ניתן היה להבחין כי חוכך הוא בדעתו ומחפש מוצא כלשהו. לאחר מכן פנה הפקיד לאבא ושאלו:

— "הלא תגיד לי, לשם מה באת לכאן?"

מסתכל עליו אבא בעינים בוהות ואינו יורד לסוף דעתו של השואל.

— "מה פירוש לשם מה? קבלתי צו־גיוס — ובאתי!"

שוב לא הרהר הפקיד רבות וגם לא המשיך להקשות שאלות נוספות. הוא פתח את מגירת שולחנו, שלף משם טופס לבן, אשר משמעותו שחרור מידי, רשם עליו שמו וכתובתו והגישו אל אבא:

— "הרי לך תעודת שחרור, וחזור בשלום לביתך ולילדיך. אין לך מה לעשות כאן!!!"

האם דרושות הוכחות נוספות כי לאנשי השלטון לא היתה שום שליטה על איש זה ובני משפחתו!? — — —

## ברגע האחרון

אחד הקשיים החמורים ביותר שעמדו בפני יהודי שומר תורה ברוסיה היתה, כידוע, שמירת שבת קודש. מאחר שעבודה כלשהי במפעל רשמי, כרוכה היתה בחילול שבת, היו מחפשים אחר כל מיני המצאות ועבודות שלא היו כרוכות בחילולי שבת. גם אבא ז"ל היה מתעסק בכל מיני עבודות ומסחר בביתו, וכך היה מצליח להסתדר בפרנסתו ללא חשש של חילול שבת חיו.

באחד הימים הגיעה לביתנו אשה אחת, מעיר אחרת, אשר קנתה אצלנו סחורה כלשהי. כאשר יצאה האשה מהבית ופנתה לדרכה, אל תחנת הרכבת, הבחין אבא כי קשה עליה המשא וכי לא תוכל להסתדר בגפה עד לתחנת הרכבת, מרחק של עשרים דקות הליכה.

מיהר אבא לרוץ אחריה, לקח את החבילות הכבדות בידו והביא אותם עד לתחנת הרכבת.

אותה שעה, הגיעו לפתע אנשי הק.ג.ב. לערוך חיפוש בבית. אין ספק כי באם היו מוצאים את אשר חיפשו, עבודה או סחורה בלתי ליגלית — היה נאסר ונשפט במקום לעשר שנות מאסר לפחות!

בבית אבא היתה אז אשה אחת שעזרה לו בעבודתו. בעת שהגיעו אנשי הק.ג.ב. שהתה בחצר שמאחורי הבית, לרגל עבודתה. בראותה אותם, מיהרה להטמין את הסחורה העלולה לעורר את חשדם, והתחמקה מהמקום בדרך צדדית. בהבינה כי פני אבא מועדות לתחנת הרכבת, להתלוות לאשה — מיהרה לשם, כדי להודיעו מבעוד מועד על ביקור האורחים הבלתי קרואים בביתו, ולהזהירו מלחזור הביתה.

ואמנם, הצליחה האשה לפגוש אותו בדרכו חזרה לביתו, והודיעה לו מה נשמע בבית.

שוב ניצל אבא מידיהם ברגע האחרון...



# דוד מול גלית

## הצלת הטהרה — מצות שמורה — מחזה פלאי

### הצלת הטהרה

באחד הימים הגיעו אנשי השלטון לערוך ביקורת במקוה המרכזי שליד בית הכנסת הגדול במוסקבה. הם בדקו ומצאו, לדבריהם, פגמים שונים, והזהירו כי באם לא יבצעו בה שיפוצים דחופים — יסגרו את המקוה על מנעול ובריח!

אנשי העיר הוכו בתדהמה. סגירת המקוה פירושה — חיסול הטהרה, חלילה, בעיר ואם בישראל זו. וכי יש לך תקלה גדולה מזו!

אותו יום, בבוא אבא לבית הכנסת, ראה חבורת אנשים מתלחשים ביניהם. ניתן היה להבחין בארשת של יגון ודאגה הפרושה על פניהם. הוא ניגש אליהם והתעניין לדעת על מה נסובה שיחתם העצובה. סיפרו לו האנשים, כי זה עתה ביקר במקוה קבלן מומחה, אשר בדק את הטעון שיפוץ, ודרש מחיר גבוה עבור התיקונים. מאחר שלא יכלו להבטיח לו את הסכום הדרוש, הלך לדרכו — בהשאירו אחריו את האנשים דוויים וכואבים.

ביקש אבא מאחד מהם למהר ולקרוא את הקבלן. השליח הצליח למצאו וביקשו לחזור למקום, היות ואיש אחד מעונין להפגש אתו. כאשר חזר, סיכם אתו אבא על מחיר השיפוצים וקיבל עליו אחריות אישית מלאה לכל התשלום.

לא ארכו ימים רבים — וכל השיפוצים בוצעו על הצד הטוב ביותר. המקוה המשיך לפעול ולשרת את מאות ואלפי המשפחות. אבא התתייב ושילם את כל הכסף הדרוש, עד הפרוטה האחרונה!

זה היה בשנת תש״ז (1947), כאשר רבים מהחסידים עברו לגור בעיר צירנוביץ, אשר על גבול רוסיה־רומניה — לאחר שלא הצליחו לצאת מרוסיה דרך לבוב־למברג, בעת היציאה הגדולה מרוסיה.

בעיר זו התגורר אז ר׳ הירשל רבינוביץ ז״ל, אשר התעסק אז במקוה היחיד שנשאר בצירנוביץ, ואשר סכנת סגירה ריחפה על קיומו. ר׳ הירשל פגש באבא וסיפר לו אודות הסכנה.

בתקופה ההיא שרר בבית אבא מצב קשה מאד. שלא כבמוסקבה, שם היה מסודר בפרנסה, הרי בצירנוביץ לא היתה בידו שום עבודה. ככל השאר, שהגיעו לעיר זו בעירום ובחוסר כל, — היה אף הוא במצב דומה ונבצר ממנו לעזור בענין המקוה.

כאשר ביקש ר' הירשל את עזרתו, כאב לבו של אבא על שאינו יכול לעזור בנידון. אך מיד נזכר כי יש לו איזה מקור של סכום ניכר ועליו לברר את הדבר. הוא ענה לר' הירשל, כי למחרת היום יוכל לענות לו תשובה ברורה בקשר לבקשתו.

מה עשה אבא?

בתו תתי' עמדה אז בפני נשואיה, ואבא חסך מפת לחמו פרוטה לפרוטה, על מנת לרכוש עבורה איזה בגד ושמלה לקראת שמחת כלולתה. מאחר שהכסף מיועד היה למטרה זו בלבד, לא רצה לעשות מאומה על דעת עצמו, אלא אמר — נקרא את הנערה ונשאלה את פיה.

הוא סיפר לבתו על המתרחש בענין המקוה, והסביר את הזכות הגדולה העשויה ליפול בחלקה בכסף הנחסך העומד לרשותה.

לא הרהרה הנערה רבות והביעה מיד הסכמתה, שכל הכסף יופנה לביצוע השיפוצים הדחופים במקוה.

מיד לקח אבא את הסכום שנחסך ומסרו בשמחת לידיו של ר' הירשל רבינוביץ. השיפוצים בוצעו מיד וסכנת הסגירה של המקוה חלפה לבלי שוב —



ר' הירשל רבינוביץ ז"ל

## מצות שמורה

צ׳רנוביץ. על־יד גבול רוסיה בעיר זו כידוע, התגוררו רבים, לאחר ששוב ירד מסך הברזל על הצדיקים והחסידים ועל שארית עם בית ישראל ברוסיה, וקומץ האנשים שנשארו בלבוב נאלצו לחפש להם מחסה ומפלט בערים אחרות, בגלל הסכנה להשאר בלבוב.

קומץ זה הגיע לצ׳רנוביץ שם התפתחו, למשך תקופה ניכרת, חיי קהילה חדשים, וניסו להסתדר זה בכה וזה בכה.

בהיות עיר זו תחת השלטון הקומוניסטי, הרי גם בה סבלו יהודים שומרי תורה ומצוה מנגישות ורדיפות השלטונות, כמו בערים אחרות, מימים ימימה.

אותם הימים — מספר הרב מ. ק. — ימי ערב פסח היו. לאפות מצות שמורה לפסח, נחשב היה בעיני השלטונות כחטא חמור ביותר, מרידה במלכות, אשר ענשה — שנות מאסר ארוכות ועבודת־פרך במחנות הריכוז הידועים לשמצה.

ביום בהיר אחד, נעצר סבל יהודי על־ידי איש הק.ג.ב. לאחר חיפוש קל בכליו התברר לשוטר, כי סבל זה מוביל בכלי־משאו לא פחות ולא יותר מאשר... חבילה של מצות שמורה!

הפעם ראה השוטר כי אמנם העלה בחכתו ״דג שמן״, והחליט כי עליו לנצל את הזדמנות־הפז שנפלה לידו, עד תום.

— ״לאן הנך מוביל מצות אלו?״ — שאל השוטר את הסבל הנפחד.

— ״המצות אינן שלי. נתבקשתי להביאן למקום מסוים!״ ענה הסבל ברעדה.

— ״היכן נאפו מצות אלו?״

— ״איני יודע!״

— ״מי מסר לידך את המצות?״

דומיה. הסבל נשאר עומד מוכה־תלם ואינו יודע מה לענות: לגלות את האמת — הרי יענישו קשות את השולח; שלא לספר — הרי הוא עצמו יעמוד בפני משפט האינקוויזיציה. מה, אפוא, יענה להם?!

בראות השוטר את מבוכתו, נענה ואמר אליו:

״אם כך — בוא אתי אל תחנת המשטרה!״

בצ׳רנוביץ היו, כאמור, יהודים רבים, והמחזה של יהודי אומלל העומד נבוך וחיוור מול השוטר — ריכז סביבו יהודים רבים, בעיקר צעירים מסוקרנים, אשר נגע ללבם מחזה בלתי רגיל זה.

כעוד מתנהל דין־ודברים בין הסבל והשוטר, כאשר יהודים רבים עומדים סביבם נטולי־עצה וחסרי־ישע — עבר שם מיועדנו ר' אברהם שמואל. כאשר ראה את ההתגודדות של האנשים הסובבים את הסבל ואת איש הק.ג.ב. — שאל את אחד מהנוכחים לפשר ההתקהלות. סיפר לו הלה את המתרחש עם הסבל היהודי האומלל. כן היה הוא עצמו עד למחזה העגום, כאשר השוטר לופת בזרועו את הסבל המסכן ומוביל אותו לתחנת המשטרה.

## מחזה פלאי

ר' אברהם שמואל לא השתהה אף לרגע, פילס לעצמו דרך בין ההמון המתקהל ורץ לעבר הסבל היהודי. הוא ניגש אל הסבל, הוציא מידיו את חבילות המצות ונעמד פנים אל פנים מול השוטר.

— "מצות אלו שלי הם!" הכריז בקול נחרץ אל השוטר הנדהם — כעוד הסבל מנצל הזדמנות בלתי חוזרת זו, מריס את רגליו ובורח כל עוד נפשו בו...

— "מי אתה?", "מה מעשיך כאן?", איפה מקום מגוריך?", "היכן אופים את המצות הללו?" — המטיר השוטר מבול של שאלות על האיש אשר זה עתה מקרוב בא ובידו חבילות המצות.

לא איש כר' אברהם שמואל אשר ייבהל מאיש הק.ג.ב. ושאלותיו. הוא פתח לרווחה את עיניו מפיקות־החן, אשר הפכו והיו לעינים־של־ברזל, מבטים של דוד הקטן אשר אינו משפיל את דמותו היהודית האמיצה מול גלית הסובייטי — וענה לו בקול בטוח ואמיץ:

— "בוא ונלך למשטרה ושם אגלה את פרצופך האמיתי!"!

השוטר עמד כמאובן. זו לו הפעם הראשונה במשך עשרות שנות שרותו בגן עדן הקומוניסטי, אשר איש יהודי מעוטר בזקן ופיאות; אותו יהודי מעונה אשר כה רגיל היה לראותו בהשפלתו, בביזויו ובשפלות רוחו — מיישר לפתע את גבו בקומה זקופה, ומשיב לו כדברים האלה, כיהודי גאה ואמיץ מלפני שנות־דור!

והנה, פלא־על־כל־פלא: השוטר הזקוף, המסמל את השלטון העריץ והמדכא; נתקף לפתע חרדה, נסוג אחורנית ושב על עקביו — בהשאירו את חבילות המצות הטהורות, אשר נאפו בעמל ויזע, בתנאי מחתרת וסכנה — בידיו של ר' אברהם שמואל, הקורן מאושר — — —

המצות לא היו אמנם מיועדות עבורו, מאחר שהוא עצמו הקפיד ביותר להשתמש רק במצות שמורה מלאכת־יד. אך כלום ענין של מה בכך הוא — להציל את מצות הזולת, וביתוד את הסבל האומלל מיד הג.ק.ו.ד.!!

היו שם, כאמור, יהודים רבים אשר היו עדים למחזה נהדר ונדיר זה. ביניהם כאלה שהשתייכו לתנועות השמאל, או תנועות אחרות שהיו רחוקות מיהדות. הללו עמדו פעורי־פה ומוכי־תדהמה: הנה דוקא "יהודי בטלן", יהודי בעל תזות יהודית מובהקת, היהודי הנצחי הרגיל להרכין ראשו בפני כל גל וגל של רדיפה והשפלה — הוא אשר הזדקף במלוא קומתו מול התליין הקומוניסטי והסתכל ישר בעיניו!!

היה זה מחזה של קידוש השם; מראה של מסירות נפש במלוא מובן המלה, כאשר נשמתו האיתנה פורצת ודוחה כל מונע ומעכב בלבוש של פחד ומורא מאימת השטן, ומסכנת את עצמה עד לקצה היכולת!

אין ספק, כי באם לא היה עושה מה שעשה, ואותו סבל פחדן היה מגלה מי הפקיד בידו את המצות והיכן הן נאפו — הרי מרבית יהודי צ'רנוביץ היו נשארים ללא מצות כלל; המאפיה היתה נסגרת על מסגר בו במקום; בעליה ועובדיה היו נאסרים ונשלחים לארץ גזירה, ומי יודע כמה נפשות מישראל היו נותנות את הדין על כך. אין לשכוח, כי בתקופה ההיא לא שלחו חבילות־מצות לרוסיה ממדינות המערב, ויהודי צ'רנוביץ היו נאלצים לחגוג את חג המצות מתוך חרפת־רעב.

היש לך מסירות נפש גדולה מזו!!

# הכנסת אורחים

## בודדים בדרך — "ברוכים הבאים"

### בודדים בדרך

רבות כבר נכתב, בפרקים הקודמים, אודות מידת הכנסת אורחים שהיתה טבועה אצל ר' אברהם שמואל ואשתו שתחי'. ברצוני רק לציין פרט קטן נוסף שהייתי עד לו — ממשיך הרב מ.ק. לספר:

אמי תחי', היתה אסורה בכלא מאחורי סורג ובריח, בגלל עסקנותה בכל הקשור ל"יציאת מצרים" של רוסיה שהתרחשה אז בלבוב. מאחר שריחפה סכנה מרובה להישאר בלבוב (למברג), החלטנו לנסוע לצירנוביץ. לקחתי אתי את אחותי הקטנה, בת העשר, ונסענו עם הרכבת לצירנוביץ.

הרכבת הגיעה לתחנתה, בצירנוביץ, בשעה שתים לפנות בוקר. היה אז חורף קשה מאד והקור חדר לעצמות. בתחנת הרכבת היתה סכנה להשאר עד הבוקר, ונאלצנו להמשיך מיד לעיר.

מתחנת הרכבת עד העיר היה מרחק של שעתיים הליכה ברגל. באין מוצא אחר, התחלנו ללכת רגלי עד למרכז העיר. היינו בודדים בכל הדרך הארוכה וכמעט שקפאנו מהכפור הנורא. בידי היתה כתובת ביתו של ר' אברהם שמואל, והלכנו לכיוון הבית הזה אשר ברחוב מאלאדאנסקע.

### "ברוכים הבאים"

בשעה 4 לפנות בוקר הגענו סוף סוף לביתו. בגלל השעה המאוחרת לא רצינו להקיש על דלת הבית, שלא להעיר את יושביו. ברם, כאשר הבחנתי באור קלוש הבוקע מאחד מחדרי הבית, הבנתי כי בודאי מישהו ער בבית הזה. היות והיינו קרובים למצב של פקוח נפש, בגלל הקור הנורא, אזרתי אומץ ודפקתי קלות על הדלת.

מיד פתח ר' אברהם שמואל את הדלת, וכאשר ראה אותי, עם אחותי הקטנה, קיבל אותנו בברכת "ברוכים הבאים" לבבית; ניכר היה על פניו האושר והתענוג על אשר זכה להכניס אורחים לביתו בשעה בלתי שיגרתית זו...

בהכנסי לבית, ראיתי על השלחן ספר תהלים פתוח. הבנתי כי בעל הבית קם משנתו זה מזמן, וכבר הספיק לומר מזמורי תהלים רבים עד לשעה זו!

בעלי הבית היקרים, ר' אברהם שמואל, ותלחט"א אשתו תחי', כבדו אותנו והחיו את נפשנו במאכל ומשקה חם, עד אשר התאוששנו קצת מהמאמץ הרב של ההליכה המטורפת הזאת. בעלת־הבית פינתה את יצועה עבור אחותי הקטנה, שכל גופה היתה כעין בלוק של קרח, הוסיפה כרים וכסתות על גופה הקפוא ולא זזה ממנה עד אשר שבה רוחה אליה!

תארו לעצמכם: בני משפחתנו היו כל הזמן תחת מעקב הק.ג.ב. עקב פעילותה המרובה של אמא תחי' בכל הנושא המסוכן של היציאה מרוסיה; הם בלשו ועקבו אחר הקשרים שלנו כדי לדעת עם מי יש לנו קשרים; השעה היתה 4 לפנות בוקר, כאשר איש אינו מעז לפתוח דלת ביתו — והנה, איש יקר זה לא חס על נפשו, סיכן את עצמו ובני משפחתו, ובלבד לקיים מצות הכנסת אורחים ולהחיות שתי נפשות מישראל!

...הם קראו לכמה אסירים שעמדו שם, גברתנים חסונים, רוצחי אדם ופושעים מועדים. הם גררו את ר' יצחק לחדר צדדי והשכיבוהו בפישוט ידים ורגלים על הרצפה הקפואה. אחד מהם עמד מלוא קומתו על בטנו, שני נעמד בכל כובד משקלו על רגליו הכואבות, גברתן שלישי לפת את ידיו הרועדות, ויחד החלו למרט את שערות־זקנו בידיהם הטמאות. "אינך מסכים שיגלחו את זקנך בתער — נעשה זאת באצבעות ידינו!". רק לאחר שהסתיימה ההתעללות השפלה, עזבוהו לנפשו — שותת דם, גונח מיסורים וקופא מקור...

...ליד המקוה החדש התגורר יהודי אחד, איש עשיר, אשר לא הרשה בשום אופן כי הצנור יעבור דרך חצרו. רבים ניסו לדבר על לבו והציעו לו סכומי כסף גבוהים, אך הוא עמד בעקשנותו ולא נענה להפצרותיהם. הציע לו ר' יצחק: ברצוני להציע לך מחצית חלקי בעולם הבא — תמורת מתן רשותך להעברת צנור המים דרך חצרך! בו במקום ערכו זכרון־דברים, כי כל זכויותיו בכל מה שעבר עליו עד היום, מוענקת לו במתנה גמורה, חלק כחלק, ומחצית חלקו בעולם הבא שייכת אליו — תמורת הסכמתו לסידור צינור המים למקוה — — —



# הרב יצחק זילבר

## דמעות של דם

**בתור מנהל חשבונות — "ברוסיה או בישראל!!" —**
**אינני ירא מאיש — אזנים קשובות**

### בתור מנהל חשבונות

ברצוני לספר כאן על תלאותיו וקורות חייו של הרה"ח ר' יצחק וינר ז"ל.

ר' יצחק הנ"ל התגורר בעיר וואראנקאוו, ע"י פאריאסלאוו שבאוקראינה. באחד הימים סגרו הקומוניסטים את בית הכנסת בעירו, והוא עשה כל מיני השתדלויות לקבל את הרשות לפתוח שוב את שערי בית הכנסת. השלטונות ראו בו בוגד וקונטר־רבולוציונר, ועל חטא זה הענישוהו בשש־עשרה שנות מאסר ועבודת פרך במחנות־רכוז!

* * *



הרב יצחק ויגר ז"ל

לאחר ששוחרר ר' יצחק ממאסרו הארוך וחזר לעירו — מצא את עצמו בודד בעולמו. לא אשה ולא בנים, לא בני משפחה ולא קרובים. לא ידידים ולא מכרים. גלמוד — ואין איש אתו.

הוא התיישב בעיר מארגולאן (אוזבקיסטן), לא הרחק מטשקנט, וקיבל שם מישרה של מנהל חשבונות בבית מרקחת. העבודה במקום זה כרוכה היתה בקשיים מרובים, בעיקר עקב שמירת שבת־קודש, ובגלל זה נאלץ היה לעמוד בפני נסיונות קשים וחמורים. אך הוא עמד כצור איתן ולא דרך על סף מקום עבודתו בשבתות ומועדי ישראל, אף שכרוך היה הדבר במסירות נפש מרובה.

נוהל קבוע הוא ברוסיה, כי בכל עת שהיו מעלים מחירי התרופות בבתי המרקחת, היתה מגיעה "קומיסיה" (ועדה) מיוחדת, מורכבת מנציגיהם של שלשה גופים: משרד הבריאות, ארגון בתי המרקחת והמפלגה. נציגים אלה היו מבקרים בכל בית מרקחת, עורכים בו ספירת־מלאי מדויקת של כל התרופות ובודקים מחירה של כל תרופה. בו במקום היו מחשבים — באמצעות מנהל החשבונות — את אחוז ההתייקרות של כל תרופה ורושמים עליהן את המחירים החדשים. בדרך כלל, ארך המבצע כשלשה ימים.

### "ברוסיה או בישראל!"

אותה שנה חל יום ראשון דחג הפסח ביום חמישי ויום השני של החג ביום ששי. כך נעדר ר' יצחק, ששימש בתור מנהל החשבונות בבית המרקחת, מעבודתו שלשה ימים: חמישי, ששי ושבת.

אנשי הועדה הגיעו לבית המרקחת, בו עבד ר' יצחק, בדיוק ביום חמישי — יום הראשון של חג הפסח. כאשר החלו לחשב בגפם את אחוז ההתייקרות של כל תרופה — התקשו בעבודתם וביקשו את עזרתו של מנהל החשבונות.

— "מנהל החשבונות איננו! — ענה האחראי על בית המרקחת — אצלו חג היום, וגם מחר לא יבוא בגלל חג היהודים!"

כאן התפרץ ראש הועדה:

— מה זאת אומרת איננו?! היכן הוא נמצא היהודי הזה ברוסיה או בישראל?! לא נוכל להשלים עם סיפורים כאלה!

אנשי הועדה לא נרגעו ושלחו את מנהל בית המרקחת להביא מיד את מנהל החשבונות. מיהר האחראי לבצע את הפקודה, אך חזר בידים ריקות: "אין הוא רוצה לבא. אצלו חג היום ואמר שלא יחלל התג בשום פנים ואופן!"

הללו לא ויתרו, כמובן, ופקדו להביא אותו בעל־כרחו.

בראותו שאין לו מוצא, החליט ר' יצחק להתייצב בפני הועדה — תוך החלטה נחושה שלא לבצע שום עבודה הקשורה בחילול החג.

בין אנשי הועדה היתה אשה אחת, יהודיה, נציגת המפלגה. כאשר הגיע ר' יצחק, החלה להקים שערוריה: היתכן, חבר, בעת שיש לדאוג לפועלים העמלים ולספק להם תרופות בעת הצורך — לא יתאפשר הדבר בגלל מנהל החשבונות והפנאטיות שלו! איש זה בוגד במולדת, קונטר־רבולוציונר, שהיה עצור שנים רבות בגלל זה; והנה ממשיך עדיין להאמין בשטויות שלו — על חשבון הפועלים!

ר' יצחק קיבל את הכל באהבה ובדומיה, אך עמד על שלו: היום חג בישראל — ולא יחללו!

### "אינני ירא מאיש!"

אנשי הקומיסיה, בראותם שהיהודי לא נע ולא זע, פנו בגערה אל המנהל והאחראי: הלא הנך בעל הבית כאן והוא כפוף למרותך, איך קורה הדבר שהוא ממרה את פיך?!

— אינני יכול לעשות נגדו מאומה — ענה — אמרתי לו לא אחת, אבל אין הוא מפחד ממני כלל!

שלחו אנשי הועדה אחר המנהל והאחראי הכללי על בתי המרקחת בעיר והעמידוהו על חומרת מעשהו של מנהל החשבונות היהודי. בגללו סובלים הפועלים. ענה להם הלה, כי ידוע לו היטב על המקרה, אך ככל שהתרה בו — נשאר היהודי בעקשנותו.

קצפם של אנשי הועדה גובר, והם מזמינים אליהם את המנהל הכללי של בתי המרקחת מכל הריספובליקה (מחוז אוזבקיסטן), אשר לפי החוק, הוא האחראי על כל הנעשה תחת פיקודיו. סיפרו לו הללו על כל מה שקורה וכי הוא האחרון שהם מזמינים, בראותם בו אחראי ראשי על כל הנעשה תחת ממלכתו.

אף הלה טען להגנתו, כי ידוע לו על המקרה המוזר וכי התרה בו מספר פעמים, אך למרבה הפלא, עומד הלה בעקשנותו ואיש אינו נוקט נגדו באמצעים!

סבלנותו של ראש הועדה פוקעת והוא פונה אל ר' יצחק, העומד בשקט בפינתו ושומע בדממה את כל המתרחש:

— "מהמנהל שלך אינך מפחד; מנהל בתי המרקחת שבעיר אינו מרתיע אותך; גם מהאחראי והמנהל הכללי של כל מחוז אוזבקיסטאן אינך נבהל. ממי, אם כן, הנך כן מפחד?"

— "אינני ירא מאיש אלא מהקדוש ברוך הוא! — ענה ר' יצחק באומץ רב — הוא ציוה עלינו, היהודים, שלא לעשות מלאכה בשבת וחג, ולקולו אני שומע! יודע הנני היטב את אשר אני עושה ואני עצמי אחראי על מעשי. עליכם לדעת, כי לא אעשה שום מלאכה האסורה עלינו עד לסיומו של יום השבת!"

— "הלא הפועלים העמלים סובלים בגלל זה, ואיך הנך מרשה לעצמך לעשות זאת?" — רעם ראש הועדה.

— "על זה אין לכם מה לדאוג! — ענה ר' יצחק בתנועת־שלוה — מבטיח הנני לכם, כי ביום ראשון לפנות בוקר תהיה כל העבודה גמורה ומסודרת. אני נותן לכם על כך את דיברתי והבטחתי המלאה!"

### אזנים קשובות

לאחר זמן, כאשר ר' יצחק סיפר כל זאת, אמר לי: האמינה לי, באותה שעה זלגו עיני דם; לא דמעות — אלא דם! דם של פחד ורעדה! מאורע זה קרה לאחר

שש־עשרה שנות מאסר ועבודת פרך במחנות־רכוז, לאחר עינויים קשים ומרים. בנסי־נסים זכיתי, ת״ל, לצאת חי מתוך כור ההיתוך הזה. והנה, עמדתי שוב לפני ה״בראשית״! וכי מה עיכב בעדם שיאסרוני שוב ויגלו אותי לעשרות שנות־מאסר נוספות בעוון בגידה ומרידה במלכות?! השבח והתודה להשי״ת אשר נתן בי הכח לעמוד בכל זאת!

למרבית הפלא — מסיים רבי יצחק — נפלו דבריו על אזנים קשובות והסכימו לתת לי ארכה עד יום ראשון בבוקר!

במוצאי ש״ק, מיד עם צאת השבת, התיישב ר׳ יצחק בבית המרקחת, עשה את כל העבודה הקשה והמסובכת, אשר בימים כתיקונם לוקחת ימים מספר, וגמר את הכל בעת ובשעה שהבטיח להם — — —

בבוקרו של יום ראשון, כאשר הגיעו אנשי הועדה לבדוק את הנעשה ומה שטרם נעשה — התפלאו לראות כי הכל נערך בדייקנות ועל הצד הטוב ביותר.

הנה כי כן, לא אונה לצדיק כל און; השלטונות לא נקטו נגדו שום אמצעים והוא נשאר על משמרתו כמקדם — — —

# שלוחי מצוה אינם נזוקין

## מול פני הקטל — במחיצת ראש הכנופיות — בין שריקות כדורים — עצירת ההרג

### מול פני הקטל

כפי שכבר הזכרתי, שימש רבי יצחק בתור רב בעיר וואראנקאוו, אשר על־יד פאריאסלאוו שבאוקראינה.

היה זה בשנים הנוראות, מיד לאחר פרוץ המהפכה הבולשביקית בשנת תרע״ז (1917). ברוסיה האדירה לא שלט כל שלטון מרכזי מסודר, וכיתות שונות ומשונות לחמו אלו נגד אלו מלחמות קשות ומרות.

כבערים אחרות, השתוללו גם בעירו של רבי יצחק, אנשי הכנופיות ללא רסן, הרגו, רצחו וחמסו יהודים רבים, והמצב היה ללא נשוא.

החליט רבי יצחק לנסות את מזלו, אולי יעלה בידו לשכך את זעמם של ה״באנדעס״ ויופסק הקטל בעיר.

מה עשה!

הוא התענין על כתובת מטהו של ראש המחנות והחליט לבקש פגישה אישית אתו, פן ואולי יעלה בידו להטות את לבו האכזר, להורות לאנשיו שיפסיקו להתנכל ליהודים האומללים, מחוסרי המגן.

הוא הגיע בכוחות עצמו עד למטהו של המפקד, כולו פחד ורעדה, ושפתותיו מרחשות תפילה ובקשה לאב הרחמן, אשר יצליחו בשליחותו המסוכנת ויהיה לפה ולמליץ לבני ישראל המתפללים ומיחלים להצלחתו.

כאשר התקרב לשער הבנין בו נמצא המפקד, עצרו החייל המזויין והסתכל עליו במבטי בוז, בעיני רצח וזעם. כאשר החל לספר על מטרת בואו — מיאן החייל לשמוע את דבריו ואמר לו כי לבזיון יחשב לו לדבר עם יהודי! אך, כאשר התחיל ר׳ יצחק להתחנן אליו — כוון את רובהו נגד פניו ואמר לו בתמת־זעם:

— ״שמע יהודי את אשר אומר אליך: אני אגש אל המפקד ואספר לו על בקשתך. והיה, אם יסכים לקבל את אותך — התמזל מזלך; ואם לא יסכים —

דמך בראשך! כעת לא נשארה בידך דרך חזרה, ועליך לחכות כאן. זכור, כי בעוד דקות מספר עלול הנך לשלם בחייך עבור ההרפתקה שלך!"

החייל סגר את השער לבל יתחמק לו קרבנו מתחת ידיו, ונכנס לחדר מפקדו. להפתעת החייל צמא־הדם, פקד המפקד להכניסו אליו.

### במחיצת ראש הכנופיות

נפיק־ברכים צעד ר' יצחק אל חדרו של ראש הכנופיות, מי יודע מה עלול לקרות אתו בדקות הבאות וברגעים המתקרבים.

עם הכנסו ללשכת המפקד, סגר אחריהם את הדלת והזמינו לשבת מולו. המפקד הקשיב היטב לבקשתו של ר' יצחק, ולאחר שיחה קצרה אמר לו, כי מוכן הוא לצוות על אנשיו להפסיק את ההתנכלויות נגד היהודים — באם יצליח להביא לו עד מוצאי שבת סכום כסף גדול.

הבטיח ר' יצחק למלא אחר בקשתו — ויצא מן החדר.

הסכום שהציע היה גבוה למדי, אך ר' יצחק החליט לעשות מאמץ עילאי, אולי יעלה הדבר בידו ויצליח למלט את חייהם של יהודי עירו. הוא הפעיל את מלוא מרצו, התרוצץ יומם ולילה, לא שקט ולא נח, למען יוכל לגייס את מלוא הסכום עד למועד שנקבע.

מוצאי שבת קודש. בעוד מחצית השעה תם המועד שקבע לו המפקד — ובידו רק חלק מהסכום. "מאריה דאברהם! — מלמל לעצמו — היכן אקח את יתרת הסכום החסר?! הלא חייהם של אחי ואחיותי תלויים כעת בידי, ובמה אכפר ובמה אסלח על שלא הצלחתי לדאוג לכל הסכום הדרוש!"

כך הסתובב לו ר' יצחק בחדרו אנה ואנה, ועל פניו ארשת דאגה רצינית: שלא להתייצב בפניו — מי יודע את דרכי נקמתו של צמא־דמים זה; לבא רק עם מחצית הסכום — מה תהיה תגובתו הנזעמת?

הזמן דוחק. רק דקות מפרידות עד לשעה המדויקת ועליו להחליט מיד. הגיע רגע ההכרעה:

— הולכים!

### בין שריקות הכדורים

רץ ר' יצחק בצעדים מהירים אל מפקד הכנופיות ובידו רק חלק מהסכום. הוא השליך את יהבו על ה' אשר יצליח דרכו, בה הוא הולך, למען הכלל. לא את

טובתו הפרטית הוא דורש, חלילה, אלא הצלת חייהם של יהודים רבים, נפשות רבות מישראל, אשר בעוד דקות ספורות הוא יהיה להם לפה ולמליץ, ביודעין או שלא ביודעין.

הדרך אל המפקד, רצופה היתה סכנות אין־ספור. ברחובות קרית השתוללו ה״באנדעס״ בלי מצרים וירו לכל עבר. ריח השריפה מילא את האויר המחניק, ועל כל צעד ושעל נשמעות שריקות הכדורים שנפלטו מכלי הנשק שבידי הכנופיות, או מיריות השיכורים־המרצחים לעבר האזרחים השלווים.

הוא עצמו, ר׳ יצחק, התהלך בצדי הדרכים בתפסו מחסה, מפעם לפעם, עקב מטר היריות הניתכות מכל עבר. הסכנה גדולה, פקוח נפש של ממש. אך מאמין הוא ר׳ יצחק, כי שלוחי מצוה אינם ניזוקין, ותפילות הכלל ילוותהו עדי הגיעו בשלום ליעדו.

למזלו, הצליח להגיע אל המפקד בשעה היעודה. השומר, שידע על בואו, פתח לו את השער וליוה אותו עד לחדרו של המפקד המצפה לו בכליון עינים.

ר׳ יצחק התבקש על־ידי מארחו לשבת ולשים על השלחן ״את כל הקלפים שבידו״. מילא האורח אחר הבקשה והניח על השלחן את כל הסכום שברשותו. ״זה כל מה שהצלחתי לאסוף, ויותר לא עלה בידי״ — אמר בקול הססני ובעיניים מושפלות.

ספר המפקד את הכסף ופניו מעלות אדמימות. האם יהודון זה חומד לו לצון ממניו? — התקצף בלבו.

ר׳ יצחק ממשיך לשתוק, הוא מבחין בצבע פניו המשתנים ומחכה לנס שיקרה.

### עצירת ההרג

לאחר דקות של דומיה־חדדית, הפר המפקד את הדממה:

— ״ספר לי את האמת: האם אמנם לא הצלחת לאסוף את כל הסכום — או שאתה, מיוזמתך, רחמת עליהם ולא לחצת עליהם מספיק?״

— ״מה אומר ומה אדבר — ענה בשברון לב — עקב מצב החרום השורר במדינה, כאשר שאון המלחמה המתמשכת אינו מאפשר לאחיי היהודים להתפרנס, פשוט אין ביכולתם ואפשרותם להשתתף בסכומים גבוהים. סחטתי מהם את פרוטותיהם האחרונות ולא היתה להם האפשרות לתת יותר. אנא ממך, אדוני הגנרל, קבל זאת מידיהם כתשורה מלאה, וצווה על אנשיך אשר ישמרו על חייהם של יהודי העיר והמחוז, כי לא יאונה להם כל רע!״

המפקד הניד בראשו כעין הסכמה ורמז לאורחו על סיום הראיון.

לא עברה יממה שלימה, ובידי אנשי הכנופיה המשתוללת היתה הוראה חד־משמעית:

— אין לפגוע באף יהודי אחד. העובר על הוראה זו, ייענש קשות!

מאותו יום ואילך, שוב לא ריחפה על יהודי העיר סכנת מוות; ה״באנדעס״ ידעו היטב כי עליהם לכבד את הוראת מפקדם עד תום — — —

# ברגע האחרון

## מזימה אכזרית — מול מרצחים — כשה לעקידה — עולם הבא תמורת מקוה

### מזימה אכזרית

ככר סיפרתי, כי אסור היה ר' יצחק במחנות־ריכוז משך שש־עשרה שנה ברציפות.

בתקופת מלחמת עולם השניה, הביאו השלטונות אל המחנות, אסירים לאלפים ורבבות. היו אלה חיילי מדינות שונות שלחמו לצדם של הגרמנים נגד רוסיה. אסירים אלה היו ברובם צעירים, גברתנים חסונים וגבורי כח, אשר לא נבהלו מאיש. בתור שכאלה מינו אותם שלטונות המחנה כאחראים על האסירים, ואבוי היה לו לאסיר אשר ניסה להמרות את פיהם.

פעם הבחין ר' יצחק בקבוצה של שלשים אסירים, אשר היינטשלניק" היה אחד מאלה. בין אנשי הקבוצה הכיר ר' יצחק אסיר אחד, יהודי. עקב שהותו במחנה זה שנים רבות, נקל היה לו, לר' יצחק, להבחין באותו "נטשלניק", אנטישמי ושונא ישראל, הלוטש עין על האסיר היהודי שתחת פיקודו, לחסלו ולהעבירו מן העולם.

במחנות הרכוז, אין האחראי צריך להסתכן ולחסל במו־ידיו את האסיר אשר איננו חפץ ביקרו. בידו אמצעים מספיקים להגשים את תכניתו הזדונית, בצורה שלא יחשדו בו כלל כי עשה זאת בכוונה.

יכול הוא, למשל, לשבץ את האסיר במקום עבודה כלשהו, שם נופלים בולי־עץ ענקיים על ראשי האסירים־העובדים — והרי לך "תאונת עבודה" טהורה. בידו להורות לאסיר, לעלות בראש ערימה ענקית של קרשים, על מנת לבצע עבודה כלשהי, ולפתע מתמוטטת הערימה יחד עם האסיר שעליה, כאשר הקרשים מוחצים את גופו לגמרי — — —

### לקראת הקץ

או ניתן היה להעביר אסיר בלתי־מאושר זה לתפקיד של "שמירה" ליד הגבול, וכאשר טועה פורתא ומתקרב אל קו הגבול — נקצר בו במקום מכדורי החיילים המוצבים מעבר השני של הגבול. וכהנה רבות, אין חסרים אמצעים ותחבולות איך לחסל את האדם אשר הנטשלניק רוצה להגותו מן המסילה.

מכיון שכך, התחיל ר' יצחק לחפש עצה ותחבולה איך להציל את היהודי מיד עושקו. בהיותו אסיר "ותיק" במחנה זה, הצליח לפעול אצל הגורמים המתאימים והעבירו את היהודי לקבוצה אחרת — וכך ניצל ממות בטוח.

אותו "נטשלניק", שונא ישראל וצמא־דם, בראותו כי טרפו התחמק ממנו — לא נח ולא שקט; הוא התחיל לחקור ולבדוק מיהו האיש אשר גרם לו כזאת, למען יוכל לנקום בו עד תום. לאחר חקירות מעמיקות התברר לו, כי אותו ר' יצחק — הוא העומד מאחורי המבצע.

### מול מרצחים

נוהל קבוע היה במחנה־הריכוז — כי אחת לעשרה ימים היו מרכזים את כל האסירים, מעבירים אותם לבית המרחץ המקומי, ולאחר מכן מגלחים את שערות גופם.

כאשר נזכר הנני במחזה זה — תסמרנה שערות ראשי וצמרמורת תאחזני. היה זה מחזה־זוועה לראות המוני אסירים העומדים בסך, ללא כל לבוש על בשרם, ורועדים מהקור הנורא המקפיא את הגוף.

בעודם עומדים, רועדים מקור, הגיעה המפקחת — נציגת משרד הבריאות — אשר בדקה כל אסיר, באם אין הוא נגוע בזוהמה, ובעלי חיים אינם שורצים על גופו. לאחר מכן הגיעו הספרים אשר גלחו את שערות גופם.

כאשר הגיע תורו של ר' יצחק — לפת בשתי ידיו את שערות זקנו, לבל יגלחוהו בתער.

— "אני מבקש ממך שלא תגלח אותי בתער שבידך — אמר לו בצורה נמרצת — אחרת, אנסה להתנגד ולזוז ממקומי, ואז תהיה אחראי על כל מה שיקרה לי מהפצעים והחבורות שיגרמו לי מהתער שבידך!"

נבהל הספר מתוקף דבריו והתכונן לוותר. אך כאן התערבה הנציגה־המפקחת — יהודיה — אשר החלה לצעוק לעברו:

— אתה, היהודי! שם, במקום מגוריך, רימית אנשים וגם כאן, במחנה, הנך רוצה לרמות!

לא! — צעקה בפנותה לעבר הספר — עליך לספר לו רק כתער ולא במספרים!

הוא, הספר, היה במבוכה גדולה ולא ידע מה לעשות; לגלח לו בעל כרחו — פחד, פן יזוז ממקומו תוך כדי גילוח, ועלול לגרום לו חתכים חמורים בגופו; שלא לגלחו — עומדת לידו המפקחת העלולה להעניש קשות.

## כשה לעקידה

מה עשו אנשי השטן המשחית?

הם קראו לכמה אסירים שעמדו שם, גברתנים חסונים, רוצחי־אדם ופושעים מועדים; העניקו להם כמה מנות־לחם נוספות כ"שכר טרחא" והחלו את מלאכתם באמונה: הם גררו את ר' יצחק לחדר צדדי והשכיבוהו בפישוט ידים ורגלים על הרצפה הקפואה. אחד מהם עמד מלוא קומתו על בטנו; שני נעמד בכל כובד משקלו על רגליו הכואבות; גברתן שלישי לפת את ידיו הרועדות — ויחד החלו למרט את שערות זקנו בידיהם הטמאות. "אינך מסכים שיגלחו את זקנך בתער — נעשה זאת באצבעות ידינו!"

לא הועילו לו קולות־הכאב ויסורי־התופת. צמאי־דם אלה לא הרפו ממלאכתם הבזויה ולא שעו לאנקת־כאביו, עד אשר סיימו למרוט בידיהם המסואבות את שערות הדיקנא־קדישא שלו, כמרוט האדם את נוצות התרנגולת לאחר שחיטתה — — —

רק לאחר שהסתיימה ההתעללות השפלה, עזבוהו לנפשו — שותת דם, גונח מיסורים וקופא מקור.

לא עברו שעות אחדות מאותה מעשה נבלה, מעדה אותה אשה, האחראית למעשה הפשע, ונפלה על הארץ; נחבלה בגופה ושברה את רגליה... אנשיה נשאו אותה, כנשוא גופת־מת, עד לבית החולים, באותה דרך בה הובילו את ר' יצחק לעקידת־הגזיזה.

גם הגוים, אשר לא אמונה להם ואין אלקים בלבם, צעקו "היד־ד" למראה העונש שקיבלה בו במקום. אף הכופרים הגדולים שביניהם הראו באצבע: הנה האלקים בשמים העניש אותה על חטאתה כי כבדה מאד — אשר ביזתה והזיקה לבן־עמה בגלל ששמר מצוות דתו!

כעבור זמן החלימה משבריה וחזרה לתפקידה. כאשר שבה והתעללה באסירים, היו הללו מתגרים בה: אה, אה! כנראה שלא הספיק לך העונש על אשר התעללת באותו יהודי, וזקוקה את למכה שניה מהאלקים — — —

רבות סבלה מדברי הלעג שהוטחו נגדה, עד אשר היא עצמה ביקשה להעבירה למקום אחר, כי אין היא מסוגלת לסבול יותר את העלבונות המרובים...

## עולם הבא תמורת מקוה

בעיר מארגולאן, שם התגורר ר׳ יצחק לאחר שחרורו, לא היה מקוה־טהרה. קשה היה להשיג מקום למטרה זו, וגם לאחר שנמצא המקום — אי אפשר היה להתקין ולחבר את צנור המים למקוה שהוקם.

ליד המקוה החדש התגורר יהודי אחד, איש עשיר, אשר לא הרשה בשום אופן כי הצנור יעבור דרך חצרו. רבים ניסו לדבר על לבו והציעו לו סכומי כסף גבוהים, אך הוא עמד בעקשנותו ולא נענה להפצרותיהם.

כאשר ראו העסקנים כי כלו כל הקיצין; כל ההשקעה המרובה יורדת לטמיון, והעיר תשאר בלי מקוה — אמרו לו: הבה ונציע לך עסק, אשר כל ערך לא ישווה לו.

הסתקרן העשיר מה יציעו לו האנשים.

— האם מכיר הנך את האיש הזה? שאלו אותו בהצביעם על ר׳ יצחק שעמד לא הרחק מהם.

— כן — ענה — מכירו הנני.

— האם יודע אתה כי הוא איש צדיק ובעל עולם הבא?

— כן. נאמן עלי האיש גם לזאת.

התקרב אליהם ר׳ יצחק ופנה אל העשיר בארשת־פנים רצינית מאד:

— ברצוני להציע לך מחצית חלקי בעולם הבא — תמורת מתן רשותך להעברת צנור המים דרך חצרך!

הסכים העשיר.

בו במקום ערכו זכרון־דברים, בו נאמר, כי כל זכויותיו בכל מה שעבר עליו עד היום — כולל שש עשרה שנות גלותו בבתי כלא ובמחנות־כפיה — מוענקת אליו במתנה גמורה, חלק כחלק, ומחצית חלקו בעולם הבא שייכת אליו תמורת הסכמתו לסידור צינור המים למקוה!

הכל נכתב ונחתם כדת וכדין, במעמד עדים, והמקוה קם והיה — בתכלית הכשרות וההידור.

מקוה זה קיים ועומד עד עצם היום הזה! — — —



ר' יצחק זילבר במחנה רכוז

...מעת לעת הייתי נכנס בהחבא למטבח בית החולים תוך סיכון רב, ולקחתי משם דייסה חמה. את הדייסה הייתי מכניס לתוך מפת־נילון, אותה קשרתי היטב מכל צדדיה למען לא תישפך, ואת המפה חגרתי על מתני שלא ירגיש איש בדבר. בשעות המאוחרות של הלילה התחמקתי מכתלי בית החולים ומבקר הייתי בבתי היהודים, אשר היו רתוקים למיטותיהם עקב רעבון ואפיסת כוחות, ונתתי להם לאכול להשיב את נפשם...

...נצטוינו כולנו, כחמשה עשר אלף איש, להסתדר בשורות לאורך הכביש, וכך הסתדרנו לאורך ויצרנו שורה ענקית מאד. עודנו מסתדרים בשורות ומתכוננים למצעד הגורלי אל החזית — נשמעה לפתע יבבת־אזעקה. בטרם הצלחנו לעמוד על משמעותה, שמענו רעש מטוסים מנמיכי־טוס המתקרבים אלינו. הייתי מהראשונים בשורות, ומיד בשמעי את האזעקה ובראותי את להקת המפציצים המתקרבים — התחלתי במרוצה חפוזה לעבר היער. אולי יעלה בידי להתחמק מאש התופת העלולה להישפך בכל רגע. המטוסים החלו להמטיר אש־תופת על רבבה ומחצה בני אדם, ותוך דקות אחדות זרעו סופה והרס איום. הייתי בתוך השוחה משעה חמש לפנות בקר עד הלילה. לא יכולתי להזיז יד או רגל, וכל גופי שפוף ומכווץ. ראשי בין ברכי ומנסה לסתום את תנוכי אזני, לבל אשמע את נהימות המטוסים היורקים אש וגפרית ללא הרף. הייתי במקום מסוכן זה משך חדשיים ימים, ובעזרת השי"ת לא קרה לנו שום פגע. אין ספק שזכות אבות עמדה לי להנצל, למען תהא בידי האפשרות להציל נפשות רבות מישראל...

# הר"ר מאיר זייטשיק

## מנוסה מבוהלת

### בין ההידמאקים — חשופים בתחנה — יתומים קטנים — שחרור העיר

#### בין ההיידמאקים

עם פרוץ המהפיכה הסובייטית בשנת תרע"ז (1917) התגוררנו בקרמנציוג.

בתקופה ההיא ניתך על העיר ועל האזור כולו, אסון כבד: הנהר הגדול דניעפר, העובר ערים רבות וגדולות ברוסיה הגדולה, עלה על גדותיו והציף במימיו שטחים אדירים.

העיר קרמנציוג, בהיותה עיר מישורית, הוצפה כולה במים, ובמקומות מסויימים הגיעו המים לגובה של מטר ומעלה! בנוסף לנזקים העצומים ברכוש וציוד, גרם השטפון להתהוות ביצות מרובות בכל רחבי העיר. מזג האויר החם גם הוסיף רבות להתפשטות מגיפות ומחלות. מגיפת הטיפוס השתוללה ללא מעצורים והפילה חללים רבים.

אמי ע"ה נתקפה אף היא במחלה זו, והרופאים יעצו לאבי לנסוע אתה ל"טשארנע מארע" (הים השחור) בקרים, שם ישנם סיכויים רבים לרפואתה. באין ברירה, יצאו ההורים לשם ואילו אנו, חמשת הילדים הקטנים, נשארנו בבית בקרמנציוג.

בדרכם לבערדגאנסק, באי קריס, נקלעו לתחנת הרכבת "פערלאגע".

באזור ההוא השתוללו אנשי הכנופיות האוקראיניות, אשר באכזריותם הגדולה לא חסו על איש ואשה, עולל ויונק; הרגו ורצחו ללא חמלה. רוצחים אלה, אשר היו ניכרים מאד בתלבושתם ובשערותיהם הארוכות — ה"היידמאקעס" כפי שקראו להם — היו מטילים חיתתם על פני כל, וכמובן שהיהודי היה הקרבן הראשון לתאוותיהם הרצחניות.

## חשופים בתחנה

כאשר הגיעו הורי לתחנה האמורה, היו בסכנה חמורה, מאחר שהרכבת לא המשיכה במהלכה עקב השתוללותם של אנשי הכנופיות, ונשארו שם ללא מגן ומחסה. משך שבוע שלם נאלצו לשהות תחת כיפת השמים, חסרי־כל וחשופים לתאוות־הנקם של ה"היידמאקעס", אשר הרגישו עצמם כ"בני־בית" במקומות כגון אלה, ואיש לא ההין לעמוד נגדם.

אמי היתה, כאמור, חולה במחלת הטיפוס, וכך שהו שם ללא אוכל ומשקה וללא טיפול רפואי — בראותם את המוות לנגד עיניהם עשרים וארבע שעות ביממה.

נצהרי יום אחד הופיעו לפתע בתחנה ששה בחורים יהודים, תמירים וחסונים. "מה לכם פה? הלא עלולים הנכם להיהרג כל רגע על ידי ה"באנדעס"! שאלו בתדהמה את הורי המודאגים.

"וכי מה אוכל לעשות — ענה להם אבי בדאגה — אין אף יהודי אחד בכל האזור; אשתי חולה קשה ואינני יכול להשאירה לבדה אפילו רגע אחד, כך שאין בידי האפשרות לחפש ולמצוא איזה מקום־מחבוא, אמורים היינו להגיע לבערדגאנסק, אך אנשי הכנופיות התנפלו על הרכבת שלנו, שדדו ובזזו את הנוסעים והוציאו אותה מכלל שימוש!"

הבחורים ביקשו מאבא לחכות כאן עד אשר יחזרו אליהם, ויצאו משם.

כעבור מספר שעות חזרו לתחנה. הם אספו את אבא ואמא, ארזו את מטלטליהם הדלים והעבירום לתחנה אחרת. יחד אתם עלו לרכבת, התיישבו ליד ועודדום לבל יפחדו כלל, היות וגם הם מצטרפים אליהם בנסיעתם.

לאן נוסעים? היכן? איפה?

איש אינו יודע. העיקר להתרחק מכאן, לברוח מההיידמאקים, לנוס מה"באנדעס" ולהעלם לכל אשר תשאם הרוח.

יצויין, כי לא רק ההיידמאקים־האוקראינים השתוללו אז. רוסיה־שלאחר־המהפיכה "התברכה" בכנופיות שונות ומשונות. היו אצלנו ה"מאחנאווצעס", אשר חבריהם מנו למעלה מארבעים אלף, ונקראו כן על שם ראש הכנופיה אשר שמו היה "מאחנא" (אותו הכרתי אישית). היו עוד כיתות וכנופיות תחת שמות שונים ומשונים, כמו: דעניקין, מארושע, בענדעראווצים, אשכורא וכהנה רבות. עלה על כולם ראש הכנופיות בשם פעטלורה. רוצח אכזרי זה הרג באוקראינה חמשה־עשר אלף יהודים ביום אחד!!!

## יתומים קטנים

אנו, חמשת הילדים שנשארנו בודדים בבית, לא ידענו כל הקורות עם אבא ואמא ומה היה להם. האם עודם בחיים? אולי נרצחו על ידי המרצחים האכזריים? האם עלינו, הבנים, לומר קדיש לעילוי נשמותיהם הטהורות?

משך כמה חדשים היינו כבעולם־התוהו ולא ידענו מה לעשות.

יום אחד הגיע לביתנו איש אחד והביא לראשונה דרישת־שלום חיה מהורינו. הוא גם ביקש, בשם אבא, שנצטרף אליו וניסע יחד אתו אל החורים. אך, דודנו שהיה יחד אתנו, לא הסכים לנסוע עם איש זר בלתי ידוע ומוכר לאיש מאתנו.

לא נסענו.

ענרו ארבעת שבועות נוספים, ומספר יהודים מקרמנציוג באו אלינו ואמרו לנו, בשמו של אבא, כי רצונו שכל הילדים יבואו אליו לכפר "זאטישין", שם הוא נמצא.

נסענו לשם. לאחר הפסקה ארוכה נפגשנו עם אבא ואמא והיינו מאוחדים כבראשונה.

באזור התוא היו שבע־עשרה מושבות של יהודים, ובהם יהודים רבים. בהיות המקום רכוז גדול של יהודים — שימש לפתיון וטרף לכנופיות שונות שהיו מתנפלות לעתים קרובות על יהודי המקום. באזור זה התגוררו גם הרבה גויים שהתגיירו לפני כמאתיים שנה.

בעיקר היו מתנפלים אנשי ה"באנדעס" בלילות שבת קודש. הם עקבו היטב אחר יציאתם של התושבים מבתיהם לבית הכנסת, ואז היו מתנפלים על הבתים;

שדדו, בזזו ורצחו מכל אשר בא לידם. זכורני, כי באחת ההתנפלויות הרצחניות, רצחו וטבחו את כל היהודים המבוגרים שבמושבה, והשאירו לפליטה קרוב למאה יתומים קטנים!

בראשונה התנפלו תושבי המקום עצמם על היהודים, ואחר כך הגיעה "תגבורת" מאנשי הכנופיות אשר השלימו מה שהחסירו קודמיהם. באזור ההוא פעלה גם כנופיה חדשה בשם "מארוסע". היתה זו אשה אחת בשם מארוסע, אשר ליקטה סביבה למעלה משלשת אלפים פרחחים והחלו להתנפל על היהודים.

רק לאחר שההתנפלויות הלכו ותכפו, והמצב היה ללא נשוא — התארגנה קבוצה גדולה של בחורים יהודים, חסוני־גוף ובעלי כח, אשר ידעו פרק בהלכות מלחמה, ופיטרלו בסוסיהם סביבות הכפרים והמושבות. כך הלכה ודעכה במקצת מגיפת ההתנפלויות למשך תקופה מסוימת, ואנשי ה"באנדעס" פחדו להתנפל על כפר יהודי כלשהו, פן ייתקלו באחד מהבחורים הללו.

## שחרור העיר

השקט היחסי באזורנו לא ארך, לצערנו, זמן רב, ואנשי הכנופיות שוב התחילו להשתולל במלוא־עוזם. פרק זמן מסויים פחדו להתקל בבחורים היהודים, אך לאחר מכן אזרו אומץ וניסו שוב את כוחם, לאחר שעלו בכמותם פי־כמה על הצעירים היהודים.

כך הלך המצב והתדרדר באזורנו, ולא היתה כבר אפשרות להמשיך להתגורר שם. זכורני, כאשר באחד הערבים התנפלו על ביתו של שוחט העיירת, ולאחר שבזזו ושדדו מכל אשר בבית — כבלו אותו בידיו ותלו אותו בתוך ביתו־שלו! —

בעת ההיא חליתי במחלת טיפוס קשה והעבירו אותי לבית החולים העירוני, מרחק של 70 ק"מ מהמושבה שלנו.

ביום בהיר אחד הגיעו אלי כל בני המשפחה: ההורים, האחים והאחיות. הם סיפרו כי כנופיות ה"מאחנא" התנפלו על המושבה שלנו, הרגו ורצחו מחצית מיהודיה, בזזו מכל אשר בא לידם — ורק חלק מהתושבים הספיקו לברוח.

הסכנה היתה גדולה כל כך, כי לא יכלו להתמהמה אפילו שעה אחת, ואף לא הספיקו לסגור את דלתות הבית. כל בתי המושבה נשארו פתוחים ופרוצים, עקב המנוסה המבוהלת של התושבים.

משם ברחה ונסעה כל המשפחה לרוסטוב — העיר בה אווה למושב לו כ"ק הרבי מוהרש"ב וגם ישיבתו הגדולה התנוססה לתפארת בעיר זו — ואת ביתנו רכשנו סמוך מאד לביתו של הרבי.

בתקופה ההיא שלט ברוסטוב הגנרל דניקין. הוא ואנשי צבאו השתייכו למחנהו של הצאר ניקולאי, אשר לחמו כאריות נגד הבולשביקים ואנשי הכנופיות. דניקין שלט ברוסטוב שלטון כלי מצרים, ואף היו לו מטבעות־כסף משלו.

הגענו לשם בשנת תרע"ט (1919), ומצאנו שם יהודים רבים, רבנים וגאונים, חסידים ואנשי מעשה.

בשנת תרי"פ (1920) התחילו הבולשביקים להתקרב לרוסטוב. הצבא הקומוניסטי, בראשותו של ראש הצבא דאז, ל. טרוצקי (היהודי), לחם קשות עם אנשי דניקין, עד אשר השתלטו על הקוזקים — אנשי דניקין — ושחררו את העיר בחודש כסלו.

מצבם של יהודי העיר היה קשה מאד, בגלל צחצוחי החרבות משני הצדדים. כרגיל במצבים כאלה — היהודי תמיד בתווך, לחוץ בין שני צבאות אדירים, המתנקמים בו בראש וראשונה.

בבית העלמין ברוסטוב היה בית כנסת גדול, בנין של חמש קומות, לשם ברחו והסתתרו יהודים רבים — בגלל מיקומו של הבנין שהיה מחוץ לעיר, וקולות שקשוקי החרבות לא נשמעו שם כל כך. גם אני ברחתי והסתתרתי שם, יחד עם עוד כחורים רבים מישיבת "תומכי תמימים" שברחו לשם.

המצב ברוסטוב עצמה היה נורא. בגלל הקרבות הקשים שהתנהלו שם בין שני הצבאות, הדניקים והבולשביקים, נהרגו המונים רבים, חיילים ואזרחים כאחד, וההרס היה איום. ברחובות קריה התגוללו אלפים רבים של גופות כאבנים שאין להן הופכין.

בין אנשי הצבאות של הבולשביקים שרר רעב, עוני ומחסור גדול. לכן היו חיילים אלה מתנפלים לעתים תכופות על אזרחים שלווים, בעיקר על בתי יהודים; חמסו, בזזו ושדדו ככל אשר יכלו, כדי להאכיל את חייליהם הרעבים, "בתוספת" רציחות אכזריות. במו עיני ראיתי פעם כאשר הפורעים המרצחים נכנסו לביתו של יהודי אחד, איש יקר ונכד מאד, הוציאוהו מביתו באישון לילה, בלי שום סיבה, העבירוהו לשפת הים וזרקו אותו המימה. כדי למנוע כל סיכוי פן יעלה בידו לשחות אל החוף ויינצל — לא זזו משם עד אשר בטוחים היו כי היהודי אמנם טבע!

מכיון שהגופות התגוללו ברחובות באין קוברים, תשופות ושזופות לקרני השמש, ולחם אין במה להאכיל את האוכלוסיה, פרצה בעיר ובסביבותיה מגיפת טיפוס חזקה. הוסיף על כך מזג־האויר החם ששרר בעונה ההיא, וכך התפשטה המגיפה בצורה חריפה ביותר והפילה חללים רבים.

בימים ההם נפל למשכב גם האדמו"ר הרש"ב ני"ע, ממנו לא קם, ונסתלק מעלמא דין ביום בי ניסן תרי"פ.

גם אבי השתתף בהלויתו של הרבי ני"ע, ומיד כשחזר מההלויה נפל למשכב, במחלת הטיפוס, ונפטר כעבור עשרה ימים. אף אחותי הקטנה נפטרה אז ממחלה זו, שהשתוללה ללא מעצורים ולא היו התרופות המתאימות בהן יכלו להציל חולים רבים.

# תחת להק מפציצים

## אל החזית — אש תופת — מחזות־זוועה — מנוחה ברכבת

### אל החזית

במחצית שנת תש״א (1941), בעיצומה של מלחמת העולם השניה, התקיפו, כידוע, גייסות הגרמנים את רוסיה, ושמו מצור כללי על העיר לנינגרד. מטוסי הגרמנים הפציצו את העיר ללא רחם, יום ולילה, לילה ויום — ועשו שמות בעיר זו. בנוסף להרס וחורבן בנפש וברכוש — שרר, כידוע, רעב נורא אשר הפיל חללים לאין־ספור. גם מים לשבור מעט את הצמא לא היו, כי מי הנהרות היו מורעלים מגופות בני אדם, והסרחון והצחנה היה ללא־נשוא.

כיהודים רבים אחרים, גייסו גם אותי ושלחו אותי לחזית נגד הגרמנים.

באחד הימים, ב־11 ליולי 1941, למספרם, אספו המונים למקום־רכוז והתכוננו לשלוח אותנו לקינגיסעפ, אסטוניה. הם העמיסו אותנו על רכבת שהכילה כמאה קרונות (!) ושלחו אותנו לחזית להלחם נגד הגרמנים. גם גייסו נשים רבות ושלחו אותן אתנו, בכדי לחפור תעלות־ענק נגד טנקים.

נסענו ברכבת כמאה קילומטרים עד שהגענו לתחנת מאלאסקוביץ. משם המשכנו לנסוע עד אשר הגענו לאמצע היער. הרכבת הגיעה למקום, ממנו יכלו כבר לראות את חיילי הצבא הגרמני בהתקדמותו. ניתנה פקודה לעצור וכל הנוסעים נצטוו לרדת מהרכבת.

הייתי רעב וצמא מאד. לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. נוסף לכך הייתי עייף מאד ונסיתי לחטוף תנומה קלה.

### אש תופת

לפתע הגיעה פקודה לעלות לרכבת. עלינו. הרכבת שבה על עקבותיה עד אשר הגיעה לתחנתה הקודמת — מאלאסקוביץ. בהגיענו שם, פקדו עלינו לרדת מהרכבת ולחכות לפקודה.

ליד התחנה היה כביש גדול ורחב, אשר מסלולו — מלנינגרד עד מקום המרפא סטארע — רוסיה.

נצטוינו כולנו — כחמשה עשר אלף איש — להסתדר בשורות לאורך הכביש וכך הסתדרנו לאורך ויצרנו שורה ענקית מאד.

עודנו מסתדרים בשורות ומתכוננים למצעד הגורלי אל החזית — נשמעה לפתע ייבבת־אזעקה. בטרם הצלחנו לעמוד על משמעותה — שמענו רעש מטוסים מנמיכי־טוס המתקרבים אלינו.

הייתי מהראשונים בשורה, ומיד בשמעי את האזעקה ובראותי את להקת המפציצים המתקרבים — התחלתי במרוצה חפוזה לעבר היער, אולי יעלה בידי להתחמק מאש התופת העלולה להשפך בכל רגע.

רצתי כמטורף בביצות הקשות של היער, עד אשר מצאתי שוחה לתוכה קפצתי.

המטוסים החלו להמטיר אש־תופת על רבבה־ומחצה בני אדם שהצטופפו במקום, בכל מיני כלי־נשק קטלניים. תוך דקות אחדות זרעו סופה והרס איום. לאחר שנעלמה להקה זו, הגיע גל שני של מפציצים, ומה שלא הספיקו לעשות הראשונים — קטלו האחרונים.

הייתי בתוך השוחה משעה חמש — לפנות בקר עד הלילה. לא יכולתי להזיז יד או רגל וכל גופי שפוף ומכווץ; ראשי בין ברכי ומנסה לסתום את אזני לבל אשמע את נהימת המטוסים היורקים אש וגפרית ללא הרף.

### מחזות־זוועה

בשעה עשר בלילה השתרר שקט. הוצאתי את ראשי מחוץ לשוחה בכדי לוודא אם אמנם נפסקו ההפצצות. רק לאחר ששוכנעתי שפסקה ההפצצה — יצאתי ממחבואי.

לעולם לא אשכח את מחזות הזוועה שנתגלו לנגד עיני. בכל השטח היו זרועות גופות מרוסקות, ודמם של למעלה מעשרת אלפים איש ואשה ניגר על פני השדה הפתוח כזרימת מים רבים אדירים.

אלה שזכו להשאר בחיים הובאו אל היער, שם עמד ארמון אשר היה שייך בעבר לאחד הפריצים. כאן הגישו לנו מעט לחם ומים חמים להשיב את נפשנו.

שם, ביער, ציוו עלינו להכנס לתוך תעלות פתוחות בהן שהינו, בשעות היום והלילה, קרוב לחדשיים ימים; בלילה שרר שם קור איום, ובשעות היום מסוכן היה להוציא את הראש.

הגרמנים היו קרובים מאד אלינו, וניתן היה לראות בעין בלתי־מזוינת את להקות המטוסים אשר חנו שם.

מדי שלשים דקות היו מגיחים להקות־להקות מטוסים מבסיסם וטסו ליעדים בלתי ידועים. הם היו מתחילים בגיחותיהם בשעה שלש לפנות בוקר — עד לשעה שש בערב.

היינו במקום מסוכן זה משך חדשיים ימים, ובעזרת השי״ת לא קרה לנו שום פגע.

אין ספק שזכות אבות עמדה לי להנצל, למען תהא בידי האפשרות להציל נפשות רבות מישראל — כפי שעוד יתואר בע״ה.

## מנוחה ברכבת

כעבור חדשיים, בא אלי אחד הקצינים ואמר לי: דע, כי הננו אבודים במקום זה. הגייסות הגרמנים סובבים אותנו מכל עבר וחוששני כי לא נצא כבר חיים מהמקום.

הצעתי לו לבקש מהגנרל ״פראפוסקי״ (רשיון) המרשה לנו לנסות מזלנו ולהגיע ללנינגרד. ההצעה קסמה לו והצליח לקבל מהגנרל האישור המבוקש.

התחלנו לצעוד רגלי לכיון לנינגרד, מרחק של 100 קילומטרים מהמקום שנמצאנו בו:

לאחר שעברתי ברגל כשבעים קילומטר, הייתי כבר במצב של אפיסת־כוחות. לא יכולתי יותר. יחד אתי היה, כאמור, קצין רוסי, כבן שלשים, אשר מצעד־רגלי זה כמעט ולא השפיע עליו מאומה. לא כן אנכי, אשר הרגשתי לפני התמוטטות.

כאשר ראה הצעיר את מצבי, לחץ עלי להתאמץ ולנסות את מזלי מרחק קצר נוסף עד לתחנת הרכבת הקרובה — ״גאטשענע״. תחנה זו היתה תומה מהמוני בני אדם, חיילים ואזרחים גם יחד, והדוחק היה כה גדול,אשר פשוט לא ניתן היה להכנס שם, ומה גם להתיישב בפינה כלשהי.

הצעיר פילס לי מקום בין ההמונים וסידר לי בפינה צדדית מקום לשבת, שם התישבתי קצת לנוח במצב של אפיסת הכוחות.

לפתע הגיעו חיילים בריצה וצעקו אל ההמונים לעזוב את המקום מיד, כי מפציצים גרמניים מתקרבים לתחנה. במקום השתררה מהומה נוראה וכל אחד חיפש מקום מקלט בלשהו.

ליד התחנה היו מחסני־ענק של מוצרי־מזון, מהם סיפקו מזון לאוכלוסיה הרעבה בלנינגרד. התברר, כי מטרת הגרמנים היתה להפציץ מחסנים אלו ולהרסם כליל.

אני וחברי הקצין ברחנו במהירות מהתחנה לכל אשר תשא אותנו הרוח. בעודנו רצים, ראינו את להקות המפציצים "יהמתנפלים" על התחנה גלים־גלים. מי שהספיק לברוח הציל את חייו, ומי שלא הצליח — נעשה גל של עצמות!

ההפצצות נמשכו שעות רבות עד השעה 4 לפנות בוקר, ורק לאחר שמתחנה זו לא נשארה אבן על אבן — נפסקו ההפצצות.

בעודנו פוסעים בדרכנו, ראינו רכבת ריקה העומדת על מסילת הברזל ואינה ממשיכה בדרכה. לשאלתי, ענה לי הנהג כי פניו היו מועדות לתחנת הרכבת גאטשענע, בכדי להעמיס עליה מצרכי מזון מהמחסנים. בדרך נודע לו על הפצצת התחנה, ולכן עליו לחזור ללנינגרד.

מסבב הסיבות ראה בעניי ובאפיסת כוחותי, והזמין לי רכבת זו, בה יכלתי לנוח ולחלץ קצת את עצמותי השבורות, עדי הגיענו ללנינגרד. בהגיעי הביתה, מצאתי את עצמי בבדידות נוראה. בני ביתי היו בסנדרלונסק אשר בסיביר הרחוקה, ולא היה לי לאן לפנות. הלכתי לבית דודי שהתגורר לא הרחק משם.

איש מבני משפחתי לא הכיר אותי. הייתי שחור־משחור, פני מכווצות וכולי שפוף מכל אשר עבר עלי בתקופה האחרונה.

בטרם הלכתי לבית דודי, הבחנתי כי בתיבת־הדואר שעל הדלת נמצא איזה מכתב. כאשר פתחתיו, חשכו עיני: הנה זה עתה חוזר הנני מהחזית, שבור ורצוץ מכל אשר עבר עלי — והרי לך צרה חדשה, גיוס מחדש!

ליד ביתנו היה בית חולים צבאי גדול, והתיצבתי שם לשרות צבאי.

"הנה הולכים להם היהודים בשקט ובשלווה — שמעתי את הרופאים מדברים איש אל רעהו עת התקרבתי אליהם — אצלנו נהרגים יום־יום ושעה־שעה, והנה הללו מתהלכים להם כאילו לא קרה מאומה!"

האנטישמיות היתה חריפה מאד. כי מי הוא האשם, אם לא היהודי, בכל הצרות הפוקדות את רוסיה האדירה!

ברור, שלא היה כל טעם להתווכח אתם ולהוכיח להם כי אני הוא האיש המגיע כעת מהחזית, בכוחותי האחרונים, וכי הם־הם האזרחים השלווים אשר מעולם לא לחמו ולא נשלחו לעמוד פנים מול פנים עם האויב הגרמני.

# הצלת נפשות

## שדה הדיגה — הצעה קוסמת — הסתדרות טובה — משלחת רמת־דרג

### שדה הריגה

קיבלתי צו לצאת אל החזית. ברוסיה של אז לא ניתן היה להתחכם יותר מדי; באם ניסה אי מי להתחמק — דמו בראשו. בלי שום דין ומשפט. חייו של בן־אדם לא היו נחשבים למאומה.

הלכתי אל מקום הרכוז, שם התקבצו למעלה מעשרת אלפים איש, על מנת לצאת במרוכז אל החזית. ראש המחנה, גנרל, עמד ונשא נאום חוצב־להבות, על הצורך להלחם בחירוף נפש, נגד האויבים הבאים להשמיד את המדינה, עד טיפת הדם האחרונה.

עודנו עומד ונושא את דבריו החוצבים — התקדרו לפתע השמים בעבים־של־ברזל, ענני־פלדה וצפורים־משחיתות, אשר כמעט הסתירו את אור היום. היו אלה להקות־להקות של מטוסים אשר החלו להרעיש ולהפציץ את המחנה ללא רחם. מעולם לא ראיתי בחיי זרם כה אדיר של מטוסים היורקים אש־תופת מכל סוגי כלי הנשק. תוך דקות אחדות השתרר במקום חורבן ושממה.

התחלתי לברוח לעבר הכביש, שם הבחנתי בבור פתוח, וקפצתי לתוכו. סביבי נפלו פצצות רבות, אך בחסד ה' עלי לא נפגעתי מאומה ונשארתי מכווץ בתוך השוחה עד יעבור זעם. למזלי היה בידי ה"יפראפוסקי" (אישור) שקיבלתי מהמפקד שלי וכל אימת שהחיילים עצרו אותי, היה בידי להראות להם את האישור.

הייתי במבוכה ולא ידעתי לאן ללכת. זו לי הפעם השלישית, בתקופה כה קצרה, שנקלע הנני למטר הפצצות אכזרי, וסבלנותי מתחילה לפקוע.

### הצעה קוסמת

המשכתי ללכת מבלי לדעת לאן. בעודני פוסע ברחוב ולבי עלי דווה — פגשתי ברופא יהודי, ס. באריסעוויץ, אשר הכרתי אותו מכבר. כאשר סיפרתי לו על מבוכתי, הפנה אותי לבית חולים אחד, שם הוא משמש כרופא בכיר, והבטיח לעזור לי במקום זה.

הלכתי לפי הכתובת שמסר לי, ומסרתי למנהל את הפתק שבידי. כאשר שאלני איזה תפקיד אוכל למלא בבית החולים — אמרתי, כי היות ובעבודתי האזרחית הנני עוסק ברכישת סחורות, הלבשה וציוד — אוכל לספק לו את מלוא שרותי בזה.

כפי שכבר סיפרתי, עמדתי בקשר מתמיד עם החסידים, אשר היו עובדים בכתיהם באריגה, טריקוטז׳ ועבודות ביתיות אחרות, בגלל הקשיים בשמירת שבת בעבודות אחרות. הייתי מספק להם סחורות וחומרי־גלם וקניתי מהם את הסחורות שעיבדו. מכיון שכך, היה לי נסיון רב ברכישת ואספקת סחורות.

המנהל נהנה מההצעה, באמרו כי אמנם חסר לו ציוד רב בבית החולים, וישמח מאד באם אוכל לספקו.

בתחילה הציע לי מנהל בית החולים להיות אחראי כללי על אספקת המזון לבית החולים. אך סירבתי להצעה. ידעתי היטב, כי לרגל מצב החרום והרעבון השורר במדינה — עלול הנני להקלע למצב של סכנת נפשות ממש, בגלל התנפלויות בריונים ומוכי־כפן אחרים המחפשים פת לחם להשיב את נפשם הרעבה.

הצעתי לכן להתעסק בנושא שהנני עוסק בו שנים רבות — אספקת סחורות וצורכי הלבשה, היינו: לספק לצרכי בית החולים שמיכות, חלוקים, סדינים ובגדים אישיים עבור החולים ואנשי הצוות.

הצעתי נתקבלה ומינו אותי בתור אחראי כללי ובלעדי על מחסני־הענק של בית החולים. המנהל מסר בידי את המפתחות של המחסנים, וכן נתן לי תעודה וכתב־מינוי רשמי על סמכויותי ברכישת סחורות, כראות עיני ושיקול דעתי.

### הסתדרות טובה

כאמור, היו לי קשרים הדוקים ביותר עם החסידים אשר יצרו בביתם עבודות־סריגה וטריקוטז׳. בגלל מצב החרום שנוצר, נשאר אצלם מלאי גדול של תוצרת גמורה. לסחורות אלה לא היה דורש ומבקש, ומצבם הכלכלי היה בכי רע. נוסף לכך, תכננו כולם לברוח למקומות בטוחים יותר ברוסיה, כמו סמרקנד, טשקנט וכדומה, אך לא היו מסוגלים לכך.

הפעלתי מיד את קשרי וקניתי אצל החסידים כמויות גדולות. מבחינתם, הייתי עבורם כעין מלאך מושיע, מאחר שלא ראו מטבע שחוקה זה זמן רב ולא היה להם שום מקור של פרנסה. מצבם היה קשה שבעתיים, כי פרט לעובדה שלא היתה בידם פרוטה לפורטה, גם לא היה להם היכן לאחסן כמויות גדולות אלו, ולא ידעו איך להסתדר אתם בגלל הסכנה.

שלמתי להם עבור הכל בכסף מלא, וממש הצלתי אז נפשות רבות מישראל, בע"ה.

התחלתי להסתדר היטב בתפקידי החדש ומנהלי בית החולים נהנו מהיקף עבודתי. פה ושם נתקלתי אמנם במבטי בוז ומשטמה, מאלה שלא יכלו להשלים עם המצב כי יהודי יהיה אחראי בלעדי בתפקיד רם־מעלה זה. היו אלה אנטישמיים מובהקים אשר חרקו שיניים: אנשינו נשלחים לחזית ונהרגים לאלפיהם ורבבותיהם — והנה יושב לו יהודי זה ועושה לו חיים משוגעים על חשבוננו! אך, כאמור, המנהלים עצמם היו מלאי הערכה לעבודתי.

## משלחת רמת דרג

באחד הימים הגיעה לבית החולים שלנו משלחת צבאית רמת־דרג. היו אלה קצינים גבוהים שהיו מבקרים בבתי החולים כדי לעמוד על תפקודם. כאשר בדק הגנרל, ראש המשלחת, וראה את המחסנים הגדושים בסחורות, נבהל ממראה עיניו: "הלא יש כאן סחורות יותר מבכל בתי החולים גם יחד!" — שאל נדהם.

מנהל בית החולים ענה לו, כי האחראי על מחלקה זו — הוא המספק את כל הסחורות. הגנרל פקד לקרוא אחרי. עם בואי, שאל אותי: היכן גנבת כל אלה?! עניתי, כי אין כאן אף פריט אחד גנוב, וכי יכול הוא לבדוק את כל הפנקסים שם רשום עד אחרון הפרטים.

מיד עם כניסתי לתפקיד, התחלתי לרשום כל פרט עלי־ספר. המנהל אמר לי בזמנו כי אין צורך בכל הרישומים הללו, וכי הוא מסכים לביצוע עבודתי גם מבלי לערוך רישומים מדויקים.

למזלי, לא נעניתי אז להוראותיו והחלטתי לרשום כל פרט ופרט, קטן כגדול. ידעתי היטב את דרכם ומנהגם של השלטונות הסובייטים, וכי ביום מן הימים יעמידוני מול כיתת יורים — באם יפול עלי חשד כלשהו. מכיון שכך, הייתי רושם את כמויות הסחורה שקניתי, וכל חולה שקיבל בגד כלשהו, היה עליו לחתום על אישור קבלתו; חולה אשר לא היה מסוגל לחתום, היתה חותמת בשמו אחות המחלקה.

הגנרל, בראותו את הסדר הנפלא, התפעל מאד והורה למנהל בית החולים להעלותני בדרגה.

## בדרך לארץ ישראל

שנתיים ימים עבדתי בבית חולים זה, ואת המחזות העגומים והאיומים שראו עיני יום יום ושעה שעה במקום זה — לא ניתן לתאר כלל.

אני מצידי עשיתי ככל אפשרותי לעזור בידי האומללים הרבים — אם כי לא תמיד עלה הדבר בידי. לא אחת קרה אשר יהודים יקרים, נפוחי כפן, היו באים אלי בתקוה שאוכל לתת להם דבר־מאכל כלשהו להחיות את נפשם. ויהי, בטרם הספקתי להכנס בהחבא למטבח למצוא עבורם איזה מאכל, למען לא ירגישו בכך אנשי הצוות, ולהושיטו לידי המורעב־האומלל — כרע נפל האיש והוציא את נשמתו — — —

מפקידה לפקידה הייתי נכנס בהחבא למטבח תוך סיכון רב, ולקחתי משם דייסה חמה. את הדייסה הייתי מכניס לתוך מפת־ניילון, אותה קשרתי היטב מכל צדדיה למען לא תישפך, ואת המפה חגרתי על מתני שלא ירגיש איש בדבר. בשעות המאוחרות של הלילה התחמקתי מכתלי בית החולים ומבקר הייתי בבתי היהודים, אשר היו רתוקים למיטותיהם עקב רעבון ואפיסת כוחות, ונתתי להם לאכול.

כך זכיתי, ת"ל, להציל יהודים רבים ולהחיות נפשות רבות מישראל, במסגרת תקופת גיוסי בבית החולים הצבאי.

כעבור שנתיים הועברתי לחזית אשר בגבול פינלנד, שם הוטל עלי עבודה קשה של גיזום עצים ביערות ומהם לסדר עמדות צבאיות.

עם שוך חמת המלחמה הנוראה תזרתי ללנינגרד. עז היה רצוני לעלות לארץ הקודש אך פחדתי מאד להגיש בקשה לעלית. ראיתי מה שעלה בגורלם של רבים מאלה שהגישו בקשה לעליה — אשר עלה להם בפיטורין מהעבודה, כליאה בבית סוהר וגירוש במחנות־רכוז — ופחדתי לעשות זאת.

רק כעבור שנים, כאשר נפתחו מעט שערי מסך הברזל, ניסיתי את מזלי ואף אני הגשתי בקשה לאשר לי היתר־יציאה לארץ ישראל.

בשנת תשל"ג (1973), קבלתי סוף סוף את הרשיון המיוחל והתחלתי בהכנות לנסיעה — למרות אזהרת הרופאים כי בגלל מצב בריאותי הלקוי, לאחר כל מה שעבר עלי במדינה זו, אסור לי לצאת את המדינה לאזור חם. הוא הדין לגבי מצב בריאות אשתי תחי'.

אולי כאן המקום לציין אפיזודה מענינת. בבית שלנו התקיים בהחבא מנין

בצבור. היה לי ספר תורה בבית (אותה זכיתי להעלות אתי לא"י) וקיימנו תפילה בצבור בשבת ובחול.

ביום שבת האחרון לפני נסיעתי, כאשר חזרתי לביתי - מצאתי אנשים רבים שבאו להפרד מאתנו. לפתע הרגשתי ברע ומצבי היה חמור. האורחים הזמינו מיד אמבולנס ורופאים, אשר נתנו לי תרופות וזריקה להקל על מצבי.

רעיתי תחי' הציעה לדחות את הנסיעה לרגל מצבי הקשה. אך אני דחיתי בתוקף הצעה זו ואמרתי כי אסור לדחות יותר את היציאה מרוסיה. בערב, במוצאי שבת, הוקל לי בהרבה והחלטנו לנסוע. כהגיענו לשדה התעופה בלנינגרד שפר מצבי לגמרי וחזרתי, ת"ל, לבריאותי. ראיתי אז כי מן השמים עוזרים לנו לצאת מעמק הבכא במהירות האפשרית.

לאחר כמה תחנות בורשה, בודפשט ווינה — הגעתי, ת"ל, לארץ הקודש בה הנני מתגורר, בירושלים עיר הקודש, יחד עם כל בני המשפחה שלנו.

צעיר זה סיפר לי על גלגול הפץ יקר ערך זה לידו: כאן במחנה ישנו מקום מיוחד המשמש כתיאטרון ואולם לקונצרטים. אחר מחברי להקת התזמורת הוא אוקראיני ומופיע בתפקיד של מתופף. לפני זמן קצר נקרעה לו יריעת התוף והיה עליו להשיג עור אחר כדי לתקנו מחדש. אוקראיני זה נזכר כי השתתף פעם בעריכת פוגרום נגד יהודים בעירו, ובין השאר הרסו את בית הכנסת שבעיר. הוא לקח לו או ספר תורה, והשליכו לעליית הגג שבביתו "לעת הצורך". הוא נזכר כעת במאורע, והתקשר לאשתו שתשלח לו שמונה מטרים של קלף מאותו ספר יהודי שלקח מבית הכנסת שלהם, ולשלוח לו, כי הוא וקוק לזה באופן דחוף. האשה עשתה כפי שנתבקשה ושלחה לו את היריעה הזאת, למען יתקין לו מזה תוף חדש ויפה — — —

...בעודנו עומדים יחד, במחנה הרכוז, ראיתי כי אחד מהם מוציא מילקוטו חפץ מעוגל ולבן. בראותי זאת, חשכו עיני. היתה זאת יריעה גדולה של ספר־תורה, מתחילת בראשית עד אמצע חומש שמות. אצלנו במחנה היתה מעין קופת גמילות חסדים; קופה של כל מיני מוצרי מזון. הסדר היה, שכל אחד מאתנו, היהודים, כאשר היה מקבל מביתו חבילת מזון כלשהי, היה מוריד עשרה אחוז מהמצרכים ותורם אותם לרשות הקופה. אני הייתי אחראי על קופה זו, יחד עם עוד אחד. בקופה היו כל מיני מצרכי מזון משובחים, והיינו מחיים בהם נפשות רבות מישראל. הבטחתי לאותו צעיר קילוגרם חמאה, תמורת יריעת ספר התורה שיתן לנו. כן הצעתי לו עוד מצרכים אחרים.

ה"תמונה" אשר בעמוד הבא — מסמלת יותר מכל את הטרגדיה של יהודי רוסיה, הנמשכת עד עצם היום הזה.

"גבור סיפורנו" הוא יהודי מבוגר שעלה לפני שנים מברית־המועצות, אך עדיין נשארו לו שם צאצאים רבים. למרות שהגישו, זה זמן, בקשות לעלות לארץ הקודש — טרם קיבלו מבוקשם, ועדיין הם נמצאים "שם".

מסיבות מובנות חרד המספר להזדהות בשמו האמיתי, בפחדו "לגרות את הדוב" אשר בגלל כן עלולים להתנקם בהם, ושוב לא יזכה לראות את יקיריו לעולם. מסיבה זו מכונה כאן המספר בשם לא־לו: ר' קלמן.

יחד עם זה נאחל לו כולנו, לו לבניו ולנכדיו, כי יזכו בקרוב לעלות לציון ברנה ולראות כל בני משפחתו מאוחדים, מתוך הרחבה ונחת יהודי אמיתי.



# האבידה הגורלית

## בגבול המשולש — עם גנרל יהודי — השטר שהציל — ד"ש בלתי צפוי

### בגבול המשולש

נאסרתי בשנים הקשות, בהן נאסרו יהודים שומרי תורה ומצוה אך ורק בתור שכאלה. די היה לחבוש כובע על הראש, טלית־קטן על הגוף ולהתפלל בבית הכנסת — כדי להיות נאשם בתור קונטר־רבולוציונר, בוגד במולדת ושונא השלטון.

גם אני נמניתי בין אלה, ונוסף לכך הייתי בן למשפחת חסידים — זה הספיק עבורי להשפט ל־25 שנות מאסר.

רבות עברו עלי באותן השנים בהן אסור הייתי בבתי־כלא ובמחנות־הסגר, ואין זה המקום לתאר את הכל. ברצוני להתעכב כאן רק על אי־אלה מאורעות מיוחדים, למען יעמדו לימים רבים.

* * *

במחנה־הרכוז בו הייתי, היו כ־7000 אסירים. ביניהם היו גם 70 יהודים ותשעה מהם — שומרי תורה ומצוה.

אחד מיהודים אלה, היה ר׳ חיים ז״ל.

הוא היה יהודי יקר מאד ובעל כשרון מופלא, אשר ידע כמעט את כל הש״ס בעל־פה — בנוסף לספרי הלכה, מדרשים ועוד.

על סיבת מאסרו והגליתו, סיפר לי ר׳ חיים את הסיפור הבא.

הוא התגורר בעיירה קטנה, אשר מיקומה הגיאורפי היה באזור בו הצטלבו גבולותיהן של אוסטריה, ציכוסלובקיה והונגריה.

הוא הגיע לשם לאחר שהוצעה לו משרת רב ליהודי המקום.

שם, באזור השייך להונגריה, התגורר רב זקן אשר לקח את ר׳ חיים לחתן לבתו, והזוג נשאר לגור שם.

### עם גנרל יהודי

על הגבול ההונגרי שמרו חיילים סובייטיים, ואילו האזור האוסטרי היה תחת השלטון האמריקני, והגנו עליו חיילים אמריקנים.

ברובע היהודי של אותה עיירה, היה בית מרחץ ומקוה־טהרה.

ביום ששי אחד, ערב שבת־קודש, הלך ר׳ חיים למקוה ונתלווה אליו חייל יהודי. ר׳ חיים הראה לאותו חייל את הדרך כיצד להגיע לאזור האוסטרי, ותמורת זאת שילם לו הלה כמה דולרים, אשר באותם הימים היה להם ערך ניכר.

כעבור שבועיים, ביום ששי, כאשר ביקר ר׳ חיים שוב בבית המרחץ — נבהל לראות שם שבעה חיילים וקצינים סובייטיים, בראשותו של ״פולקובניק״ (סגן־אלוף). זה האחרון, ועוד ארבעה חיילים, היו יהודים.

בעמדו בבית המרחץ, נדהם ר׳ חיים לשמוע את המפקד וחייליו משוחחים ביניהם בשפת האידיש. בעיניו היה הדבר לפלא עצום: חיילים וקצינים סובייטיים מדברים באידיש!

— האם אתם יהודים? — שאל אותם נדהם כולו.

— כן! — ענו — כולנו יהודים!

— אם כך — אמר להם ר' חיים — מה לכם כאן? הרי מקומכם "שם", בצד ההוא! כלומר, לא בצד הסובייטי אלא באזור השייך לאמריקנים.

— נהיה מאושרים מאד אם תוכל להעבירנו ל"שם"! — ענה הפולקובניק.

הסכים ר' חיים למשאלתו והוביל אותם למקום חפצם.

לאחר מכן הגיע שוב אותו חייל יהודי, אשר נתן לו לפני שבועיים מספר דולרים, וביקש מר' חיים: היות וישנם כאן חיילים הרוצים לטייל באזור — מבקש הוא ממנו להראות להם את הדרך עד לגבול האוסטרי.

מילא ר' חיים אחר בקשתו, והפעם העניק לו האיש שטר של 100 דולר — סכום עצום באותם הימים.

בדרכו חזרה שיחק בלי משים עם השטר שבידו עד... עד אשר נעלם השטר מידיו ונשא ברוח — — —

## השטר שהציל

היתה זאת קבוצה של קצינים וחיילים סובייטים. ראשם ומפקדם, הפולקובניק, חיפש כל מיני עצות ותחבולות איך להתחמק מ"גן העדן הסובייטי" ולערוק למערב. הוא ידע היטב כי באזור זה גרים יהודים, וכי היהודים באים לבית המרחץ לטבול לכבוד שבת. הוא החליט, אפוא, לבקר בבית המרחץ ושם ימצא כבר יהודים אשר יעזרו לו לבצע את תכניתו, לאחר שיגלה להם על יהדותו. הוא עצמו לא הכיר את ר' חיים, אלא מאחר שהוא היה היהודי היחיד שפגש בו — גילה בפניו את הרהורי לבו והלה העבירו, כאמור, את הגבול, יחד עם חבריו ופיקודיו.

עם פנות היום, כאשר הפולקובניק והחיילים לא חזרו לבסיסם, החלו להתענין בגורלם. הקצינים ברוו אצל החייל העומד על משמרתו, אשר הצביע להם על בית המרחץ, לשם הלכו "לטייל" לפני שעות מספר.

כאשר הגיעו, התענינו אצל המשרת־הגוי אודות האחראי על המקום והוא הפנה אותם אל ר' חיים. החיילים באו אל ביתו והנחיתו עליו מכות רצח, על אשר הבריח את החיילים לאזור האמריקאי.

הוא החל לצעוק ולהתגונן כי נאלץ היה לעשות זאת, מאחר שאיימו על חייו. אולם, הם לא היטו כלל אוזן לדבריו והעבירוהו בכח למרכז הק.ג.ב. — לאחר שערכו חיפוש קפדני בביתו. למזלו הרב, אותו שטר בן 100 הדולר, אשר איבד

בדרכו חזרה לביתו — הצילו ממוות בטוח. אין ספק, כי באם היו מוצאים אצלו שטר זה, היו חורצים את דינו למוות!

בסופו של דבר גזרו עליו עשרים וחמש שנות מאסר ועבודות־פרך במחנה־רכוז.

דבר־מעצרו עורר רעש ומהומה בין יהודי המקום. היה זה חודש אחד בלבד לאחר נשואיו, וחיפשו עצה ותחבולה איך למנוע את אשתו הצעירה מליפול בכבלי העיגון. הם ידעו היטב, כי כאשר אי־מי נופל לזרועותיהם, אין איש יודע מה יהיה בעתידו — גירוש, הגלייה לעשרות שנים, ואולי גם מוות.

לאחר השתדלות מרובה הצליחו לקבל ממנו גט פיטורין לאשתו, הגט נערך בחפזון ובמהירות, והם עצמם הסתפקו באם אמנם כשר הוא כדת וכדין — אם כי לא היו מסוגלים לעשות יותר מזה.

בסופו של דבר הגלוהו לאותו מחנה־רכוז בו הייתי גם אני. יחד היינו שנים רבות וגם נדדנו בצוותא ממחנה למחנה.

לאחר שגמר לרצות את שנות מאסרו — שוחרר, בשנת תשי"ח (1958).

### ד"ש בלתי צפוי

לפני שחרורו ביקשתיו לקחת ממני מכתבים עבור בני משפחתי במוסקבה ולמסור להם ד"ש בשמי, אך פחד מאד לעשות זאת, פן יעלה לו הדבר בשנות־מאסר נוספות.

בסופו של דבר הצלחנו להערים על שלטונות המחנה בצורה פשוטה: בצאתו, לבש על ידו כפפה אחת, ואילו הכפפה השניה נשארה אצלי. לאחר שעבר את הביקורת, צעקתי אליו: חיים, שכחת לקחת את הכפפה שלך! — וזרקתי אותה אליו בכח רב.

הכנסתי לתוכה כמה מכתבים כדי שימסרם לבני משפחתי עת יגיע למוסקבה.

למזלנו, פעל התכסיס בהצלחה, והדבר לא עורר שום חשד בעיני שלטונות המחנה. אין ספק, כי באם היו מוצאים את הכפפה ותכולתה — היינו נמצאים שנינו במצב מסוכן.

כאשר הגיע ר' חיים למוסקבה, לא ידע לאן לפנות והיכן לשהות. בהיותו אזרח הונגרי, פנה לשגרירות ההונגרית וביקש מהם עזרתם וחסותם. אך תשובתם היתה שלילית בהחלט. "איננו רוצים להתעסק עם אחד שעסק בריגול והברחת אנשים מעבר לגבול!" — פסקו קצרות.

כך הסתובב הלה בין מספר שגרירויות, כאשר אף אחת מהן אינה מוכנה להגיש לו כל עזרה

איכשהו מצא קשר עם גוף מסוים, אשר – לבקשתו – סיפק לו טליתות, תפילין, סידורי תפילה ושאר תשמישי־קדושה. עם הספרים שבידו הלך לבית הכנסת, שם חילקם בין אלה שהיו זקוקים להם ביותר.

תוך זמן קצר תפסו אותו "בקלקלתו" ועצרוהו מחדש, על כי מנהל הוא תעמולה דתית ועושה מעשים חמורים נגד המדינה.

שוב הענישוהו בשנות־מאסר והגליה, והגיע מחדש לאותו מחנה ממנו השתחרר – שם הייתי גם אני..

נדהמתי לראות שוב במחיצתי את חברי הוותיק, אשר הביא לי דיש אישי בלתי צפוי מביקורו אצל כני משפחתי, להם מסר את מכתבי שנתתי לו עבורם –

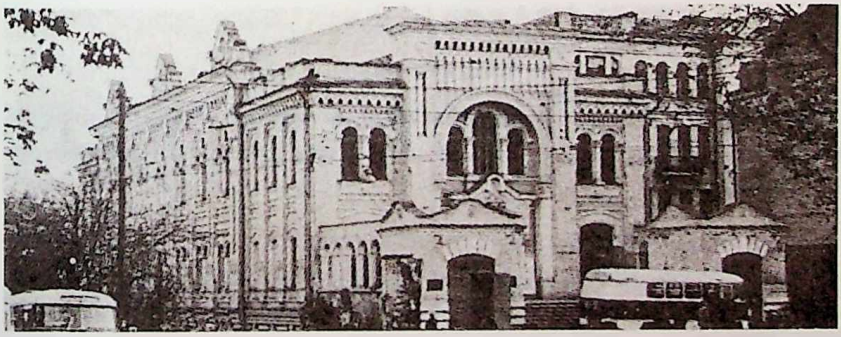
הפעם לא שהה במחנה זמן רב, ולאחר פחות משנה שוחרר.

# שודדים בלב ים

## אוצר טמון – תכניות עליה לא"י – עמידה בנסיון – בידי שודדים

### אוצר טמון

אבי התגורר בעיר צ. בפלך קיוב (המספר מבקש את סליחת הקוראים על שאין הוא יכול לגלות את שם העיר, ועוד פרטים חשובים על משפחת הוריו וכו', מאחר שבניו ונכדיו טרם זכו לצאת מאותה מדינה, וגילוי פרטים אלה עלולים חיו להרע להם). עיר זו היתה עיר יהודית מובהקת ומרבית תושביה היו יהודים.



בית הכנסת בקיוב

אבי היה ת"ח גדול, חכם ופקח. פעם נקרא לפשר בין שני גיסים, עשירים ידועים, אשר היה ביניהם סכסוך חמור – לאחר שנים רבות של יחסי ידידות משפחתיים עמוקים. רבים ניסו לפשר ביניהם ולא עלתה בידם.

לימים עלתה ההצעה, שאבי ינסה להפגש עם השנים ולהביא קץ לסכסוך החמור אשר עלול היה לפלג את כל המשפחה המסועפת.

שלשה שבועות ישב אבי ביניהם, הצליח להביא את שני הצדדים ליד שלחן אחד, ולחסל סופית את הסכסוך. בין השנים שררו שוב יחסי ידידות מלאים.

בני המשפחה העניקו לאבי מתנות מפוארות על הצלחתו הגדולה. גם הקהילה עצמה העניקה לו מתנה יקרה בתור הכרת־תודה על מאמציו הכבירים בהשכנת שלום בין הגיסים, אשר בגללו שקטה גם הקהילה עצמה.

כאשר הכל חזר לתיקונו ועסקי המסחר המסועפים שבין השניים שוב פרחו והצליחו, תוך הרמוניה מלאה, החליטו הגיסים־השותפים כי הגיעה השעה אשר גם הם ישלמו לאבי את המידה הגונה עבור מאמציו.

הם העניקו לאבי סכום ענק בתור שכר־טירחה. בסכום זה הצליח להקים לו בית חרושת גדול לטקסטיל, שם עבדו עשרות פועלים, והוא עצמו הפך להיות איש עשיר.

כל זה קרה בטרם פרצה המהפיכה הסובייטית בשנת 1917. אחריה — השתנה, כמובן, הכל.

בעירנו פרצו פוגרומים, ואנשי הכנופיות הרגו ורצחו בה למעלה מאלפיים יהודים. אבי לא היה אז בבית, וכך ניצל ממוות.

בחצר שלנו היה בית גדול, ומאחוריו שטח גדול ריק. אבי רכש את השטח ובנה עליו בית כנסת מפואר.

כאשר המצב הלך והתדרדר, סיפר לי אבי בסוד על רכושו הרב ועל הצורך לחפש עצה ותחבולה להחביא את כל הכסף שברשותו. משך כמה ימים חפרנו, בהחבא, בור עמוק בחצרנו ומלאנו בשקים כל סוגי מטבעות הזהב. תחבאנו את השקים בבור הגדול, כיסינו אותו בשכבה עבה של עפר ולא ניתן היה להבחין כלל כי במקום זה טמון אוצר של למעלה מחמשים אלף רובלים של זהב!

כעבור מחצית השנה רצחו אנשי הכנופיות את אבי, והוא בן חמשים בלבד!

השם ינקום דמו.

### תכניות עליה לא״י

כאשר המצב הלך ורע מיום ליום, החלטנו לעשות כל המאמצים לעלות לארץ־ישראל.

באותם הימים נאלצתי להתייצב ל״פריזיוו״. שלטונות הצבא לא מצאו אותי כשר לשרות צבאי וקיבלתי שחרור מהצבא.

באותם הימים התידדתי עם אחד הקצינים, חבר בוועדה הצבאית, וסיפרתי לו את האמת כי מתכונן הנני לעזוב את המדינה. ביקשתי את עזרתו בביצוע התכנית — והבטחתי לו תשלום הגון.

הוא אמר לי כי מוכן להעבירני עד אודיסה ומשם אוכל כבר למצוא דרכים מתאימות לנסוע לארץ־ישראל.

אמרתי לו כי אנו מונים עשרים ותשע נפשות, וכי משפחה עשירה נוספת מעונינת להצטרף אלינו.

שלמתי לגנרל 1000 רובל טבין ותקלין והעביר אותנו לאודיסה. שמונה מחייליו השגיחו עלינו. לפני כן הוצאתי את שקי הזהב מהחפירה, והעברתי אותם לרכבת שהסיעה אותנו.

עברנו בשלום את הדרך והגענו לאודיסה. התחלתי להתענין על סוחרים במטבע זר, אצלם אוכל להחליף הסכומים הגדולים שברשותי, למטבע זר. בעיר זו שלטו עדיין אנשיו של גנרל דניקין והמסחר במטבע זר התנהל בחופשיות.

בדרך ל"אזור הבורסה", פגש בי סוחר יווני. "אולי תוכל לרכוש עבורי 1000 "דרכמות"?" (מטבע יווני) — שאל אותי הסוחר הבלתי מוכר.

נעניתי לבקשתו והשגתי עבורו אלף "דרכמות". הוא שילם לי סכום יפה והרווחתי טוב מאד. לאחר מכן ביקשני למכור לו סכום של עשרת אלפים דראכמות, ושוב הרווחתי אצלו סכום הגון.



אודיסה

## עמידה בנסיון

ביום ששי, לפני כניסת השבת, כאשר ביקשני שוב לרכוש עבורו מאה אלף דרכמות — מיאנתי. הסברתי לו כי בעוד מספר דקות נכנסת השבת, בה אסור עלינו, היהודים, כל מסחר שהוא. כאשר ניסה לשכנע אותי כי אוכל להרויח אצלו סכומים אדירים, הסברתי לו כי השבת יקרה אצלי מכל ולא אחללנה בעד כל הון, וכי מוכן הנני להשיג עבורו מה שירצה — למחרת השבת.

ביום ראשון נפגשנו שוב. כאשר שאלתי אותו על שמו ועסקי מסחרו לקח אותי אל הנמל, שם הראה לי שתי אניות גדולות. "הלא תראה — אמר לי בהצביעו על אחת מהן — זוהי האניה שלי, וקברניט האניה הוא השותף שלי!"

בראותי שכן, שאלתיו כאם יהיה מוכן להסיע אותנו באניתו לארץ ישראל, עד נמל חיפה; או לפחות עד נמל אלכסנדריה או פורט־סעיד. תשובתו היתה, כי בסכום של אלף רובל זהב יהיה מוכן להסיענו למחוז חפצנו. הוא חזר והדגיש, כי כוונתו לאלף רובל־זהב במטבע דניקין, ולא הרובל הקומוניסטי אשר שוויו רק עשרה אחוז ממנו.

הסכמתי.

כאשר אמרתי לו כי הננו מונים 35 נפשות, אנשים נשים וטף, הסביר לי כי את הגברים יכניס לאניה בקבוצות קטנות למען לא ירגישו בהם; ואילו הנשים והילדים ייחשבו כבני משפחותיהם של המלחים ואנשי הצוות.

## בידי שודדים

בערבו של אותו יום כבר היינו באניה, שהפליגה משם בשעות הערב, והמשכנו בהפלגה משך שלש יממות.

ויהי ביום הרביעי, הבחנו לפתע בספינה קטנה המתקרבת אלינו במהירות רבה. נתקפנו חרדה. כעבור שעה קלה נעצרה ליד האניה שלנו. היתה זו אניה צבאית, ממנה ירדו מספר קצינים קומוניסטים, אשר את מלחמתם נגד צבא דניקין ניהלו, בחורמה, ביבשה ובים.

הבולשביקים השתלטו על האניה. את הקברניט ובעל האניה הרגו במקום; כל הגברים הורדו הכח מהאניה והוחזרו לאודיסה, שם כלאו אותנו מאחורי סורג ובריח, ואילו את כל הרכוש העצום החרימו.

מה קרה עם הנשים — איש מאתנו לא ידע ופחדנו מאד לגורלן.

משך שנה שלימה כלואים היינו בכלא אודיסה, ורק אחרי עבור שנה שוחררנו.

כך נמנע מאתנו ברגע האחרון לעלות לציון ברינה, וכך גם נסתם הגולל על רכושי העצום שנפל כפרי־בשל בידי אנשי השטן. נפלנו מאגרא רמא לבירא עמיקתא ונשארנו עניים מרודים.

# תחת עיי מפולת

## "כל נדרי" מפי גוי — קנאתו של קצין — מתחת להריסות — חילופי תפקידים

### "כל נדרי מפי גוי"

בין מכלול העבודות שלי במחנה העבודה, עבדתי ב"בארַאק" (צריף) המיוחד של רופאי בית החולים. העבודה שלי היתה קלה יחסית, ועיקר עבודתי היתה בנקיון הצריף ואחזקתו במצב תקין.

יום אחד, כאשר איש לא היה בבארַאק, הגיע לשם צעיר אחד, לא יהודי, אשר כבר היה חמש שנים במחנה. הוא התיישב לידי והתחיל לנגן בכינור שבידו. כאשר אך התחיל לנגן, אפפתני התרגשות עצומה. היו אלה צלילי השיר של "כל נדרי".

שאלתיו מאין לו שיר זה, אותו שרים יהודים ביום הקדוש ביותר. הוא סיפר לי כי היה כאן יהודי אחד, פרופיסור, אשר ידע לנגן בכינור והוא לימד אותו שיר זה. כן סיפר, כי ביום שחרורו היה אותו יהודי בהתרגשות גדולה ומרוב שמחת־התרגשותו נפל ממנו הדף בו היה רשום תווי הניגון של "כל נדרי" ולכן חסר לו חלק מהשיר. הוא ביקש, איפוא, ממני כי אלמדו בעל־פה את החלק החסר של שיר מרגש זה, למען ידע אותו כולו.

לא יכולתי לסרב לו ולימדתי אותו את חלקו השני של השיר.

באותה הזדמנות סיפר לי הצעיר, כי זה עתה הגיע למחנה "עטאפי" (משלוח) חדש עם שלשים אסירים, הוא ראה את רשימת האסירים, ולפי השמות הבחין בשם בעל צליל יהודי.

יצאתי לפגוש את האסירים החדשים; אולי אפגוש אותו יהודי ואנסה להגיש לו עזרה.

לא התאכזבתי. מצאתי מיד את אשר חיפשתי לאחר שהבחנתי על פניו וצורת הילוכו כי יהודי הוא.

— האם אתה יהודי? שאלתי את האיש.

— כן! ענה.

— האם גם הנך יהודי? שאל אותי בהתרגשות־מה.

— כן!

— אולי אתה מכיר כאן יהודי אחד בשם... (בנקבו את שמי המלא).

רמזתי לו ללכת אחרי ולחשתי באזניו כי אני הוא האיש אותו הוא מחפש — — —

היה זה בנו של הרב דמוסקבה, הרב הגאון החסיד רבי שמריהו יהודה ליב מעדליה חיי"ד. כידוע הוצא הלה מביתו באחד הימים — יחד עם עוד רבנים וחסידים — זמן קצר לאחר התמנותו לרבה של מוסקבה, על־ידי הקלגסים הסובייטים, ועקבותיהם לא נודעו עד עצם היום הזה!

## קנאתו של קצין

שמו היה אברהם וקראו לו אברהם ליבוביץ, כלומר, בנו של ליב.

על סיבת מעצרו והגלייתו, הוא סיפר לי את הסיפור דלהלן:

הוא היה דיין למתימטיקה, והיה מבוקש מאד במקצועו. כן היה מוזמן מפעם לפעם, להרצות בפני קציני הצבא. באחת מהרצאותיו ביקש מהקצינים־הנוכחים, שכל אחד מהם יכתוב 200 קבוצות־מספרים, כל קבוצה בת 8 ספרות, לפי נחירתם. לאחר שערכו את אשר נתבקשו, ביקש מהם לסכם את כל טורי המספרים שרשמו. הנוכחים עשו כמצוותו — פרט לאחד.

לאחר שגמרו, לקח אף הוא, המרצה, גליון נייר בו היו רשומים 200 ספרות כלשהם וסיכם אותם לעיני כל תוך דקה אחת!

אותו קצין בודד, אשר לא אבה לעשות פעולה חשבונית זו כפי שעשו חבריו, בראותו כי המרצה עשה זאת תוך דקה אחת — נער בו אש הקנאה האנטישמית, ושאל אותו: איך זה קורה שסיכמת הכל בזמן כה קצר?

— כי זה המקצוע שלי! — ענה לו מעדליה.

העיר לו אותו קצין: כנראה שיש לך מוח יהודי!

— אמנם כן — ענה המרצה — יהודי הנני!

בזעמו כי רב, הלך אל ראשי הצבא והלשין בפניהם כי המרצה היהודי אברהם ליבוביץ, הרצה בפני קציני הצבא בשבחה של מדינת ישראל — — —

ראשי הצבא עטו על ההלשנה הכוזבת ועצרו אותו מיד. כן שפטו אותו לשלש־שנות הגליה במחנה אינטא שעל־יד אלסקה.

— אגב, במקום זה שורר ששה חדשים אור וששה חדשים חושך, ברציפות. גם אור היום איננו אור של ממש, כפי שאנו רגילים לו, אלא אור עמום — הדומה לאור השורר לפנות ערב, דמדומי החמה. רק פעם אחת בשנה, ביום ה־31 לדצמבר, זורחת השמש במשך עשרים דקות — ושוקעת מיד. יום זה מהווה עבור המוני תושבי האזור יום של חג, בו מתבטלים מעבודתם ויוצאים לרחובות עיר לראות את השמש במלוא זיוה והדרה.

## מתחת להריסות

בין העבודות השונות, ניתנה לאסירים האפשרות לבחור בשני סוגי עבודות קשות, ויום־עבודה שכזה היה מזכה אותם כיומיים. כלומר, מי שעבד בעבודה מסוג זה יום אחד, נחשב לו כאילו עבד שניים־שלשה ימים. עבודות אלו היו: חפירות במעמקי האדמה — "שאכטעס" — וניקיון יסודי בחדרי השירותים.

העבודה ב"שאכטעס" היתה כרוכה בסיכון רב, ולא עבר יום אשר גופותיהם של חלק מהקבוצה לא יוחזרו על כתפי חבריהם.

העבודה היתה מתבצעת בעומק של 400 מטר במעבה האדמה. את האסירים היו מורידים בקבוצות של עשרים איש, באמצעות "עגלה" מיוחדת אשר היתה מחוברת לגלגלי־חבלים. לא אחת קרה, אשר בעת הורדת העגלה נקרע החבל וכל אלה, או לפחות חלק, שהיו בתוך העגלה נפלו בעומק רב; נחבלו, נפצעו קשות או נהרגו במקום! מקרים אלה היו קורים הן בשעה שהורידו את האנשים, או בעת העלאתם ממעמקים.

לא אחת אירע אשר האסירים היו נקברים תחת מפולת ולא היתה שום אפשרות להצילם בעודם חיים. בנוהג שבעולם, בכל המכרות בעולם הגדול, מעמידים בעת החפירות פיגומים ועמודים לבל יתמוטטו הסלעים והקירות, ולא יסכנו את הכורים. אבל במכרות ומחצבות שם עובדים אסירים! — פחות אסיר בעולם או פחות בני־תמותה עלי אדמות! וכי מי צריך בכלל לדאוג להם ולחייהם!!

הוא עצמו, מעדליה, סיפר לי, כי פעם בעת עבדו במעבה האדמה, התמוטט גוש סלעים עליו ועל שאר בני קבוצתו. רובם נהרגו תחת עיי המפולת — פרט לאחדים ממש, אשר גם הוא היה ביניהם. במשך ארבע יממות שכבו בין ההריסות ולא היתה שום אפשרות להגיע אליהם!

למזלו, נהג לחלק את מנת הלחם היומית שלו שלא כאסירים אחרים, אשר היו זוללים מנתם בפעם אחת — היה מחלק את מנתו לשלשה חלקים; בכל כיס שם חלק אחד, ובזה היה מחזיק מעמד במשך כל שעות היום בשווה.

עובדה זו העניקה לו אורך־נשימה וכך יכול היה לשהות בין ההריסות כארבע יממות, עד אשר הצליחו להגיע אליהם ברגע האחרון, כשהיו כבר במצב של חוסר־הכרה.

### חילופי תפקידים

כאשר נפגשתי, כאמור, עם א. מעדליה ביומו הראשון במחנה, הצעתי לו לעבוד במקומי בביתן של הרופאים. אציל־נפש זה הסתכל עלי בעינים תוהות, על כי מוכן הנני לתת לו מקומי בעבודה קלה כזו, ואילו אני אצטרך לעבוד בעבודה קשה אחרת. הסברתי לו, כי הנני שפוט לעשרים וחמש שנים, וגם לאחר שישתחרר אוכל לשוב לעבודה זו, ואל לו להתלבט בגללי.

בסופו של דבר הסכים להצעתי. הסברתי לו את טיב העבודה וסדריה, ולאחר סידורים מתאימים קיבל לידו תפקיד זה, ואילו אני עברתי לתפקיד אחר.

# שליח מצוה

## שלש יממות בעליית גג — המסע מתעכב — על סף המוות

### שלש יממות בעליית גג

לאחר מותו של סטאלין, בתקופת חרושציוב, התחילו השלטונות במתן כל מיני הקלות, ביחוד להמוני האסירים והמגורשים במחנות הרכוז.

באחד הימים הגיעה הוראה לשלטונות המחנה שלנו, שכל האסירים בני חמשים ומעלה, יועברו למחנה אחר, למקום בו לא שורר כפור כה עז.

שלטונות המחנה קבעו מועד מסוים בו היו צריכים להשלח אלפיים אסירים למקום החדש. גם אני הייתי בין המועמדים להעברה בהיותי למעלה מגיל חמשים.

במחנה הרכוז אליו נשלחתי היה גם הרב שמחה גורודצקי ז״ל. הייתי אתו בקשרים הדוקים מאד והשתדלתי לעזור לו ככל שיכלתי. באותם הימים קיבל ר׳ שמחה התקף־לב ואושפז בבית החולים של המחנה. עם אשפוזו, לא משתי ממיטת־חליו. הייתי מטפל בו ומשרת אותו כבן נאמן. רחשתי כלפיו רחשי הערצה־עמוקים והרגשתי כי אסור לי להשאירו כודד לנפשו אפילו שעה אחת.

כאשר נודע לי כי אמור אני להשלח יחד עם אלפיים האסירים, הייתי במבוכה גדולה ולא ידעתי לשית עצה בנפשי. ידעתי עד כמה זקוק הוא לי, ומי יודע מה יעלה בגורלו אם לא אהיה צמוד למיטתו.

בראותי את המצב כי ברע הוא, החלטתי לעשות צעד נועז — אם כי ידעתי שהדבר עלול לעלות לי בחיי.

### המסע מתעכב

מעל למיטתו של ר׳ שמחה, היתה כעין עליית־גג. בשעות הלילה המאוחרות, כאשר איש לא היה במקום — טיפסתי ועליתי לעליית־הגג והתחבאתי שם.

נאלצתי לבצע צעד בלתי שיגרתי זה, כי לא היה שום מקום־מסתור אחר בו יכולתי להתחבא מבלי שיבחינו בי.

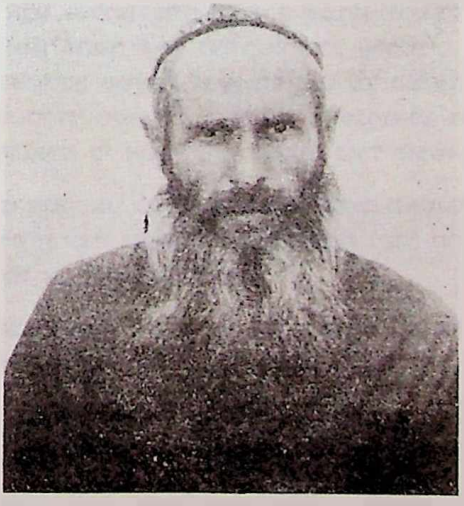
יומיים שלמים חיפשו אחרי במחנה הגדול, ולא היתה זוית או פינה שלא בדקו. כאשר היה חסר אי מי במחנה וקיים חשש שהאסיר ניסה לברוח, היו מקימים סערה ומהומה עד אשר מצאו את האסיר הנמלט, או הנחבא.

מתוך סדקי וחרכי עליית הגג ראיתי את הרכבת הארוכה, אשר אלפיים אסירים מילאו כבר את קרונותיה, והכל היה מוכן ומזומן לנסיעה. אך כל המסע עוכב בגלל החיפושים האינטנסיביים שערכו אחרי...

בסופו של דבר פקעה סבלנותם, והרכבת החלה בנסיעתה — בהשאירה אותי חבוי, במקום שם לא עלה על דעת איש לחפש.

שלש יממות שהיתי במקום זה. לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. הגעתי למצב של אפיסת כוחות. חשבתי לא־ל שהחזקתי מעמד לנוכח רצון הברזל שלי להשאר כאן, להיות צמוד לידידי החולה ר' שמחה אשר היה כה זקוק לעזרתי.

כעבור מספר שעות מאז יצאה הרכבת ירדתי ממקום מחבואי, לאחר ששערתי כי נסעה כבר כברת־דרך די ארוכה. כאשר ראה אותי ר' שמחה, פקח עיניו לרווחה, כאילו אינו מאמין למראה עיניו, וקרא בהתרגשות: קלמן! קלמן!



הרב שמחה גורודצקי בתור אסיר במחנה רכוז

כלומר, מה הנך עושה כאן, קלמן יקירי, האם לא נסעת עם הרכבת שנסעה היום מכאן?

רמזתי לו לשתוק, למען לא ירגישו בי. התחבאתי תחת מיטתו, שם נשארתי ללון כל אותו הלילה.

## על סף המוות

בבוקר אמר לי רי שמחה, כי עלי לבקר מיד אצל הנאטשלניק ולפייסו. הוא סיפר לי כי במשך יומיים חיפשו אחרי בכל הבאראקים (צריפים) הפזורים ברחבי המחנה — פרט ל"באראקי" זה המשמש כבית־חולים.

"מאחר ועלול גם לחסל אותך בגלל המעשה שעשית, לכן הנני מציע לך, כי בעת שתבוא אליו ויתכונן לעשות לך רעה — תגיד לו מילה אחת "גורדצקי" — כלומר, הנך בא בשמי — ומקוה הנני שלא יעשה לך שום רעה!

יחסים מיוחדים היו לו לרי שמחה עם הנאטשלניק. הוא פשוט התחבב עליו בגלל יושרו ואמונתו, ומצא חן בעיניו. הוא קיווה, שבאם אבוא בשמו, טובים הסיכויים כי אנצל מהסכנה.

עשיתי כדבריו ומיהרתי אל הנאטשלניק. הייתי נרגש מאד וחששתי לבאות. אך לא היתה לי כמובן כל ברירה, כי אחרת חיי בסכנה.

בפיק־ברכיים ובידים רועדות נקשתי על דלת משרדו של הנאטשלניק. כאשר קיבלתי רשות כניסה, פתחתי את הדלת, ברכתי אותו בברכת שלום ונעצרתי על מקומי.

כאשר ראה אותי, הסמיקו פניו מזעם ומיד נטל את אקדחו לירות בי. באותו רגע הרמתי את ידי וצעקתי: גורודצקי! כלומר, הנני בא בשליחותו של גורודצקי.

בשמעו כך, פג זעמו במקצת, החזיר את האקדח לנדנו והורה לי לשבת.

התחלתי לספר לו כי זה עתה ביקרתי אצל גורודצקי, המאושפז בבית החולים במצב קשה. הסברתי לו כי הנני היחיד המטפל בו ומנסה להקל על מצבו. כן אמרתי לו, כי הייתי דוקא מעונין להצטרף לאותו "עטאפ" העושה דרכו למחנה־עבודה החדש, שם שוררים תנאים טובים בהרבה, וכי לא היתה לי שום כוונה להסתתר או לברוח, אלא עשיתי זאת לאחר שראיתי את מצבו הקשה של גורודצקי.

הפעם נרגע לגמרי, וכל אותות הזעם והרצח שעל פניו, לא נראו עליו יותר.

לאחר מכן הרשה לי רשמית לשהות במחיצתו של גורודצקי ולטפל בו, עד אשר יתאושש ויחזור לבריאותו התקינה

לא יכולתי להאמין למראה עיני: הייתי בסכנה עצומה לאחר כל הסערה שהיתה במחנה בגללי, וכפסע היה ביני לבין המוות. והנה, עד כדי כך מצא איש יקר זה, ר' שמחה, חן בעיניו אשר בגללו נצלתי, תי"ל, ממות בטוח!

# המלאך הגואל

## מעשה בספר תורה — שותפות מוזרה — קבורה חשאית — ורפא ירפא

### מעשה בספר תורה

במחנה שלנו היתה קבוצת אסירים לא־יהודים אשר אנשיה היו מכנים עצמם בשם "יהודיסטים". בני כת זו מאמינים רק בתורה שבכתב.

אנשי קבוצה זו היו נגרים במקצועם, וגם במחנה עסקו בכל סוגי עבודות הנגרות שהוטלו עליהם.

בין שאר העבודות בביתן של הרופאים, היינו צריכים להביא ממקום מרוחק במחנה מספר ארגזי פחם כל שבוע. פעם יצאנו עם עגלה קטנה, ארגזים וכלי עבודת בכדי להעמיס עליהם פחמים ולהעבירם לביתן.

כמה מאנשי הקבוצה האמורה, כאשר ראו כי אנו יגעים רבות למלא את הארגזים בפחמים בקור הנורא — מיהרו לעזור לנו. תוך דקות מספר כבר היו הארגזים מלאים בפחמים וחזרנו למקומנו.

בעודנו נמצאים יחד, ראיתי כי אחד מהם מוציא מחבילתו חפץ מעוגל ולבן. כאשר הסתכלתי היטב על החפץ שבידו — חשכו עיני. היתה זאת יריעה גדולה של ספר תורה, מתחילת בראשית עד אמצע חומש שמות!

בחרדה מרובה שאלתי אותו מאין הגיע חפץ זה לידו.

בראותו את חרדתי, והוא עצמו לא היה מודע כלל לדבר הערך שבידו — שאל אותי על מת ולמה חרדנו את כל החרדה הזאת.

אצלנו במחנה היתה מעין קופת גמילות חסדים; קופה של כל מיני מוצרי מזון. הסדר היה, שכל אחד מאתנו, היהודים, כאשר היה מקבל מביתו חבילת מזון כלשהי, היה מוריד 10 אחוז מתכולת החבילה ותורם אותם לרשות הקופה. אני הייתי אחראי על קופה זו, יחד עם עוד אחד. בקופה היו כל מיני מצרכי מזון משובחים, והיינו מחיים בהם נפשות רבות מישראל.

עז היה רצוננו להוציא את יריעת הסי״ת הקדושה מידיהם של הערלים, אך לא ידענו איך לעשות זאת

## שותפות מוזרה

כאשר ביקשתי מאותו צעיר את היריעה, שאל מה אתן לו תמורתה. אמרתי לו כי מוכן הנני לתת לו בתמורה קילוגרם חמאה.

חמאה בכמות כזו במחנה־רכוז — שווה היתה סכום אדיר, מאחר שמצרך מסוג זה לא ניתן היה להשיג כלל.

אמרתי לו, כי מוכן הנני להעניק לו גם סוכר, שמן ודבש — מצרכים אשר במחנה היו בגדר חלום!

בראותו עד כמה הננו מוכנים להעניק לו תמורת החפץ שבידו, התעניין לדעת מה נעשה אתו.

— נביא אותו לקבורה! עניתי לו.

— האם דבר כזה מהווה מצוה גדולה בשבילכם! שאלני שוב.

— כן — עניתי — בשבילנו זוהי מצוה גדולה מאד!

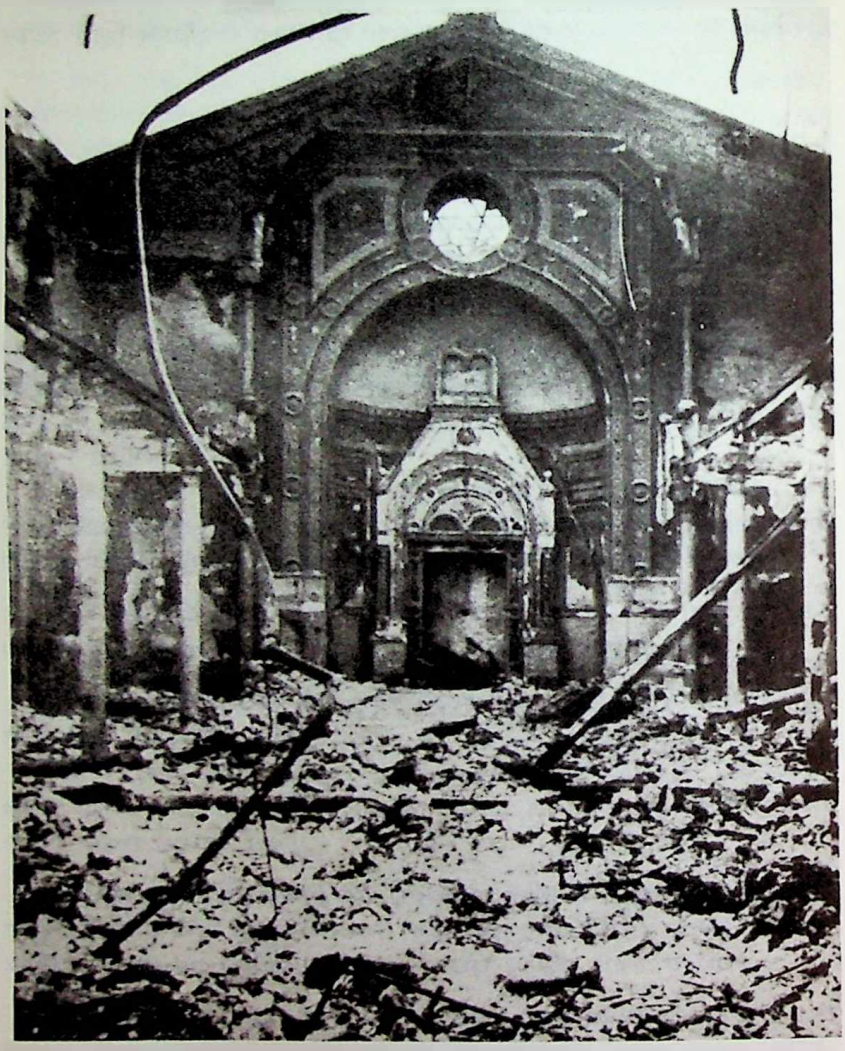
— האם הנכם מוכנים לקבל אותנו בתור שותפים במצוה זו! דעו כי גם אנו מאמינים בתורה זו של היהודים וגם אנו רוצים לקחת חלק במצוה כזו. אנו מוכנים לעזור לכם לקבור את זה כאן, באדמה הקפואה הקשה, וגם נהיה מוכנים לוותר על כל כמות המזון שהצעתם לנו!

הסכמנו.

כאשר שאלתיו על גלגול חפץ יקר־ערך זה — סיפר לנו:

— ״כאן במחנה ישנו מקום מיוחד המשמש כעין תיאטרון ואולם לקונצרטים. אחד מחברי להקת התזמורת הוא אוקראיני, ומופיע בתפקיד של מתופף. לפני זמן קצר נקרעה לו יריעת התוף ועליו היה להשיג עור אחר לתקנו מחדש.

״אוקראיני זה — ממשיך הלה לספר בתום לב — נזכר, כי באחד הימים השתתף בעריכת פוגרום נגד יהודים בעירו, ובין השאר הרסו את בית הכנסת בעיר. הוא עצמו לקח לו, לביתו, ספר כזה של היהודים, אשר כולו כתוב על קלף של עור, והשליכו לעליית־הגג שבביתו.



בית כנסת הרוס לאחר פוגרום

"כעת, כאשר נקרע לו התוף, נזכר במאורע. הוא התקשר אל אשתו וביקש ממנה למדוד לו שמונה מטרים של קלף מאותו ספר יהודי ולשלוח אליו אל המחנה, כי הוא זקוק לו באופן דחוף.

"יכעת — מסיים הצעיר את סיפורו המחריד — נתן לי אוקראיני זה את הקלף, למען אתקין לו מזה תוף חדש ויפה"! — — —

## קבורה חשאית

הזמן היה קצר והמלאכה מרובה. ראיתי כי מוכרחים לסדר את ענין הקבורה בהקדם האפשרי ובחשאיות מרובה. אספתי מנין אנשים ויחד התכוננו להלויית היריעה וקבורתה בטהרה.

אותו צעיר, בעזרת חבריו, לקח גרזן עבה של ברזל באורך של 2 מטרים; הם הבעירו אש חזקה בגחלים, וכאשר הגרזן התחמם, חפרו בו בתוך האדמה הקפואה, עד אשר הצליחו ליצור חפירה עמוקה בתוך האדמה. את הלחלוחית שבחפירה ניגבו בחתיכת בד שקשרו על ראש הגרזן, ותוך זמן קצר הוכן מקום מתאים לקבורת היריעה.

עטפנו את היריעה הקדושה בבד נקי, ובמעמד עשרה מישראל קברנו את יריעת ספר התורה אשר חולל על־ידי אותו אוקראיני צורר־ישראל — תוך בקשת סליחה ומחילה על חילולה בידי טמאים, ואמירת קדיש ופרקי תפילה.

בתום הקבורה כיסינו את המקום בעפר, למען לא יהא ניכר כלל מה שהתחולל כאן בשעה האחרונה, והתפזרנו איש איש למקומו.

לדאבוננו ולבשתנו גילה אחד מתוך העשרה שהשתתפו בקבורה את כל אשר קרה, בפני שלטונות המחנה!

ראשי המחנה הזמינו את כולנו לחקירה, אך כל אחד כפר בכל. אולם אותו האיש טען כי הוא עצמו היה בין העשרה וסיפר בפרוטרוט כל מה שאירע עם יריעת הס"ת וגניזתה באדמה.

בראותם כי אין איש מאתנו מוכן להודות במה שקרה — פקדו עלינו להראות להם את המקום בו נטמנה היריעה. הדבר היה בלתי אפשרי מכיון שלא ניתן לאתר ולמצוא את המקום, בשטח אשר כולו מכוסה בהררי־שלגים.

השלטונות לא הסתפקו בכך, והענישו אותי בחדשיים מאסר. גם את חברי אברהם הענישו בעונש דומה, עבור החטא הגדול שחטאנו באיתור וגניזת הקודש.

## ורפא ירפא

בין רופאי המחנה היה פרופיסור יהודי אחד בשם ראבען, רופא צעיר בגיל שלשים. נתפקידו כרופא היה מבקר אצל האסירים הכלואים בצינוק ובודק את מצב בריאותם.

יום אחד נשלח לבדוק אותי ועוד כמה אסירים הכלואים שם, פן סובלים אנו ממיחושים או מחלות אחרות, כמו: מחלת־לב, לחץ דם גלתי יציב וכדומה.

לראשונה בדק שם אסיר אחד לא יהודי, ואחריו בדק אותי. תוך כדי הבדיקות התחיל לצעוק עלי בקול: מה הנך עושה כאן? הלא איש חולה ותשוש הנך! הוא בדק אותי שוב ושוב במכשיר הרפואה שבידו; פקד עלי להסתובב לצד ימין, לצד שמאל, וחוזר חלילה. וכאשר הבחין כי השומר סר לרגע הצידה — הוציא מכיסו חבילת סוכר ותחבה בבגדי, בצורה שאיש לא יכול היה להבחין בכך. כך עשה פעם ועוד פעם, ובפעם השניה תחב בכיסי חתיכת לחם הגונה — —

כזאת קרה גם אם חברי א. מעדליה, אשר בעת שהפרופיסור בדק אותו — תחב לו בכיסו סוכר או לחם, וכך יכולנו להחזיק מעמד זמן כה רב בתנאים קשים אלה — — —

# גמילות חסד של אמת

## אוי לרשע אוי לשכנו — כשל כח הסבל — האמא האומללה — תפנית שנגוזה

### אוי לרשע אוי לשכנו

אחד התפקידים שלי במחנה היה לטפל בגופות אסירים נפטרים. מטרתי העיקרית היתה בזה — להתעסק בגופות אסירים יהודים שנפטרו במחנה ולא היה מי שיטפל בהם כראוי. בתנאים ששררו במחנה לא נשאר אמנם הרבה מה לעשות, אבל השתדלתי לעשות את המקסימום. התעסקתי עם גופת הנפטר היהודי בכבוד הראוי, מלמלתי ואמרתי פרקי תפילה ומזמורי תהלים בעת הטיפול והקבורה, אמירת קדיש — במידת האפשר — וכדומה.

במחנה שלנו היו נופחים את נשמתם כ־10 עד 12 איש בממוצע ליום. אבל שלטונות המחנה לא היו מאפשרים לקבור פחות משבעים גופות בבת־אחת. בדרך כלל, כאשר מת אסיר כלשהו, העבירו את גופתו אל מחוץ למחנה, במקום מיוחד, שם היו מסדרים אותם־שורות, ורק לאחר שהתאספה ערימה של 70 גופות, היו קוברים את כולם בקבר ענק.

בגלל הקור האיום, שהיה מגיע לא פעם לחמשים מעלות (מינוס), קשה היה לחפור בור ענק באדמה הקפואה, ולכן היו מתאמצים לחפור את הקבר רק לאחר שהתאסף מספר ניכר של גופות.

את הגופות היו קוברים ב־14 שורות, ובכל שורה סידרו ערימה של חמש גופות, אחת על השניה.

כאשר נקלע לידי נפטר יהודי, משתדל הייתי לעטפו בבגד כלשהו ולקברו בנפרד, ובמידת האפשר — בהתאם להלכה.

* * *

במוסקבה התגורר הגנרל הסובייטי וו. שהיה ממוצא יהודי. הוא היה יליד באקו ולו בת־יחידה, אשר נולדה עם מום בלב, אבל מצב בריאותה היה סביר.

הוריה שמרו עליה, כמובן, כעל בבת־עינם, ומשום כך לא נתנוה לנסוע באוירון או במכונית. היא היתה מלומדת מאד, ופרט לשפות אחרות שלטה גם בשפה האנגלית.

לרגל תפקידו שהה הגנרל וו. במוסקבה והעביר לשם גם את בני משפחתו.

כעבור מספר שנים, ביקשו ממנו בני המשפחה בבאקו לשלוח אליהם את בתו לביקור, לאחר שלא ראוה מספר שנים. היות והוריה חששו שתטוס במטוס, העדיפו שתעשה את דרכה לבאקו ברכבת האקספרס הנוסעת לשם ממוסקבה כיממה וחצי. ההורים ליוו את בתם לרכבת וחיכו עד צאתה מהתחנה. הכת היתה מודאגת מאד בהיותה בודדת בקרון, ולבה מר לה. אך, לבסוף, בטרם יצאה הרכבת מתחנתה, אצה לבשר להוריה כי מצאה סוף סוף בת־לוויה — אשתו של אחד מבכירי העובדים בשגרירות האמריקאית במוסקבה.

כאשר הגיעה הרכבת לתחנתה הסופית בבאקו — חיכו לה שני סוכני הק.ג.ב. פתע התברר לה כי היא נאשמת בריגול... היות ונסעה ברכבת בתא בודד עם אזרחית אמריקאית, ואף דיברו ביניהן בשפה האנגלית, הרי אין ספק כי תכננו יחד תוכניות פעולה שונות נגד המדינה. היא הועמדה בפני משפט צבאי וגזרו עליה עשרים וחמש שנות מאסר!

אסירה־אומללה זו הועברה אל המחנה אליו הוגליתי אף אני. בהיותה נערה לא־בריאה אשר נולדה, כאמור, בעלת־מום, התערער מצב בריאותה במאד. אביה הגיע במיוחד לבקרה ולעודדה כי תחזיק מעמד לפחות חודש ימים, מאחר שהוא עושה מאמצים עילאיים לשחררה תוך חודש.

## כשל כח הסבל

בד בבד ביקש הלה ממני, כי באם בתו תמות, חלילה, ממחלתה — אשתדל לקבור אותה במקום מיוחד ומסומן, למען יוכל ביום מן הימים להעביר את גופתה לקבורה בבית עלמין יהודי.

אומללה זו לא יכלה עמוד בסבל, ונפחה את נשמתה כחודש ימים לאחר ביקור אביה.

השתדלתי להתעסק בקבורתה כדת וכדין. קברתיה ליד עוד יהודי, באופן כזה אשר באם יבוא אביה להעבירה לבית קברות יהודי, תהיה לו האפשרות לעשות זאת ללא קשיים.

יחד אתי במחנה היה, כאמור, פרופיסור יהודי בשם ראבען, אשר עבד בתור רופא בביתן של החולים, והוא השתחרר זמן רב בטרם הגיע מועד שחרורי.

אותו גנרל היה מיודד עם פרופיסור זה, ולאחר שהשתחרר התייעץ אתו באיזה צורה יוכל להעביר את גופת בתו היחידה ממקום שכוח־אל זה, אל בית העלמין היהודי במוסקבה. הפרופיסור הפנה אותו אלי, כי הייתי האיש היחיד היודע את מקום קבורתה המדויק.

הוא החל להפעיל את קשריו המרובים, ועשה מאמצים נואשים לשחרורי. בסופו של דבר הצליח הי את דרכו, והביא לשחרורי המוקדם — זמן רב לפני תום עשרים וחמש השנים שפסקו לי.

בהגיעי למוסקבה, מיהר אלי להתייעץ כיצד להעביר את גופת יקירתו מהמחנה. סיפרתי לו על הסימנים המיוחדים שעשיתי, כדי שיוכלו למצוא בנקל את גופתה, וכי ניתן בהחלט להעביר את גופתה לקבורה יהודית.

הוא הפציר בי מאד להצטרף אליו בנסיעה למחנה, למען אוכל לעזור לו למצוא את הקבר, והציע לי בתמורה סכום הגון ומכובד. הבהרתי לו כי בעיני זוהי מצוה גדולה, בבחינת "מת מצוה שאין לה קובריין", ולא אקח בעדה שום שכר.

למבצע־העברה זה היה לו אישור מהשלטונות ולא היו לו קשיים מיוחדים לבצוע. הדרכתי אותו איזה סוג ארון להזמין וכן ביקשתיו להזמין, בהזדמנות זו, ארון נוסף גדול יותר, אולי יעלה בידינו להעביר גופתה של אשה יהודיה אחרת, בשם חאראל.

### האמא האומללה

על הקורות עם אשה זו, ועל הסיבות שהגלוה למחנה שלנו, הבה ונשמע את סיפורה כפי שסיפרה לי בימיה האחרונים.

היא עצמה היתה בגיל 45 ומאושפזת בבית החולים שבמחנה. יום אחד ביקשה ממני להתקרב אליה, היות וברצונה לספר לי בסוד את סיפורה.

מה היה בפיה?

— "היות ואני רואה שימי ספורים ולא אזכה לקום ממיטת חליי כאן במחנה — התחילה בסיפורה המרגש — לכן ברצוני לספר לך את אשר קרה לי ולבני, יחד עם הבעת משאלתי הלבבית שתואיל למלא אחר בקשתי.

"יש לי בן בשם י. אשר אף הוא נאסר והוגלה למחנה רכוז. הוא היה נער מצטיין מאד, ובתור שכזה אמור היה לקבל מדלייה של זהב יחד עם עוד שני נערים לא יהודים. מאחר שבני היה יהודי, ניסו כל מיני התחמקויות על־מנת שלא להעניק לו מדלייה זו. בין השאר העמידו בפניו שאלות קשות ומסובכות,

אשר על כולן ענה בצורה נהירה ומושלמת, למרות שהשנים האחרים נשאלו שאלות יותר פשוטות והצליחו פחות בתשובותיהם. הדבר הרגיז את הנער הצעיר, אשר לא יכול היה להתאפק ושאל את ראש הבוחנים: האם הנערים האחרים גם צריכים לענות על כל—כך הרבה שאלות מביכות — או רק אני, משום היותי נער יהודי?!

"ראש הבוחנים נפגע מדברי הנער: האם אתה חושד בי באנטישמיות?

"ענה לו הנער האמיץ: האם אני צריך לחשוד בך? — שאל נא את חבריך ויגידו לך!

"לא עברו אלא דקות מספר ובני הצעיר כבר היה לפות בידי אנשי הק.ג.ב. הוא נאשם על אשר כינה את אנשי הממשלה הבכירים בתור "אנטישמיים" והעמידו אותו למשפט. גזר דינו נחרץ לעשרים וחמש שנות מאסר!"

"אני — ממשיכה האשה לספר — בראותי את אשר עוללו לבני־יחידי, נסעתי למוסקבה להשתדל אצל בריה, ראש הק.ג.ב., למען שחרורו, אך הלה סירב לקבלני לראיון. נפגשתי עם מזכירו הצבאי של בריה, אשר היה בדרגה של פולקובניק. בכיתי לפניו ונסיתי לעורר את רחמיו, אולי יעזור הדבר לשחרור בני. בתוך כך נתקפתי בהיסטריה וזרקתי לעברו צנצנת של דיו שעמדה על השלחן. בו במקום נאסרתי וגזרו עלי עשרים וחמש שנות מאסר!

"אלה הם, בקיצור, קורות חיי האומללים וקורות ימי בני המסכן ברוסיה הסובייטית — סיימה האשה את סיפורה — ומאחר שמצב בריאותי הרוס לגמרי וימי חיי ספורים, אבקשך מאד להבטיחני כי תנסה למצוא את בני, לאחר שתשתחרר מהמחנה, ולמסור לו ד"ש ממני. כן תעביר לו חפצי־ערך וכספים שהטמנתי במקום פלוני, לפי הכתובת שאני מוסרת לך!"

הבטחתי לה.

לא עברו שבועיים ימים — נפחה האשה את נשמתה. קברתי את גופתה ליד גופת אותה צעירה יהודיה, בתו של הגנרל היהודי.

## תכנית שנגוזה

כאמור, ביקשני הגנרל לעזור לו בהעברת גופת בתו יחידתו לבית־עלמין יהודי, ואף הבעתי את משאלתי כי בהזדמנות זו רצוני להעביר גם את גופת האשה השניה שנפחה את נשמתה במחנה.

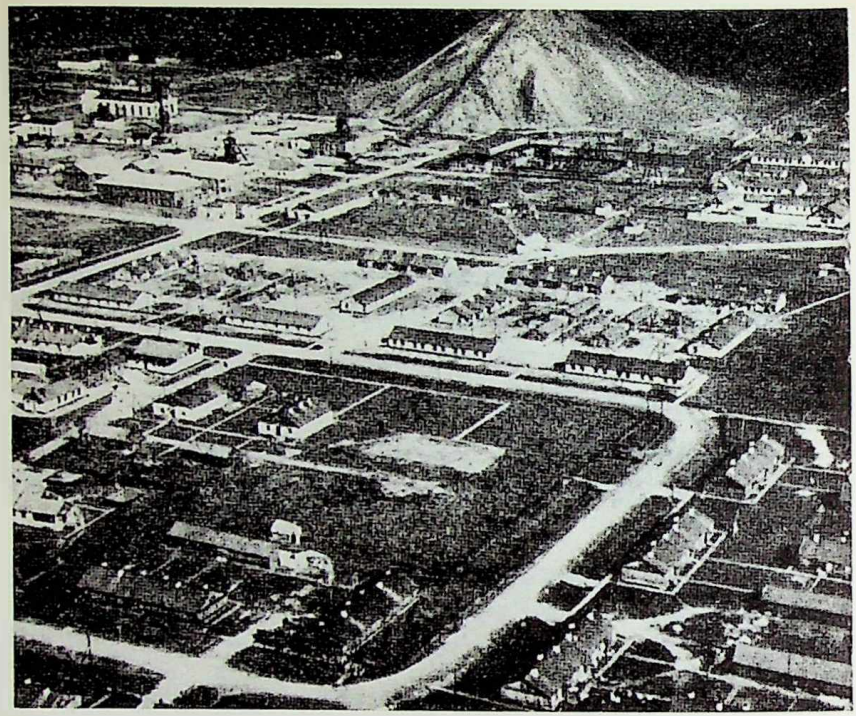
הגנרל היהודי הזמין את הארון, כדרוש, הכל כבר היה מוכן להעברת הגופות לשם קבורתן, כדת וכדין, בבית קברות יהודי. סיכמתי אתו, כי ביום חמישי הבא נצא לדרכנו, אל המחנה.

יום לפני נסיעתנו — הגיעתני ידיעה מדהימה.

— הגנרל היהודי מת מיתה פתאומית ר״ל! — — —

כך נסתם הגולל על כל התכנית, וכל המאמצים ירדו לטמיון.

זכר כולם לברכה!



# בתי כלא ומחנות רכוז

- ★ אסירים, מוגלים ומגורשים
- ★ המאסר והחקירות
- ★ תאי המעצר
- ★ סדרי הארוחות ביקורי אסירים
- ★ סדר היום
- ★ העברה למחנה רכוז
- ★ נסירת עצים
- ★ בדרך חזרה ספירת האסירים
- ★ התאבדויות
- ★ חללים
- ★ בין כורי הזהב
- ★ מספר האסיר
- ★ דמי כיס
- ★ טבק סיגריות
- ★ חדר עונשין
- ★ העברות ממחנה למחנה
- ★ 50 שנה במחנות!
- ★ באביב ובקיץ

אצל רבים מהקוראים שורר טשטוש, ערפול וחוסר־התמצאות בכל הכרוך במערכת העונשים האיומה בממלכת ברית המועצות האדירה. חסרון־ידיעה זה מפריע גם לקורא הנכבד להבין אל נכון את עומק־הכאב וכובד־התלאה בהם התנסו האסירים בכלל, ויהודים שומרי תורה ומצוה — בפרט.

הקורא מתקשה, לא אחת, להבחין בין מאסרים בבתי כלא — למעצרים בבתי סוהר; בין גירוש למחנה רכוז — לבין הגלייה לאזור־גירוש.

לשם כך — הוקדש כאן פרק נרחב, למען יבין הקורא אל נכון את עומק הטרגדיה וכור ההיתוך בהם התנסו אנשי מסירות־נפש אלה.

התיאורים המובאים בפרק זה נלקטו ממקור ראשון, מאלה שעברו את כור ההיתוך הזה וחזו במו עיניהם בכל הזוועות הנעשות שם, וכן מספרים שונים המתארים עדויות אלה.

ברור, כי האמור כאן אינו מתייחס לבית־כלא מסוים או למחנה־רכוז מוגדר. התיאורים בפרק ניתנים בתור רקע ותיאור כללי, היות ולא כל בתי הסוהר דומים, ולא כל מחנות־הרכוז שווים בהיקפם, בטיבם או במראם.

# אסירים, מוגלים ומגורשים

ארבעה סוגי אסירים הם:

דרגה א' — דרגה זו היא הקלה ביותר. אלה הם אסירים אשר עברו עבירות קלות, יחסית. האסיר במקום זה אינו זקוק ללבוש מדי־אסירים מיוחדים, ומותר לו ללבוש את בגדיו האזרחיים. כן מותר לו לעבוד בעבודות־חוץ, אלא, שבתום עבודתו עליו לחזור לכלאו.

מנתו היומית היא: 750 גרם לחם, 400 גרם ירקות, 120 גרם גריסים, 30 גרם סוכר, 25 גרם בשר. כן מותר לו לקבל ממשפחתו חמש חבילות קטנות במשך השנה. בנוסף למנתו היומית מותר לו לקנות מכספו מצרכי מזון, לפי בחירתו, בסך 8 רובל לחודש, אותם ניתן להשיג ב"לאריוק" — חנות מיוחדת לאסירים. מותר לו גם להפגש עם בני משפחתו, במרוצת השנה, שלש פגישות־פומביות, למשך 4 שעות כל פגישה; ושלש פגישות־פרטיות.

זהו, כאמור, סוג המעצר הקל ביותר.

דרגה ב' —

סוג מעצר זה מיועד לפושעים פליליים, כמו רוצחים, גנבים, שיכורים ובדומה. אסירים אלה נאלצים ללבוש מדי אסירים שחורים. על הבגד רשום שמו, שם אביו ומספר הקבוצה — הבריגדה — שהוא שייך אליו. כן מגלחים להם את שער ראשם.

מנתם היומית זהה בערך לאלה שבדרגה א', אלא שמספר החבילות שהם זכאים לקבל מבני המשפחה הוא רק ארבע, והזכות לקבלן ניתנת רק לאחר שכבר ריצו מחצית ימי המאסר שנגזר להם. גם מספר הפגישות — הפומביות והפרטיות — עם בני המשפחה המותרות להם, הוא רק ארבע פעמים במשך השנה.

דרגה ג' —

האסירים המדורגים בדרגה זו הם בדרך כלל אסירים פוליטיים, לאומניים ובוגדים אשר נגזרו עליהם עשר שנות מאסר ומעלה. שלא כקודמיהם — הם מקבלים רק 650 גרם לחם ליום, ושלש פגישות עם בני משפחה; גם מספר החבילות במשך השנה — שלש, 1 ק"ג כל חבילה; ולאחר ריצוי מחצית ממאסרם, מותר להם לקבל חבילה של 5 ק"ג בשנה.

במחנה עצמו מותר להם להתהלך באופן חפשי, אך בהליכה לעבודה וחזרה ממנה, מתלווה אליהם משמר מזוין כבד.

דרגה ד' —

החמור במיוחד — "אסובי סטרוגי רעזשים". אסירים אלה אינם רשאים כלל לצאת מחוץ לתחום המחנה ובדרך כלל הם מועסקים בתחום המחנה עצמו. גם בלילה סוגרים אותם בתאים מסורגים והם אינם חופשים לנוע בתוך התאים.

גם לבושם שונה מקודמיהם: מדיהם צבועים בפסים לבנים וגם הכובע צבוע בפסים לבנים למען יכירו בו ממרחק. על הבגד מודפס עיגול גדול באזור הלב, בצבע לבן, למען יזהו אותם ממרחק ויחוו מטרה נוחה לקליעה לחייל אשר ירצה לחסלם.

מנתם היומית גם היא פחותה מכל השאר והיא מכילה רק 500 גרם לחם ליום. הם רשאים לקנות במשך החודש מצרכי מזון בסכום של שלשה רובל בלבד.

פגישות עם בני משפחתם — פעמיים בשנה בלבד, וכן מותר להם לקבל מבחוץ 3 חבילות במשך השנה.

ועתה אל סוגי המעצרים וההגליות:

— בתי־סוהר ובתי־כלא.

— מוגלים למחנות־ריכוז.

— מוגלים לאזור מיוחד אשר היציאה משם אסורה עליהם.

— מגורשים לאזור מסוים, שם עליהם להתגורר לאחר שכבר ריצו את תקופת־המאסר שנגזר עליהם.

— אסירים שנדונו למוות, אך פסק־דינם הומר כדי שיוכלו לשמש שפני־נסיון. אלה מועסקים בעיקר במכרות במעבה האדמה, ללא מתן רשות לראות אי פעם את האור, או לנשום את אויר העולם — וסופם שהם גוועים ונמחקים מעל פני האדמה.

ברחבי ברית־המועצות הגדולה ישנו בית־סוהר עירוני בכל עיר ועיר. אזור הכולל כפרים וישובים רבים — יש לו בית־סוהר אזורי וגם מחנה־רכוז.

ברחבי המדינה מחולקים בתי הסוהר ומחנות הרכוז לפי ערים, אזורים, מחוזות וריפובליקה:

בכל עיר — בית סוהר עירוני.

באזור בו כפרים וישובים רבים — בית סוהר אחד ומחנה־רכוז אחד.

במחוז — ארבעה בתי סוהר וארבעה מחנות־רכוז.

בריפובליקה — ארבעה בתי־סוהר ושנים־עשר מחנות־רכוז.

חלוקות אלו נוצרו בעיקר בתקופת חרושצ'וב. שלא כקודמו, אשר בימיו נשלחו כל האסירים למחנות־רכוז מרוחקים, שונו בימיו סדרי ההגליות, ועל כל רפובליקה היה לטפל באסיריה שלה.

### המאסר והחקירות

עם תפיסת האסיר — בביתו, ברחוב או בכל מקום אחר — היה מועבר במכונית מיוחדת "וורונוק" (יעורב שחור") למרכז הק.ג.ב. העירוני. מרכז זה הכיל — פרט למשרדי הק.ג.ב. — משרדי חקירות, חדרי־עינויים ובית כלא עם תאי־מאסר.

כאשר הובא האסיר למרכז הק.ג.ב. הועבר — על ידי החוקר או האתראי — אל אחד מתאי בית הכלא.

מדי ערב — בעיקר בשעות המאוחרות של הלילה — הובא האסיר לחקירות בפני החוקר — פרט לימי ראשון, בהם לא התקיימו חקירות, ואותו יום היה אצל האסיר יום של חג.

מאחר והמגמה היתה להתיש את האסיר ולמוטטו, למען יודה על אותה אמת שהשלטונות חפצו ביקרה, היו מרבים לענותו בחקירות ועינויים. לכן היו החקירות נמשכות זמן רב.



מכונית מיוחדת להעברת אסירים ("וורונוק")

בממוצע שהה האסיר בבית הכלא תקופת זמן של ששה חדשים, במשך תקופה זו היה מודה בדרך כלל בכל האשמות וחותם על כתב־האשמה, אותו הגישו בפני בית המשפט.

באם הודה האסיר תוך תקופה קצרה יותר — קוצרו, כמובן, הליכי החקירות.

עם קבלת כתב־האשמה, חתום על ידי האסיר, היו מכינים אותו למשפט. האסיר היה מובא בפני בית המשפט של הק.ג.ב. שהיה מורכב מ"טרויקה" — שלשה בני אדם — אשר בידיהם ניתנו סמכויות בלתי מוגבלות לגזור על האסיר עונשים כפי ראות עיניהם.

לאחר ש"טרויקה" חרצה את גזר הדין, יצא האסיר, בדרך כלל, מרשות בית הכלא ונעשו כל הסידורים לממש את פסק הדין: להעבירו למחנה־הרכוז או להמיתו.

עד כאן סדר המעצר, המאסר והמשפט — בקצרה. החל מכאן עומדת בפני האסיר תקופת־גיהנום מסוג חדש: הדרך עד למחנה הרכוז — והחיים במחנה עצמו.

שלא להקדים את המאוחר — נתחיל בתיאור סדרי בית הכלא, לשם מובא האסיר מיד עם מעצרו.

**תאי המעצר**

תא רגיל המיועד לחמשה אסירים, למשל, היה בגודל 3×3 מטר או שלש על ארבע. חמש מיטות של ברזל היו קבועות בתוך התא, ומרחק של 20 ס״מ הפריד בין אחת לשניה. במשך כל שעות היום היתה המיטה צמודה אל הקיר, מבלי תת לאסיר רשות לנוח עליה, ורק בשעה 10 בלילה היה מותר לאסיר להקים את המיטה ולישון עליה.

על כל מיטה היה ״מזרון״ שהיה ממולא בנסורת או בסמרטוטים. כמו כן היתה גם שקית קטנה, מלאה בסמרטוטים או בסחבות, אשר שימשה בתור ״כרי״. ליד הקיר עמד דלי לצרכיו של האסיר, אשר צחנתו מילאה תמיד את חלל התא הדחוס. את הדלי הותר לאסירים לרוקן רק פעם אחת ביום.

חלון מסורג היה קבוע בקיר, מכוסה בקרשים מבחוץ, ורק בראש החלון, למעלה, נשאר פתח צר למען יחדור מעט מאור השמש. ארגז מיוחד היה מותקן על הקיר ובו תאים קטנטנים עבור כל אסיר. בתא כזה היה האסיר שם את כלי־האוכל שלו, כף של עץ ומנת הלחם.

במרכז עמד שלתן וספסל אחד, או שנים, לצידיו.

בדלת התא מותקן היה חור־הצצה, דרכו יכול הסוהר להסתכל על כל אשר נעשה בתוך התא. מובן שניתן היה לראות רק מה נעשה בפנים, ואילו האסיר שבתוך התא לא יכול היה לראות דרכו את הנעשה בחוץ.

הסוהר היה מסתובב בפרוזדור ומציץ לתוך התא לראות את הנעשה בו. וכדי שהאסירים לא יוכלו להרגיש בבוא הסוהר, היו — במקרים רבים — מרפדים את הפרוזדור במרבד עבה למען לא ישמע קול צעדיו של הסוהר המתקרב.

בתחתית הדלת היה אשנב קטן, מרובע, אשר פתיחתו היתה כלפי חוץ ודרכו היו מכניסים את האוכל אל האסירים.

בכל תא דלק תמיד אור. וגם בלילה היה התא מואר למען יוכל הסוהר לראות מבחוץ את האסיר ולעקוב אחריו באם אין הוא מזיק לעצמו. מכיון שכך, נאלץ האסיר לכסות את ראשו בשמיכה, כדי שהאור לא יסנוור את עיניו ויוכל להרדם.

**סדרי הארוחות**

בבוקר קיבל האסיר 400 גרם לחם עם דיסה, ובצהרים — מרק עם קליפות תפוחי אדמה. לארוחת ערב קיבלו דג מלוח מעופש.

פעם ביום נתנו לאסירים מרק, שהיה מורכב מעלי־כרוב ותפוחי אדמה ("ישצ'יי"), או "אוחה" — מרק דגים וקצת גריסים — ולפעמים נתנו זאת רק אחת לשלשה ימים.

מצער היה לראות, כאשר הסוהרים היו מביאים לפעמים אל תא־האסירים קערת־מזון מיותרת, מאחר שאחד האסירים בתא מת. לקול צחוקם של הסוהרים, היו האסירים מתנפלים על קערת־אוכל בלתי־צפויה זו, וכל אחד מהם חטף אל פיו כף או שתים, להשיב נפשו הרעבה.

אחת לשבוע או שבועיים — לפי תנאי המקום — נתנו לאסיר מנת־סוכר שהכילה 150 גרם. אותו יום שנתנו את מנת הסוכר — הפך ליום של חג.

היו שנים אשר בכלא שרר רעב של ממש. ואם בימים רגילים היו האסירים מרשים לעצמם להשאיר ממנת הלחם עבור יום המחרת — הרי בימים ההם היה

כרוך הדבר בסכנת חיים. האסירים האחרים היו מסוגלים לרצוח את עמיתיהם — כדי לשדוד את לחמם וליהנות מפירור לחם נוסף.

בדרך כלל נתנו לאסיר 350 גרם לחם עם "קיפיאטוק" — מים חמים.

מאחר שהאסירים היו תמיד רעבים, בגלל מנות האוכל הזעומות, הרי המקום היחיד שם היתה אפשרות לשפר את מנת האוכל — היה בית החולים, שם הזינו

את החולים האומללים בכמות גדולה יותר של מזון. מכיון שכך, חיפשו האסירים כל מיני תחבולות על־מנת שיעבירום במצב קשה לבית החולים. לכן היו בולעים, למשל, כפות, חלקי־קערה, כלי משחק כלשהו, מחטים וכדומה, והיו מועברים לבית החולים.

**ביקורי אסירים**

עד שלשה בני אדם מותרים לבקר אצל האסיר, ושהייתם בחברת האסיר מותרת רק לשעתיים בלבד. בין האסיר והמבקרים חוצצים שני שומרים, המקפידים שהמרחק ביניהם לא יפחת משלשה מטר, וכן כרויה אזנם לכל שיחה והגה המתנהלת בין שני הצדדים. הללו מותרים לשוחח ביניהם אך ורק אודות עניני המשפחה, וכאשר נושא השיחה גולש לענין אחר — מיד קוטעים השומרים את השיחה, והביקור נפסק.

את הוראות הכלא היו האסירים חייבים למלא בקפדנות ועל כל סירוב היו נענשים. אסיר שלא קם ממיטתו בזמן, או שלא יצא במועד הקבוע לטיול היומי, נענש בחמשה־עשר ימי צינוק.

הצינוק היה "חדר" צר, שממדיו מטר וחצי על שתים, ובצדו כסא ברזל. בתא הקטן שרר קור־אימים ורק אחת לשלשה ימים היו מפעילים בו את ההסקה, כדי לחממו במקצת. בשעה עשר בלילה היו מכניסים לצינוק מטת־ברזל, ובשש בבוקר למחרת היו מוציאים אותה משם. זעקות האסירים, מחמת הקור בלילות, היו מחרידות.

**סדר היום**

בשעה שש בבוקר — קימה. לאחר הקימה, שטיפת רצפת התא והתעמלות. בשעה שמונה הובלו האסירים לחדרי ה"ישירותים".

פעם ביום היו מוציאים את האסירים מתאיהם ומובילים אותם ל"טיול" של מחצית השעה בתוך חצר בית הכלא. כדי למנוע מהאסיר את התענוג של פגישה

עם אסירים אחרים — אין כל האסירים יוצאים לטיול יחד, אלא אסירי כל תא מובלים בנפרד. במקרה וקבוצת אסירים היתה עלולה להיתקל בקבוצת־אסירים אחרת, היו הסוהרים מתחילים למחוא כף, ובהשמע מחיאת הכפים היה על האסירים לסובב את פניהם אל הקיר למען לא יראו את אנשי הקבוצה האחרת.

אסור היה לישון בשעות היום. השינה היתה מאד חביבה על האסיר, מכיון שלפחות בדקות אלו היה שוכח את צרותיו. אך מאחר שהדבר היה אסור עליו, היה מתחכם ולוקח ספר ביד וכך היה מתנמנם, מבלי שהסוהר יבחין בו.

מותר היה לאסיר לקרוא, אבל רק בספרים "מאושרים" שהועברו אליו על ידי שלטונות בית הכלא.

במשך היום היו שעות שמותר היה לאסיר לשחק "דמקה" או "שחמט" עם חבריו.

בינם לבין עצמם היו האסירים משתדלים לשוחח בלחש, בפחדם ממכשירי־ציתות שהיו מכניסים בהחבא לתאים, או שהעדיפו לשוחח ביניהם על ידי רמזים ונקישת אצבעות.

### העברה למחנות־ריכוז

האסירים היו מובלים, בדרך כלל, למחנות בקרונות־רכבת מיוחדים אשר היו מכונים "סטוליפין".

"סטוליפין" — על שום מה?

בתקופת הצאר ניקולאי, היה ראש הממשלה ושר הפנים, צורר־ישראל ידוע בשם סטוליפין (בשנים 1906־1912). הוא אשר המציא קרונות מיוחדים להובלת אסירים, במקום קרונות־המשא.

קרונות אלה היו בנויים כך:

בקרון היו 9 תאים לאסירים, חדר לאנשי המשמר וחדר־שרותים. בצידי הקרון היו קבועים ספסלים ועליהם הותקנו שתי קומות של מדפים עליהם היו האסירים ישנים.

לאורך כל הקרון והתאים היה פרוזדור, בו התהלכו חיילי המשמר והוא שימש גם מעבר לאסירים עד לחדר השרותים.

התאים עצמם היו מחולקים לשני סוגים: תאים המיועדים לשלשה אסירים, ותאים של שבעה אסירים.

הקרונות היו אטומים לגמרי ורק בתקרת הקרון היה אשנב עם סורג ועליו זכוכית עבה, דרכו חדר אור מועט.

בדרך כלל היו מחברים קרונות אלה לרכבות־נוסעים רגילות — במרכז הרכבת או בסופה — וכאשר הגיעה לתחנה כלשהי, היו מוכנסים לקרונות אלה אסירים נוספים על־ידי חיילים מזוינים, מלווים בכלבים. מאחר שהרכבת היתה עוצרת בתחנות רבות, הרי היה כל קרון — המיועד לחמשים איש בלבד — מתמלא בכחמש מאות אסירים; בפנים הקרון היה מחנק אימים, באין צוהר או חלון דרכו תחדור טיפת אויר.

במהלך הנסיעה לא ניתן לאסירים מזון כלל, ועליהם היה להסתפק במזון שקיבלו לפני צאת הרכבת לדרכה. רק מים סופקו להם תוך כדי נסיעה.

מאחר שהאסירים הרגישו מחנק נורא, היו דופקים על דפנות הקרונות האטומים כדי להזעיק עזרה. או־אז, כאשר עמדה הרכבת בתחנה כלשהי, היו החיילים מביאים צנורות מים ומתיזים מים על הקרונות למען יצטננו מעט מהחום.

עם הגיע האסיר, לאחר טלטולי־דרך רבי־תלאות, אל המחנה — העבירוהו שלטונות המחנה אל ה״באראקי״ (צריף), בו שוכנו עשרות אסירים.

בבוקר, בתום ספירת האסירים וארוחת־בוקר הסתדרו האסירים בקבוצות, כל קבוצה בת חמישים אסירים בדרך כלל, בשורות של 5 איש בכל שורה, ועליהם ״בריגדירי״ — ראש קבוצה.

את הקבוצה היו מלווים אנשי המ.ו.ד. מזוינים בכלי נשק ומלווים בכלבים מאוימים.

את הדרך לעבודה היו עושים בתנאים מחרידים: על פניהם נחת ללא הרף זרם של פתיתי־שלג ומתחתם שכבות־שלגים. הצועדים הראשונים היו מנמיכים ברגליהם את תלי־השלג שגובהם לא פחות ממטר, ואילו הבאים אחריהם היו דורסים את השלגים יותר ויותר. כך היה עליהם לצעוד ולפסוע עד למקום עבודתם כאשר, לא אחת, היו מועדים ונופלים בשוחות ובתעלות אשר היו מכוסות בשלג, ולא היתה שום אפשרות להזהר מפניהן.

היו ימים בהם התחוללו סערות עזות, והיתה סכנה שהאסירים יסחפו יחד עם הרוח המשתוללת. במקרים אלה ודומיהם, היו השומרים מותחים חבל ארוך לאורך כל השורות, וכל אחד נאלץ להחזיק את ידיו היטב בחבל, למען לא ישמט ארצה או יחרוג מהשורה. כל אסיר ידע היטב, כי חריגה כלשהי תהיה מלווה במטר כדורים מכלי הנשק שבידי השומרים. די היה לחרוג במקצת מן השורה כדי לקבל כדור בראש ולסיים את מסכת החיים.

### נסירת עצים

ביער עצמו היו האסירים מתפצלים לחוליות־חוליות, 4 — 3 אסירים בכל חוליה. ראש הקבוצה היה מחלק לכל אחד משור־מנועי לשם ניסור העצים העבותים.

לאחר שהצליחו לנסר את העץ, אשר קרס ונפל תחתיו, היו מקצצים את הענפים שעליו, ואילו את הגזע קשרו בחבלים־עבים וגררוהו על גבי השלג עד למקום רכוז העצים, שם סדרו האסירים ערימות־ערימות, מוכנות לבואו של הטרקטור אשר העבירם למקומות המתאימים.

בגלל הכפור העז, היו אנשי החוליות מבעירים להם מדורות, לחמם קצת את ידיהם ורגליהם הקפואות.

בשעה 12 — הפסקה. האסירים היו מתיישבים מסביב למדורה, לאכול את ארוחתם הדלה.

מאין קיבלו את מזונם? היכן בישלו את האוכל? מי הביא ארוחותיהם עד לעומק היער?

כמה תשובות בדבר, ואין מחנה אחד דומה תמיד למשנהו. נציין רק דוגמא־אחת מני רבות.

היו מקומות שם קיים מחנה מרכזי ענק וסביבו מחנות קטנים יותר. במקרה זה היו מבשלים את האוכל במחנה המרכזי ומשם שולחים אותו למחנות הקטנים.

על עגלה רתומה לסוסה, ללא בעל־עגלה, היו מסודרים מיכלים גדולים ואל תולם הכניסו את האוכל. כאשר כל המיכלים היו מלאים, "נתנו הוראה" לסוסה להתחיל בדרכה. ללא עגלון ובלי ליווי כלשהו, היתה הסוסה פוסעת עד לשער המחנה מקום שם היתה נעצרת. השומרים היו פותחים את המיכלים ובודקים מן התגנב לשם אסיר כלשהו המתכונן לברוח. לאחר שלא מצאו כל דבר חשוד, היו פותחים לרווחה את שער המחנה והסוסה החלה לעשות את דרכה למחנה הראשון.

איש לא נהג בה, כאמור, ואף אחד לא הראה לה את דרכה. מאחר שעשתה דרך זו כבר שנים — ידעה היטב את הנתיב המדויק לכל מחנה ומחנה.

בהגיעה לשער המחנה הראשון, הורידו שומרי אותו מחנה את המזון המיועד אליהם, ואילו הסוסה המשיכה בדרכה אל המחנה השני. מאחר שלא היתה בשר־ודם, אלא בעל־חיים ההולך על ארבע, הרי חשיבותו לאין ערוך לעומת האדם,

ולכן שולם לה שכרה בו במקום: ליד כל שער היו מאכילים אותה כאוות־נפשה, ללא מידה וללא משורה בנגוד לאסירים בני־אנוש.

לא אחת אירע שהסוסה איחרה להגיע. במקרה זה נשארו האסירים לחכות שעה אחת, ובאם טרם הגיעה — חזרו לעבודתם רעבים וצמאים, מהעבודה לא ניתן היה, כמובן, לגרוע ואבוי היה למי שלא מילא את המכסה היומית עד השעה הקבועה!

**בדרך חזרה**

בשעה ארבע נסתיימה העבודה. שוב חזר ונשנה המחזה של הבוקר: מיפקד, הסתדרות האסירים בשורות וסביבם שומרים מזוינים העוקבים אחר כל תנועותיהם.

הדרך חזרה, קשה היתה פי כמה: כל אחד מהם היה סחוט עד לשד־עצמותיו עקב העבודה המפרכת; ההליכה היתה קשה וכבדה, ועל כל אלה נוסף משא חדש: צרורות־ענפים שהביאו אתם אל הצריף, להבעיר בהם את תנורי־ההסקה או להרתיח מים חמים.

לא אחת נוסף גם על כתפיהם משא מסוג אחר — משא־אדם. היה זה אסיר חולה או פצוע אשר התמוטט תחת כובד העבודה ורגליו לא נשאוהו בכוחות עצמו; או, גופות של אסירים אשר כוחם לא עמד להם בתנאים האיומים ביערות המושלגים ונפחו שם את נשמותיהם. במקרים מעין־אלה היו על האסירים להחזיר את הגופות חזרה למחנה, אל מקום המיפקד. כי זאת לדעת: בעת ספירת האסירים, אסור שייפקד מקומו של אסיר ועליו להיות נוכח בגופו, חי או מת! באם לא הצליח האומלל לעמוד על רגליו בכוחות עצמו — היה עליו להיות נוכח בגופתו המתה. סדר צריך להיות סדר במשטר הסובייטי!

**ספירת האסירים**

בשעה 5 הגיע מועד הספירה, מיפקד־האסירים.

המיפקד התקיים על מגרש מיוחד, שם היה על כולם להתאסף יחד — ולהתפקד. ספירה זו היתה אחד העקרונות המקודשים במחנות ועל כך לא היו מוותרים מעולם; בקור ובכפור, בגשם ובשלג, בקור של 20 או של 30 מעלות מתחת לאפס. חסד עשו עם האסירים, כאשר מידות הקור היו מעבר לזה — התירו להם להתפקד בתוך ה״בראקי״ עצמו.

בהגיעם ל״בראקי״, ולאחר שהתפנו ממשאם, היו ממהרים לבית המרחץ. זכות מיוחדת היתה להם, לעובדים בנסירת עצים, להתרחץ מדי יום — בניגוד

לאסירים אחרים, להם ניתנה הרשות לתענוג זה רק אחת לשבוע או לעשרה ימים. גם ניתן להם להחליף את בגדיהם, ביצאם מבית המרחץ, וליבש את בגדיהם הרטובים בחדר יבוש מיוחד.

**התאבדויות**

היו כאלה אשר העדיפו להיות בעלי־מום לנצח, כדי להקל מעליהם את סבלם. בתנאי העבודה במרחבי היערות האדירים, לא היו חסרים הזדמנויות מעין־אלו. אחדים היו נכנסים לאזורי החפירות, ובעת שהכניסו לעמקי הסלעים חומר נפץ, לצורך פיצוץ הסלעים — היו מתקרבים לאתר בתקוה להפצע. היו גם כאלה אשר ידעו כי מסכנים הם נפשם ועלולים הם להקרע לגזרים, אך כדאי היה להם להפצע — ולו כדי לזכות לאשפוז בבית החולים ולהפטר מהעבודה הקשה.

היו כאלה אשר קצצו את רגלם בגרזן במו ידם, או שהיו מבקשים מחבריהם לנסר להם יד או רגל במשור. זרם הדם שפרץ לאחר הניסור — לא עורר בעיה מיוחדת, כי הקור העז הקפיא את הדם מיד ולא היה כל צורך לחפש תרופה כלשהי לעצירת הדם.

ואמנם, הללו היו מאושפזים בבית החולים עד אשר הבריאו מעט, ולאחר מכן הועברו למחנות אחרים, שם העסיקום בעבודות קלות יותר.

אסיר אחד מספר מה שראו עיניו: עמיתו, שעבד בכריית זהב, רכש — תמורת מנת הלחם שלו — כמות של חומר נפץ וקשר את חומר הנפץ לגופו. הלה הזעיק את החיילים־השומרים באמרו כי מצא גוש של זהב. מאחר שהיה זה מקרה נדיר למצוא גוש זהב בגודל כזה, מיהרו אליו השומרים לראות את הפלא הגדול.

ויהי בהתקרבם אליו, הציל את חומר הנפץ שעל גופו והתרסק יחד אתם —

אותו יום הפך לחג בין האסירים והעבודה הופסקה. לא היה פשוט מי שיזרזם לעבוד...

כל אסיר נאלץ היה לכסות את ה"נורמה" — מכסה יומית — שהטילו עליו. אך בגלל העבודה המפרכת, לא הצליחו רבים לעמוד במאמץ הגדול הזה.

לא אחת קרה שאסיר הטיל עצמו לתוך מכונה שעבד עליה — ונקרע לגזרים!

אסירים שעבדו במשרפות הלבנים נאלצו לעבוד עבודה מפרכת כדי למלא את המכסה היומית. אך הנואשים, אשר לא יכלו לעמוד במאמץ הנורא, קפצו לתוך הכבשן הלוהט והפכו תוך שניות לגל של אפר.

**חללים**

לחיי האסיר לא היה שום ערך. היו מחנות שהיו מפנים משם, מדי יום, עשרות גופות־אסירים שמתו בגלל הכפור הנורא, או עקב התנאים הכלתי־אנושיים ששררו במקום. אך ברור, כי הדבר לא השפיע במאומה על פריון העבודה; במקומם הובאו מיד אסירים חדשים. היה זה, למעשה, ה״פריט״ היחיד בו לא היה שום מחסור ברחבי רוסיה הגדולה.

בבית החולים היה חדר מיוחד, שם היו מניחים את הגופות על רצפת הבטון הקרה, ובגלל הקור החזק נשמרו הגופות ב״טריותם״.

אחת לחמשה ימים הגיעה קבוצה של רופאים־סטודנטים אשר היו מנתחים את הגוויות לצורך מחקר, או כדי לקבוע סיבת המוות, ולאחר מכן היו מעמיסים את ״עודף״ הגוויות על עגלה לשם קבורה. בדרך כלל היה הרופא מכריז את שמו של האסיר והשומר רשם את השם והמספר על פיסת־עץ, אותה קשרו בחוט אל בוהן רגלו של המת.

כידוע, אחד מנוהלי־הברזל במחנה היה ספירת האסירים, כדי לוודא שאיש מהם לא ברח. לשם כך היו סופרים גם את המתים, למען יתאים המספר הכללי של האסירים.

מסופר, כי פעם, כאשר נכנס השומר לחדר המתים כדי לספור את הגופות — קם לפתע ״מת״ אחד והתחיל לפסוע לעבר הדלת. השומר־הנפחד הרים קול־צווחה ומיהר החוצה — כאשר אותו ״מת״ פוסע אחריו...

מה קרה?

התברר, כי בטעות העבירו חולה אחד, שחשבוהו למת, לחדר המתים, והשכיבוהו על הרצפה הקרה. הקור החזק של רצפת הבטון חדר לעצמותיו ועוררו מתרדמתו החזקה ומעלפונו הכבד. מהומה ובהלה קמה במחנה, ופחד אפף את האסירים למראה ה״מת״ המתהלך ביניהם.

בדרך כלל, כדי למנוע מקרים כאלה, ולוודא אל נכון את מותו הבטוח, היו הולמים במהלומת־פטיש על ראש המת; אך בתקופה מאוחרת יותר, ויתרו על שיטה אכזרית זו ועברו לשיטת נתיחת הגופה.

כאשר היו מעבירים את הגופות לקבורה — הזמינו את העגלון אשר הביא את עגלתו הרתומה לסוס עד לשער המחנה. העגלון עצמו נשאר לעמוד בחוץ, על יד השער, ואילו הסוס כבר ידע את דרכו עד לחדר המתים. לאחר שהעמיסו עליו את הגוויות, חזר הסוס אל השער, העגלון עלה על מושבו והובילם אל מחוץ למחנה — שם זרק את הגופות אל הבור הגדול, וחזר על עקבותיו.

אסיר אחד שהוגלה לחבל פציורה, שעל־יד הקוטב הצפוני, מספר, כי במקום זה שרר בלילות קור של 55 מעלות מתחת לאפס ואלפים רבים קפאו שם למוות. גופותיהם הובלו אל מגרש גדול, שם כרו בור ענק באמצעות חומר נפץ והשליכו בו את הגוויות.

בהגיע חדשי הקיץ — הנמשך במקום זה רק חדשיים בשנה — כאשר הפשירו השלגים, חשפו זרמי המים את הקברים, והגופות נסחפו למרחקים יחד עם המים האדירים — — —

עמיתיו של אסיר אחד סיפרו לו, כי הם עצמם קברו אלפי אסירים שקפאו מכפור. מאחר שהאדמה היתה קפואה ולא היתה אפשרות לכרות עבורם קברים — זרקו את הגוויות בשדה. רק לאחר שהשלג החל להפשיר, אספו את הגוויות הקפואות, קיצצו אותם בגרזנים לחתיכות, וקברו אותן בבור ענק.

יצויין, כי לעבודה זו של פינוי המתים מהמחנה היו מתנדבים אסירים רבים, מאחר שהללו היו זוכים למנת־לחם נוספת של 350 גרם.

— אנכ. כאן גם המקום לציין את מסירות נפשם של האסירים היהודים, שומרי תורה, אשר סיכנו את נפשם והתנדבו לעסוק בעבודה קשה ומפרכת זו, כדי להיטיב ולגמול חסד של אמת עם גופותיהם של אסירים יהודים אשר נפחו את נשמותיהם הטהורות במחנה. מתעסקים יקרים אלה היו משתדלים תמיד להפריד את גופות היהודים מכל השאר; הלבישום ועטפום בתכריך כלשהו, ועשו כל מיני השתדלויות לקברם בכבוד הראוי להם ובמקום נפרד — תוך כדי אמירת פרקי תפילה ומזמורי תהלים לעילוי נשמתם — כפי שקראנו על כך גם בספר זה ממקור ראשון, מפי המספרים בעצמם.

## בין כורי הזהב

לשם הדגמה, מובא בזה סיפורו של אסיר יהודי, ג. ברגר, — אשר פורסם בס' "בציפורני הק.ג.ב." למר נ. דגוני — אותו יהודי נאסר בעוון הגשת בקשה לעלות לארץ־ישראל ונשלח לעבודת־כפייה במכרות־זהב — חוא המספר על הזוועות שעברו עליו שם:

"בתוך צריף המגורים היה חם מאוד. האנשים שכבו בצפיפות. פשפשים ששרצו בכל, מצצו את דמנו. נלחמנו בהם בלי הרף עד שקירות הצריף האדימו מדמם־דמנו. המזון היה מרק מבושל, קצת קמח, קליפות תפוחי־אדמה עם מספר דגיגים רקובים, או לפעמים קציצות מקמח תפוחי־אדמה ונסורת. כל זה בלי טיפת שומן. לאנשים המורעבים הציעו הסוהרים לעבוד במרץ יתר בחיפוש זהב; מי שגילה יותר זהב, קיבל תוספת מזון. אסירים היו מתפרצים לעבודת

ובלבד שיזכו בפרוסת לחם נוספת. במחנה מספר 5 היו תמיד 2,000 אסירים. את מספר המתים השלימו מדי יום מתוך זרם האסירים החדשים שלא פסק לרגע.

"משימתנו היתה לחפור באדמה הקפואה, לנפותה ולגלות גרגירי־זהב. נפות מוכנות לא ניתנו לנו והוצרכנו לייצרן בעצמנו. באדמה הקפואה ניתן לחפור רק לאחר הפשרתה בשפיכת מים חמים עליה. עצים לבעירה לא היו, שכן באזור כה צפוני אין צמחיה מסוג זה — מספטמבר עד יולי שורר שם קור עז — היינו מניחים שלג בתביות כדי להרתיח מים, ו'סוחבים' בכל מקום שניתן כפיסי־עץ לשרפה.

"אם האיר לך המזל וגילית חמישה גרגרי זהב ביום — זו היתה המכסה היומית — היית מקבל מהממונה את מנת המזון היומית. אסיר שגילה זהב בכמות שעלתה על המכסה, יכול לרשום את ההפרש על חשבון המחרת, או למכרו לסוהר ולקבל בתמורה פרוסת־לחם נוספת או סיגרית 'מחורקה'. הסוהרים עסקו כולם בסחר זהב והתעשרו מעמל האסירים.

"היו אסירים פליליים שרצחו את חבריהם־לעבודה בעבור הזהב שברשותם. לסוהרים, זה לא היה איכפת. מעולם לא התעניינו בגורל האסירים החלשים, ומעולם לא חקרו מי רצח ושדד. בלאו־הכי הגיעו אסירים חדשים מדי יום. הרוצחים ידעו זאת, ולכן לא חשו מגבלה במעשיהם. כך נרצחו מאות אסירים בדם קר.

"כערובה לכך שהאסירים לא ישימו בכליהם מן הזהב שגילו, לא הורשה איש להכניס למחנות תוספת מזון או טבק, וכך נאלצו האנשים המורעבים למסור את כל הזהב תמורת מנת־יומם. מעשנים היו מוכנים לוותר על פרוסת־לחם בעבור בדל־סיגריה. לא אחת אירע, שאסיר גילה בבת־אחת מאה גרם זהב, ואז היה ממהר להמירם אצל הסוהרים במנת ספירט. האומללים העדיפו לשתות לשכרה כדי לשכוח לשעה את מר־גורלם. אסיר שהצליח לגלות 150 גרם זהב יכול לקבל מנת ספירט, וגם לא לעבוד יומיים. הגוף כוסה כולו פצעים, והידיים, שעבדו ללא־הרף בקור העז, התקשו כסוליות, התנפחו והעלו פצעי־כפור.

"בבוקר, בתחילת יום העבודה, היו האסירים גורפים את שכבת השלג העליונה וחופרים חפירה שטחית בשכבה הראשונה שמתחת לשלג, שבה ניתן לחצוב בכשיל. בעומק של יותר מעשרה ס"מ, האדמה היתה קפואה, עד שקצה הכשיל נתקהה. האסירים היו עוקרים שיחים נמוכים שגדלו בסביבה, היו עורכים מדורה ומחממים מים. את המים החמים היו שופכים לחפירה ובו בזמן חופרים חפירה שניה. באש המדורה היו גם מלבנים קצת כשיל שקהה, והולמים בו באבני־שדה כדי לחדדו. בצורה פרימיטיבית שכזו מילאה ממשלת ברית־המועצות את אוצרות זהבה..."

## ב"בית המשפט הצבאי"

מר י. כוגן, תושב גבעתיים, רצה לבקר את אחיו המתגורר בברית המועצות, אותו לא ראה מאז מלחמת העולם השניה. הוא נרשם, אפוא, בשנת תשכ"ג (1963) לביקור קצר בבריה"מ, למשך חודש ימים.

לרוע מזלו נאסר מיד עם בואו, ועינו אותו בבתי כלא ובמחנות־רכוז אחד עשר שנים! חלק מהזוועות שעברו עליו, פורסם בספר הנ"ל. מעניין לצטט כאן מספר קטעים מאותו פרק המדבר על מהלך המשפט, בו נידון לחמש עשרה שנות מאסר, וסיפור־הזוועה שבפיו אודות השמדת בני משפחתו:

"ערב המשפט הוליכו את יהודה לספר. לאחר שגילחוהו וסיפרוהו, הלבישוהו בבגדיו האזרחיים והורידוהו לחצר, שם הכניסוהו למכונית מסורגת שחורה, המשמשת להובלת אסירים ומכונה בשם "וורונוק" (עורב קטן). בלוויית משמר בן ארבעה אנשי ק.ג.ב. מזוינים נסע יהודה ברחובות קיוב עד בנין עתיק, ושם הועלה לקומה שניה. זה היה בית המשפט.

במסדרון ראה יהודה את אחיו וגיסתו, ודמעות בעיניהם. הוא הוכנס לתא קטן ושם המתין למשפט. זה היה "כלוב" בגודל 1.20=80 ס"מ; שאי אפשר לעמוד בו אלא רק לשבת, ואשר שימש כמקום־המתנה לנאשמים או להחזקת אסירים עד להעברתם מבית המשפט.

בתא המסורג היה קשה אף לשבת. רצפת הבטון היתה נוקשה וקרה. המקום היה חשוך ולא ניתן לראות מאומה. מבחוץ נשמעו צעדי אנשים מתרוצצים הלוך וחזור. כעבור זמן מה נפתח התא. שני אנשי ק.ג.ב. נטלו את יהודה בהחזיקם באצילי ידיו והכניסוהו לאולם גדול ובו כמה מאות מושבים. יהודה הושב במקום נפרד, המיועד לנאשם. את כתב־ההגנה שהכין נטלו עכשיו מידיו והחזירוהו לו לאחר בדיקה, בהעדר מספר עמודים שנתלשו.

יהודה מיצמץ בעיניו בצאתו מאפלולית התא. אט־אט יכול לאבחן את פרצופי הנוכחים. בצד ישבו שני אנשי ק.ג.ב. ונשקם המוסתר בולט מתחת לבגדיהם. הוא ראה את הקפיטן יפרוסימוב, שהשתתף בחקירתו, וכן את החוקר הקבוע שלו. למרבה פליאתו, זיהה באולם את ראש הכפר ואת יושב־ראש הקולחוז של הכפר שבו ישבו הורין לפני השואה. אחיו וגיסתו ישבו לפניו שחוחים ונדכאים. הללו היו כל "הקהל" כולו באולם בן ארבע מאות המושבים... ככלות הכל, זה היה משפט צבאי סודי.

על יד שולחן, מכוסה מפה אדומה, ישבו שני פולקובניקים המכונים "אסידטלים" (מושבעים), שתפקידם לחקור את הנאשם. בצד השולחן הסבו

פולקובניק ששימש כתובע, וכן מיור שרשם פרטיכל. עם ההכרזה "בית־המשפט!" קמו הכל על רגליהם. לאולם נכנס השופט הראשי, גנרל־מיור, והמשפט החל.

הפולקובניק־התובע קם על רגליו ואמר, שהנאשם יהודה נוחימוביצ'כוגן, עומד בזה למשפט צבאי מאחר שערק מהצבא הסובייטי. הוא מואשם בבגידה במולדת ובניהול תעמולה אנטי־סובייטית לפי סעיף 56 (1) של הרפובליקה הסובייטית האוקראינית, שהעונש עליו הוא מ־10 שנות מאסר עד מוות. עוד אמר, שאם הנאשם יהיה סבור שנעשה לו עוול בבית משפט זה, יוכל לערער על עונשו לפני כית המשפט הצבאי העליון במוסקבה. את ההגנה עליו קיבל על עצמו העורך־דין "גיבור ברית המועצות" גנרל גרקוב, והמאשים יהיה התובע הראשי של קיוב.

התובע הראשי קרא באוזני הנוכחים מברק מאת פולקובניק בוציין, שהיה צריך להיות עד ראשי במשפט, ובו הודיע כי אינו יכול להופיע במשפט מפאת מחלתו.

למרות שהכל ידעו שהמשפט מבויים, היה ליהודה ענין רב להיווכח כיצד אנשי הק.ג.ב. "משחקים" את "משחק הדמוקרטיה" ו"המשפט ההוגן", בחלקם כיניהם את התפקידים. היה ברי, כי אם אנשי הק.ג.ב. היו מעונינים בהופעת בוציין במשפט, הם היו מביאים אותו — ולו על גבי אלונקה. ובכל זאת, התובע פנה אל יהודה ושאלו אם הוא "מסכים" שעד זה לא יופיע.

"אני ידעתי מראש, שעד זה לא יופיע במשפט".

"מנין ידעת?"

"אילו פולקובניק בוציין היה מופיע, הוא לא היה מעיד נגדי ולא אומר עלי רעות".

הכל חייכו.

בשלב זה הוסיף התובע הראשי, שהלויטננט הראשי שעמד להעיד, לא יופיע משום שמת. יהודה לא הטיל ספק, כי את העדים שלא היו רצויים להם, לא הביאו אנשי הק.ג.ב. באמתלאות שונות.

חקירת העדים החלה. ראשון העדים היה פרופיסור באוניברסיטה, ואחריו הופיעו עוד שני עדים.

אחריהם ניגש אל דוכן העדים יושב־ראש הכפר, שבו גרו הורי יהודה. הוא סיפר: "אינני מכיר את כוגן מהצבא, אלא מהכפר שבו ישבה המשפחה. האב היה נפח. הם היו אנשים עניים מאד. בביתם תמיד חסר לחם. ידוע לי, בזמן

המלחמה, בחורף 1942, כל משפחת כוגן התחבאה ביער ונתפסה על ידי הגרמנים והשוטרים האוקראינים. הם שפכו מים על האם והיא נהפכה לנציב קרח. האב, שהתנגד ונאבק בכוח בגרמנים, נרצח על ידם. יהודה ואחיו למדו יחד אתי בבית־ספר פולני ואחר כך ברחו ליערות, שם לחמו כפרטיזנים. כוגן מעולם לא היה אזרח רוסי ולא גר ברוסיה".

העד הבא היה ראש הקולחוז איוון ביגל, איש כבן ששים וחמש. בימי השלטון הפולני היה הגנב המפורסם ביותר באזור, ונכלא תכופות בבתי־סוהר פולניים. בפרוץ המלחמה הצטרף אחיו אל הפרטיזנים, לחם בגרמנים ונפל בקרב. כתגמול מינו הרוסים אותו כראש הקולחוז.

"כן — פתח איוון — הכרתי את שני האחים כוגן. הם היו שכנים שלי בכפר. הוריהם נהרגו באכזריות, והם עוד היו ילדים כשקיימתי אותם. פעם הם באו לביתי באישון־לילה וביקשו לחם. נתתי להם, ויעצתים ללכת בכיוון יערות שטעטין, מהלך כ־50־60 ק"מ מהכפר. שם התרכזו פרטיזנים, והם אמנם קיבלום לשורותיהם. כך הצלתי את חייהם".

לשמע דברים אלה קפץ יהודה ממקומו כנשוך נחש.

"מה לך — פנה אליו השופט הראשי — אתה רוצה להעיר משהו?"

"כן — אמר יהודה — שמעו נא את הסיפור האמיתי. לילה אחד ב־1943 נרצחו בכפר כל בני משפחת מאיר אלישנקר. מביתו של האיכר שהחביאם לקחו את האשה נחמה אלישנקר והושיבוה על כלונס עץ ארוך ומחודד, שקצהו התחתון נתקע באדמה. היא נפחה את נשמתה על הכלונס, שחדר אל גופה. את ילדה הקטן משהילה, כבן תשע, שאלו אם הוא מסכים לעבוד אצלם כרועה־צאן. כשהשיב בחיוב, הרימוהו ברגליו וניפצו את ראשו אל גשרון של נחל. באחיו מוטל ירו וקברוהו בעודו חי בתוך האדמה, רק ראשו בולט החוצה. הוא התחנן שיהרגוהו, אך הם סירבו והם הניחו לו לגסוס במצב זה. לאביהם מאיר ניקרו את העיניים, קשרוהו לזנב סוס וגררוהו בחוצות הכפר. למחרת המשיכו לענותו. הכריחו אותו לבלוע בוץ, כדי שיגלה איפה הוא מסתיר זהב, שלא היה לו כלל. ביום השלישי הביאוהו מת לביתו של האוקראיני שנתן להם מחסה, הוציאו את כל בני המשפחה המאכסנת וירו בהם.

"כשראינו אני ואחי, ועוד יהודי שלישי שהיה עמנו — שמו יודל פאפיר — את הזוועות ממחבואנו שבאסם אחד האיכרים, שלא ידע עלינו דבר, התלטנג לברוח ליערות. יודל פאפיר שעצביו לא עמדו לו, התליט להתמסר לגרמנים על מנת שיהרגוהו, ולשם כך הלך לקמין־קשירסק. הוא לא רצה ליפול בידי הינבדרווצים' האנטישמיים, לבל יענוהו. אני ואחי החלטנו להצטרף לפרטיזנים ולנקום בגרמנים. גמרנו אומר ליפול בקרב או להתאבד, ובלבד שלא ניפול בידי

הגרמנים או ה'בנדרווצים'. נכנסנו לביתו של עד זה, שכננו איוון, שהיה ידוע בכל הסביבה כגנב, וביקשנו ממנו פרוסת־לחם לדרך. תשובתו היתה: 'לחם לא אתן לכם, שכן אם תיתפסו יוציאו גם אותי להורג. לכם ממילא אין מוצא. אתמול הייתי אצל הפרטיזנים הרוסיים, וגם הם הורגים יהודים. בנוכחותי הם ירו והרגו שלשה יהודים. ה'בנדרווצים' הורגים אותכם. הגרמנים רוצחים אותכם, הרוסים יורים בכם. אין לכם כל סיכוי להשאר בחיים. אני רק יכול לייעץ לכם לקשור אבנים כבדות לצוואריכם ולהטביע את עצמכם. זה יהיה קל יותר מאשר ליפול בידיהם. אבל לחם לא אתן לכם''

''איש זה, שהיה גנב מפורסם בזמן השלטון הפולני, וישב שנים רבות בבתי־הסוהר שלהם, קיבל משרה מידי השלטון הסובייטי רק הודות לאחיו ההגון והאמיץ, שלחם בשורות הפרטיזנים ונפל בקרב. עכשיו הוא מעמיד פני צדיק ומספר לבית־המשפט, שהציל את חיי ואת חיי אחי. איזה מוצא היה לנו בתקופה ההיא — כששכננו סרב לתת לנו פרוסת־לחם אחת, וייעץ לנו מה שייעץ, בעת שכל האוכלוסיה סביב ארבה לנו ככלבי־ציד להשמידנו?''

השופטים שנדהמו מדברי יהודה, עברו מיד לנושא אחר: ''במה אתה יכול להצטדק מול האשמה שמעלה נגדך כתב־האישום?''

''אני לא יודע לדבר רוסית היטב. רשמתי את דברי ברוסית. אם תרשו לי, אקרא לפניכם את כתב־הגנתי''.

''טוב, קרא''.

''נולדתי ברטנה. למדתי בישיבה בקוברין. סיימתי והתכוננתי להמשיך בלימודי דת כדי להיות רב. אבי היה נפח והוא התפרנס מיגיע כפיו. בזמן המלחמה הייתי בגטו קובל בעת שהגרמנים רצחו שם אלפים. ראיתי את אבי ביער בעת שהתנגד בכוח לרוצחיו — ונרצח. ראיתי איך שפכו על אמי מים ביום חורף ביער והפכוה לנציב קרח. אני ואחי נמלטנו כחיות־בר ממקום למקום. איש לא רצה לתת לנו פרוסת־לחם. ברחנו ליערות לפרטיזנים, והם רצו להוציאנו להורג. ניצלנו הודות לשבוי־מלחמה, קצין רוסי שברח משבי הגרמנים ליערות. איש זה היה שכן שלנו בכפר, והוא שערב לנו אצל הפרטיזנים. במרחק של 160 ק"מ מיערות הפרטיזנים חצינו את הגבול לעיירה רפלובקה. משם הגענו לסארני, ושם התגייסנו לצבא הסובייטי. נשלחנו למוסקבה ולירוסלב. שירתי בגדוד מרגמות 262 בוולובי. משם נשלחתי ללוגי, פרבר של לנינגרד, שאך זה שוחרר מידי הגרמנים ומשם הועברנו להילחם בפינלנד במסגרת דיוויזיה מספר 32...

...לחמתי אתכם בנאצים, שהשמידו את עמי, אבל מעולם לא הייתי אזרח ברית־המועצות ואינני יודע על מה אתם רוצים לשפוט אותי. גורלי בידכם.

סיפרתי לכם את כל האמת, אני מחכה לפסק דינכם״.

נאומו של יהודה היה עושה בודאי רושם ניכר בכל בית־משפט במערב, אך בברית־המועצות נקבעים מהלכי משפט מראש על ידי הק.ג.ב., ואין מקום לאלתורים כלשהם במהלכן.

התובע הראשי השמיע עתה את דבריו במשך כעשר דקות: ״אני מאשים את יהושה נוחימוביץ׳ כוגן בבגידה במולדת. כשהתגייס לצבא הסובייטי נשבע על ׳הפנקס האדום׳ שלעולם לא יטוש את המולדת. מאחר שערק, והלך לרגל עבור עמים זרים, אני תובע לדונו למוות״.

תור הסנגור, גנרל גרקוב, הגיע. הוא אמר: ״פעם ראשונה בקריירה המשפטית שלי שאני מוצא את עצמי מגן על איש כמו כוגן. עלינו לזכור, כוגן לא נולד ברוסיה, לא היה ׳פיוניר׳, לא חבר ׳קומסומול׳ ולא קומוניסט. מעולם לא הוצא לו דרכון סובייטי. הוא למד להיות רב, וככל שידוע לי רב הוא אדם המאמין באל היהודי, מתפלל אליו ושואף לעלות לארץ־ישראל. ההאשמה נגד כוגן שהוא לאומני אינה מדויקת איפוא. היות והוא למד בישיבה, נרי שהוא דתי. אתם יכולים לשפוט אותו על היותו דתי, אך כיצד תשפטוהו כלאומני? כוגן בא לרוסיה עם הפרטיזנים שלחמו בשטחים הכבושים על ידי גרמניה. לדעתי, אין צורך לשפוט אותו לחומרא אלא לקולא — על כך שזרק את פנקס השירות הצבאי שלו. כן אני מבקש לברר כיצד אירע, שצירפו אדם בעל השקפות דתיות ליחידה מובחרת וסודית ביותר כמו ׳סמרש׳, שאותה הקים סטאלין בשנת 1941 ללחום בבוגדים במולדת, ורק מעטים ונבחרים ביותר נתקבלו לתוכה״.

נאום הסנגור עשה רושם רב על הנוכחים, אך יהודה לא השלה את עצמו שבבתי־המשפט של הק.ג.ב. יוודע לנאומי הגנה משקל כלשהו. פסקי־הדין מוכנים מראש.

בתפסקת הצהריים הובל יהודה לאחד התאים לסעוד את לבו. בדרך פנה אליו קפיטן הק.ג.ב. שהוליכו בבוקר למשפט ואמר: ״דברים שכאלה טרם שמעתי במשפט. בטוחני, שלא תקבל יותר משלש שנות־מאסר״.

כשחודש המשפט אחר הצהריים קרא היו״ר את פסק־הדין. הקריאה ארכה דקה אחת בלבד:

״בית המשפט לא קיבל את תביעת התובע הכללי לדון את יהודה נוחימוביץ׳ כוגן למוות, אך הוא דן אותו ל־15 שנות־מאסר לפי סעיף האשמה. עם זאת, ניתנת לו זכות ערעור לפני בית־המשפט הצבאי העליון במוסקבה. הוא יכול לפנות לשם בעצמו או באמצעות הסנגור״.

יהודה נדהם. הוא ידע, כי איש אינו יוצא זכאי במשפטי הק.ג.ב., אך לפסק־דין כה חמור לא ציפה.

הסנגור קם מיד והודיע, שיגיש ערעור לבית־המשפט הצבאי העליון במוסקבה. אחיו של יהודה לא יכל להתאפק ופרץ בבכי. לפני מתן פסק־הדין ביקר אצל השופט בחדרו, והלה אמר לו: "אמנם אחיך סבל רבות, אך הענין חמור מאד. אילו ערק בתוך רוסיה הענין היה קל הרבה יותר, אך לגבי עריקה לחו"ל לא אוכל, לצערי, לעזור הרבה".

יהודה לא ידע שהק.ג.ב. רוצה להפוך את משפטו למשפט פוליטי — לפסוק לו עונש חמור, כדי שיוכלו להחליפו אחר כך באסיר אחר. דבר זה נודע לו רק כעבור זמן רב.

המשפט נסתיים. שני אנשי ק.ג.ב. ניגשו אל יהודה ואחזו מתחת לזרועותיו. על יד החלונות הוצבו חיילים כדי למנוע אותו מלקפוץ החוצה. הוא הוחזר לתאו.

...למחרת נקרא יהודה אל חוקרו מלפני המשפט, והלה נתן לו את נוסח פסק־הדין ואמר: "אתה רשאי להגיש ערעור בתוך שבעה ימים. ערעור זה בא בנוסף לערעור שמגיש הסנגור". הוא הגיש ליהודה טופס, שבראשו צוין בדיו אדומה באותיות בולטות: "סודי ביותר".

יהודה ביקש לקבל את הטופס כדי למלאו בתאו, שם יוכלו חבריו, המיטיבים ממנו לשלוט ברוסית, לעזור לו. החוקר לא התיר זאת...

יהודה מילא את טופס הערעור, בפרטו את כל הטענות שהשמיע במשפט. אחר כך הרשה החוקר ליהודה לשוחח שעה עם אחיו — בנוכחות איש ק.ג.ב. זו היתה פעם ראשונה שהניחו להם להיפגש פנים־אל־פנים לאחר המאסר. הם שוחחו ביניהם מעט, מרבית הזמן בכו יחדיו.

יהודה המתין לתשובה על הערעור שהגיש. כעבור מספר שבועות נאמר לו: "הערב אתה יוצא לדרך. לך לבדוק את חפציך האישיים במחסן"...

כאמור, אין זה אלא פרק קטן, המתאר מהלך משפט של אסיר ב"בית המשפט הצבאי של הק.ג.ב.", וממנו — על הכלל כולו יצא.

### זוועות קולימה

אחד המחנות הזוועתיים ביותר היו, ללא ספק, באזור קולימה.

אזור זה, הנקרא קולימה, נמצא בצפון הרחוק, על חוף ים סיביר המזרחית. במקום זה היו מכרות־זהב רבים והאסירים שנשלחו לשם עבדו בעיקר בכריית זהב או מתכות אחרות.

אזור קולימה גובל עם הים הארקטי, וניתן להגיע לשם בהפלגה דרך הים היפני. מרבית ימי השנה הים הארקטי קפוא לגמרי, ורק חדשיים בשנה כאשר אינו קופא, אפשרי להפליג בו. האזור הוא קר מאד ואי אפשר לפתח בו שום חקלאות לעומת זאת, האזור כולו עשיר במחצבים של זהב ובדיל.

נהר קולימה משתפך לים הארקטי הצפוני, קפוא כעשרה חדשים בשנה, והטמפרטורה בחוף יורדת שם עד ל 70 — 50 מעלות מתחת לאפס!

באזור קולימה נמצאים מספר שבטי יקוטים העוסקים בציד, דיג ובעיקר בגידול עדרי איל צפוני.

העיר מאגאדאן היתה התחנה הסופית של כל שיירות האסירים אשר הגיעו לצפון הרחוק. עיר זו הוקמה בשנת 1934 על ידי אסירים אשר נאלצו לכרות יערות־עד, שטחים עצומים של יערות, והכשירו את הקרקע לגידול בעלי חיים. כן סללו כבישים והמקום החל לשמש מרכז לגירושים. בעיקר הובאו למקום זה אזרחים שכבר סיימו את תקופת מאסרם, אלא שהשלטונות לא חפצו ביקרם ולכן הובאו לכאן, מקום ממנו אין כמעט שום קשר עם רחבי המדינה.

הנסיעה לשם היתה באניות מיושנות וההפלגה ערכה שש יממות. מאחר שהתנאים ששררו באניה היו מחרידים, מתו מאות אסירים תוך כדי ההפלגה. קבורת הגופות לא היותה כל בעיה עבור השלטונות ואנשי הצוות; הם פשוט זרקו את הגויות לתוך הים הגדול — וחסל.



הדוב הלבן

אסיר אחד, לא יהודי, אשר היה במחנות־קולימה סיפר את אשר ראו עיניו, מה עלה בגורלם של קבוצת אסירים יהודיים אשר נאסרו והוגלו למחנות אלו:

זה היה בתקופה בעת שרוסיה באה לידי הסכם עם הממשלה הפולנית, לאחר מלחמת העולם השניה, שאזרחים פולניים אשר ברחו או הוגלו לרוסיה, יוכלו לחזור לפולין. בשנת 1946, כאשר הוחמר המצב והשלטונות הפסיקו לתת רשיונות יציאה מרוסיה, היו יהודים רבים שהיו מוכנים לשלם ככל אשר יושת עליהם כדי שתינתן להם הרשות לצאת לפולין בדרך האויר.

קבוצת יהודים מווילנה, חשבו עצמם לאזרחים פולניים, אך השלטונות הרוסיים ראו בהם אזרחים רוסיים. כאשר הגישו בקשתם להרשות להם לצאת לפולין, חשדו בהם השלטונות כי פולין משמשת להם רק מעבר וכי הם מתכוננים באמת לעלות לישראל.

מה עשו שלטונות הק.ג.ב.?

הם הרשו להם לעלות על מטוסים היוצאים לפולין, אך תוך כדי ההמראה, במקום לנסוע הישיר לפולין — הפכו את הכיוון והמריאו לעומק רוסיה... בראות הנוסעים כי הטיסה מתמשכת מעבר לזמן הרצוי, החלו להרגיש כי משהו מתרחש כאן, אך לא יכלו לדעת היכן היעד הסופי של הטיסה. את האמת המרה ראו רק כאשר נחת המטוס בקרסנויארסק, עיר במעמקי סיביר...

בצאתם מהמטוס שרר במקום קור של 50 מעלות מתחת לאפס. מיד נערכה במקום סלקציה, והנוסעים עם בני משפחותיהם הופרדו לשלש קבוצות: קבוצה של גברים, קבוצה של נשים וקבוצת ילדים. היהודים־האומללים, בראותם את המתרחש, החלו להרים קול צעקה, אך מובן שהיה זה "קול קורא במדבר". הילדים נשלחו מיד למעונות־ילדים ממשלתיים, שם יקבלו כבר חינוך מיוחד; ואילו ההורים, האבות והאמהות, הושלכו לבית הכלא.

כרגיל, עברו הללו סידרת חקירות מתישות, כאשר האשמות העיקריות הן כי הם ציונים — בגלל בקשותיהם לעלות לא"י — וגם מרגלים אמריקאיים. בסופו של דבר שפטו אותם על בגידה במולדת ונדונו כל אחד לשמונה שנות מאסר.

באחד הלילות הוחלט להעבירם למקום אחר. כדי שאחרים לא ירגישו בהעברתם, עמדו המכוניות במרחק מסוים מהכלא, והאסירים היו צריכים לצעוד ברגל עד לשם. אך הקור היה כה נורא שהאומללים התחננו בפני השומרים לירות בהם, כי אינם יכולים לסבול יותר את כאבי התופת של הקור; מובן שלא עזר להם מאומה והשומרים דחפו אותם בכח עד למקום חניית המכוניות.

מכאן הוסעו לתחנת הרכבת, שם דחסו אותם לתוך קרונות בקר, ללא חלונות. כל אסיר ואסירה קיבלו ככר לחם אחד ודג מלוח. מים לא ניתנו להם, והצמאון היה ללא נשוא.

אחת ליום נעצרה הרכבת בתחנה כלשהי, שם עלו אנשי הק.ג.ב. והחלו סופרים את האסירים. מאחר שרבים לא יכלו לעמוד בתנאים הנוראים ששררו במהלך הנסיעה, נספו רבים מהם, ואנשי הק.ג.ב. זרקו החוצה אל השלג את גוויות הנספים.

לאחר נסיעה ארוכה, מלווה בתנאים אל־אנושיים, הגיע לוולאדיווסטוק אשר על חוף האוקיינוס השקט. באזור זה, הוקמו הרבה מחנות אסירים. האסירים היהודים הובאו לאחד המחנות אשר משם פזרו אותם למחנות השונים. הם הובאו אל מחנה־ענק שהיה מחולק בגדר תיל, כאשר בחלקו האחד היו הגברים ובחלק השני — הנשים.

במרבית ימי השנה שרר שם קור קרוב לשבעים מעלות מתחת לאפס!

כרגיל, היו סופרים את האסירים מדי יום. אך מאחר שהיו כאן המונים, למעלה מעשרת אלפים אסירים, נאלצו האומללים לעמוד על רגליהם כשעתים שלש עד שגמרו לספור את כל האסירים. תוך כדי הספירה היו כאלה שקפאו למוות, או שגפיהם קפאו.

מר היה חלקם של האסירים היהודים במחנה, מאחר והאסירים הפליליים שגדשו את המחנה התעללו בהם ועשו בהם כרצונם.

מאחר שלא היה מים במחנה במידה מספקת, נאלצו האסירים להמס פתיתי שלג בפיהם כדי לרוות את צמאונם.

חמור וקשה היה מצבם של האסירות היהודיות. האסירות הרוסיות התנכלו להן והיו מתעללות בהן. כמו האסירים, הועסקו אף הן בכריתת עצים בתנאי הכפור האיומים. מכל אסירה יהודיה נדרשה מכסה יומית מי שמילאה את המכסה — קיבלה את מנתה היומית, שהכילה 600 גרם לחם ביום; ואלו שלא יכלו לעמוד בה קיבלו רק מחצית המנה. נשים יהודיות שלא היה בכוחן להשלים את המכסה והורידו מהן את מנתן היומית — גוועו ברעב.

האסירות הוכרחו לדאוג למקום מגוריהן בעצמן, ולכן נאלצו לגרור את גזעי העץ שכרתו ביער עד למחנה, שם הקימו עבורן את הבתים למגוריהן.

בחדשי הקיץ, כאשר מזג האויר היה נוח יותר, נשלחו האסירות לעבודה של חיפוש זהב. למרות שהמקום היה מרוחק מהמחנה שלשה קילומטרים, נאלצו לעשות את כל הדרך ברגל.

וכך היה סדר העבודה באתר:

האסירים היו קודחים חורים עמוקים באדמה ומכניסים לשם חומר נפץ. לאחר שגושי אדמה נעקרו והתפוצצו, היה על האסירות לפורר את גושי העפר עד

דק, בפטישים, ולאחר מכן לנפות את האבק ולשטפם במים כדי לגלות את גרגירי הזהב.

עבודה זו, של חיפוש זהב, לא התאפשרה כמרבית חדשי השנה, בגלל הקור והאדמה הקפואה, ועיקר העבודה היתה נעשית כמשך חדשיים בשנה, בתקופת החום. מאחר שבתקופה זו היתה יקרה כל שעה, כל דקה וכל שניה — היו מאיצים באסירות לקצר בארוחותיהן הדלות ולחזור מיד אל העבודה.

מרבית הזהב נמצא בסביבת הנהרות קולימה.

מאות מחנות היו מפוזרות בכל האזור, מחנות של מחפשי זהב.

האחראים על האסירים היו מתעשרים ממקצת הזהב שהיו מכניסים לכיסם. אלה שנתפסו בכך, היו מוצאים להורג בירייה, ללא דין ומשפט. אך התיאבון להתעשרות היה גדול והיו מסכנים את נפשם לגנוב קצת זהב.

במשך השנה פחת והלך מספר האסירות. הן פשוט גוועו בהמוניהן. רק בתחשיים החמים, בתקופת החום, היו מביאים לשם אסירות חדשות אשר גדשו את המחנות.

לא אחת נרצחו אסירות יהודיות רבות בידי האסירות האחרות. השלטונות היו ממנים את היהודיות לאחראיות על קבוצות אסירות אחרות, והללו שלא יכלו לעמוד במכסה שהשלטונות הטילו עליהן, ראו ביהודיות את האשמות במצבן והיו מתנפלות עליהן ורוצחות אותן.

# "פנינים" מהווי המחנה

**מספר האסיר.**

מעל לכל הקפידה הנהלת המחנה על מספרו של האסיר. מספר זה היה רשום בספרות שחורות על רקע לבן על פסים מוארכים וצרים. המספרים הללו היו מוכרחים להיות תפורים כהלכה אל חבגד על החזה, על הגב, על המיכנס השמאלי ועל הכובע. על כל בגד ועל כל חולצה, מוכרח היה להיות תפור מספר האסיר שלו.



חיפוש בכיסיו של אסיר

**דמי כיס.**

תמורת עבודתו העניקו לאסיר תשלום סמלי. הוא לא היה מקבל, כמובן, כסף־מזומן, אלא הסכום נזקף לזכותו.

בכסף זה היה עליו לשלם עבור ההוצאות הבאות:

אוכל, ביגוד, 25 אחוז ממשכורתו לפרנסת משפחתו וגם להוצאות המשפט שלו, כולל תשלום שכר הסניגור שהועמד לרשותו, ברצונו או שלא ברצונו.

כאם שוחרר האסיר, במשך הזמן, ולא הספיק לשלם את כל החובות האמורים — לא שוחרר כלל מחובתו לתשלום זה. חוב זה היה צמוד אליו, אותו התבקש להחזיר גם בהיותו משוחרר, בביתו ובעירו, עד אשר פרע את כל המגיע ממנו.

אחת הזכויות שהוענקו לאסיר היתה הזכות לקנות ב"לאריוקי" — חנות לאסירים — מהכסף שנשאר לזכותו לאחר ניכוי כל המגיע ממנו. זכות זו ניתנה לו אחת לחודש, אז היה רשאי לקנות תבילת מזון זעירה אשר הכילה לחם לבן, חפיסת מרגרינה או גבינה.

כאשר קיבל האסיר כסף ממשפחתו, היה עליו להפקידו בידי השלטונות ולא היה רשאי לעשות בו ככל שלבו חפץ. בכסף זה לא היה חפשי לקנות כל מה שעלה על דעתו, אלא במידה ובמשורה.

**טבק — סיגריות.**

לכל אסיר הוקצבו 150 גרם "מחורקה" — טבק לסיגריות — לשבועיים. טבק זה היה מגולל בניר־לסיגריות, ובאין ניר זה, השתמשו בניר־עתון או בדפים שהיו תולשים מספרים. האסירים־המאושרים, שלא היו מעשנים, היו מחליפים את הטבק במזון וכך זכו במנות־מזון נוספות.

**חדר עונשין.**

בכל מחנה־רכוז היה צינוק ולידו "חדר עונשין". בידי שלטונות המחנה היו הסמכויות להעניש את האסיר ב־15 ימים בצינוק או בחדר העונשין. אך היו בידם מלא הסמכויות להאריך תקופה זו עד שלשים, חמשים ואפילו שבעים יום!

שלא כמו בצינוק, בו נמצא האסיר בודד בתא נפרד, הרי ב"חדר־עונשין" אפשר להכניס חמשה אסירים.

רצפת החדר הוא מעץ — שלא כמו בצינוק אשר רצפתו מבטון והקור חודר עד לשד־העצמות.

אסיר כזה, אשר הוענש להכלא בצינוק, מאבד גם את זכותו לקנות מזון כלשהו מכספו הנמצא בידי שלטונות המחנה וכן אסור לו לקבל חבילה מהבית.

**העברות ממחנה למחנה.**

כאשר החליטו שלטונות המחנה להעביר אסירים ממחנה למחנה — איש מהאסירים לא ידע על כך תחילה. לפתע היה מקבל הוראה לארוז את חפציו ולהתכונן להעברה למחנה אחר.

צעד זה היה, בדרך כלל, מחושב מראש מצד שלטונות המחנה בגלל כמה סיבות: להוציא מהאסיר את התחושה כי הנה הגיע סוף סוף אל המנוחה ואל הנחלה, וכי הצליח לקשור קשרים ידידותיים עם ה״ביבריגדירי״ או עם אנשי־צוות אחרים במחנה, וגם כדי למנוע מקרי תכנון והתארגנות של מרי, יחד עם חבריו, נגד שלטונות המחנה.

כדי לא לאבד יום עבודה, בוצעו ההעברות ביום ראשון, יום חופשתם של האסירים — אם כי גם בשאר ימי השבוע היו לפעמים מבצעים ההעברות.

**50 שנה במחנות!**

היו מחנות אשר אוכלסו בעיקר על ידי אסירים זקנים וחולים. היו אלה אסירים אשר ישבו כבר בכלא ובמחנות — כחמשים שנה!!!

**באביב ובקיץ.**

בקיץ היו מידות החום מגיעות, במקומות מסויימים, ללמעלה מארבעים מעלות. בימי שרב כאלה היו הבארות מתדלדלות או חריבות.

היו מקרים שעקב החום הכבד פרצו דליקות־ענק ביערות הסמוכים למחנה, וצפויה היתה סכנה חמורה למחנה כולו — על יושביו ואסיריו.

רק לאחר שטרקטורים חפרו תעלות־מגן סביב המחנה, חלפה הסכנה להתפשטות האש — אם כי באזור כולו התאבכו תימרות־עשן והורגש מחנק איום.

עם הפשרת השלגים, בעונת האביב, נראים היו המחנות באזורים מסויימים כמו איים. סביב המחנות היו נקווים אגמים ענקיים, ולא פעם חדרו המים גם לתוך הצריפים. כתוצאה מכך היו האסירים חולים, ומאחר שלא ניתן היה לגשת לצריף ולהגיש עזרה — עלול היה החולה לגווע ולמות. בימי־שטפון אלה קשה היה גם להביא את האוכל למחנות, אלא אם כן הצליחו להגיע לשם באמצעות סירות.



אמצעי תחבורה בסיביר המושלגת



בסיביר

# תוכן תמונות ופקסמיליות


| | |
|---|---|
| המשפחה הגדולה | 11 |
| הרב משה קצנלנבויגן | 15 |
| ה"אקט" שנערך ע"י הק.ג.ב. בבית הכלא | 21 |
| כת"י של בקשת חנינה | 24 |
| גזר דין מוות מוחלף ל-25 שנות מאסר | 24 |
| ר' משה — בתור אסיר במחנה רכוז | 26 |
| תעודת-אישור על תקופת המאסר הראשון | 33 |
| ריהבליטציה | 38 |
| תעודת-אישור על תקופת המאסר השני | 39 |
| השוק היהודי בלמברג | 46 |
| הרב יהושע קצנלנבויגן | 53 |
| הרב ישראל לוין | 56 |
| הרב שלמה חיים קסלמן | 69 |
| הרב יעקב יוסף רסקין | 73 |
| הרב יצחק רסקין | 76 |
| הרב שמואל נימוטין | 81 |
| בית הכנסת בלנינגרד | 89 |
| הרב ד. ליווי ליד קברו של רבי לוי יצחק | 96 |
| משפחת ששונקין | 103 |
| הרב נחום שמריה ששונקין | 107 |
| הרב נחום טרבניק | 123 |
| הרב חיים ומשה ששונקין | 124 |
| ספר "זכרונותי" | 137 |
| הרב ששונקין אצל האדמו"ר מליובאוויטש שליט"א | 138 |
| הרב אשר ששונקין | 141 |
| ר' אשר בעת ריקוד | 154 |
| ר' נחמן רוזמן | 174 |
| הרב יעקב דבראשוילי | 177 |
| פסל מנותץ | 187 |
| הישוב היהודי הראשון בגרוזיה | 191 |

| | |
|---|---|
| הגאון רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק | 193 |
| בית כנסת בטיבילישי | 194 |
| כ"ק אדמו"ר רבי יוסף יצחק שניאורסאהן | 196 |
| כ"ק אדמו"ר רבי שלום דובער שניאורסאהן | 202 |
| הגאון רבי חיים הלוי מבריסק | 204 |
| הגאון רבי יצחק אלחנן מקובנה | 204 |
| הרב דבראשוילי עם אחיו | 205 |
| במסיבת פרידה בגרוזיה | 205 |
| הרב אברהם שמואל לבנהרץ | 209 |
| מרכז הק.ג.ב. "לוביאנקע" במוסקבה | 210 |
| בית הכנסת הגדול במוסקבה | 216 |
| ר' הירשל רבינוביץ | 221 |
| הרב יצחק זילבר | 229 |
| הרב יצחק וינר | 230 |
| ר' יצחק זילבר במחנה־רכוז | 242 |
| בית הכנסת בקיוב | 268 |
| א ו ד י ס ה | 270 |
| הרב שמחה גורודצקי בתור אסיר | 278 |
| בית כנסת לאחר פוגרום | 283 |
| מחנה רכוז | 291 |
| "וורונוק" — מכונית להובלת אסירים | 297 |
| דוב לבן | 315 |
| חיפוש בכיסיו של אסיר | 319 |
| אמצעי־התחבורה בסיביר המושלגת | 322 |
| חורף סיבירי | 323 |

**מקורות התמונות:**

מאוספיהם של:

הרב מנחם מנדל וולף שי'

" בצאל שיף שי'

**ספרים:**

"די פארשוואונדענע וועלט"

"זכרונותי"

יהודים ויהדות בבריה"מ

ליובאוויטש וחייליה

רוסיה ועמי בריה"מ

שמי"ר

בציפורני הק.ג.ב.

מסי"נ של יהודי בוכארה